

100
CP

PROMĚNY PRAŽSKÉHO JARA

Sborník studií a dokumentů
o nekapitulantských postojích
v československé společnosti
1968 – 69

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR

PROMĚNY PRAŽSKÉHO JARA 1968 – 1969

Sborník
studií a dokumentů o nekapitulantských postojích
v československé společnosti

Připravili a uspořádali Jindřich Pecka a Vilém Prečan

Nakladatelství **Doplňk**
Brno 1993

OBSAH

Úvod	9
Vilém Prečan: Lid, veřejnost, občanská společnost jako aktér Pražského jara 1968	13
I. STUDIE	
Jindřich Pecka: Proměny Pražského jara ve světle pramenů spontánní povahy	39
Jiří Vančura: Muž, který stál v cestě. K úloze MUDr. Františka Kriegla v srpnu 1968	67
Květa Jechová: K historii Koordinačního výboru tvůrčích svazů	91
František Cigánek: Postavení a role parlamentu v srpnových dnech 1968	123
Jan Pauer: Sovětská intervence a restaurace byrokraticko-centralistického systému v Československu 1968–1971	165
Exkurs o úloze Ludvíka Svobody v srpnových událostech 1968	187
II. DOKUMENTY	
Odbory a heslo generální stávky v rezolucích z přelomu let 1968 a 1969 (Jindřich Pecka)	207
Studentské hnutí proti ústupkům a poraženectví (Pavel Kadrmas)	245
Osudy a smysl petice „Deset bodů“ ze srpna 1969 (Martin Lakatoš, Luděk Pachman, Ludvík Vaculík) ...	281

III. CHRONOLOGICKÝ PŘEHLED

27. 6. 1967 – 20. 12. 1970 (Jindřich Pecka)

1967	313
1968	319
1969	400
1970	417
Vlády ČSSR 1968 (příloha č. 1)	429
Federální vlády ČSSR 1969–1971 (příloha č. 2)	431
Vlády ČSR 1969–1971 (příloha č. 3)	433
Vláda SSR 1969–1971 (příloha č. 4)	434
Použité zkratky	436
O autorech	439
Summary	441

Úvod

Rok 1968 je obestřen mnoha citovými zážitky pamětníků, apologetikou i radikálními odsudky. Všechna krajní stanoviska však končí ve slepé uličce, pokud události Pražského jara nazírají izolovaně, či dokonce z apriorních hledisek. V takových případech je zvláště naléhavé jít k pramenům a krok za krokem se dobývat k poznání spleť složitého sociálně politického přelomu.

V tomto směru má česká a slovenská historiografie velký dluh. Neobeznámenost s prameny základního významu, až do nedávného otevření archivů většinou nedostupnými, poznamenala charakter samizdatových i prvních polistopadových pokusů o historickou a politickou reflexi Pražského jara. Tyto práce převážně nepřekračují rámec globálního uchopení problému anebo se nechávají unášet měnlivým tokem událostí a utkvívají v žurnalistickém líčení dramatických a nápadných momentů celého procesu. Mezi takovým záběrem „z ptačí perspektivy“ a vnímáním spjatým s bezprostřední účastí na živém dění se však otevírá pohled na členitý reliéf společnosti stržené prudkým pohybem, reliéf, jehož struktura dosud nebyla dostatečně zmapována. Nyní stojíme před úkolem zapustit analytické sondy do jednotlivých vrstev a fází dění, do různých složek společnosti a oblastí jejího života.

Předkládaný sborník je zamýšlen jako příspěvek k takto pojatému úkolu. Je rozvržen do tří samostatných částí, které se vzájemně doplňují. První oddíl zahrnuje studie několika autorů, opírající se zčásti o dosud vůbec nebo téměř nevyužité prameny (archivní dokumenty Federálního shromáždění; hesla, zvěsti, anekdoty glosující invazi spojeneckých vojsk). Tři pohledy do trhliny v komunistickém totalitarismu, jíž byly ony chvatné měsíce let 1968–1969, monograficky zaměřené na spontánní slovesné projevy odporu obyvatelstva proti okupaci, na činnost parlamentu (s kronikářskými záznamy klíčových dní Srpna)

a na působení Koordinačního výboru uměleckých svazů, jsou zarámovány v exilu vzniklými statěmi V. Prečana a J. Pauera, aspirujícími na postižení širších souvislostí. Demytizující exkurs o prezidentu Ludvíku Svobodovi, uzavírající první část, tvoří pendant i protiklad k portrétu Františka Kriegla. Do druhého oddílu jsou zařazeny vybrané dokumenty k pokusu odborů o zorganizování generální stávky, aktivitě studentského hnutí a k iniciativě skupiny intelektuálů ze srpna 1969 „Deset bodů“. Všechny tři soubory dokumentů jsou opatřeny osvětlujícím komentářem. Jakousi orientační spojnicí obou oddílů tvoří Chronologický přehled, který nechce být vyčerpávající kronikou událostí let 1967–1970, ale právě jen vodítkem, stmelujícím jednotlivé sondy předchozích dvou oddílů.

Svorníkem prakticky všech příspěvků je zvolený úhel pohledu, v jehož centru nefiguruje „vedoucí síla“ tehdejší společnosti, komunistická strana, ale naopak jednotlivé emancipující se složky společnosti: intelligence, studentstvo, odbory, po určitou dobu část parlamentu, veřejnost. Tento vědomě zvolený přístup naznačuje nikoli bezvýznamný posun těžiště historického bádání ■ „osmašedesátém“ z centra na periferii, resp. nové vymezení centrálního a periferního a jejich vzájemného vztahu v dobovém dění. Na moci založené a z moci se odvozující udílení významů, platné ve společenské realitě, až na výjimky svazovalo v případě „osmašedesátého“ nejen oficiální proud českého dějepisectví. Zdánlivá neotřesitelnost „vedoucí úlohy strany“ tlačila zájem těch, kteří se vraceli k posledním velkým událostem našich dějin, především ke sledování vnitřního vývoje v mocenské sféře, ke stopování signálů, pohybů a přesunů ve špičkách KSČ a následným úvahám o jejich vlivu. Dnes, v radikálně změněných poměrech, je přirozené přistupovat k pětadvacet let staré historii spíše z hlediska její celkové dynamiky, z hlediska rašících zárodků možné kontinuity jako k pokusu – byť nedůslednému a rozpornému – o sebeosvobození společnosti. V ní byly obsaženy mnohé zárodečné prvky potřebné pro vytvoření pevnějších struktur – institucí a pravidel demokratického řádu. A právě přesnější ohledání tohoto podhoubí občanské společnosti je hlavním záměrem předkládaného sborníku.

Jakýmsi ústředním motivem zaznívajícím ve všech příspěvcích je problém rezistence a rezignace, vzdoru a smíření v konfrontaci s mocí, brutální i rafinovanou současně. Téma v moderních českých dějinách nikterak ojedinělé a donedávna s palčivou vypjatostí diskutované především v kruzích disentu zde neslouží jako záminka k vynášení striktních morálních soudů. Ať už je v jednotlivých textech toto téma pojímáno s explicitním důrazem, či se vynořuje za popisem událostí, má spíše funkci jakéhosi seizmografu, umožňujícího zachycovat proměny postojů, tendencí a nálad různých vrstev společnosti. Redakce sborníku přitom cítila potřebu upřít pozornost na nekapitulantské postoje, v nichž procitla občanská paměť a ožilo vědomí souvislostí a v nichž vlastenecké a demokratické tíhnutí dosáhlo svého vrcholu. V tomto smyslu oslovila autory (kromě dvou, kteří své studie napsali ještě v exilu), jejich pojetí látky však neovlivňovala. Každý příspěvek tak vypovídá nejen o svém předmětu, ale také o názorovém horizontu autora zhruba v druhé polovině roku 1990 (resp. na sklonku osmdesátých let).

Proměny Pražského jara nesou pečeť „nadějí i zklamání“. Nelze je považovat za východisko nově budované politické scény, ale nelze se jim ani vyhnout. Jejich stopy v soudobých dějinách jsou hluboké a čekají na věcné, střízlivé zpracování a zhodnocení.

Redakce

Vilém Prečan

*Lid, veřejnost, občanská společnost jako aktér Pražského jara 1968**

„Pražské jaro bývá interpretováno jako střetnutí dvou skupin na rovině faktické moci: těch, kteří chtěli systém zachovat takový, jaký byl, a těch, kteří ho chtěli zreformovat. Přitom se ale často zapomíná, že toto střetnutí bylo jen závěrečným dějstvím a vnějším výsledkem dlouhého dramatu... Jedno se zdá být zřejmé: pokus o politickou reformu nebyl příčinou probuzení společnosti, ale jeho konečným důsledkem.“

Václav Havel, *Moc bezmocných*

Označení Pražské jaro pro nedávný krátký úsek československých dějin se sice velmi rychle vžilo, je však velmi vágní, ba až matoucí. Každý pod ním rozumí něco jiného, většinou podle toho, jak ten čas sám prožil anebo kde pro něho skončil. Přechod od dobových politických polemik přes sebevysvětlující, sebeomluvné či samochvalné a jen málokdy sebereflektující úvahy až k pokusům o historický výklad bývá obtížný, tím spíš, že každý z účastníků minulých či nedávných dějů pro sebe reklamuje nárok na to, že právě ta jeho pravda je historická. A tak máme celou řadu typů Pražského jara a nespočetné definice, co to vlastně bylo, a každé takové Pražské jaro je také různě dlouhé; pro některé opravdu končí jednadvacátým srpnem 1968.

- * První koncept tohoto článku byl napsán jako přednáška pro mezinárodní kolokvium „Prague Spring and its repercussions in Europe“, jež se konalo v italské Cortoně 29.–30. dubna 1988. Rozšířený text přednášky byl zveřejněn v domácím samizdatovém periodiku *Obsah* (ve složení za srpen 1988), na podzim 1988 v čísle 85 časopisu *Svědectví* a konečně v 1. čísle 5. roč. časopisu *Reportér* (Praha) v r. 1990.

Patřím k těm, jimž historie Pražského jara 1968 trvá o něco déle, totiž do jara, ne-li do léta 1969. Zařazuji do ní také podpis moskevského protokolu, anulování vysočanského sjezdu, smlouvu o dočasném pobytu sovětských vojsk v Československu, studentskou stávkou z listopadu, Smrkovského stávkokazeckou výzvu na adresu kovodělníků ochotných jít do stávky na podporu téhož Smrkovského, Palachovu varovnou oběť, horečné pokusy o posílení občanských vazeb a struktur nezávislých na normalizujícím se stranicko-mocenském aparátu. Definitivní tečkou za Pražským jarem jsou pro mne události ze srpna 1969 (potlačené demonstrace, Dubčekův podpis pod Zákonným opatřením Federálního shromáždění k ochraně „veřejného pořádku“ proti takzvaným protisocialistickým a protispolečenským silám) a po nich v září a říjnu 1969 následující procedura veřejného odvolávání prohlášení a přísah ze srpna 1968.

Text, který tu nyní předkládám, není historická studie, jsou to spíše pracovní poznámky či teze. Pokusil jsem se o historický pohled na víceméně uzavřenou fázi minulosti, pokud možno oproštěný od dobových sofismat nebo naopak aktualizačních pohledů daných současností roku 1988. Měl jsem na mysli především hledání dílčích odpovědí na otázky, jež se týkají kardinálního problému, jak byla československá společnost v roce 1968 připravena na občanskou emancipaci, jak byli Češi a Slováci připraveni či nepřipraveni na šanci stát se opět pány ve svém domě a subjektem v evropské politice, jak si mysleli, že se jim tehdy naskytla; a pokud taková šance nebyla, byla-li to iluze, proč přesto se do toho dobrodružství pustili a jakých výkonů byli nebo nebyli schopni aktéři oněch událostí – osobnosti, politické skupiny, společenské vrstvy, „lid“.

Budíž řečeno předem a jakoby před závorkou, že nejobecnější závěr, k němuž jsem došel, je ten, že na přelomu let 1967/68 ani ti „nahore“, ani ti „dole“ nevěděli, do čeho se vlastně pouštějí, a že se tu jen znovu potvrdila nejbanálnější pravda lidských dějin: Nevypočitatelnost, nepředvídatelnost a nezaručitelnost výsledku je stálým průvodcem při každém počínání člověka i celých národů.

Soudím, podobně jako už před deseti lety Petr Pithart, autor knihy Osmašedesátý, že útešný poměr k vlastní minulosti je k ni-

čemu, jinými slovy, že se máme snažit nalévat si o své minulosti jen čisté víno. To není věc ani morálky, ani politiky, ale péče o národní a lidskou identitu a v neposlední řadě o to, aby budoucnost nebyla horší než současnost.

I.

„Nikdo nevíme, jaké všechny možnosti v duši obyvatelstva dřímají a čím nás ... může veřejnost překvapit. Kdo by například v době korodujícího novotnovského režimu s jejím celonárodním švejkováním očekával, že za půl roku se v této společnosti probudí skutečné občanské sebevědomí a za rok že bude tato donedávna apatická, skeptická a téměř demoralizovaná společnost tak statečně a tak inteligentně čelit cizí moci.“

Václav Havel, *Dálkový výslech*

Mezi mnoha pokusy o nejuvýstižnější definici Pražského jara objevil jsem jednu, jež nabízí pohled na dynamiku vývoje událostí, které otráslaly před dvaceti lety Československem, jako na víceméně spontánní a lavinovitě probíhající výbuch touhy po životě ve svobodě, slušnosti a lidské důstojnosti. Tento přístup k věci se mi zamlouvá, protože se zdá nejlépe odpovídat tehdejší situaci, když do uzavřené společnosti po dvaceti letech utrhł život a lidé dali najevo, co si přejí a po čem touží.

Takový pohled je, podobně jako jiné dílčí pokusy charakterizovat Pražské jaro, zaměřen jen na jeden proud dění, klade však náročný požadavek analyzovat procesy odehrávající se ve společnosti jako celku i v jejích jednotlivých vrstvách, v jejích hlubinách a zákoutích. V tomto ohledu se nevykonalo příliš mnoho: je jen málo historicko-sociologických studií o tom, jak byly do politické a v nejširším smyslu slova společenské aktivity vtažovány (a touto aktivitou strhovány) různé sociální, generační, národnostní a podle ještě dalších kritérií klasifikovatelné kategorie obyvatelstva, jak se projevovaly jako subjekt, jak formulovaly své zájmy a svá očekávání. A dále, jak na podkladě oněch zájmů a očekávání i dalších politických, sociálních a ještě jiných požadavků se společnost nově diferencovala, jak vznikala a jak se opět rozdrobovala či rozpadávala politická spojenectví v společenské makrosféře i mikrosféře; co z toho lze a co spíš asi vůbec

nelze posuzovat obvyklými hodnotícími kategoriemi jako „radikalismus“ a podobně, nechceme-li se vystavit nebezpečí ahistorického přístupu bez zřetele na to, jaký byl tehdejší stav společnosti a co se událo za dvacet let před tím.

Pokusím se v tomto ohledu nadhodit několik tezí, jejichž tematické zaměření osciluje okolo otázky, jak se choval „lid“ v kritických momentech Pražského jara.

Záhy, nejpozději už v březnu 1968 bylo možné hovořit o znovuzrození veřejnosti a nezávislého veřejného mínění (mluvit o svobodném veřejném mínění v té době bylo by ještě předčasné, to existovalo až v „československém týdnu“ – 21.–27. srpna). Všechny dosavadní společenské organizace, zájmová či profesionální sdružení a spolky všeho druhu včetně organizací označovaných jako (nekomunistické) politické strany povolené v rámci tzv. Národní fronty se poměrně rychle vymaňovaly z pout stalinskoleninského modelu „převodových pák“. Emancipovaly se a usilovaly o nezávislost na mocensko-politických aparátech komunistické strany, ujasňovaly si vlastní zájmy a cíle, projevovaly stále zřetelněji vůli stát se společenskými subjekty. Ke slovu se začali hlásit i ti, které režim z nějakého důvodu dosud zahrnoval do kategorie „nespolehlivých“ či „nepřátelských živlů“, bývalí političtí vězňové či jiné skupiny občanů do té doby jen druhého či třetího řádu (příslušníci katolických řádových společenství rozehnaných na počátku padesátých let, některé církve a náboženské společnosti).

Vznikala nová zájmová sdružení a občanské iniciativy ad hoc, i s úmyslem působit trvale. To nebyl jen KAN a řada organizací mládeže. Byla například objevena Charta lidských a občanských práv a ustavil se zakládající výbor Společnosti pro lidská práva, a to nikoli shora, nýbrž jako občanská iniciativa. Podobně vznikl Kruh nezávislých spisovatelů. Byla znovuobjevena samospráva v původním, autentickém pojetí a pracovalo se na projektech i na konkrétních návrzích, jak uplatnit její principy v různých sférách života společnosti (například i v souostroví ústavů Československé akademie věd a při řízení jednotlivých vědeckých ústa-

vů). Jinými slovy: vznikla celá infrastruktura autonomních či autonomizujících se organizací a institucí; formovaly se základy politické a společenské plurality. (Bude třeba podrobně prozkoumat, jak nosné byly základy této nové a více méně spontánní pluralizace československé společnosti – tento proces dostal v mnoha ohledech Srpnem silný impuls a pokračoval ještě i na jaře 1969, kdy se mimořádně silně projevil například v odborech – a do jaké míry tato pluralizace měla vliv na průběh první fáze restaurace totalitního pořádku. Stejně tak bude nutné analyzovat slabé stránky téhož procesu.)

Nejsem si jist, zda lze hovořit o počátcích znovuzrození občanské společnosti v Československu, ale odvážím se tvrdit, že tendence, intuitivní směřování k takovému cíli, vůle různých společenských subjektů vytvořit základy občanské společnosti, i když se tomu tehdy říkalo jinak, nepochybně existovaly.

Občanská společnost a veřejné mínění se obvykle uplatňují a prosazují ve své nezávislosti na státu. Pro Československo roku 1968 však bylo charakteristické, že jedním z katalyzačních faktorů při formování nezávislého veřejného mínění a při posilování prvků občanské společnosti byl požadavek československé státní suverenity. Její nezbytnost byla dokonce stále více pocítována - jde stále ještě o období před invazí - jako existenční podmínka pro vytváření předpokladů k nezvratnému (tj. institucionálně zaručenému) překonání totalitního systému. (Takto nejobecněji lze asi formulovat cíl, jenž se vynořoval jako očekávání do budoucna v zárodečně se formující občanské společnosti - aniž byl tento cíl sám a cesty k jeho dosažení ještě pojmenovány či konkretizovány.)

V určitém okamžiku, nejspoději od začátku léta, přestala být „nezávislá veřejnost“ (tento pojem by bylo třeba sociologicky analyzovat, ale snad ho lze při tomto zkratkovitém vytyčování okruhů otázek použít) jen převážně diskutním, a ještě k tomu značně atomizovaným fórem a začala vykonávat soustředěnější nátlak na centrum politické moci a na aparáty komunistické strany.

To, co se některým kritikům jeví jako radikalismus, byla buď reakce na provokace či snahy v dobovém označení konzervativní části vedení a stranicko-mocenských aparátů zachovat z totalitního systému jeho podstatu a omezit změny na kosmetické úpravy,

nebo dobře míněná snaha podpořit pozici „progresivní části“ vedení a aparátů. A také, možná hlavně, daň za to, že dvacet let neexistoval v zemi autentický politický život. (Jak nebýt opojení svobodou, když tak přemnoží jí ochutnali po tak dlouhé době a někteří vůbec po první! - Stejně tak je nutno se ptát, zda nechceme po lidech roku 1968 příliš mnoho, žádáme-li, aby byli měli neomezenou důvěru ke včerejším samozvancům a uzurpátorům moci.)

„Nezávislá veřejnost“ byla mobilizována zejména dvojí obavou: jednak z toho, že i „nový režim“ (přesněji: k reformám odhodlaná část vedení a aparátů komunistické strany) má hranice, za kterými bude považovat požadavky jiných společenských subjektů za neslučitelné s „vedoucí úlohou strany“ (i když byla nyní - v Akčním programu i v praxi - pojímána méně strnule než kdykoli předtím v posledních dvaceti letech), jednak z toho, že se reformní vedení podrobí tlaku zvnějšku. Jinými slovy z toho, že současné československé stranické a státní vedení nedokáže respektovat a účinně hájit právo československého lidu rozhodovat o vnitřním uspořádání poměrů ve své zemi a že v konfliktu dvou loajalit dá i jeho „progresivní“ část přednost zájmům „socialismu“ a „internacionálním závazkům“, tj. podřídí se Moskvě.

Stále silněji se pociťovala potřeba provádět nátlak na vedení, aby respektovalo vůli veřejnosti, což korespondovalo s tím, jak se prohlubovalo napětí mezi „novým režimem“ v Československu a odpůrci „československé revoluce“ v sovětském bloku. Nejmasovější akcí před Srpnem bylo organizování podpisů pod poselství československé delegaci, která jela na schůzku se sovětským politbyrem v Čierné nad Tisou. Mezi třemi či čtyřmi „S“ - Socialismus, Spojenectví, Svoboda, Suverenita - stále výrazněji do popředí vystupovala dvě poslední: Svoboda a Suverenita.

II.

„...je smutné, ba přímo tragické, že z hlediska společnosti bylo vlastně velké štěstí, že naše vedení bylo tak nešikovně svázáno do kozelce a odvezeno: tím byl na jedné straně ohromně stimulován nenásilný lidový odpor k okupaci a zároveň tím byla umlčením rozpacitého vedení odstraněna hlavní brzda skutečně autentického celospolečenského projevu - a byl to projev veskrze pozitivní a státotvorný“.

Václav Havel, *Dálkový výslech*

„Československý týden“, sedm velkých dnů celonárodního hnutí odporu proti invazi ve dnech 21.-27. srpna 1968, by byl nemyslitelný bez předcházejících šesti měsíců, kdy se vytvářela nezávislá veřejnost a nezávislé veřejné mínění, zmíněná infrastruktura emancipujících se společenských subjektů a zárodek občanské společnosti, a kdy stále výrazněji, zejména v průběhu července a v prvních třech srpnových týdnech vzrůstalo občanské a národní sebevědomí příslušníků všech vrstev obyvatelstva. Nicméně, do 21. srpna byl běh událostí stále ještě určován podstatnou měrou kroky shora, přičemž se veřejnost proměňovala ze skeptických diváků ve stále sebevědomější veřejné mínění, jež ovlivňovalo jednání a rozhodování mocenských a politických aparátů a vytvářelo na ně nátlak.

Teprve 21. srpna 1968 strhly události do víru veřejné aktivity prakticky každého, vzniklo celonárodní hnutí, které se v týdnu od 21. do 27. srpna 1968 stalo nejvýznamnějším společenským faktorem v Československu a v pozměněné podobě existovalo až do konce března 1969. Paradoxně byl onen týden a následujících sedm měsíců obdobím největší svobody, jakou lidé v Československu zažili v uplynulých čtyřiceti letech.

Nechci nikterak snižovat význam nočního prohlášení předsednictva ústředního výboru KSČ z 21. srpna. To byl historický čin z hlediska celé dosavadní historie komunistické strany v Československu, v níž od jejího vzniku až dosud vždycky nabyla vrchu a prosadila se „linie“ diktovaná z Moskvy, jakož i Moskvou schválené či dosazené „kádry“ komunistické strany, která objektivně sehrála v letech 1945-48 úlohu páté kolony sovětského

imperialismu, a jejíž vedení bylo potom po dvacet let spolehlivým místodržitelstvím Moskvy.

Jednoznačně distancování se od obsazení země cizími armádami a jeho odsouzení jako aktu odporujícího mezinárodnímu právu, a to grémiem, jehož členové soustřeďovali ve svých rukou všechny nitky moci ve státě, mělo velkou váhu i z praktického hlediska. Lidovému odporu dávalo punc legitimacy a zákonnosti, posilovalo jednotu odporu lidového a odporu neseného institucemi, jako byla vláda, Národní shromáždění apod., vytvářelo pocit jednoty lidu a státně politické reprezentace. A zejména mařilo šance na rychlý politický úspěch intervence s pomocí klamného manévru o bratrské pomoci přicházející na „pozvání“ československých činitelů. (V tomto směru byla stejně důležitá jako prohlášení samotné okolnost, že se pracovníkům rozhlasu podařilo už s ním seznámit veřejnost.)

Ve všech ostatních ohledech však nečinnost nejvyšších reprezentantů země právě v době nejkritičtější bije do očí. Žádné rozhodnutí, žádný pokyn co dělat, s výjimkou výzev: zachovejte klid, nekladte odpor a čekejte, až Národní shromáždění, vláda a ústřední výbor komunistické strany projednají situaci. Ani po dvaceti letech není k dispozici sebemenší doklad o tom, že by někdo ze sedmi mužů, kteří hlasovali pro zmíněné prohlášení (a čtyř dalších přítomných, kteří ač neměli hlasovací právo, patřili k „progresivní“ části ústředního sekretariátu a s prohlášením souhlasili), projevil nejmenší náznak toho, že o možnosti sovětského zásahu uvažoval a že by měl pro takovou eventualitu v záloze nějaký plán, nebo že by byl třeba jen navrhl odejít do dobře vybaveného vládního podzemního krytu, odkud prý bylo možno řídit zemi po dlouhou dobu. (Poté kdy byl schválen text prohlášení a promoskevská čtyřka hlasující proti navrženému textu z jednání odešla, uplynuly nejméně tři hodiny, než se do jednací místnosti dostavili sovětsí vojáci; ze členů „progresivní“ části předsednictva tam byl nepřítomen pouze Oldřich Černík, který odešel do budovy předsednictva vlády.)

Alexander Dubček, osobnost s fakticky nejvyšší pravomocí ve státě, byl v kritické situaci bezradný a nemohoucí. Dotazován tajemníkem městského výboru KSČ v Praze, jehož předsednictvo po půlnoci 21. srpna zasedalo a radilo se o tom, zda organizovat

na druhý den generální stávku a zda svolat poradou delegátů připravovaného sjezdu KSČ, dal najevo, že nemůže dělat nic jiného než čekat, až se dostaví k jednání představitel Sovětského svazu a až se sejde ústřední výbor.

První rozhlasový projev prezidenta republiky a nejvyššího vojáka země pronesený devět hodin po začátku invaze řekl ještě méně než citované noční prohlášení; prezident se nezmínil o tom, zda se s prohlášením ztotožňuje, či nikoli, a jedině, o své spoluobčany požádal, bylo „plná rozvaha“, „naprostý klid“, zabránění „nepředloženým akcím“ a čekání na další kroky ústavních orgánů.

Mezitím však nastal všeobecný pohyb a pozdvižení obyvatelstva v celé zemi: mladí lidé, dělníci, zaměstnanci rozhlasu, tisku a televize, všichni začali jednat, spontánně a bez centrálního řízení. Občanský odpor bezpodmínečně odsuzující okupaci a požadující odchod cizích vojsk, odmítající spolupráci s invazními jednotkami a politickou kolaboraci jakéhokoli typu, požadující návrat odvolčených státních a stranických představitelů do funkcí a vyjadřující odhodlání pokračovat v započaté přestavbě společenského systému, to byl základ, na němž se v krátké době vytvořila celonárodní jednota a solidarita.

V tomto hnutí odporu se sešli příslušníci všech generačních a sociálních skupin i národností, nekomunisté i členové KSČ. Jeho součástí byl oficiální odpor ústavních a jiných vrcholných institucí, úřadů a složek státní moci a správy na všech úrovních, pokud byly s to vyvíjet činnost, i diplomatických představitelů Československa, zejména na půdě Rady bezpečnosti OSN. Součástí celonárodního hnutí odporu byl vysočanský sjezd KSČ a aktivita nižších složek aparátu komunistické strany i jejích organizací.

I když byl všechn tento odpor neozbrojený, nebyl pasivní (jak už bylo dokázáno detailním rozbořením jeho forem). Ukázal, jak těžké je ovládnout zemi, jejíž všechny civilní struktury se k ozbrojenému agresorovi obrátí zády. Bylo už také rozpoznáno a detailně dokumentováno, jakou úlohu sehrál v celonárodním hnutí odporu rozhlas a ostatní moderní komunikační prostředky jako skutečná politická moc, schopná koordinovat společenský život v celostátním měřítku.

*

Lidové hnutí v nejširším smyslu zůstalo jedním z nejvýznamnějších faktorů dění v zemi i poté, co byl koncem srpna 1968 obnoven normální život. Mělo jiné formy než v mimořádné situaci „československého týdne“, procházelo odlivy a přílivy, došlo k několika explozivním situacím: studentská stávka, příprava generální stávky kovodělníků proti odsunutí Smrkovského z funkce předsedy parlamentu, pohřeb Jana Palacha, spontánní protisovětské demonstrace – spíše lidové veselice – po dvojím vítězství československého hokejového mužstva (nadlouho poslední masové vystoupení toho druhu). Charakter tohoto lidového hnutí ve vztahu k politickému vedení nebyl jednoznačný: na jedné straně počínání vlády tolerovalo (např. při podpisu smlouvy o dočasném pobytu sovětských vojsk v Československu), ale současně si lid opakovaně vynucoval souhlas vlády k aktivitám, jež byly vlastně formou občanské neposlušnosti.

Od dubna 1969 se začal sice počítat už jiný čas, ale svobodně poměry neskončily jedním rázem a všude stejně, v každé oblasti společenského života byl pořádek obnoven jindy a různým způsobem. Ještě jednou pak lid naplnil nepozván a bez přinucení náměstí a ulice velkých měst, o prvním výročí Srpna 1968; o něm budu hovořit zvlášť.

III.

„A kdo by očekával, že neuplyne ani rok a tatáž společnost se už bude rychlostí větru propadat zase do hlubin demoralizace, tentokrát ještě daleko horší, než byla ta původní!“

Václav Havel, *Dálkový výslech*

Kupodivu je vzpomínka na vzepětí československé společnosti v letech 1968–69 silnější v ostatním světě než v historickém povědomí Čechoslováků (bez ohledu na národnost) samotných. Anebo je to přinejmenším zážitek tak traumatický, že zatím vzdoruje tomu, aby byl zpracován a překonán.

Proč je tomu tak? Protože všechna společenská energie československého roku 1968 vyšla vniveč? Protože úspěch srpnového celonárodního hnutí odporu proti sovětskému řešení „československé otázky“ byl jen krátkodobý a byl takřka současně promarněn kapitulací vůdců? Protože ono občanské sebevědomí, nově probuzené víra v síly národa a v nadějnou budoucnost se ukázaly být iluzí, neboť navzdory všem deklaracím o tom, že „nikdy nesejdeme z nastoupené cesty“, solidarita i vlastní předsevzetí byly masově zrazeny?

Zde začíná řetěz úvah, které neodmyslitelně patří k pravdě o Pražském jaru. Jak to, že lidové hnutí tak záhy opadlo? Jaké byly jeho slabiny? Jak to, že se normalizace a adaptace na obnovený pořádek reálného socialismu prosadila tak rychle? Kdy a proč to lidé, tj. absolutní většina obyvatelstva, vzdali? To bylo stejně překvapivé a neočekávané, jako bylo předtím překvapivé a neočekávané vzepětí roku 1968, zejména v době „československého týdne“.

Odliv aktivity a solidarity širokých mas a jejich adaptaci na „normalizační podmínky reálného socialismu“ nepovažuji za výsledek jakési „společenské smlouvy“, o níž se často hovoří v učebních knihách i v povrchní žurnalistice, anebo za akt vypočítavé kalkulace na způsob něco za něco, v tomto případě politická

práva za slušnou životní úroveň. Jsem toho názoru, že ona soukromá kapitulace, kterou se v letech 1969–71 traumatizovali, vnitřně rozvrácení a demoralizovaní lidé vnějškově přizpůsobili pravidlům reálného socialismu (životu ve lži), byla následkem hlubokého rozčarování a zklamání; na jeho počátku stála malodušná a kapitulantská politika „vůdců“ Pražského jara.

Moskva pochopila nejpozději 48 hodin po zahájení invaze, že k překonání nejkritičtější fáze při obnově normality ve střední Evropě ve smyslu „pax sovietica“ potřebuje Dubčeka a ostatní „progresivní“ představitele, kteří byli odulečeni nebo – ač ponecháni Sověty na svobodě – odmítli 21. srpna 1968 sovětskou invazi a vojensko-politický plán bratrské moci. Jinými slovy: moskevskou politiku měli pomoci uskutečnit lidé, kteří se stali populárními tím, že se proti ní postavili, a jejichž slavnostní návrat do státních a stranických funkcí prosadil lid svou neústupností.

Sověti potřebovali co nejdříve pacifikovat masy československého obyvatelstva, ukončit nenásilný odpor, který vyvolával stále větší mezinárodní odezvu, a zabránit další internacionalizaci československé otázky. Vůdci – „progresivní“ vůdci, řeč není o Biřakovi, Indrovi, Kolderovi a jim podobných (a také ne o těch, kteří byli obětováni už v Moskvě a museli odejít ze svých funkcí nazítří po návratu Dubčeka a spol. do Prahy) – byli tedy lidu vráceni, když se předtím podpisem moskevského protokolu zavázali „obnovit pořádek“ v sovětském duchu. Učinili tak, jistě neradi, ale bez příliš dlouhého váhání, ačkoli někteří z nich byli zmítáni hamletovskými otázkami; oni zahájili normalizaci, byť ještě v mírném stylu (jinak to ani na konci srpna 1968 nebylo možné), a každý z nich v tom pokračoval spolu s ostatními nebo jednotlivě tak dlouho, dokud byl pro Sověty ještě potřebný a dokud ho oni sami nehodili přes palubu, anebo nedali najevo těm, kteří byli určeni k odstranění ze scény až v další fázi, že je pro ně neúnosný.

Nicméně každý z nich zůstal ve funkci dost dlouho, aby pomohl připravit další fázi pacifikace lidového hnutí. Někteří – nejvýrazněji Oldřich Černík a Gustáv Husák – začali hned po návratu z Moskvy hrát svou vlastní hru; jiní mohli být přesvědčeni, že není jiné řešení nebo že se dá ještě něco šikovně uhrát, a vykonali

svou „mouřenínskou“ roli bona fide; všichni však jednali s obdivuhodnou politickou slepotou a dokonale v tradici politiky menšího zla, která v uplynulých padesáti letech přinesla lidem v Československu tolik největšího zla a nespočítatelných obětí.

K mírným počátkům normalizace patřila také argumentace o „antisocialistických silách“, jak ji bylo možno slyšet od leckterého „progresivního“ představitele už v září 1968 v rozhlasu a v televizi nebo i jinde. V kuloárech se sice vysvětlovalo, že to vlastně nikomu neškodí, když se tu jmenovitě hovoří jen o těch, kteří už jsou mimo republiku (např. o Ivanu Svitákovi a o redakci časopisu Student). Ve skutečnosti to bylo přejímání sovětské argumentace, které demoralizovalo, ochromovalo vůli k odporu a dláždilo cestu k přijetí totální sovětské lži.

Masová solidarita a vůle k odporu širokých vrstev obyvatelstva ze srpna 1968 byla krok za krokem rozdrobena. Takzvaná „reálná“ politika reformní reprezentace značkovala cestu a vytvářela návod pro „reálněpolitické“ východisko příslivečného muže z ulice, a to jak ve věcech velké politiky, tak v jeho každodenním mikrosvětě. Síly ochotné restaurovat totalitní moc podle sovětského receptu se formovaly takřka před očima traumatizovaného, „národními hrdiny“ postupně pacifikovaného a dezorientovaného obyvatelstva, jehož původní solidární heslo „jsme s vámi, buďte s námi“ zaznívalo stále více jako zoufalá naléhavá připomínka (buďte přece s námi!), až umlklo, když nacházelo stále menší ohlas a pak už jen hluché uši.

Výsledkem byla nálada bezvýchodnosti, zklamání a znechucení, která se postupně zmocňovala všech vrstev obyvatelstva. Tak byly vytvářeny sociálně psychologické podmínky k restauraci autoritativního režimu bez masových konfliktů. Obyvatelstvu, zejména mládeži, která nejdéle ze všech nechtěla odejít do soukromí, bylo ještě třeba udělit názornou lekci o tom, komu patří ulice. To se stalo při prvním výročí invaze v srpnu 1969, kdy nikoli sovětské, bulharští etc. vojáci, nikoli sovětské, polské etc. tanky, ale pohotovostní oddíly československého bezpečnostního sboru, tankové sbory československé armády, českoslovenští policisté a příslušníci československých dělnických milicí silou či hrozbou síly likvidovali vzpomínkové demonstrace ve velkých městech Čech, Moravy a Slovenska. V té době už byly rozhlas,

televize i tisk v Československu konsolidovány, tj. „usměrněny“, a lekce udělená lidu se v těchto sdělovacích prostředcích oslavovala jako „odrazení náporu nepřátel“.

Na ochranu „veřejného pořádku“ proti „antisocialistickým a antispoločenským živlům“ bylo 22. srpna 1969 vydáno mimořádné zákonné opatření Federálního shromáždění platné do konce roku 1969. Byly to dočasné plné moci pro policii věznit ve výlučné pravomoci zadržené osoby až tři týdny; samosoudci (nikoli obvyklé soudní senáty) byli zmocněni soudit takzvané politické delikty – pobuřování, hanobení státu světové socialistické soustavy apod., jakož i veškerou činnost zahrnutelnou pod provinění proti veřejnému pořádku – bez přípravného jednání, a obhájci byli připuštěni až k soudnímu řízení. Pracovní zákoník byl v případě „narušovatелů pořádku“ suspendován, státní správa dostávala právo zastavit činnost organizací nebo je rozpustit. Stanný zákon připouštěl vyloučit studenty z dalšího studia, okamžitě propustit učitele ze škol všech stupňů a vědce z akademie věd, jestliže „narušovali socialistický společenský řád“ a v podobných případech, jak zněla gumová formulace zákonného opatření.

Podepsán pod těmito plnými mocemi pro „obnovení pořádku“ byl předseda Federálního shromáždění Alexander Dubček spolu s prezidentem republiky Svobodou a předsedou vlády Černíkem. Do roka a do dne od slavného „československého týdne“ tak bylo viditelně postaveno mimo zákon vše, co bylo v srpnu 1968 nebo i později řečeno, slavnostně proklamováno a slavnostně odpřisáhnuto slibem solidarity. Sovětská lež, poražená v „československém týdnu“, se stala v Československu pravdou zaznívající už napořád ze všech informačních kanálů, které se před rokem tak proslavily po celém světě. Nikdo ještě nespočítal, kolik mladých lidí bylo po týdny, často bez soudů, drženo ve vězení podle tohoto zákonného opatření, kolik studentů vyloučeno z vysokých škol, kolik lidí odsouzeno ke ztrátě svobody nebo existenčně postiženo na základě zákona, který nese na prvním místě Dubčekův podpis. Málokdo si dokonce na existenci onoho zákonného opatření a na Dubčekův podpis pamatuje (možná i on sám tuto vzpomínku potlačil), v paměti lidí to všechno už splyvá s následujícími masovými čistkami.

Ani ony nebyly zbytečný exces nebo výsledek Husákovy „neshopnosti“ včas a obratně čelit „jestřábům“ v novém vedení, jak se to interpretovalo v době, kdy bylo ještě možné mít o Husákově iluze. K udržení obnoveného pořádku bylo třeba lekce permanentní. Čistky nebyly jen trestná výprava proti zastáncům reform, proti neústupným sloupencům suverenity, občanských svobod a práva na vlastní názor a jednání, jejich účelem nebylo jen „homogenizovat“ všechny aparáty ve smyslu reálného socialismu a odstranit z oficiálních mocenských, správních, kulturních a ostatních struktur všechny, u nichž nebyla záruka, že se přizpůsobí pravidlům nové situace. Existenční násilí na vybraném vzorku obyvatelstva hrálo úlohu trvalé názorné lekce a výstrahy pro všechny ostatní.

Posun ke konzumnímu životnímu stylu a pěstování „soukromého blahobytu“ nestály tedy po mém soudu na počátku řetězu normalizačních souvislostí, ale až na jeho konci. Lid se nevzdal svých práv „za mísu čočovice“, na základě „společenské smlouvy“ s vládnoucími. Na počátku bylo zklamání a znechucení z těch, jež považoval za „své“ představitele; po něm vzápětí následoval strach ztratit to málo na sociální jistotě, co byl s to obnovený pořádek poskytnout, a být přes noc sociálně degradován s celou rodinou.

Tato argumentace není vedena snahou nahradit jeden mýtus – o „progresivních“ vůdcích a shora organizované reformě, jež byla zardoušena 21. srpna – mýtem jiným, o lidu ochotném bojovat, schopném všech obětí, donuceném ke kolaboraci. Je obtížné odhadnout, jak masová a trvalá by byla podpora takového postoje vedení, který by – praktikován třeba v době, kdy o vojenské intervenci nebylo ještě definitivně rozhodnuto – byl měl za následek dlouhodobé oběti, těžké hospodářské potíže, nedostatek, podstatné zhoršení životní úrovně (vždyť Sověti mohli pouhými hospodářskými sankcemi ochromit polovinu československého průmyslu, ne-li celé hospodářství země).

Jistě, mohlo se stát, že by se záhy začalo reptat: toho Dubčeka nám byl čert dlužen, za Novotného jsme žili s Rusy v míru a měli

jsme co jíst. Ale stejně tak bylo možné, že by se byla v zápase s potížemi, současně s obnovováním normálních občanských ctností a vztahů vytvářela nová většina, odmítající morálku sytých poddaných.

Svár o to, zda ti, kteří si osobovali právo rozhodovat o osudech země a jejího lidu a selhali ve své povinnosti vést lid k vědomí, že nárok na svobodu uznává svět jen tomu, kdo je s to pro ni přinést oběti, selhali z vlastní slabosti či pro svůj zájem, anebo zda se jen – protože příliš dobře znali své pappenheimské – neodvážili vystavit jej příliš velkému zatížení, tento svár, v němž pro obě strany lze nalézt argumenty, zůstává už po několikáté v tomto století nerozhodnut. Chybí důkaz, nikdo nepodstoupil riziko zvednout lidu této země laťku, třeba i hodně vysoko, vyzkoušet sílu jeho odhodlání a vést ho k překonání přirozené marnosti a přikřivenosti, které je patřičná dávka v každém národě.

Jistě, můžeme se také ptát, zda od těch, kteří se v roce 1968 ocitli „tam nahoře“, bylo vůbec možné očekávat, že budou vůdci lidu v těžkých dobách. Zda i ta sama představa nebyla nad jejich síly. Možná sami o sobě neměli příliš velké iluze, tím méně pak jeden o druhém, když v hodině pravdy seděli v Kremle a od Brežněva jim přinašeli texty kapituláčních podmínek, a proto to vzdali hned při první velké zkoušce, za sebe i za všechny.

Jistě, lze o nich hovořit jako o těch, kdo dali příklad těm druhým, miliónům, zradili jejich důvěru, svedli je, podstrčili jim návod na přežití, nechali každého řešit na vlastní pěst dilemata a zbabělosti. Ale to neexkulpuje před soudem vlastního svědomí nikoho z těch, kdo podlehli v oněch miliónech soukromých kapitulací, jež byly krokem k pozdějšímu morálnímu úpadku v každodenní skutečnosti.

IV.

„Říká se, a je to jistě pravdivé, že polednový 'obrodný' proces začali a vedli komunisté. Je to také mnohoznačné tvrzení. Plyne z něho nejen to, že určitá část komunistů prokázala schopnost ... sebekritiky, ale i to, že zbývající a větší část společnosti mohla nabýt politického významu pouze prostřednictvím těch, kdo ji politického významu zbavili.“

František Šamajfk, Tíha dědictví. Listy, 10.4.1969.

„Od začátku letošního roku jsme v obrodném procesu demokratizace. Začal v komunistické straně... Je ovšem třeba dodat, že tento proces ani nemohl jinde začít. Vždyť jenom komunisté mohli po dvacet let žít jakýmsi politickým životem... Iniciativa a úsilí demokratických komunistů je proto jen splátkou na dluh, který celá strana má u nekomunistů, jež udržovala v nerovnoprávném postavení. Komunistické straně nepatří tedy žádný dík, patří jí snad přiznat, že se poctivě snaží využít poslední příležitosti k záchraně své i národní cti.“

Manifest Dva tisíce slov (Ludvík Vazulík), červen 1968.

Doposud byla stále jen řeč o lidu a veřejnosti na jedné straně a na druhé straně o části vedení a aparátů komunistické strany původně odhodlané k reformám. (Vzhledem ke zvláštní povaze mocenských struktur politického systému sovětského typu by asi bylo přesnější hovořit o části mocenského establishmentu odhodlané k reformám.)

Slyším už námitku, jak věcnou, tak i dotčenou, kam se mi podělo početné členstvo komunistické strany, jehož většina také tak či onak patřila do lidového hnutí, ● němž byla řeč; proč jsem se nezmínil o tom, že mnozí z těch novinářů, spisovatelů, vědců, odborářů atd., atp., aktivních účastníků pokusu o změnu systému překonáním jeho totalitní podstaty, měli legitimaci KSČ, byli organizováni v některé ze základních organizací KSČ či působili v některém jejím řídicím grémiu; proč jsem zapomněl na poslance-členy KSČ, kteří po šest dnů spolu s ostatními poslanci-nekomunisty drželi Národní shromáždění jako důležitou baštu celonárodního hnutí odporu; proč jsem se nezmínil o demokra-

tizačních snahách uvnitř KSČ a o vysočanském sjezdu. Tento seznam by mohl pokračovat a byl by nepřehledný, kdyby došlo na jednotlivá jména početných, ve veřejnosti známých a uznávaných osobností, které ovšem kromě všeho ostatního vyznačovala jejich příslušnost ke KSČ.

Tyto otázky se týkají podstaty věci, protože jsou po mém soudu součástí tématu lid a veřejnost v roce 1968–69. Obávám se však, že je to věc ještě složitější než kterákoli z těch, o nichž už byla řeč. Také na tomto poli chybí věcné zkoumání, oproštěné od stranickopolitických zájmů nejrůznějšího zaharvení, a tím spíš sociologická analýza kombinovaná s pohledem historickým; typologie jistě není nemožná, i když se o ni zatím nikdo vážně nepokusil, a bude užitečná, jestliže neztratí ze zřetele, zda přece jen i toho nejosvědčenějšího člena KSČ něco bytostně neodlišovalo od člověka, který členem KSČ nikdy nebyl.

Komunistická strana Československa byla vždycky něcojiného než normální politická strana, dlouho existovala jako „lid výry pravé“ a organizace „lidí zvláštního ražení“, měla však za sebou také významnou etapu, kdy se vyvíjela jako masové hnutí a vyrostla – ještě před únorem 1948 – na organizaci sdružující skoro dva milióny členů. Ani poté co se tato strana přeměnila na nástroj udržování totalitní moci, nebyla mezi komunisty a ostatním obyvatelstvem ostrá hranice či hluboký příkop; přinejmenším nelze říci, že by na jednom pólu společnosti stálo všechno členstvo komunistické strany a v protikladu k němu ostatní „nekomunistické“ obyvatelstvo. (Zeela stranou ponechávám vrstvu nekomunistů – prodloužených rukou aparátu KSČ ve stranách a organizacích takzvané Národní fronty.)

I kdyby se při posuzování členů KSČ pominulo dosti důležité rozlišování na „slušné“ lidi a na ty druhé a kdyby se přihlíželo jen k „objektivně“ zjistitelným typologickým charakteristikám, bylo by při bližším ohledání zřejmé, že uvnitř této organizace existovalo ve dvou desetiletích před rokem 1968 vždy několik vrstev členstva, často vedle sebe, ale také často s velkým vzájemným napětím mezi sebou (například mezi těmi složkami aparátů, jež byly srostlé s aparáty mocenskými, a částí řadového členstva). A zase velmi komplikovaně a odlišně v různých prostředích a v různém čase: jinak na venkově, jinak v dělnickém pro-

středí, jinak ve sféře kulturní, jinak ve státním a mocenském aparátu, jinak za Stalina a jinak za Chruščova, jinak před maďarským povstáním roku 1956 a jinak po něm, jinak – dejme tomu – od roku 1963.

Řečeno co nejobecněji: hluboká morální krize společnosti – výsledek dvacetileté monopolní vlády totalitního režimu ztělesňovaného a reprezentovaného KSČ – zasáhla také, ba ještě silněji, komunistickou stranu samotnou a nahromadila mnoho výbušného potenciálu pod samotné její základy jako strany leninsko-stalinského typu.

Poznání, že „komunistická strana jako monopolní nositel moci v uplynulých dvaceti letech (tj. 1948–68) nese výhradní zodpovědnost za celý předcházející vývoj“ (cituji z projevu tehdejšího člena KSČ na jednom veřejném shromáždění v Praze v červnu 1968), bylo pro mnoho členů KSČ nejpозději v roce 1968 nejen banální pravdou, ale také hnací silou k odčinění spoluviny, ať už jakéhokoli druhu. Mnozí z nich byli odhodláni řezat větve, na které seděli, nejen proto, že nechtěli žádná privilegia občanů lepšího řádu než ti druzí, ale protože existenci monopolního mocenského postavení KSČ a její „vedoucí úlohu“ se všemi důsledky z toho plynoucími považovali za hlavní příčinu hluboké morální a politické krize československé společnosti, z jejíž slepé uličky hledali východisko spolu s podobně smýšlejícími uvnitř KSČ i mimo ni.

Autonomizace a pluralizace uvnitř společnosti, která do léta 1968 pokročila, jak jsem naznačil výše, se nevyhnula KSČ i v jiném ohledu. Dosavadní přísná disciplína byla rozvíklána: stále častěji bylo bez rizika „stranického řízení“ nebo ohrožení existence možné, aby se člen KSČ projevoval jako subjekt vůči stranickému aparátu. (I v případech, kdy došlo k sankci za projev vlastního mínění – jako v případě generála Prchlíka –, nebyla to sankce, jež by ohrozila dotyčného na svobodě a existenci.) Princip „demokratického centralismu“ byl v praxi nejen stále více zatlačován do pozadí až suspendován aktivitou jednotlivých členů KSČ působících ve veřejnosti nebo i celými organizacemi, byl také zcela zpochybňován ve veřejných vystoupeních členů KSČ (nemluvě o příspěvcích v různých diskusích teoretických) a stal se předmětem široké diskuse při probírání návrhu nových

stanov KSČ na členských schůzích KSČ v průběhu srpna 1968. (Tato diskuse byla přerušena až o půlnoci z 20. na 21. srpna 1968.)

Členové KSČ, kteří viděli klíč k demokratizaci společnosti v demokratizaci komunistické strany v tom smyslu, že by se vzdala principu své „vedoucí úlohy“ a přeměnila se v normální politickou stranu, nikoli vládnoucí, ale jen u vlády nebo ve vládě, pokud k tomu má mandát od voličů, a tedy ve svobodných volbách „odvolitelnou“, se nemuseli svými názory tajit, aniž se tím vydávali v šancí sankcím. Jejich stanoviska se namnoze dostala do rezolucí členských schůzí. (Pravda, v soudobém tisku možná nenajdeme mnoho výroků v takto krystalické podobě, ale z řady formulací, i když nesly pečeť dobové frazeologie anebo byly poznamenány ohledy taktickými, lze vyrozumět, že šlo právě o toto: tendence usilování byla srozumitelná a jasná.)

Kolik bylo takových členů KSČ? Jaká byla jejich skutečná váha v celém stranickém organismu? I to je věc detailní sociologické a historické analýzy, jež musí být teprve podniknuta.

Otevřených otázek je však v tomto směru daleko víc. Nakolik by byli tito lidé s to prosadit se uvnitř KSČ proti mocenským a existenčním zájmům stranické nomenklatury, celého jejího aparátu, všech těch funkcionářů a členů komunistické strany, kteří žili (nebo parazitovali) především z toho, že měli členskou legitimaci KSČ? Jak by se kdo z nich zachoval, kdyby došlo až na to příslovečné „lámání chleba“ a kdyby se v zemi prosadila – či jen hrozila prosadit se – opravdová rovnost občanů se všemi důsledky existenčními, odvolitelnost strany od moci (včetně možnosti, že se rozplyne socialistický sen těch z nich, kteří na něm lpěli jako na ultima ratio své identity), kdyby každý z nich jednotlivě měl kousnout do kyselého jablka a vyvodit důsledky ze zodpovědnosti za svou celou minulost?

O tom nevíme nic a už se to také nikdy nedovíme, protože všechny možnosti v tomto ohledu zůstaly mimo skutečnost: dějiny šly úplně jinou cestou. (Tou nejhorší možnou sice, ale takovou, která ponechala za dnů dvířka pro turzení, co všechno krásného

se mohlo stát, jen kdyby nebylo invaze.) Tak jako vzešel z KSČ pokus o reformu systému – jakkoli byl jeho program konfúzní a plný unitárních protimluvů a jakkoli šlo o důsledek probuzení společnosti v předcházejících letech –, tak se KSČ stala nástrojem normalizace podle sovětského návodu a prosadila restauraci režimu do stavu před pokusem o reformu, ba víc: do definitivní podoby reálně socialistického pořádku charakteristického pro brežněvovskou éru po porážkách reformních pokusů.

Nemohu zde naznačit ani v obrysech, jak se to stalo a po jakých etapách. Jedno se zdá být mimo pochybnost: nebylo k tomu zapotřebí ani jediného sovětského komisaře, Sověti nepotřebovali zakládat v Československu jinou komunistickou stranu. Jistěže tu byl sovětský tlak, jistěže Sověti zmobilizovali svou agenturu uvnitř KSČ (tu tam ovšem měli „odjakživa“ a byli to členové KSČ – Češi a Slováci, Ukrajinci z východního Slovenska). Ale KSČ to koneckonců zvládla silami, které byly její součástí před reformou i v době reformy. Prošla sice, zejména v závěru onoho díla obnovy – v průběhu roku 1970 – dosti velkou změnou a „očistila se“ od zhruba jedné třetiny členstva, ale v každé etapě její restaurace do homogenní strany leninsko-stalinsko-brežněvovského typu se našlo dost lidí, kteří udělali to, co připravovalo etapu další, včetně potřebného počtu hlasů v příslušných komisích a grémiích při vylučování „pravičáků“, zprvu jen kolečko za kolečkem podle známé salámové taktiky. (Jan Pauer konstatoval už na kolokviu v Cortoně, že stranická špička disponovala v letech 1969-71 personálním rezervoárem KSČ pro skoro všechny politické varianty vývoje.)

Normalizace uvnitř KSČ začala nejviditelněji anulováním vysočanského sjezdu. Nemohu se nyní zabývat analýzou textů, které byly na sjezdu schváleny jako programové dokumenty, a zkoumat je, v čem zůstaly poplatné dvojakosti Akčního programu, a snad to není ani důležité. Nicméně snad nezajdu příliš daleko, když řeknu, že vysočanský sjezd KSČ mohl být začátkem nové historie komunistické strany jako normální politické strany, zakotvené v československé společnosti a politice. Namísto toho se stala manipulace se sjezdem a s jeho výsledky v moskevském protokolu a na zasedání ÚV KSČ 31. srpna 1968 prvním aktem normalizační politiky těch, kteří byli na prvních místech sezna-

mu členů ÚVKSCŽ zvoleného ve Vysočanech; až na výjimky přijali jako disciplinovaní vysocí funkcionáři nebo příslušníci aparátu KSCŽ „neexistenci“ sjezdu i ti, kdož jej v nepřítomnosti odvěčených představitelů zorganizovali. (Tím odepisovali nejen nejlepší stránku své vlastní stranické minulosti; tím začali v očích veřejnosti odepisovat sotva se zrodilš naději, že se „československá věc“ konečně stala pro KSCŽ nejvyšším zákonem.) Lze říci, že obětování vysočanského sjezdu znovu zlomilo komunistické straně páteř vzápětí poté, co se pokusila napřímit. To byl ovšem jen začátek: přišlo zasedání ÚV KSCŽ v listopadu s jeho pověstnou rezolucí a další personální změny v nejvyšším stranickém aparátě.

Pro ty členy KSCŽ, kteří se propracovali už před Srpnem k poznání, jakou úlohu sehrála KSCŽ za dvacet let svého panství a kteří se cítili být v první řadě součástí lidu a teprve potom členy KSCŽ, a pro něž byly hodnoty československé státní suverenity a politické svobody nadřazeny ideji socialismu a disciplíně člena KSCŽ, byl rozchod s normalizující se komunistickou stranou nevyhnutelný. Někteří z ní vystoupili ihned. U těch, kteří tak neučinili, bylo by snad možné provést ještě dnes dost reprezentativní sociologický průzkum, proč v KSCŽ setrvali. Dovolím si odhadnout jednu z řady možných odpovědí: mnoho z nich podléhalo iluzi, že normalizační kurs v KSCŽ je možno ještě zastavit či zvrátit; většina z nich se pokoušela uvnitř strany, v některé její organizace nebo části jejího aparátu ještě silněji než před Srpnem vytvářet nátlakovou skupinu zdola proti normalizační politice a této pozici se nechtěla vzdát – až byla posléze z KSCŽ vyloučena.

Normalizující se komunistická strana posléze dospěla až k svému „Poučení z krizového vývoje“ a k dovršení radikální očisty. V nesourodé mase vyloučených se sešli Alexander Dubček i František Kriegel, Oldřich Čermík i Ota Šik, Čestmír Císař i Jaroslav Šabata, a také Gertruda Sekaninová-Čakrtová, Ludvík Vaculík, Pavel Kohout, Jan Procházka a Jiří Lederer, abych uvedl některá jména, jež vypovídají sama o sobě.

Ve skutečnosti se ovšem většinou vůbec nesešli, a to ani na společném politickém stanovisku, jejich cesty byly rozdílné už v okamžiku vyloučení a dále se rozcházely. „Strana vyloučených“ nikdy neexistovala a s odstupem necelých dvaceti let je evidentní,

že ani nemohla vzniknout. Co by bylo mohlo těch půl miliónu bývalých členů KSČ spojovat? Jaký program? Na čem by se byli mohli shodnout po zkušenosti, kterou prožili za dva a půl roku od chvíle, kdy se Dubček stal prvním tajemníkem strany, až po okamžik, kdy byl z téže strany vyloučen?

Co se s nimi stalo potom, jakou cestou kdo z nich prošel, to je už jiná historie.

V.

„Ten srpnový týden považuji prostě za historickou zkušenost, kterou nelze z povědomí našich národů vytěsnit a o níž nelze stále ještě říct, co vlastně znamenala, jak se zapsala do genetické výbavy společnosti a jak a kdy se projeví.“

Václav Havel, *Dálkový výslech*

Nadhozenou otázku by bylo možná zapotřebí rozšířit a ptát se, co zanechala v genetické výbavě společnosti zkušenost let 1968–69 a trauma normalizace. Anebo se lze tázat také jinak, z hlediska tématu, které tu poněkud vágně, ale přece jen s jistou důsledností sledují: co zbylo po onom velkém vzepětí, po oné manifestaci touhy po svobodě, jakou stopu po sobě zanechala účast lidu a veřejnosti v sociálně politickém hnutí, repluralizace společnosti, emancipace společenských subjektů? A dále, co zanechala v „lidu“, ve „veřejnosti“ zkušenost s komunistickou stranou před dvaceti lety a v letech bezprostředně následujících?

Také to je už úplně jiný příběh, který prerůstá úkol, který jsem si tady předsevzal, třebaže s ním souvisí. Zmíním se jen o jediném československém fenoménu současnosti, v němž se podle mého mínění zrcadlí nejrozšířenější lidová zkušenost z dramatu Pražského jara a z doby normalizace.

Ze všeho, co jsem schopen vnímat a analyzovat, vyrozumívám, že československá společnost je hluboce skeptická ke schopnosti KSČ ukázat jakoukoli smysluplnou a přijatelnou cestu ze spouště, kterou zanechalo její čtyřicetileté panství. Jestliže bylo před dvaceti lety nesmírně obtížné najít cestu ze slepých uliček, dnes, poté co se promarnila tehdejší energie a odhodlání lidí angažovat se ve veřejných záležitostech, je to úkol nadlidský.

Před 21 lety, na sjezdu spisovatelů v červnu 1967, konstatoval Ludvík Vaculík, tehdy také ještě člen KSČ, že za dvacet let nebyla u nás vyřešena žádná lidská otázka. Co by řekl dnes, po dalších dvaceti letech, kdyby ještě chtěl takto bilancovat?

Je to bankrot, oni nahoře to vědí a vědí to všichni dole. Nejde už o ideologii, o socialismus, spíš už jen o to, zda se s tím vůbec dá něco udělat a zda jakákoli změna daného stavu nehude – s tímž „hospodářem“ – změnou k horšímu oproti tomu, v čem a s čím už se lidé naučili žít jako s nevyлéčitelnou nemocí. A tak každý nadále hledá záchranu na vlastní pěst, žije se ve stereotypch, všechno se pohybuje setrvačností.

A také to je tečka za Pražským jarem 1968. Smím-li být na okamžik zcela osobní (historik je ovšem osobní vždycky, šalebná hra na objektivitu nemůže oklamat lidi znalé věci), bylo to přese všechno nejkrásnější období také mého života, přes původní skepsi, že všechno skončí jako předcházející vlny přechodné liberalizace v jakémsi podprůměru, a navzdory pozdějším okamžikům zoufalství, jež však nikdy nevedlo k tomu, aby se skládaly ruce nečinně do klína.

I. STUDIE

Jindřich Pecka

PROMĚNY PRAŽSKÉHO JARA VE SVĚTLE PRAMENŮ SPONTÁNNÍ POVAHY

„Mytologie patří do dějin, není jejich kuriózním odpadem. Lidé se orientují podle informací, které jsou jim dostupné. V únoru 1968 se zdálo, že se dějiny zastavily, aby se rozběhly jiným směrem... Taková není jen pravda těch, kteří přihlíželi nejasným událostem ve vedení strany z posledních řad galerie... Ty skutečné dějiny se tehdy neodehrávaly v sekretariátech, ale na veřejnosti, na ulicích...“

P. Pithart: *Sváteček*, XIV, 1978, č. 56, s. 607

Koncem 60. let vyvrcholila krize politického systému, která byla svým způsobem permanentní, ale zřídkakdy překročila práh kabinetů. V roce 1968 se však stala věcí veřejnou. Opoziční hnutí zformované nikoli jen uvnitř vládnoucí strany, ale vznikající i mimo ni, hledalo svou identitu. V kritickém okamžiku dalo průchod svému nesouhlasu s dosavadním stavem a dějinný proces přeneslo doslova na ulici. Od druhé poloviny března 1968 se začala uskutečňovat neformální setkání pražské mládeže s představiteli veřejného života. Podobné mítinky pak svolávaly velké závody, vysoké školy a jiné instituce i mimo hlavní město. Po zasedání ÚV KSČ 28. 3. 1968, které přijalo rezignaci A. Novotného, obklopilo účastníky jednání několik set mladých lidí a na nábreží L. Svobody se rozvinula spontánní diskuse. Když 18. července zveřejnilo *Rudé právo* varšavský dopis, konala se po celé zemi veřejná shromáždění na podporu suverénního stanoviska ÚV KSČ. Lidé zasahovali do politického života i řadou podpisových akcí, které se rovněž odehrávaly před očima veřejnosti. Nebylo proto náhodou, že se tato skutečnost stala předmětem rozhovorů v Čierné nad Tisou a v Brati-

slavě. Předsednictvo ÚV KSČ, ve snaze vyhovět požadavkům sovětské strany, se usneslo vyhradit spontánním diskusím Letenskou pláň. To však už bylo 13. srpna 1968 a do okupace Československa zbývalo pouhých sedm dnů. A tak Letenská pláň ožila spontánním hlasem veřejnosti až po 21 letech.

Vytvořilo se zvláštní sociálně politické klima jako „pojitko“, které překlenulo hranice mnohavrstevné struktury.¹ Nebylo to v pravém smyslu hnutí; byla to hodnotová orientace směřující od skupinových zájmů k všelidským. Integrovala rodící se občanskou společnost, silný reformní proud i lidovou aktivitu v nejširším možném kontextu.

Zvýšená dynamika společenského pohybu vynesla pak na povrch i zvláštní jev soudobých dějin – nebývalé množství spontánních pramenů, které vypovídají o době svým obsahem koncentrovaným do několika základních postojů i svou existencí a způsobem prezentace. Sám jejich výskyt, srovnatelný jen s listopadem 1989, je pozoruhodným historickým faktem a nelze ho při studiu pominout.²

Z hlediska funkční informační struktury se jedná o bezprostřední prameny, které jsou samy částí historické skutečnosti. Podle vžitě typologie patří převážně do kategorie pramenů dochovaných ústně, jako např. zvěsti, bezprostřední informace (zprávy), anekdoty nebo živě tradované písně. Na jejich charakteristice přitom nic nemění, jsou-li písemně nebo audiovizuálně fixovány. Jen dobová hesla a nápisy tvoří vyhraněnou skupinu písemných pramenů. K nim patří ještě anonymní poezie a letákové písně, které nebyly určeny ke zpěvu, ale jako svébytný novinářský žánr komentovaly časové události. V archeografické typologii se obě kategorie obyčejně zahrnují do skupiny „tradič-

1 Srov. Bauman, Z.: *Sociologie*. Praha 1965, s. 167 a n.

2 První pozornost mu věnoval už srpnový tisk. Viz např. *Mý* 68, 24. 8., s. 2; *Mladá fronta*, 27. 8., s. 3; *Zemědělské noviny*, 27. 8., s. 2 aj. Srov. také *Sební pražských dnů*. 2. vyd. Praha 1990, s. 366-375; Čermák, M.: *Sební olomouckých dnů*. Olomouc 1990, s. 139 a 220 a n.; Pecka, J. – Pecka, E. (pseud. J. V. Novák): *Mezi dvěma srpnů*. 1978. Rkp. uložený v ČSDS, Scheinfeld-Schwarzenberg. V současné době prohlíají v Ústavu pro soudobé dějiny ČSAV (dále jen ÚSD) práce na kritické edici těchto pramenů.

ních“, „ústních nebo folklórních“ pramenů.³ Avšak pojmy lid, lidovost, lidová píseň jsou i ve folkloristice příliš vágní, a tak dávám přednost hledisku spontaneity i pro název těchto pramenů.⁴

V situacích podobných té, která nastala v roce 1968, zažívají ohvykle jednotlivé vrstvy a skupiny obyvatelstva současně naději i pocit ohrožení hodnot, s nimiž spojily svou existenci. Opouštějí proto podružné zájmy a cíle a upínají se k tomu nejpodstatnějšímu, co naplňuje jejich skutečné či domnělé představy o smyslu života. Vzniká tak silné pouto sounáležitosti a jednoty stanovisek.

V roce 1968 se taková situace vytvořila vpádem sovětské armády a vojsk Varšavské smlouvy na naše území. Vyvolalo to atmosféru hořkosti, pocit zrady, bezmoci, nenávist, ale i silně prožívané vědomí morální převahy. Z dosud netušené hloubky národní soudržnosti vznikaly spontánní zvěsti, nápisy, hesla, anekdoty, anonymní verše, písně a satirické skladby, které dokonale odrážejí sféru kolektivního vědomí, jednoznačně odmítavé stanovisko k faktu okupace a stalinsko-brežněvovskému konceptu politiky.⁵ Jsou dílem zvláštní „emocionální infekce“⁶ šířené ve větších či menších skupinách, jejímž důsledkem je vždy převaha citové motivace nad reflexí. Lidé jsou mnohem více nakloněni věřit nejrůznějším zvěstem a podléhají v tomto smyslu vzájemné stimulaci, která reflektuje stejnorodou zkušenost. Vznik těchto spontánních projevů má tedy všechny znaky davo-

3 Hroch, M. et al.: *Úvod do studia dějepisu*. Praha 1985, s. 141.

4 *Čs. vlastivěda III. Lidová kultura*. Praha 1968, s. 302. – Na problematičnost těchto pojmů naráží i soudobá esejistika. J. Kroutvor např. píše: „Lid je romantický fetiš, nejasný pojem. Demystifikace spočívá v tom, že lid jsou docela jednoduše lidé. Lid jsou ve skutečnosti všichni, kdo nemají moc v rukou. V nejlepším případě může lid hlasovat, volit, ale nikdy ne vládnout, uplatňovat autoritu, zakoušet vyšší postavení...“ – *Politika s dějinami*. Praha 1990, s. 87.

5 V této souvislosti došlo k výraznému sblížení reformních komunistů s nekomunisty. Projevilo se to i v momentálním růstu důvěry v KSČ. Ústav pro výzkum veřejného mínění ČSAV zveřejnil 13. 7. 1968 výsledky šetření, podle nichž *naprostou důvěru* ke KSČ mělo 11 % (před lednem 6 %), *důvěru* 40 % (před lednem 17 %). – *Svědectví*, IX, 1968-1969, č. 34-36, s. 387.

6 Szecsepański, J.: *Spektrum společnosti*. Praha 1968, s. 90.

vých artefaktů s dominujícím pocitem solidarity, kolektivní sugesce a morálního vzrušení.

Brutální vojenská invaze se představila jako pragmaticky účinný, ale zároveň morálně odsouzeníhodný zásah. Proto se také mohl na pozadí této tragické situace uplatnit i zvláštní smysl pro komično.⁷ Proti chladné oceli stál najednou český humor, který podle Vladislava Vančury neznamená jen prostý smích, ale poznání. „Humor je názor.“⁸ Jen tak si lze vysvětlit, proč se představitelé totalitních systémů obávají více neorganizovaného smíchu, než organizovaných demonstrací. Obávají se totiž názoru, který se vymyká jejich kontrole a v němž – jak výstižně napsal profesor František Jílek – „duch prožívá rozkoš ze své volnosti“. Pro atmosféru srpnových dnů jsou pak zvlášť přílehlavá jeho slova: „Jestliže vtip odkrývá nedostatky světa, humor pomáhá dostat se přes ně.“⁹

Osvobozující vliv humoru jako jevu, který pomáhá člověku pozvednout hlavu a být „nad situací“, si stačil uvědomit i dramatickými událostmi zavalený tisk té doby. „Špalíry výkladů se změnil v jednu obrovskou čítárnu,“ psaly *Zemědělské noviny* na sklonku prvního okupačního týdne.¹⁰ „Vážné i hněvivé nápisy, plakáty, strohé výzvy... Veršovánky i hesla, rozsvěčující pochmurnou tvář chodců, je tu i smích... Ukazuje, že jsi nad situací. Že jsi pochopil její absurditu, že zastrašování na tebe neplatí... Humor, to je jistota zítřka... Humor odkryl pravé tváře polopravdám a farizejskému pokrytectví, jež líbá před zradou na tvář.“

Téměř rodovým znakem projevů tohoto druhu je ironie, která vyrostla z pocitu opakovaného provizória, ztráty iluzí a všední každodennosti v dlouhých periodách bez vlastní svébytné reprezentace. Odtud pramení i dichotomie anonymního vědomí: „my“

7 Tato situace je zcela ve shodě se sovětskou teorií: „Společenský jev, který je z filozofického hlediska přezlý a z politického hlediska reakční, je tedy z estetického hlediska komický.“ – Borev, J. B.: *Základní estetické kategorie*. Praha 1963, s. 254.

8 Vančura, V.: *Vědomí souvislosti*. Praha 1958, s. 30.

9 Jílek, F.: *Vtipná čeština*. Praha 1967, s. 53.

10 *Zemědělské noviny*, 27. 8. 1968.

dole a „oni“ nahoře. Mezi těmito dvěma póly osciluje celá škála fragmentárních postřehů, v nichž se vážné, tragické události posouvají do roviny anekdotických komentářů a hospodských povídalek. V tradici spontánní slovesnosti má totiž hospodské klima nezastupitelné místo jako prostředí hromadné euforie. Radko Pytlík¹¹ o tom doslova píše: „Zde existuje prostor pro zábavnou hru se slovy, rozhovor, z něhož vyplývá neztenčená radost ze života. V částečném, někdy skutečném, někdy předstíraném opojení vzrůstá nejen pocit družnosti, nutný k navázání kontaktů, ale i zvláštní druh dionýského opojení, rozjareň, jež je podnětem k rozpoutání tvůrčí aktivity.“

Tady vznikají svérázné žánry periferní slovesnosti. Jejich tvůrci a nositelé, krytí anonymitou, vrozeným smyslem pro nespoutanost a hru, komentují disharmonii vlastního bytí a činí tak s humorným nadhledem a odzbrojující drzostí.

V emotivně vypjatých událostech se z této každodennosti rodí i spontánní jednota vůle, představ a v neposlední řadě i jazyka.¹² V srpnu 1968 promluvily náhle všechny společenské vrstvy neotřelým, citově zabarveným způsobem, bez novinářských a schůzovních frází. Jiří Dienstbier a Karel Lánský¹³ se např. zmiňují o tom, jak byli sami při čtení textů vysílaných před dvaceti lety překvapeni ostrostití jejich výrazu a gestace. Zároveň si povšimli i některých stránek, které mají důležitost pro vnitřní kritiku těchto pramenů. Píší:

„Emotivní odpor, někdy i zloba a vztek, cílily na původce právě probíhající invaze, zejména na Sovětský svaz. Byly o to sil-

11 *Kmen*, 1989, č. 36, s. 3.

12 Jazyková kultura je významným jevem nejen filologickým, ale i sociologickým a historickým. Zplanělý a odcizený jazyk oficiálních projevů sám od sebe vytvářel komunikační bariéru a vzdaloval se tak své základní funkci. O to víc se lidé upínali k jazykovým projevům odlišné, nezdědky tabuizované kultury. I odtud např. pramení zvýšený zájem o náboženskou literaturu. Symptomem tohoto stavu (zvláště v době postprůmnové normalizace) byl až nezvladatelný zájem o dílo Pavla Eisnera. Jeho knihy *Chrám i tvrz* a *Bohyně čeká* byly jen na zápis a v pražských knihovnách se na ně čekalo i několik let.

13 Dienstbier, J. – Lánský, K.: *Rozhlas proti tankům*. In: *Srpenz 1968*. Praha 1990, s. 21 a n.

nějsí, že v důsledku staleté rusofilie československých národů mnozí okupaci pocítovali zcela osobně jako zradu hlubokých osobních citů. Neuvědomíme-li si tento dobový kontext, mohou se některé formulace jevit až jako šovinistické. Při bližším pohledu je však zřejmé, že odmítnuta byla mocenská zvůle... stalinismu. Svědčí o tom diskuse se sovětskými vojáky v ulicích, hesla typu *Lenine, probuď se*, Brežněv se zbláznil i radost, s jakou byla všude přijímána zpráva o demonstraci hloučku Moskvanů proti invazi na Rudém náměstí.“

Opravdovost těchto spontánních projevů svědčí zároveň o tom, že národ není lhostejný k vyšším mravním ideálům a hodnotám, jak by se podle předlednové a později normalizační letargie zdálo. Ve zvláštní, až atavistické ironii nachází „malý člověk“ vnitřní svobodu a nezávislost na vnější politické moci. To mu umožňuje přežít, uchovat potlačované hodnoty a v příhodné chvíli vystoupit na jejich obranu.

Historická zkušenost nás přesvědčuje, že tyto formy lidového projevu nelze mocenskými prostředky trvale potlačit. Vždycky se znovu projeví. V centru i na periférii společenského pohybu. Výskyt spontánních pramenů z roku 1968 vyvrací např. tvrzení, že region je v totalitním systému jen pasívním odleskem centrální manipulace. Řada hesel, epigramatických nápisů a písní přešla sice díky rozhlasovému vysílání do menších sídlišť z centra, ale stejnou cestou ovlivnila periférie tento aparát v Praze, Brně, Bratislavě.¹⁴

Z překotné společenské aktivity vyplynula pak i přirozená potřeba její dokumentace. Tak jako ve všech podobně vzrušených dobách, vznikaly i v letech 1968–1969 soukromé sbírky fotografického materiálu, rukopisné zpěvníčky a sešity satirických veršů, výstřižky z denního tisku, fonotéky i amatérské filmové snímky. Někde, jako na Strakonicku nebo Jindřichohradecku, se takové první sbírky protiokupačních veršů, písní a nápisů rozmnožovaly přímo na závodech.¹⁵ Tato první dokumentace byla zcela spontánní a sama o sobě představuje společenský

¹⁴ Např. heslo „neutralita“ nepochází z Prahy, ale 22. 8. 1968 je prostřednictvím rozhlasu předložila skupina ostravských právníků.

¹⁵ Šlo většinou o přepisy textů z ústředního tisku nebo vysílání Čs. rozhlasu.

jev hodný badatelského zájmu. Její relativně široká základna se ovšem od podzimu 1968 podstatně zužovala. Bylo tomu tak proto, že energie společenského pohybu se přirozenou cestou vyčerpala, a zejména proto, že na další vývoj v zemi dolehl stín moskevského protokolu.¹⁶ První překročné sbírky tak nepřekročily rozsah několika náhodných čísel celostátního a regionálního tisku, letáků a fotografií. Mnohé zůstaly zapomenuty jako součást nevýznamných rodinných památek či dokonce skončily ve sběru. Přesto bylo stále dost těch, kteří prokázali smysl pro soustavnost a průběžně své sbírky doplňovali. Většinou tak přešli i profesionální instituce a pokryli mezery archivních a muzejních dokumentací. Značné množství tohoto materiálu zůstalo ale v rukou jednotlivců i po listopadu 1989, neboť nedůvěra ve svébytnost státních institucí byla hluboká a po celá desetiletí oprávněná.¹⁷

S výjimkou psaných hesel a rozměrných letákových písní se v našem případě jedná o fixace projevů šířených převážně ústně (zvěsti, hádanky, anekdoty, epigramy, krátké popěvky). Na rozdíl od dokumentů úřední povahy, které i v zcela aktuálních případech počítají s určitým navyklým koloběhem a tedy i s delší dobou trvání, různými ohledy, kalkulacemi apod., jsou tyto prameny bezprostředně funkční a díky své anonymitě až bezohledně lapidární a přímočaré.¹⁸

16 Dopad moskevského protokolu byl snad o to těžší, že se lidé mohli o jeho obsahu jen dohadovat na základě povšechného komuniké. Vlastní znění tohoto dokumentu bylo přísně tajné. Vyšlo tehdy jen v zahraničí (*Svědectví*, IX, č. 34-36, s. 228 a n.). První československý přetisk se objevil až po 22 letech. Viz Benčík, A. – Domaňský, J.: *21. srpen 1968*. Praha 1990, s. 116-120.

17 Svědčí o tom i případ sbírky dokumentace „Srpen 1968“ v OA Znojmo. (O jejím vzniku viz sborník *Jižní Morava*, 1969, s. 142). V době normalizace sbírku úředně převzal tehdejší předseda ONV a její podstatnou část patrně zničil. (Písemné sdělení OA Znojmo 1990-04-18, čj. 160/90.) Podobným případům zabránila AS MV, která vydala směrnici čj. Ar/249/1970 z 9. 1. 1970 o zapečetění a znepřístupnění materiálu z let 1968–1969. S odvoláním na toto opatření se např. podařilo OA v Prachaticích odolat v r. 1978 tlaku OV KSČ na vydání této dokumentace. Existují i případy, kdy pracovník archivu požadoval sbírku dokumentů z těchto let a držel ji až do jara 1990 soukromě mimo archiv.

18 Takové bylo např. heslo: „Smrt Novotnému!“, které kladlo do souvislosti okupaci s návratem předlednových poměrů.

Významnou, i když početně neobsáhlou skupinu tvoří zvěsti. Jsou to krátké, ústně tradované zprávy „z doslechu“ o napjatých událostech doby. Jejich verifikace je obtížná, ne-li zcela nemožná.

V minulosti vznikaly často za přírodních katastrof, revolucí, válek, okupace. Polský sociolog Jan Szczepeński zdůrazňuje, že se objevují především tehdy, „kdy je situace nejasná a kdy se pociťuje silná potřeba informací. V takových situacích jsou oslabeny i obvyklé mechanismy sociální kontroly, tzn., že existují všechny podmínky, za kterých vzniká sociální infekce... Vyvolávají napětí, krize a očekávání prudkých změn“.¹⁹ Vytváří se zvláštní uzavřený okruh vzájemné stimulace, kde mluvčí X sdělí meritum zvěsti příjemci Y, na něhož emocionálně zapůsobí. Ten ji předá se svým citově zabarveným komentářem příjemci Z, od něhož se dostává se zvýšenou hladinou emocionality zpět k X, a tak podstatně zvyšuje i jeho počáteční neklid.²⁰

Většina sociologů, zabývajících se otázkou šíření zvěstí, se zpravidla shoduje v tom, že jejich živnou půdu tvoří štvav, kdy sdělovací prostředky buď neexistují, nebo jsou „zglajchšaltované“, nemají důvěru apod. Situace u nás v roce 1968 však byla jiná: legální tisk, rozhlas a televize měly plnou důvěru obyvatelstva. Zcela lapidárně to vyjadřovalo heslo: „Před Dubčekem smeknem, před rozhlasem kleknem.“²¹ Snad proto se v této době vyskytovalo poměrně málo zvěstí, a ty, co kolovaly, pramenily nikoli z nedůvěry k sdělovacím prostředkům, ale z toho, že redakce pracovaly s minimální možností ověřovat překotné zprávy.

Pro zvěsti je typická anonymita. Neobsahují konkrétní údaje o místě a času, a pokud ano, jsou z věcného hlediska málo sdělné. Teprve v souhrnu představují pramen, který má schopnost vypovídat o klimatu a hodnotové orientaci lidí a doby. Až dosud se mi podařilo evidovat 46 zvěstí. Z toho tři byly záměrně šířeny sdělovacími prostředky okupujících zemí jako součást ideologického zdůvodnění vojenského zásahu.²² Československé veřejně

19 Szczepeński, J.: c. d., s. 94.

20 Tamtéž, s. 90.

21 Svoboda (Č. Budějovice), 30. 8. 1968, s. 4.

22 Meritum těchto zvěstí bylo následující: 1. Na západních hranicích stojí připraven Bundeswehr. 2. Do Prahy přilétají jednotky americké armády s vojskou

mínění je ovšem nepřijalo do koloběhu ostatních zvěstí, ale učinilo z nich látku pro lidovou satiru, anekdoty, epigramatická hesla a nápisy. Zbývající se člení do 20 tematických skupin, mezi nimiž existují další vazby.²³

1. Dělník pohrozil obrněnci a byl zastřelen.
2. V Praze byly nasazeny vojenské jednotky, které se podílely na likvidaci pobaltské inteligence a jiných národností SSSR.
3. Sovětská bezpečnost zatýká čs. občany.
4. Násilí sovětských vojáků na čs. ženách.
5. Projevy neschopnosti a nekulturnosti okupantů.
6. Čs. školy budou dočasně uzavřeny.
7. Sovětští vojáci zastřeleni za činy neúměrné takovému trestu.
8. Sebevraždy sovětských vojáků jako projev studu za okupaci ČSSR.
9. Sovětští vojáci odvolaní z ČSSR se nevracejí domů, ale na Sibiř.
10. Projevy soucitu nad dítětem okupačního vojáka.
11. Protestní akce v SSSR proti invazi do Československa.
12. Stud polských a německých turistů, kteří byli svědky vojenského vpádu.
13. Českoslovenští turisté vracející se z Jugoslávie budou v Maďarsku oloupeni.
14. Z Rumunska přinesli čs. turisté zvěst, že nestáhne-li SSSR svá vojska, vstoupí USA do války.
15. Prezident Svoboda dosáhl osvobození čs. představitelů v Moskvě pod pohrůžkou, že se zastřelí.
16. ●dvlečení čs. představitelů byli v Moskvě ztýráni a ozářeni.
17. Předseda vlády O. Černík dal otevřít hranice pro všechny, kdo se cítí doma ohroženi.

technikou pod záminkou natáčení historického filmu. 3. Po Praze jezdí civilní auta se zbraněmi pro kontrarevoluci.

23 Srov. c. d. *Mezi dvěma srpny*, s. 69-83. Některé zvěsti se později podařilo konfrontovat s fakty a ověřit je jako pravdivé zprávy. Týká se to např. zvěstí typu č. 1, 4, 7, 8, 11, 18. – Četná fakta k tomu viz zvl. Souhrnná informace Hlavní správy VB o hlášených případech protiprávního jednání příslušníků vojsk Varšavské smlouvy z 18. 12. 1968 – *Studentské listy*, 1990, č. 13, s. 8.

18. Moskva rozhodla likvidovat obrodný proces v ČSSR prostřednictvím jeho vlastního vedení.
19. Okupační vojska obsadila Státní banku československou, protože její pracovníci odmítli směny rublů.
20. Hrozba měnové reformy.

K nejméně známým látkám patřily variace na téma 1, 3–5, 7–9, 12, 16 a 20. Některé z těchto „zpráv z doslechu“ se staly zvěstmi jen pro svou neúplnost. Teprve později bylo možno je zkompletovat a zjistit míru jejich hodnověrnosti. Např. zvěst látkové skupiny č. 1, že „jakýsi dělník pohrozil pěstí obrněnému transportéru a byl zastřelen“, nepochybně rozšířil brněnský rozhlas, který ji vysílal 21. srpna.²⁴ Z téhož dne je znám případ střelby na libereckém náměstí, dvou zastřelených chlapců v Praze a dalších obětí. Velmi blízko naší zvěsti má také smrt Marie Charouskové na Klárově z 26. srpna, ale protože zvěst byla zaznamenána už 21. srpna v jižních Čechách, nemohl být pro ni tento případ podkladem. Podle dosud neuzavřeného šetření bylo zatím zjištěno 94 obětí československých občanů.²⁵

V září 1968 mi vyprávěl pětatřicetiletý řidič autoškoly v Českých Budějovicích zvěst (č. 10): „Do mlékárny v Rožnově přišel sovětský voják a chtěl mléko. Prodavačka mu je za všeobecného souhlasu ostatních zákazníků odmítla prodat. Voják však tvrdil, že potřebuje mléko pro chlapce. Nevěřili mu. Odešel a za chvíli se vrátil s dítětem. Vyprávěl, že je vdovec, a když musel náhle narukovat, neměl komu chlapce svěřit. Vzal ho s sebou... Lidé pro něj nakoupili tašku potravin.“²⁶

Podobný případ popisuje ve své knize A. Levy.²⁷ Píše: „Nejmenším z 650 000 nevídaných hostů byl patrně devítiletý chla-

24 Odtud ji patrně převzal Levy, A.: *Pražské peřeje*. Toronto 1968, s. 158.

25 Dosavadní literatura o počtech obětí se poněkud rozchází. Pro období do 18. 12. 1968 je patrně směrodatná cit. informace Hlavní správy VB, podle níž bylo vojsky Varšavské smlouvy usmrceno zbraní 53 a dopravními prostředky 33 osob. Jiným způsobem byly usmrceny 3 osoby. Těžce zraněno bylo střelnou zbraní 208, dopravními prostředky 119 a jiným způsobem 18 osob. Při dopravních nehodách bylo 123 lehce zraněných. – *Studentské listy*, 1990, č. 13, s. 8.

26 Srov. c. d. *Mezi dvěma srpnými*, s. 73.

27 *Tamtéž*, s. 189.

pec, který přijel do Bratislavy v tanku. Jeho otec, vdovec, jenž o sobotách cvičil jako záložník u tankové jednotky, byl týden před invazí povolán k prodlouženému „cvičení v Maďarsku“. Protože neměl čas uspořádat si záležitosti a opatřit někoho k chlapci, požádal velitele tankové jednotky, zda smí vzít chlapce s sebou na výlet. Důstojník věděl o účelu operace tolik co otec a souhlasil...“

První verzi situovanou do rožnovské mlékárny jsem měl možnost si ověřit: nic tam o takovém případě nevěděli. Bratislavská verze je lokalizována příliš obecně a neurčitě, takže její verifikace je zcela vyloučena. Oba varianty však vypovídají o stavu kolektivního vědomí té doby, v němž byl silně zjitřený cit pro morální aspekty. Soucit s dítětem okupačního vojáka posiloval vědomí mravní převahy poraženého národa.

V literatuře se připomínají také zvěsti o tom, že prezident Svoboda zachránil československé ústavní činitele z moskevské internace pod pohrůžkou, že se zastřelí.²⁸ Nikdo z účastníků však o tom dosud nepodal věrohodné svědectví. V dubnu 1990 se na to znovu zeptal redaktor deníku *Práce* prezidentovy dcery. Z její odpovědi vyplývá, že se podobná pohrůžka mohla odehrát ještě při jednání v Praze v souvislosti s nátlakem, aby jmenoval tzv. „dělnickorolnickou vládu“. Prof. Zoe Klusáková-Svobodová o tom doslova řekla: „Takový výraz jako voják tatínek jistě nepoužil. Avšak při dalším jednání, když opakovaně byla nastolena otázka dělnickorolnické vlády, řekl vzrušeně, že krve již ve svém životě viděl dost a že než by toto učinil, raději si vezme pistoli...“²⁹ Vůbec nejrozšířenější zvěstí, doloženou z celého území republiky, byla zpráva, že „naši představitelé byli po zatčení v Sovětském svazu ozáření“.³⁰ Jejím podkladem bylo brutální chování okupačních vojsk a neslýchané zatčení ústavních činitelů suverénního státu.³¹ Dne 24. srpna 1968 Čs. rozhlas dokon-

28 *Svědectví*, XIX, 1978, č. 56, s. 651.

29 *Práce*, 28. 4. 1990, s. 5. Další podrobnosti o tom přináší J. Pauer ve stati otištěné v tomto sborníku.

30 *C. d. Mezi dvěma srpnými*, s. 76.

31 Čs. veřejnost na to reagovala nejen adresnými rezolucemi, ale i spontánními hesly a nápisy typu: „Dubčeka nám vraťte a sami se ztraťte!“

ce uváděl, že „po Praze je rozšiřována zpráva, že Alexander Dubček byl odsouzen k smrti. Jde asi o provokaci, aby lid prudce reagoval proti okupantům, a ti pak mohli náš lid masakrovat“.³² V neposlední řadě přispěl k rozšíření této zvěsti sám Alexander Dubček, jehož projev bezprostředně po návratu z Moskvy nesl stopy značného vyčerpání.³³ S tím souvisí i zvěst o Dubčkově zranění ve tváři, které ústní podání vysvětlovalo brutalitou sovětské internace. Podle pozdějšího sdělení osobního lékaře měl A. Dubček skutečně drobné poranění hlavy způsobené z 24. na 25. srpna uklouznutím v koupelně.³⁴ Vlastní motiv ozáření se několikrát vracel. Nejsilněji v říjnu 1968, kdy Josef Smrkovský onemocněl chřipkou.

Přibližně ve stejné době prošla krátce koloběhem ústního podání zvěst o tom, že Moskva rozhodla likvidovat obrodný proces v Československu prostřednictvím jeho vlastního vedení. Byla to nejméně frekventovaná zvěst, ale jak se později ukázalo, míra její pravdivosti předčila všechna očekávání.³⁵

Z těchto několika případů vysvítá, že ve zvěstech máme zprostředkovánu širší společenskou souvislost a že jejich význam jako historického pramene stoupá s mírou kompletnosti jejich fixace. Vyjadřují vědomí, postoje a očekávání své doby.

Velice početnou skupinu pramenů tvoří *nápisy a hesla* psaná po zdech, ohradách, ulicích, vozovkách, továrních komínech, výkladních skříních, pomnících, nebo šířená tiskem. Jsou to drobné slovesné útvary, které obsahují obecně platné zásady nebo zkušenosti lidového společenství. Vyjadřují soud o skutečnosti prostým, obrazným nebo veršovaným textem. Nejednou se blížící tradiční formě přísloví. Z hlediska kritické analýzy je však třeba neztrácet ze zřetele, že tato forma žije už jen ve stylizovaných úpravách a kalamburech, vlastních vysoce intelektuálnímu, nikoli tradičně lidovému prostředí.

32 C. d. *Sedm pražských dnů*, s. 182.

33 Blíže o tom viz Mlynář, Z.: *Mráz přichází z Kremle*. Praha 1990, s. 165 a n.

34 Tři dny v Moskvě. *Rozhlas*, 1990, č. 8, s. 12.

35 Tigrid, P.: *Politická emigrace v atomovém věku*. Praha 1990, s. 93; Vančura, J.: *Neděje a zklamání Pražské jaro 1968*. Praha 1990, s. 108.

Pokud jde o frekvenci a chronologii tohoto lidového hesláře, je zřejmé, že největší počet nápisů a hesel byl zaznamenán hned v prvních dnech okupace. Českobudějovický kronikář o tom napsal.³⁶

„Město je přivítalo letáky a českými a ruskými hesly, která se objevila na dlažbě, na zdech a na kdejakém volném místě, psaná křídou nebo štětkou. Hesla byla i ve výkladních skříních obchodů, kromě knihkupectví Sovětská kniha, kde výkladní skříně vyprázdnili, vchod uzavřeli mříží, za níž se nahromadila spousta odpadků. Hesly byly popsány i tanky a hesla byla věšena i na hlavně jejich děl... Shluky tvořili a hesla nejvíce psali mladí.“

Po podpisu moskevského protokolu vyhověla veřejnost na několik dní požadavku politické reprezentace a psaní hesel téměř zastavila. Ne však na dlouho. „Počátkem září,“ píše jihočeský kronikář,³⁷ „objevily se zase štětky a malovalo se kde se dalo. Psalo a vyvěšovalo se nejrozšířenější heslo: Jsme s vámi, buďte s námi, spojené s portréty Ludvíka Svobody, Alexandra Dubčeka, Oldřicha Černíka a Josefa Smrkovského.“

S postupující „normalizací“ musela nakonec mnohá hesla zmizet, ale dramatická doba co chvíli vybuchovala novými událostmi a projevy. Zvláště se to ukázalo v době studentských stávek, v akcích spjatých s obětí Jana Palacha nebo v souvislosti s hokejovými událostmi v březnu 1969. Jejich intenzita však už nesla stopy moskevského kompromisu.

Na základě systematicky vytvořené sbírky dokumentace z jižních Čech³⁸ lze považovat za svým způsobem modelové zjištění, že podle psací látky a způsobu šíření lze rozlišit skladbu hesel takto:

Nápisy na zdech, chodnících, vozovkách, ohradách apod.	25 %
Plakáty a transparenty	28 %
Tisk	47 %

36 ÚSD, Sb. 1968–1969. Návrh zápisu do českobudějovické kroniky za rok 1968, předložený v červenci 1969 radě MěNV, která jej neschválila. Strojopis, s. 18.

37 Tamtéž, s. 23.

38 ÚSD, Sb. 1968–1969. České Budějovice. Srov. c. d. Mezi dvěma srpný, s. 43.

Z jazykového hlediska se pak dochovaná hesla jeví následovně.³⁹

český jazyk	91,0 %
ruský jazyk	7,5 %
německý jazyk	1,5 %

Necelých 7 % tvoří hesla s lidovými vulgarismy, zatímco téměř z 11 % jsou motivována literárními vzory (Aristoteles, Cicero, Čapek, Čech, Drda, Fučík, Gercen, Goethe, Hašek, Hegel, Jirásek, Kant, Kollár, Lorimer, May, Neruda, Palacký, Erasmus Rotterdamský, Sherwood, Schiller, Vergilius). Nechybí ani inspirace z Bible.

Tematicky lze rozlišit nápisy vyzývající k odchodu vojsk (Okupanti táhněte! Bězte pryč, než se naštvu! Bězte domů, Ivani, čekají vás Číňani!),⁴⁰ vyjadřující rozhořčení nad jejich barbarickým chováním (Včera drazí – dneska vrazi! Voli, nestrilajtě, zděs ljudi! Přehlídka sovětské umělecké tvořivosti – Národní muzeum) a nad odvečením československých státních představitelů (Dubčeka nám vraťte a sami se ztraťte!). Mnoho hesel pranýřuje pokrytectví, s jakým se vydávaly vnučené svazky za „bratrské“ (Kain byl také bratr! Tak dlouho jsme prohlubovali přátelství, až jsme na dně). Staré zprofanované heslo „Sovětský svaz – náš vzor“ teď znělo zcela jinak: „Sovětská paralýza – nejprogresivnější paralýza světa.“ Po celém území se rozšířily parafráze donekonečna omílaného citátu z Lenina: „Učit se, učit se, učit se“, k němuž se připojoval dovětek – „ale doma!“⁴¹

Celá série hesel chápala situaci jako válku⁴² a inspirovala se na podobných textech a zážitcích z let 1938–1945 (Odmítáme

39 *Tamtéž*. – Poměrně malé procento německých textů je dáno mj. i tím, že vstup jednotek NDR na naše území byl zřejmě porušením postupimských dohod, a proto jej Moskva všemožně utajovala. – Tajnosti intervence. *Lidové noviny*, 1990, č. 78 (5. 6.), s. 1 a 2.

40 *C. d. Mezi dvěma srpný*, s. 85 a n. Pokud v následujících ukázkách neuvádím jinak, pocházejí z této dokumentace, s. 85–119.

41 Velmi frekventovanou obměnou byl také nápis: „Brežněve, ty něučíšsja, něučíšsja, něučíšsja.“

42 Nešlo přitom pouze o jevovou stránku, ale o vážné ohrožení míru. Předseda branně bezpečnostního výboru SN FS Ladislav Lis o tom v dubnu 1990 řekl: „... na městském výboru KSČ, kde jsem v té době pracoval..., jsme s přáteli Bizzkem a generálem Prchlíkem vypracovávali strategii kruhové obrany průmyslových center. Naše skupina... vycházela skutečně z rozhodnutí se v přípa-

moskevský diktát! Válka je vůl! Na tom pražském mostě Rusi střílejí sprostě) a všímá si i zásobovacích a jiných potíží okupačních vojsk (Ani kůrku chleba, ani hlt vody okupantům! Zamkněte popelnice! Byli sytí, když byli doma, ale jsou hladoví, když jsou v Československu. Proč??? – Ideologické argumenty jsou příliš hubené). Zvlášť přílehlavá jsou hesla a nápisy charakterizující sovětský systém (Řasy Brežněva jsou vousy Stalina na vyšší úrovni).

Vyhraněnou skupinu tvoří nápisové reakce na tzv. „hokejové události“ z března 1969, které se staly metaforickým obrazem našich vztahů k Sovětskému svazu.⁴³ S nadšením, které mělo všechny atributy „emocionální infekce“ davu, přijal jinak bezmocný národ alespoň vítězství na sportovním kolbišti, jak to vyjádřil sloganem: „V srpnu střílet uměli, dneska jenom čuměli.“ Nebo: „Hrát hokej je um, ne střílet na muzeum.“⁴⁴

Naprostá převaha hesel se vyjadřuje k okupaci sovětských vojsk. Jen okrajově se dotýká ostatních jednotek Varšavské smlouvy. Kolektivní vědomí té doby zcela přesně rozlišovalo, kdo nese za vojenský vpád hlavní odpovědnost. Ostatní účastníky agrese zahrnuje pod označení „bratrů pět“ s významovými variacemi na rýmový automatismus „celý svět“.⁴⁵ Vzácně se dochoval rozmnožený heslář nazvaný „Vítejte letní hosté z hlubin mrazu“,⁴⁶ který sestavou Ruského jídelníčku vyvěšovaného v restauracích obsáhl v hutné zkratce všech pět účastníků okupace i jejich domácí přísluhovače:

dě vojenského zásahu bránit. Mohlo k tomu dojít, to znamená, že skutková podstata porušení zákona o míru je tady naplněna.“ – *Práce*, 25. 4. 1990, s. 2.

43 *C. d. Mezi dvěma srpný*, s. 118.

44 *Tamtéž*, s. 119.

45 Existovala řada variací základního tématu: „Ztratili jsme bratrů pět, teď je s námi celý svět.“

46 *ÚS*, Sb. 1968–1969. Je to cyklostylovaný sborníček bez data a bez tiráže, jehož název je odvozen z básně Antonína Brouska „Tak už jsme tady, vítejte! (Vítejte, letní hosté) z hlubin mrazu...“ Báseň vyšla anonymně v *Literárních listech* 22.8.1968 a kolovala v četných opisech. Dala název nejen tomuto anonymnímu sborníčku, ale patrně se jí inspiroval i Zd. Mlynář v názvu své knihy *Mráz přichází z Kremle*.

Varšavské kosyginky s tvarohem.

Tatarský biftek z Koldera.

Brežněvův mozek na divoko.

Indruchy na rožni.

Třené biláky.

Gomulky v těstíčku.

Pravducha ukrajinskaja.

Pirohy à la Jakubovskij.

Kadárky v tomatě.

Karlovarské ulbrichty.

K častým postupům při tvorbě hesel patřily také aktuálně významové posuny v incipitech známých lidových písní. Např.:

Rožnovské hodiny smutně bijú – zmizel ciferník.

Holka modrooká, neseďavej u potoka – pozor na okupační ponorky.

Co se to šupoce za tú stodolú – šest malých tanků.

Tri dni ma naháňali, eště ma nedostali – Čestmír Císař.

Já mám koně, vraný koně – jen se moc nechlub, než ti je sežerou.

Pec nám spadla, pec nám spadla – nejenom pec, i most.⁴⁷

Psaní hesel se v průběhu prvního okupačního týdne stalo výrazem celonárodního postoje a spolu s diskusemi s okupanty tvořilo podstatnou část náplně kolektivní aktivity. Zatímco první hesla a nápisy nesly stopy naprosté spontaneity, v průběhu necelých tří dnů se tato činnost výrazně institucionalizovala. Soustřeďovala se zpravidla v osvětových zařízeních, kde byly k dispozici aranžérské dílny a psací potřeby. Vznikala tak místní centra pro tvorbu a regulaci hesel. Byli v nich zastoupeni studenti, středoškolští a vysokoškolští učitelé, osvětoví pracovníci, výtvarníci, herci apod. Tyto skupiny soustředily aktuální nápisy a hesla do frekventovaných míst, jakýchsi lokálních hy-

47 Slovo *most* není v textu samoučelné. V noci z 25. na 26. 8. na silnici mezi Římovem a Pašínovicemi zničila sovětská vojenská technika železný most přes řeku Stropnici. Místní obyvatelé přejmenovali jeho trosky na „Most československo-sovětského přátelství“. Událost dostala širokou publicitu prostřednictvím Čs. rozhlasu. Srov. také *Jihočeská pravda*, 27.8.1968, s. 2.

deparků a rozšiřovaly i zvláštní „metodické nápisy“, jak se chovat při psaní hesel. Např. v Českých Budějovicích vzniklo letákové desatero, které radilo: „Buďte opatrní – nenechte se přistihnout při vylepování a psaní hesel okupanty... Buďte rozumní a nemalujte věci, které by si cizí vojáci mohli vykládat jinak, než jak je myslíte... Vyjadřujte přesně oč nám jde – totiž o to, aby okupanti opustili naše území, svobodnou prací pro naši vládu.“⁴⁸ Ve Strakoncích se objevila výzva: „Vylepujte na znamení souhlasu s naším legálním vedením do svých oken písmeno D – Dubček.“⁴⁹ V Písku zase vyzýval okresní tisk: „V případě, že by okupanti strhávali naše plakáty, zachovejte klid. Papíru a vápna máme dost!“⁵⁰

I v tom se projevil prvek organizace, ale díky otevřenosti těchto skupin zůstal neporušen jejich status s převahou neformálních vazeb. Ostatně i na jejich plakátovací plochy vylepovali lidé spontánně své výzvy, prohlášení a názory.

Pro kritiku pramenů je však důležité rozlišit organizovaný a neorganizovaný způsob heslové prezentace, který se liší už v aplikaci psací látky. V prvním případě jde o nezprostředkový akt. Kdosi vzal štětku s vápnem a napsal na ohradu: „Táhněte domů!“ Jestliže to bylo v blízkosti většího závodu nebo staveniště, lze do jisté míry usuzovat i na sociální příslušnost anonymního původce. Tuto možnost nedává heslář organizovaných skupin, kde podněty jednotlivců procházely sítím redakce a konečnou podobu jim dali zpravidla aranžéři nebo podobně disponovaní lidé, kteří se prostě k této činnosti přihlásili.⁵¹

48 *C. d. Mezi dvěma srpný, s. 45.* – Podobu desatera měla i jiná protiokupáčnická příkazání – viz např. *c. d. Sedm pražských dnů, s. 369*, která tu navázala na podobné texty z počátku druhé světové války a svým způsobem ovlivnila i posrpnovou nekapitulantskou tvorbu. K ní patří i některé drobnosti V. Havla z oboru konkrétní poezie. – Viz *Listy, 1968, č. 1, s. 6.*

49 *Naše noviny, 27. 8. 1968, s. 1.*

50 *Zitřek (Písek), 27. 8. 1968, s. 2.*

51 Tato spolupráce při psaní hesel měla ovšem široké zázemí a spontánní podporu. Svědčí o tom mj. ručně psaný plakát, který se v srpnových dnech objevil na telefonní budce v horní části Václavského náměstí: „Pražská mládež děkuje všem občanům Radotína za konkrétní pomoc ve formě benzínu, malířských potřeb a tiskovin, které nám poskytl. **RÁDŮM JDE S PRAHOU.**“

V obou případech jsou však hesla seizmografickým záznamem pohybu ve společnosti. Mají vysoce komunikativní význam a registrují každou změnu společenského dynamismu. Nikoli ze dne na den, ale často z hodiny na hodinu. Mohou tedy přispět k objasnění tak často přehlížených vazeb centrum – region a při absenci jiných pramenů i k správné dataci některých událostí.

Vypovídací hodnota těchto pramenů je ovšem nestejná, podle míry zobecnění, formy prezentace či způsobu uchování, ale také podle žánrové skladby.⁵²

<i>Žánr</i>	<i>% dokumentovaných hesel</i>
Prostá hesla v próze	63,7
Rýmované letáky, verše, epigramy, popěvky	18,3
Lidová přísloví	2,7
Anekdotické formy	1,6
Lidové písně	2,7
Literární parafráze	10,5

Věcnou sdělností, a tím i vyšší a všestrannější výpovědí vyniká zejména první skupina hesel, gnómičeských přísloví a funkčně vyhraněných žánrů na pomezí zpěvního folklóru. V ostatních skupinách převládá metaforický typ a jeho pramenná hodnota je vázána více na celistvost fixace a zachování. Rozlišení žánru má přitom svou důležitost i pro úvahy o sociálním zázemí. Některá vžitá schémata však mohou být zavádějící. Např. hesla inspirovaná klasickým folklórem jsou vlivem dobového folklorismu vlastní spíše intelektuálním vrstvám, zatímco obecně lidová tvořivost nachází inspiraci převážně v oblasti šlágru.

Poměrně velké zastoupení mají hesla odvozená z lidových přísloví, epigramatické formy a popěvku, tedy z žánrů, které jsou navzájem úzce propojeny. Z formálního hlediska jsou to hesla gnómičeská, která vyjadřují zkušenost prostým oznámením nebo rozkazem (1945 – osvoboditelé, 1968 – okupanti. Čeho jsme se nevzdali, to jsme neztratili. Iditě domoj!) a metaforická (Bude

52 C. d. *Mezi dvěma srpnů*, s. 45.

nedostatek hřebenů, nastává všivá doba). Snazší zapamatování a šíření umožňuje forma rýmovaných dvojverší:

Že je zrádce bratr Rus,
vzkazuje vám Mistr Hus.

Indro a Koldere, nikdo vám to nežere.⁵³

Na ně navazuje epigramatický tvar, který vykazuje shodné skladebné postupy:

Čechoslováci!
Mám tu pro vás kulku,
že jste si nevzali
za příklad Gomulku.
Brežněv⁵⁴

S tradiční formou přísloví poutá hesla tohoto druhu silný sklon k objektivitě. Nevyjadřují osobní přesvědčení, ale obecnou zkušenost. I tak individuálně formulovaný výkřik, jako „Odejděte, než se naštvu!“ je jen stylizací obecného povědomí. Z konceptu lidových přísloví vycházejí rovněž i hesla, která nechtějí tvrdit, že něco je nebo má být, ale konstatují, že něco obvykle bývá (Stačí udělat rychlejší krok a ten, kdo ti byl po boku, ti stojí v zádech).⁵⁵ Smysl pro zkratku, metaforické vyjádření, rýmový automatismus, typový základ tvorby i vyhraněné látkové spektrum vytvářejí nejtěsnější souvislosti tohoto lidového hesláře s formou spontánní časové písně a některých typů anekdoty.

Anekdota patří nepochybně k nejživotnějším projevům ústního podání. Název pochází z řeckého anekdoton a původně znamenal jakési literární apokryfy, okrajové nebo choulostivé epizody nezapadající do oficiálního výkladu dějin. Od samého počátku to byl tedy žánr úzce spjatý s historií. Prošel pak mnoha peripetemi, než jej francouzští encyklopedisté znovu vrátili do dějepisu. Rozvinul se jako drobný detail ze zákulisí panovnických dvorů, ale měl i svůj lidový protějšek. Jadrný a morální. Nikoli

53 Nápis ze srpna 1968 na dveřích školní budovy v Kunžaku.

54 Podle písemného sdělení Zd. Janischové, Ostrov nad Ohří, 15. 6. 1990.

55 Patrně poprvé se toto heslo objevilo na podjezdu v Praze – Strašnicích (RP, 25. 8. 1968). Pomocí rozhlasu pak dosáhlo všeobecného rozšíření.

moralizující. Nová éra revolucí se však ohlásila romanticky patetickou vážností a postupně se dostávala do konfliktu s anekdotou, humorem a nakonec i kulturou. Přesně to charakterizoval Josef Kroutvor:⁵⁶ „... po násilném převratu, revoluci nebo ... puči se anekdota stěhuje ... mimo dějiny. Smysl pro humor si uchovávají jediné nižší společenské třídy.“ Glosují „velkou historii“ průzorem malé historiky a vystavují dějiny zkoušce, zda obstojí před soudem anekdoty.

Máme tedy co dělat s pramenem, který komentuje časové události z prostoru každodenní lokální historie, kde se „ti dole“ setkávají s dějinami. Historický proces na ně doléhá jako přerývaný tok anekdotických příběhů. Z této perspektivy se pak dějiny jeví jako „řada malých anekdot“, píše Josef Kroutvor a dodává: „... jestliže anekdota je esencí dialogu, pak smyslem dějin je velký dialog lidí, tedy rozhovor, dorozumění v plném smyslu slova. Propast mezi historikou a historií je naopak tím hlubší, čím je moc nepřístupnější k dialogu, čím větší má strach z anekdoty.“⁵⁷ V roce 1968 představovalo takovou moc především sovětské politbyro a v posrpnovém období ti, kteří realizovali jeho vůli a ti, kteří se podrobili. Nekapitulantský duch lidového společenství však trval v anekdotě, kterou nelze vymyslet a podsunout jako ideologické schéma. „Ti dole“ by ji nepřijali. Anekdota se nevymýšlí. Anekdota se může jenom stát.⁵⁸

Ve folkloristické terminologii se zpravidla setkáváme s dvojicí pojmů: anekdota a humorka. Obě jsou druhem krátkých lidových povídek, které usilují o vystižení komických jevů, o jejich nadnesené, až groteskní zdůraznění. V tom se podobají malířské karikatuře. Rozdíl mezi nimi je podle J. Š. Kubína v tom, že anekdota má děje „sotva na dlaň“, zatímco humorka může „šířeji

⁵⁶ Kroutvor, J.: *c. d.*, s. 83.

⁵⁷ *Tamtéž*, s. 85.

⁵⁸ Tím, že se anekdota děje, zachovává si nezávislost na postulovaných idejích. Zároveň však do ní – jak si povšiml už S. Freud – vstupují některé momenty „psychopatologie všedního života“, jako „vztah vtipu k nevědomí“ či předpoklad, že „zakázané je vždy otevřeně nebo potají žádáno“. – Podrobněji o tom viz Hollitscher, W.: *Lidská agresivita v díle Marxe, Freuda a Lorenze*. Praha 1975, s. 78 a n.

roztáhnout lokty“.⁵⁹ V dokumentaci z let 1968–1969 máme ne-zřídka co dělat i s žánrem tzv. anekdotických hádanek, které se tradují jako politickoaktuální vtípy se satirickým ostřím vůči nedostatkům veřejného života (Co je to: sedí to na buku, učí se azbuku? – kolaborant).

Z hlediska posouzení anekdoty jako historického pramene má důležitost také způsob fixace a rozsah dochování. Z dosavadních zkušeností vyplývá, že v letech 1968–1969 se výskyt anekdot pohyboval v několika vlnách postupujících těsně za vlnami společenské aktivity. Na rozdíl od hesel, která reagovala bezprostředně, potřebovala anekdota přece jen určitý čas. Tak byl největší počet protiokupantských vtípů zaznamenán v září, říjnu a listopadu 1968. Po krátkém poklesu ožila anekdota v únoru, březnu a srpnu následujícího roku. Názorně to ukazuje tabulka počtu anekdot (bez variantů) zapsaných v té době v Jihočeském kraji.⁶⁰

1968	srpen	6	1969	leden	7
	září	17		únor	12
	říjen	42		březen	6
	listopad	27		duben	13
	prosinec	17		květen	8
				červen	8
				červenec	9
				srpen	13
				září	1
				říjen	4
				(bez přesného data	21)

Pokud jde o socioprofesionální hledisko, převládají mezi nositeli anekdot jednoznačně studenti a dělníci, dále osvětoví a političtí pracovníci, umělci, učitelé a úředníci. Ostatní kategorie jsou statisticky nevýznamné. Za zmínku stojí jen to, že téměř 90 % zápisů bylo pořizeno u mužů.

59 Kubín, J. Š.: *Lidové humorky*. Praha 1948, s. 9.

60 *C. d. Mezi dvěma srpnů*, s. 46.

Pokud se týká vnějších stránek tohoto pramene, lze uvést, že zhruba v 9 % případů bylo použito ruského jazyka, jen ojediněle němčiny a nejméně polštiny. Jazykové prvky z maďarštiny a bulharštiny se v uvedené kolekci nevyskytují vůbec. Až 12 % textů však obsahuje slangové výrazy a vulgarismy.

Pro posouzení autentičnosti, možnosti věrohodné obsahové analýzy je zvlášť důležitá okolnost fixace. Je totiž důležité, je-li anekdota zapsána z přímého vyprávění, nebo byla sdělena písemně. Ovlivňuje to její formální náležitosti (výrazové prostředky, dikce apod.). Záleží na tom, kdo, kdy, kde a komu anekdotu vypráví. Jiné formální náležitosti bude mít, vypráví-li ji přítel příteli, muž ženě, mladší staršímu, vypráví-li ji na ulici, v restauraci či na pracovišti, v úzkém kruhu či v širším kolektivu nebo ji sděluje sběrateli.⁶¹ Souvisí to i s tak typickým jevem, jako je nadávka.

Vulgární výrazový aparát je neodmyslitelným prvkem ústního podání, ale je i kořením uměleckého jazyka K. Havlíčka, J. Haška, J. Š. Kubína aj. Pokud není disfunkční, je nezastupitelný. R. Maryněček⁶² to dokládá na příkladech ze Zaorálkových Lidových rčení:

61 Maryněček, R.: *Mějte nás rádi. Protifašistické anekdoty z Těšínska a odjinud.* ●strava 1965, s. 16.

62 *Tamtéž*, s. 15. Srov. též Zaorálek, J.: *Lidové rčení.* Praha 1947. — Právo na funkční uplatnění vulgarismu museli nejednou hájit i přední osobnosti čs. literatury, jako J. Hašek, K. Čapek, K. Konrád, J. Werich aj. Tento problém se znovu dostal na pořad dne v období posrpnové normalizace. Čs. bezpečnost a justice jej vnesla do procesu proti hudebním skupinám Plastic People of Universe a DG 307. Zd. Mlynář na to reagoval otevřeným dopisem politickým představitelům ze dne 8. září 1976, v němž mj. píše: „... soud vycházel z toho, že trestný čin výtržnictví je plně prokázán tím, že v interpretovaných písničkách bylo zjištěno několik běžných hovorových vulgárních slov, jako např. hovno, prdel, vysrat se apod. Soudu přitom muselo být zřejmé, že nikdy nešlo o samoúčelné nadávky, nýbrž že tato slova byla součástí textů, vyjadřujících určitý životní pocit nebo názor. Tak kupříkladu jeden svědek vypověděl, že slyšel výrok „Človče, čemu se podhás ve své velikosti... hovnu“. Představitelé moci obvykle nikdy nechtějí připustit, že by se ve své velikosti podobali čemukoliv jinému než vtělení nejsvětějších ideálů lidstva. Avšak normální člověk nemá tak trvalé pocity sebeuspokojení, normální lidé propadají i pocitům bezmoci a skepse. I britké sebeironizování šokujícími slovy je pro normální lidi lidské;

„Jak často se mnohým přímo vnucuje nadávka, že XY je vůl, hovado, blbec, kráva, trouba, pitomec, kurva, hňup, svině, prase, dobytek a mnohé jiné. Funkční a přiléhavá jsou např. i různá rčení: ... drží se ho jako hovno košile, mluví jako by snědl kus Šalamounova hovna, lez mu do zadku..., je to lepší než na prdeli vřed aj.“

Funkčnost lidového výraziva je v souboru anekdot z let 1968–1969 dána nejen žánrem a sociálním pozadím, ale vyrůstá i z citového vztahu k okupační realitě. Má tedy své kořeny nikoli jen ve formě, ale především v obsahu:

„Brežněv prej onemocněl.“

„Což to?“

„Zakop o kladivo a píchnul si do prdele srp.“⁶³

Přitom je více než 20 % anekdotických látek vyvozeno ze starších předloh z let 1938–1945 a jejich variací z tzv. „Novotného éry“. Tyto souvislosti mají svou logiku. Srpnovou okupací ožily asociace na období protektorátu, ale sovětské tanky zároveň symbolizovaly návrat stalinismu. V tomto ovzduší se rychle rozšířily anekdoty o vojácích, hodinkách a odcizených kolech, obnovily se a vypluly na povrch vtipy, kde postačila pouhá změna Hitler – Brežněv, Goebbels – TASS apod. Např.:

„Sešly se duše slavných vojevůdců a svorně tvrdily, jak by bývaly pohnuly světem, mít tak dnešní vojenskou techniku. Jen Napoleon seděl mezi nimi zasmušile a mlčel. Když se na něho obrátily tázavým pohledem, jen si povzdechl: ‚Pánové, já mít k dispozici Tiskovou agenturu Sovětského svazu, tak ještě dnes nikdo neví, že jsem to u Waterloo prohrál.‘“⁶⁴

Velkou tematickou skupinu tvoří také anekdoty o špatném zajištění sovětských vojsk, o jejich nízkém kulturním obzoru,

za citovaným průměrem vycitují mnohem spíše biblické ‚prach jsi a v prach se obrátíš‘, než úmysl páchat ‚trestný čin výtržnictví‘. Podle měřítek uplatřovaných v trestním řízení proti přátelům I. Jirouse by musela být trestně stíhána i veřejná četba textů nejenom Jaroslava Haška, ale třeba také Vítězslava Nezvala a mnoha dalších našich literátů.“ – Mlynář, Z.: *Otevřený dopis politickým činitelům odpovědným za zákonnost v ČSSR*. Pražský samizdat (1976), s. 1.

63 *C. d. Mezi dvěma srpný, s. 130.*

64 *Tamtéž, s. 134.*

agresivní politice SSSR, lživé propagandě apod. Mnohé z nich lapidárně vystihují policejní charakter sovětského státu:

V Anglii se konala mezinárodní vědecká konference. Jeden sovětský vědec byl ubytován v hotelu s anglickým kolegou. Druhý den ráno našli sovětského účastníka mrtvého na chodníku pod hotelovým oknem. Začalo vyšetřování. Angličan vypověděl do protokolu: „Večer jsme šli na večeři. Já si dal podle svého zvyku rostbeaf a whisky, on si dal podle svého zvyku šašlik a vodku. Pak jsme šli spát. Každý podle svého zvyku. O půlnoci někdo zazvonil. Já podle svého zvyku šel otevřít, on podle svého zvyku vyskočil z okna.“⁶⁵

Typicky česká je nevážnost k armádě a policii, a to i vlastní. V druhé polovině roku 1969 např. kolovala mezi dělníky n. p. Motor tato anekdota:

Husák dostal z ministerstva národní obrany povolávací rozkaz. Aby se o tom nedověděla plíživá kontrarevoluce, byl text šifrován: TR, 4H, LB. Husák ani jeho „husaři“ si s tím nevěděli rady. Museli povolat Švejka, aby to rozluštil: T(alinskej) R(yh-ník), Čtvrté H(ejno), L(evý) B(řeh).⁶⁶

Své místo zde mají i tzv. „čínské“ anekdoty, v nichž se analogicky staví Sovětský svaz do situace obdobné naší:

Brežněv jede do Kremlu. U vchodu ho zdraví stráž. Všichni jsou podivně žlutí. „To nic,“ říká si, „je nás mnoho národů SSSR.“ ●tevre dveře své pracovny – za stolem sedí Mao a říká: „Tak jsme tady, když jste nás požádali o pomoc proti kontrarevoluci...“⁶⁷ Protože jedním z prvních požadavků okupační moci bylo zavedení cenzury, reagovalo na to hned několik anekdot, mezi nimi i tato:

Sovětský cenzor Timošenko navštívil Československo, aby zjistil, jak postupuje normalizace na úseku tisku. Když se vrátil do Moskvy, ptali se ho:

„Tak co Listy?“

„Charošaja gazeta.“

65 *Tamtéž*, s. 158.

66 *Tamtéž*, s. 178.

67 *Tamtéž*, s. 164.

„Co Politika?“

„Charošaja gazeta.“

„Co Reportér?“

Cenzor se zamyslel, pak odpověděl:

„Něžnaju. Etu gazetu ja ješčo někuril.“⁶⁸

Jistou část tvoří anekdoty, které registrují frekvenci aktuálních slov a slovních spojení (realita, jednota, nedozírné následky, neprovokovat spojence, plíživá kontrarevoluce) a stávají se tak jakousi spontánní indikací stavu politického myšlení. Ve všech anekdotách, kde vystupují političtí představitelé, se jednoznačně projevují sympatie k A. Dubčekovi, J. Smrkovskému a L. Svobodovi. Avšak osten proti kompromisu a výzvám „neprovokovat spojence“ nepřímo padal i na ně. Od prvního dne okupace se ovšem ostří lidového vtipu zaměřilo proti politickému vedení zemí Varšavské smlouvy a zjevné domácí kolaboraci. Zhruba od listopadu 1968 si začíná anekdota všímat „pružnosti“ O. Černíka a zejména G. Husáka. Vyjádří to pak pregnantním srovnáním: „Dubček chtěl socialismus s lidskou tváří, Husák s husí kůží.“⁶⁹

Nebývale velké zastoupení mají v této kategorii pramenů *spontánní verše a písně*, k nimž se obsahově i stylově řadí satirické skladby a parafráze prozaických žánrů. Jejich cena jako pramene je tím větší, čím kratší doba uplynula mezi jejich vznikem a popisovanou událostí. V našem případě se jedná o bezprostřední ohlasy v rozmezí několika dnů. Zachycují atmosféru i všeobecně přijatá kritéria hodnocení tehdejších událostí. Jsou to verše, písně a prozaické skladby, které se šířily jen zčásti ústně; převažují opisy, a to téměř ve všech sociálních skupinách. Svědčí o tom četné varianty vzniklé migrací jednotlivých textů. Nejvýraznější je to patrné na anonymních skladbách Československé elegie, Kouzelník, Brežněvova modlitba a Rudý kolovrat.⁷⁰

68 *Tamtéž*, s. 157.

69 *Tamtéž*, s. 168.

70 Tyto skladby se dochovaly v několika redakci. Až dosud jsou evidovány verze z Č. Budčovic, Č. Krumlova, J. Hradce, Studené, Strakonice, Vodňan, Tábora, Příbrami, Ostrova nad Ohří, Prahy, Lonn, Teplic, Ústí nad Labem, Liberce,

Pro kritické posouzení těchto textů je důležité i jejich žánrové rozlišení. Na jedné straně jsou to kultivované parafráze klasických předloh a skutečná slovesná tvorba, na druhé straně folklórně orientované skladby. Poměrné zastoupení obou poloh je v kolekci dosud evidovaných skladeb následující:⁷¹

anonymní poezie	24
folklorizované skladby	37
(ostatní)	11)

Některé texty byly zcela evidentně převzaty z tisku a kolováním vopisech se folklorizovaly. Jiné se dostaly do oběhu přímo. Za normálních okolností by se patrně ucházely o zveřejnění v literárních rubrikách legálních časopisů. Vedle nich však zároveň vzniká tvorba zcela folklórního typu, a to celým svým založením, poetikou, výrazem, gestací. Existence a prolínání těchto poloh zpodobňuje zřejmě základní problém spontánní slovesnosti.

Většina evidovaných skladeb má čtyřveršové sloky, převládá u nich daktylotrochejský verš a přerývaný rým. Jako inspirační zdroj tu působí verše K. J. Erbena, K. Havlíčka, J. Vrchlického, V. Nezvala, F. Halase aj. Četné vulgarismy plynou nezřídka z rýmového automatismu.

Písne s inzerovanými nápěvy se tu vyskytují až na výjimky (Masaryk nás svolává) jen jako literární forma.⁷² Jiné se šířily a kolovaly pouze jako magnetofonové nahrávky, živým zpěvem se netradovaly.⁷³ Největší počet těchto skladeb je tedy zachován

z vysokoškolských center na Moravě a Slovensku.

71 C. d. *Mezi dvěma srpný*, s. 50.

72 Jako nejčastější incipity nápěvů se uvádějí: Volha, Volha..., S puškou v ruce, s ohněm v srdci..., Včera neděle byla.

73 *USD, Sb. 1968–1969*. Magn. pás studentských protestsongů. Do živého repertoáru však přešly jen Krylovovy songy. Z jeho tabuizované desky se šířily pomocí magnetofonových záznamů a dosáhly všeobecného rozšíření od školního věku až po střední generaci. Mnohé případy šíření a zejména zpěvu těchto písní se už po červenci 1969 staly předmětem zvýšeného zájmu Bezpečnosti. Podle publikované informace KS MV v Č. Budějovicích byli vyšetřováni zaměstnanci ČKD, kteří 27. 7. 1969 zpívali v pohostinství Jednota Dráčov „závadné písně“. Podobné případy jsou hlášeny z přelomu července a srpna téhož roku z osady Lužnice u obce Bečice, v Albeři aj. Všechny kvalifikoval vyšetřovatel jako „ha-

v rukopisech. Částjich dokonce plnila funkci veršovaných nápisů. Jen malé procento veršů a písní vzniklo jako publicistický ohlas konkrétních událostí. Regionální tisk se však podílel na jejich rozšíření a v jistém smyslu také na jejich dokumentaci.

Způsob dochování těchto pramenů se např. v uvedené regionální kolekci jeví takto:

Rukopis	36
Publicistická tvorba	1
Verše a písně převzaté tiskem	25
Ústní podání	1
Magnetofonový pásek	8

Pokud jde o sociální původ nositelů tohoto repertoáru, je těžko se v mnoha případech orientovat: rukopisy a tisky zachovávají přísnou anonymitu. S jistotou můžeme jen říci, že mezi informátory se vyskytují: žák ZŠ, student, učitel, úředník, farář, dělník, technik, kuchař, zaměstnanec ČSD. To samo o sobě svědčí o široké, skupinově neomezené základně nositelů této kategorie časových písní.

Jejich tematické zaměření vykazuje následující stupnici látkové frekvence:

1. vážný protiokupantský vzdor,
2. zesměšnění ozbrojené moci,
3. bloudění okupantů ve „slepých“ městech a ulicích,
4. protikolaborantské sloky,
5. „hokejové události“.

V roce 1969 vznikla celá skupina veršů na oběť Jana Palacha, ale ustupující vlna lidové aktivity ji už nezachytila a nezahrnula do svého repertoáru. Stala se záležitostí zúženého sociálního okruhu – studentstva. Tam se také rozvinul kultivovaný žánr protestsongu.

Více než sedm desítek textů (nepočítáme-li množství variant) je tedy výrazem spontánního vyjádření protiokupantského a protikolaborantského postoje sociálně neohraňčené národní identity. To je hodnota, která se v dalších letech stala měřítkem

Jindřich Pecka

lidských osudů, morální i politické diferenciaci. Mohla být na čas potlačena, ale nemohla být zapomenuta. Trvale vězela v kolektivním vědomí národa jako sebezáchovná kvalita vnitřně nepokořených.

Jiří Vančura

MUŽ, KTERÝ STÁL V CESTĚ

K úloze MUDr. Františka Kriegla v srpnu 1968

Každý, kdo v té či oné podobě vydal svědectví o letech 1968-1969, musí čas od času odpovídat na různé námitky a dotazy, zasvěcené i spekulativní. Kromě jiných se tak často setkáme s otázkou, „koho považujete za hrdinu roku 1968“?

Napsal jsem před lety a tvrdím dosud, že hrdiny nemáme hledat ani tak mezi vedoucími představiteli, jako mezi lidmi, kteří se dovedli ze své krátké svobody těšit a pak už na ni nezapomněli. Jestliže je má odpověď pokládána za příliš vyhubou a oportunistickou, vyslovuji jedině jméno: František Kriegel. Nevedou mne k tomu osobní sympatie (třebaže se k nim otevřeně hlásím), ale poznání a promyšlení postojů všech a každého, kdo na podobné označení může aspirovat.

S jistou dávkou cynismu také říkám, že úmrtí Františka Kriegla v prosinci 1979 velmi ulehčilo dnešní situaci „mužů Pražského jara“. František Kriegel nebyl z lidí, kteří se stavěli na odiv, a nečinil by to ani dnes. Jistě by se neprezentoval jako jediný z Čechů a Slováků, který 26. srpna 1968 odmítl v moskevském Kremlu podepsat závěrečný protokol, ani by nepřipomínal svůj poslanecký nesouhlas se smlouvou o „dočasném“ pobytu sovětských vojsk, zatímco tehdejší představitelé ji zaštitili svou osobní, zvolna odumírající autoritou. Stál by zde však jako živá připomínka. Nejedna privátní či kolektivní apologetika by ztrácela na věrohodnosti a události by nemohly být vykládány příliš svévolně.

František Kriegel mezi námi není, spolu s ním však neodešla naše historická paměť. Musí být oživována, a to nejen v zájmu

pravdy a spravedlnosti, ale především proto, že opakované legendy často prokazují větší životnost než sama skutečnost. Drobné posuny v líčení historických událostí, posuny sloužící účelovému výkladu, mohly by nakonec v obecném povědomí zaměnit sporné postoje za správné a charakterní stanoviska za donkichotská. Poznatek, že lepší je ohnout se než stát na svém, už několikrát stvrzený v našich soudobých dějinách, by nakonec mohl zvítězit jako osvědčená, zděděná moudrost.

Nechuť k této chytlavé moudrosti a snaha zabránit jí, aby se zabydla v naší přítomnosti, je motivem následujících řádků a příčinou jejich polemické dikce.

* * *

Kdo byl František Kriegel?

Pokud může dát odpověď hrst nejzákladnějších údajů, přiměřená rozsahu a poslání této studie, tedy: narodil se 10. dubna 1908 ve Stanisławowu na polsko-ruském pomezí, v rodině židovského stavitele, kterého Biřak charakterizuje jako zámožného kapitalistu, třebaže výstižnější by bylo označení polír; když v roce 1919 zemřel, zanechal rodinutéměř bez prostředků. František přesto vystudoval gymnázium, ale když chtěl pokračovat na univerzitě ve Lvově, narazil na antisemitský numerus clausus. S pěti sty korunami, jedinou výbavou, kterou pro něho matka sehnala, odjel do Prahy studovat medicínu.

V Praze se protloukal přiměřeně okolnostem. Paní Riva Krieglová vypráví, jak jí po druhé světové válce při procházkách městem ukazoval budovy, na nichž se kdysi podílel jako nosič stavebního materiálu. Jindy zase nosil po nádražích kufry, živil se kondicemi a později sanitární službou v nemocnicích, za niž dostával sto padesát korun měsíčně. „Často jsem za celý den měl jen hrnek kakaa, které dávali zdarma v Charitě, a kousek chleba. A studoval jsem po nocích, jak to jenom šlo.“¹

Z těchto pražských studentských let lze odvodit dvě okolnosti, poznamenávající celý Krieglův život: hluboký pozitivní vztah

1 Janouch, F.: František Kriegel. In: *MUDr. František Kriegel 10. 4. 1908–3. 12. 1979 Sborník*. Praha, Československá nadace Charty 77. 1990, s. 12.

k Československu, které si ho podmanilo svými demokratickými poměry, tak odlišnými od poměrů haličských, a stejně hluboký smysl pro sociální spravedlnost, s jejímž popřáním se neustále setkával. Mezi revoluční mládeží působil už ve Lvově a pražská zkušenost ho v žádném případě nezměnila, naopak ho v roce 1931 přivedla do Komunistické strany Československa.

Všechno, na čem se František Kriegel kdy podílel, vykonával se zaujetím. Proto na sebe upozornil i jako instruktor pražských dělnických organizací a byl vyzván, aby nechal medicíny a věnoval se pouze stranické práci. Bez rozmýšlení odmítl: aktivní účast v komunistickém hnutí pokládal za věc přesvědčení, za své poslání však službu lékaře. Ve třicátých letech i v celém dalším životě. Přesto obě tyto stránky zanedlouho spojil a v prosinci 1936 se stal frontovým lékařem mezinárodních brigád ve Španělsku. Uvěřil, že „u Madridu se bojuje za Prahu“, a měl dostatek osobních důvodů, aby odtud v první fázi všeobecného ohrožení Prahu hájil.

V únoru 1939 přešel major Kriegel, šéflékař 45. mezinárodní divize, s poslední republikánskou jednotkou do Francie, kde ho čekal internační tábor. Válku proti fašismu, která už byla i ve světovém měřítku na spadnutí, si pak prodloužil o dalších šest let. Prostřednictvím norského Červeného kříže odjel s dalšími lékaři na čínsko-japonskou frontu do Chu-nanu a s čínskou armádou pak hájil poslední, barmskou spojovací cestu, která se v průběhu války dostala do oblasti vojenských operací. Svou účast na válce skončil na podzim 1945 jako smluvní lékař americké armády u čínských jednotek. Devítiletou anabází vojenského lékaře, působícího na frontách dvou kontinentů, si vysloužil nejen mnoho lidského vděku, ale také úředního příkoří: vnitrostraniční propagandisté z let normalizace ho označovali za „mezinárodního dobrodruha a majora americké armády“. Mohli si dovolit všechno, kromě pravdy.

Koncem roku 1945 měl v Praze otevřenou cestu k politické kariéře, znovu však odmítl být profesionálním politikem. Pracoval v krajském výboru komunistické strany, ale ponechal si přitom své povolání jako závodní lékař v ČKD Sokolovo. Jen krátce, v letech 1948–1949, tuto zásadu opustil, stal se organizačním tajemníkem KV KSČ v Praze, ale o to snadněji se k ní

vrátil: věrejší představy, zprvu tak jasné a přehledné, se začaly povážlivě komplikovat. Stalinův vliv v Československu narůstal a přinesl s sebou i zřůdnou nedůvěru ke všem, kdo prošli mezinárodními brigádami ve Španělsku. Patrně mu sami navrhli, aby raději přešel do státní správy, a tak byl František Kriegel v letech 1949–1952 náměstkem ministra zdravotnictví Plojhara, ve skutečnosti tedy nejvýše působícím odborníkem v tomto resortu. Proč za tehdejšího vypjatého honu na čarodějnice neskončil ve vězení? Snad k tomu přispěla jeho mezinárodní proslulost, jistě to však nebyla servilnost či schopnost přizpůsobit se.

Po dlouhých měsících plných příkoří byl ze dne na den odvolán z funkce ministrová náměstka a odešel pracovat jako lékař na smíchovský obvod, později jako sekundář do vinohradské nemocnice. Po Stalinově smrti byly zvolna opouštěny extrémní teze, a tak když se v roce 1960 hledal odborník na pomoc kubánskému zdravotnictví, padla volba na Františka Kriegla; k jeho odborné kvalifikaci patřila i znalost pěti světových jazyků, včetně španělštiny a čínštiny. Po čtyřech letech se vrátil do Prahy a stal se poslancem Národního shromáždění s funkcí předsedy zahraničního výboru. Ve stálém střetávání s konzervativní gardou, jako zastánce názorů, které byly nové a neobvyklé, patřil k nesporným progresivistům, a tak byl v dubnu 1968 zvolen do předsednictva komunistické strany. Časně zrána, jako každý řadový dělník, odjížděl tramvají do krčské nemocnice, kde byl primářem IV. interního oddělení, a pak teprve plnil svou politickou funkci. Nevyhledával shromáždění, nepronášel vzletné veřejné projevy, často mu připadly nevděčné úkoly, jichž se druzí rádi zřekli, přesto získával mezi lidmi stále větší důvěru. Vždycky ho zavazovala a byla mu spolu s vlastním svědomím do konce života nejvyšším imperativem.

Ke každé z předchozích vět by měly být přičiněny desítky vysvětlujících poznámek u vědomí, že zde bylo o Františku Krieglovi řečeno méně, než je třeba. Toto však není životopisná studie, pouze zpráva, jak se František Kriegel vyrovnal s celonárodním traumatem Srpna. Pokud jde o komplexní pohled na tuto osobnost, lze čtenáře odkázat – z věcí veřejně přístupných – především na stať Václava Havla k nedožitým Krieglovým

osmdesátinám² a sdílet Havlovu naději, že jednou bude o Františku Kriegelovi „napsána pravdivá a poutavá kniha“.³

* * *

V čem je jeho hlavní zásluha a odlišnost a proč je zapotřebí vracet se zejména k odkazu posledních deseti let jeho života?

Lze to vyjádřit stručně: František Kriegel byl (kromě tzv. technického doprovodu „delegace“) jediný z Čechů a Slováků, kdo v srpnu 1968 nepodepsal v Kremlu závěrečný, kapitulaci protokol. V říjnu téhož roku pak v československém Národním shromáždění odmítl hlasovat pro smlouvu o pobytu sovětských vojsk; ve shodě s názorem svých voličů se nezdržel hlasování, ale patřil mezi čtyři poslance, kteří otevřeně vyjádřili nesouhlas. Potřebu připomenout a dokumentovat Kriegelovy postoje zdůrazňuje okolnost, že skutečnosti upadají do zapomnění a jsou – do jisté míry cílevědomě – zatlačovány do oblasti společenského nevědomí. Tak jako se má historiografie bránit iluzím o národní minulosti, není ani v jejím zájmu podporovat desiluze: do normalizačních vod jsme nevpluli tak hladce a nevinně, jak se dnes namnoze tvrdí.

Přejdeme proto ke konkrétním událostem roku 1968. Budeme přitom konfrontovat výpovědi, z nichž některé (mám na mysli především vzpomínky Oldřicha Černíka) dávají přednost obhajobě vlastních postojů před objektivním svědectvím.

Jak se František Kriegel dostal v srpnu 1968 do Moskvy?

Otázka by se mohla zdát zbytečná, nebýt okolnosti, že posluchačům Čs. rozhlasu a čtenářům jeho týdeníku ji Oldřich Černík takto zamlžil: „V této souvislosti dostávám často otázku na chování Františka Kriegla, který byl předsedou ÚV Národní fronty a moskevský protokol nepodepsal. To je zvláštní postava v celém tomto případě. Do Moskvy se dostal jakousi cestou, o které jsme nevěděli. A sovětská strana ho k jednání vůbec

2 Havel, V.: Přemýšlení o Františkovi K. In: Havel, V.: *Do různých stran*. Praha 1990, s. 190-198.

3 *Tamtéž*, s. 198.

nepustila. Když jsem chtěl vědět proč, tak mi prezident Svoboda pouze řekl, že si s ním vyřizují nějaké staré účty.⁴

František Kriegel – což Oldřich Černík bezpochyby ví – byl jedním ze šesti zajatců (Dubček, Černík, Smrkovský, Kriegel, Špaček a Šimon), které KGB ve spolupráci s StB v ranních hodinách 21. srpna 1968 zatkla, letecky dopravila do Karpat a o dva dny později, když se původní scénář okupace nepodařilo uskutečnit, odvezla do Moskvy k takzvanému jednání. Narážky na jakési „staré účty“, uváděné prý Ludvíkem Svobodou, jsou bezpředmětné a zavádějící. Zmíněná sovětská strana mohla pouze na základě vlastních zkušeností z Černé nad Tisou, nepochybně dodatečně stvrzených Biřakem a spol., předpokládat, že Kriegel bude největší překážkou cílů, které s kremelským jednáním spojovala a kterých posléze dosáhla. Potvrzuje to ve své vzpomínce i Bohumil Šimon slovy: „Dva členové naší delegace (Kriegel a Dubček – pozn. J.V.) dělali těžkosti.“⁵

Tuto vzpomínku B. Šimon sice napsal v roce 1969, ale publikoval ji o jedenadvacet let později, kdy bylo přinejmenším zbytečné, aby se předváděl jako aranžér hladkého průběhu.

Šlo skutečně o delegaci?

Nemělo by smysl hrát si se slovy, nebýt skutečnosti, že jde o termín scestný, apologetický. Svým rozsahem nejširší svědectví o kremelských událostech ze srpna 1968, práce Zdeňka Mlynáře Mráz přichází z Kremlu⁶, tohoto výrazu používá, zatímco František Kriegel mu zásadně oponuje: „Jde o termín 'delegace'. Delegace je někým autorizovaným určena. Kdo určil tu, o níž hovoří autor? Podívej se na složení 'delegace'. Tento pojem legalizuje okupaci, legalizuje ten tzv. protokol. ... Označení delegace je úmyslným matením pojmu! ... Neexistovala žádná delegace a ani vůbec žádná, která by byla oprávněná k natolik dalekosáhlým závazkům. Byli Dubček, Černík, Smrkovský, Špaček (o Kg ani nemluvě) delegováni, nebo násilně uneseni, odvléčeni? Byli

4 Černík, O.: Zmařené naděje. *Rozhlas*, 1990, č. 12.

5 Šimon, B.: Takoví jsme byli. In: *Srpen 1968*. Praha 1990, s. 189. Srov. také jeho stať Jdi a neohlížej se, *Tvorba*, 1989, č. 52, *Tvorba*, 1990, č. 1 a 2.

6 Mlynář, Z.: *Mráz přichází z Kremlu*. Köln 1988.

pro autora Biřak et consortes 'delegáti'? Opak přece vyplývá z předchozího textu! Zde se jedná o jeden, ale *rozhodující* pojem, obsažený v knize. Za něj mu musí být Rusové vděční, jestliže emigrant tuto skupinu legalizuje a připisuje jí autoritu delegace.⁷ A posléze v rukopisných poznámkách k vystoupení Z. Mlynáře a J. Hájka v Listech (1975, č. 7), kde Mlynář pojem „delegace“ zaměňuje pojmem „reprezentace“: „Reprezentace – toto slovo zkresluje pravdu. Odpovídá skutečnost obsahu tohoto slova? ½ vězňů a ½ kolaborantů. Kdo je nějakou reprezentací pověřil? Kdo jim dal právo se za reprezentaci považovat?“⁸

Teprve když se tážeme po motivu, po příčinách, proč se Krieglův postoj zcela odlišoval od postojů ostatních, tj. devatenácti českých a slovenských signatářů protokolu, objevuje se oprávněnost terminologického sporu. František Kriegel nepodepsal především proto, že se k tomu za svou osobu necítil oprávněn, a oprávněnost ovšem nepřisuzoval ani ostatním. Tento osobní postoj ještě vynikne při srovnání s faktem, že právě Kriegel byl jako jediný zcela izolován od informací z domova a mohl se pouze domnívat, že srpnové stanovisko Čechů a Slováků je zcela protikladné jakémukoli kapituláčnímu ujednání.

Jak to vůbec bylo s informovaností dubčekovského, tedy nekolaborantského vedení v době moskevských jednání?

Šest rukojmí, internovaných 21. srpna ráno, sotva zaznamenalo z prvních okupačních hodin víc než sročení před budovou ústředního výboru KSČ, ukončené střelbou a první lidskou obětí. Pak je naložili do pancéřovaných vozů a odvezli na letiště, odkud po několika hodinách čekání odletěli do vojenského prostoru. Další dva dny prožili v izolaci, bez kontaktu s vnějším světem.

K podstatnější změně došlo až 24. srpna večer, kdy do Moskvy odletěla poslední skupina účastníků moskevských jednání. Ta již měla dost příležitosti nadýchat se pražské srpnové atmosféry

⁷ Kriegel, F.: rukopisné poznámky ke knize Z. Mlynáře. *Archiv F. Kriegla*, bez evidence.

⁸ Kriegel, F.: rukopisné poznámky k rozhovoru Z. Mlynáře a J. Hájka v *Listech*, Řím 1975, č. 7. *Archiv F. Kriegla*, bez evidence.

a referovat o ní. Vzhledem ke kolaborantskému složení této skupiny měl zájem na objektivním vylíčení situace pouze Zdeněk Mlynář, který své svědectví skutečně podal. Přivezl také osobní dopis Miloše Hájka Františku Krieglovi, odevzdal mu jej však teprve při zpáteční cestě do Prahy. Konečně oba vojenští lékaři, generál MUDr. Jiří Smrčka a plukovník MUDr. Karel Bernáth, kteří se nezúčastnili rozhovorů se sovětským vedením, ale svědomitě plnili zdravotní službu československým účastníkům, připojili k rozhlasovému přijímači ve svém pokoji kus nalezeného drátu a s pomocí této vnější antény sledovali svobodný československý rozhlas. Přestože tito hosté byli v Kremle nepřetržitě hlídáni, „služba“ je doprovázela i na záchod, zachycené zprávy zapisovali a předávali svým krajanům – nikoli ovšem Krieglovi, který v jednacích prostorách nebyl. Jediný neinformovaný, a přece nejlépe chápal a především respektoval názor svých krajanů.⁹

Každý z pamětníků pokládá za nutné zabývat se Krieglovými motivy, vykládá je však pod zorným úhlem vlastního postoje a jeho následného obhájení.

Pro Oldřicha Černíka je František Kriegel outsider, vůči němuž je namístě shovívavost: „Žádali jsme ho, aby šel s námi, ale odmítl. Prohlásil, že u žádného jednání nebyl, ničeho se nezúčastnil, neví, o co jde, a z principiálních důvodů se nyní nezúčastní ani jednání, ani nic nepodepíše. Jeho chování považují

9 Zde je namístě zmínit se o injekcích údajně ordinovaných zejména Alexandru Dubčekovi. Jedná se o další omyl, který má houževnatou tendenci prasakovat do různých svědectví a odtud do všeobecného povědomí. Z. Mlynář v knize *Mráz přichází z Kremle* píše o utišujících lécích, o Dubčekovi s výrazem člověka omámeného drogami a jinde zase o lékaři s nějakými injekcemi, podobně B. Šimon, podle nějž Dubčekovu „obstrukci“ vyřešili lékaři podáním sedativ. Proti tomu stojí kategorické tvrzení lékařů, přesvědčivě popírajících, že by Dubčekovi nebo komukoli jinému dali v Moskvě jakoukoli injekci; ani žádná sedativa, ani antidepresiva, ani anxiolytika (léky zbavující úzkosti), zamítli i hypnotika k navození spánku a ordinovali Dubčekovi pouze klid na těžku spojený s podáváním celaskonu a B komplexu v tabletách. První injekci dostal Dubček teprve po návratu do Prahy (vitamíny + kalcium). Za celou dobu moskevského pobytu k němu nebyli vpuštěni ani lékaři kremelské nemocnice, kteří svou pomoc nabízeli.

za naprosto čestné a správné. Myslím, že kdokoli z nás by se zachoval stejně.“¹⁰

O mnoho lépe nedopadá František Kriegel ani v líčení Zdeňka Mlynáře: „Situace byla pro něj ponižující a pro nás všechny ostudná. Ať už byly důvody a výmluvy jakékoli, jednali jsme všichni bez Kriegla a nyní jsme ho postavili před hotovou věc: podepsat protokol. František Kriegel to jednoznačně odmítl... Všichni jsme ho přesvědčovali. Ludvík Svoboda mu sólově předvedl svůj včerejší výstup a křičel na něj tak, až se Kriegel ohradil a Svoboda zmlkl. Pamatuji se, jak Kriegel řekl: Co se mnou můžou udělat? Pošlou mě na Sibiř nebo mě dají zastřelit. S tím já počítám a kvůli tomu já nepodepíšu. Řeči o politických důvodech pro kompromis a o perspektivách po něm víceméně neposlouchal a odmítal se jich zúčastnit... Myslím, že Kriegel, kterého i poslední tři dny stále drželi jako vězně v izolaci, došel k závěru, že je odsouzen k smrti, a smířil se s tím. Neměl teď důvod v posledních chvílích života si všechno zkazit činem, který by udělal proti svému svědomí... Kriegel tehdy jednal především jako člověk a ne jako politik.“¹¹

Ve prospěch Zdeňka Mlynáře budiž řečeno, že svou velmi spornou charakteristiku Krieglova postoje doprovodil těmito větami: „Jak ukázal pozdější vývoj, bylo to chování mnohem přiměřenější dané situaci než chování naše: byli jsme totiž opravdu lidmi vydíranými gangstery, ale propadli jsme iluzi, že jsme politiky, s nimiž jiní politikové jednají o politických problémech.“¹² Škoda, že toto prozření je v zásadním nesouladu s celkovým vyzněním Mlynářovy zprávy o moskevských jednáních.

Bohumil Šimon je lakonický: „Dva členové naší delegace dělali těžkosti. Kriegel odmítal cokoli podepsat (nebyl předtím přibrán k žádným jednáním). Více komplikovala situaci Dubčekova obstrukce...“¹³

10 Černík, O.: c. d.

11 Mlynář, Z.: c. d., s. 301-302.

12 Tamtéž.

13 Šimon, B.: c. d., *Tvorba*, 1990, č. 2.

Jinak líčí situaci MUDr. Jiří Smrčka, který o pobytu v Kremlu napsal: „Dr. Kriegel zdůvodňoval své rozhodnutí tím, že podepsáním protokolu ztrácí republika samostatnost a svrchovanost, že naše delegace v tomto složení nemá k takovému podpisu ústavní právo, že je třeba moskevský protokol odmítnout, vrátit se domů a předložit vstup vojsk vládě a parlamentu a dát možnost vyjádřit se lidem našich národů.“¹⁴

Tato výpověď se značně blíží svědectví Rivy Krieglové, založenému na rozhovorech s manželem po návratu do Prahy: „Cítil odpovědnost ke svým voličům; zastával názor, že bez jejich souhlasu nelze tak závažný krok učinit. Navrhoval vrátit se domů a předložit protokol k projednání Národnímu shromáždění rozšířenému o delegáty ze všech krajů republiky. Byl přesvědčen, že velké demokratické tradice našeho lidu takový krok nejen vyžadují, ale i dovolují. Proto nepodepsal, i když ho ostatní, byť lépe informovaní o situaci doma, k tomu velmi důrazně měli.“¹⁵

Posléze sám František Kriegel v květnu 1969: „Je známo, že jsem odmítl podepsat moskevský protokol. Odmítl jsem jej podepsat proto, že jsem v něm viděl dokument, který všestranně svazoval ruce naší republiky. Odmítl jsem jej podepsat proto, že se to dělo v ovzduší vojenského obsazení republiky, bez konzultace s ústavními orgány a v rozporu s cítěním lidu této země.“¹⁶

Vztah Františka Kriegla k podepsání protokolu v Moskvě nebyl tedy ani protestním gestem vůči arogantnímu jednání (odvetou za to, že byl vyloučen z účasti na přípravném jednání), ani postojem člověka, který zapomněl na svou politickou funkci. Nebyl ani činem destruktivním, negativistickým. Krieglovo stanovisko naopak obsahovalo pozitivní řešení (na němž se původně usneslo i pražské Národní shromáždění): protože nejsme zmocnění a kompetentní, projednejme návrh v Praze s ústavním orgánem, navíc rozšířeným o delegace z jednotlivých krajů.

Možnost takového východiska ostatní účastníci moskevských rozhovorů popírají. Nikdo z nich je sice při jednání nenavrhl,

14 Smrčka, J.: Tři dny v Moskvě. *Rozhlas*, 1990, č. 7-9.

15 *Archiv F. Kriegla*, bez evidence.

16 Janouch, Fr.: *c.d.*, s. 35.

přesto prohlašují, že bez podepsaného protokolu by byli z Krem-
lu nevyšli. Možná vyšli, možná nevyšli; pro možnost, která ne-
nastala, důkaz samozřejmě neexistuje. Osud šesti zajatců
v moskevském Kremlu nikomu tenkrát nebyl a dosud není lho-
stejný. Přesto se dnes stejně jako za dalších dvaadvacet let
musíme tázat především na osud patnácti miliónů: nebyla pro
český a slovenský národ jiná, důstojnější, morálku a celou spo-
lečnost méně devastující cesta?

* * *

Nejagilnějším zastáncem podpisu (stále ponecháváme stra-
nou osoby vysloveně kolaborační, s moskevským vedením na-
mnoze předem smluvené) byl patrně tehdejší prezident Ludvík
Svoboda. Váhajícím mával před očima hekatombami českoslo-
venských obětí, k nimž dojde, pokud se v Moskvě nedosáhne
dohody. Rusy, jak jim říkal, neměl rád, ale bál se jich a proto je
respektoval. „Vy je neznáte...“ Ano, sám je dobře znal i z jejich
skrytější, bezohledné stránky. Sovětská strana s tímto Svobo-
dovým smýšlením zřejmě kalkulovala a nebyla zklamána.

Jinou motivaci měl patrně postoj Husákův: viděl, že jeden ze
směrů vývoje (ať už mu byl či nebyl zcela po chuti) ztroskotal,
proto se pohotově orientoval na jiný tak, aby nevyšel zkrátka.
Totéž lze patrně říci o dalších politicích, aniž přitom budeme mít
na mysli pouze kolaborantské křídlo československé sestavy;
často pak nezáleželo na nich, zda jejich nový postoj bude v čase
„konečného zúčtování“ oceněn.

Okrajově sem patří ještě tvrzení Zdeňka Mlynáře z roku 1975,
že „protokol skutečně garantoval polednovou politiku, politiku
reformy, politiku pokračující demokratizace“, a že jsme tehdy
„podřídili určité naše zájmy zájmům širším, myslili na to, že
v Evropě nesmí vzniknout ohnisko napětí, nesmí se zmařit před-
poklady pro takovou mezinárodní politiku, jaká pak vyústila do
nedávné konference v Helsinkách“¹⁷. Tady je snad na místě
pouze povzdech: jak mohl Zd. Mlynář něco takového vyslovit
ještě sedm let po Srpnu, proč připomínal své údajné prozíravé

¹⁷ Mlynář, Z. v časopise *Listy*, Řím 1975, č. 7.

myšlení, se kterým už v létě 1968 kladl na oltář budoucí mírové Evropy zanedbatelný osud jedné malé země (obětované za podobným účelem naposledy v září 1938)! Ne, takové úvahy nelze brát příliš vážně.

Pro všechny apologetické studie a myšlenky je příznačné, že hovoří o moskevském protokolu (nepolitik MUDr. Smrčka bezděčně použil termínu „moskevský diktát“), aniž se pokoušejí o jeho byť stručnou charakteristiku. K posouzení, které z obou stanovisek – „podepsat“ či „nepodepsat“ – bylo správnější, je ovšem charakteristika dosaženého výsledku nezbytná.¹⁸

Co obsahoval „moskevský protokol“?

Rozčleněn byl do patnácti bodů nestejně věcnosti a různé obsahové důležitosti. Například první bod v podstatě jen stvrzoval bratislavské komuniké o „společné internacionální povinnosti všech socialistických zemí“ při upevnění a obraně socialismu (aniž ovšem opakoval další bratislavskou tezi o „zachování suverenity, národní nezávislosti a územní nedotknutelnosti“).

Ve druhém bodě byl za porušení stanov a tedy za neplatný prohlášen XIV. sjezd KSČ, zahájený 22. srpna „bez souhlasu ÚV KSČ“. Tímto závazkem byly mj. zachovány ve vedení komunistické strany nejkonzervativnější síly typu Biřáka, Indry, Jakeše etc. Aby sovětská garnitura v KSČ byla ještě víc pojištěna, další body (7. a 3.) přikazovaly neodstraňovat z funkcí „činitele a pracovníky strany, kteří bojovali za upevnění pozic socialismu, proti antikomunistickým silám a za přátelské vztahy k SSSR“, a na druhé straně uvolnit z funkce ty osoby, „jejichž další činnost by neodpovídala potřebám upevnění vedoucí úlohy dělnické třídy a komunistické strany“. Tento závazek byl pro začátek konkretizován již v Moskvě a čs. účastníci se vraceli s instrukcí odstranit z veřejných funkcí osoby v Kremle zvláště neoblíbené, kromě Františka Kriegla také Jiřího Hájka, Otu Šika, Josefa

18 Moskevský protokol, v srpnu 1968 údajně dovezený do Prahy v jediném, ruském exempláři, uloženém na Pražském hradě, byl neveřejně opisován a šířen. Tehdejší opis, editory upravený podle ruského originálu, je zveřejněn v publikaci Benčík, A.–Domaňský, J.: *21. srpen 1968*. Praha 1990, s. 116-120. Nověji viz *Historie a vojenství*, XL, 1991, č. 1, s.158-166. Originál Protokolu je uložen na Federálním ministerstvu zahraničních věcí.

Pavla, ředitele televize Jiřího Pelikána, ředitele rozhlasu Zdeňka Hejzlara a další.

„Představitelé“ dále protokolárně přislíbili účinná opatření ve sdělovacích prostředcích a ve státních orgánech a přerušeni činnosti „různých skupin a organizací stojících na antisocialistických pozicích“, jmenovitě i sociálně demokratické strany.

Významný, do jisté míry stěžejní, byl 5. bod, vztahující se k „přítomnosti vojsk pěti socialistických zemí“ na československém území. Sovětská strana přislíbila postupné stažení vojsk z měst a vesnic, „kde jsou místní orgány s to zajistit pořádek“, přičemž o „podmínkách pobytu a úplném odsunu spojeneckých vojsk“ měla být uzavřena smlouva mezi vládami. Podstatné přitom bylo, že sovětská strana úplný odchod svých vojáků z Československa podmínila situací, kdy přestane být ohrožován jak socialismus v Československu, tak bezpečnost zemí socialistického společenství.¹⁹ Vlastní znění protokolu nebylo v rozporu se skutečností dalších dvaadvaceti let – dokonce ani v případě, že by protokol ze sovětské strany byl pokládán za závazný.

V 11. bodu protokolu čs. „představitelé“ popírali, že se československá vláda obrátila se žádostí o projednání československé otázky v OSN, a slibovali, že se „kategoricky ohradí proti projednávání otázky o situaci v ČSSR v Radě bezpečnosti nebo v jiném orgánu OSN a kategoricky bude žádat vypuštění tohoto bodu z programu jednání“. Tím nejenže uznali navenek podřízení svého státu SSSR, ale tímto darem – jehož vynucení nebylo v silách sovětské strany – se zbavili určité možné podpory. Jestliže se dnes ozývají výčitky, že nás v srpnu 1968 „Západ zase nechal na holičkách“, je nutno připomenout, že sami jsme učinili, co bylo v našich silách, aby tomu bylo tak a jinak.

Zvláštní bod protokolu byl věnován všem členům československé vlády, kteří byli za hranicemi a vystupovali tam jménem čs. vlády, z čehož „budou učiněny příslušné závěry“.

Významný je posléze i předposlední bod, stvrzující dohodu, že všechny kontakty mezi vedoucími představiteli KSSS a KSČ v období po 20. srpnu 1968 budou považovány za přísně tajné.

¹⁹ Viz pozn.č. 18.

Porovnejme tyto závazky československé strany s tehdejšími, pozdějšími i současnými proklamacemi o „zajištěném pokračování na cestě Ledna“, „garanci pokračující reformy a demokracizace“ či o pouhém „kompromisu“, jehož bylo v Moskvě dosaženo. Kde jsou znaky kompromisu, v čem sovětská strana ustoupila?

Jestliže se bezprostředně po Srpnu podařilo s obtížemi, ale přece jen rozšířit iluzi, že nebylo všechno ztraceno, že vojska záhy odejdou a že „polednové politice“ zůstal dostatečný operační prostor, koncem devětašedesátého roku věděl už každý, na čem je: nic nebylo zachráněno a všechno bylo vydáno. Nebyl to pouhý ústup před leden 1968, ale kamsi až na počátek raně poststalinských let.

Jak za těchto nových, zcela už zřetelných poměrů vysvětlovali naši aktéři svůj podpis moskevského protokolu? Nijak, neměli příležitost. Jejich sporadická vystoupení v zahraničním tisku byla věnována jen obhajobě Pražského jara a zdůrazňování vlastních dobrých úmyslů. Jiná situace nastala teprve na konci osmdesátých let. ●tázku „proč tenkrát v Moskvě podepsali?“ nebylo už možné obejít. Na hrdinskou epopej roku 1968 dopadl velký, nepřijemný stín Františka Kriegla.

* * *

Moskevský protokol se dnes už nedá vydávat za vlastní, byť jenom částečný úspěch. Snahy o podobný výklad sice dosud nechybějí, jsou však natolik sporné a natolik spojené se slovní ekvilibristikou, že si nezaslouží vážný rozbor. A tak zůstává jediný, staronový argument: podpis moskevského protokolu zabraňuje krveprolití.

Ponechme stranou, jak tuto tezi, jejímž duchovním otcem byl patrně Ludvík Svoboda, podpírají politici. Etické postoje, schopnost sebereflexe a objektivita budou asi vždy v určitém rozporu se snahou politiků prezentovat se veřejnosti co nejlépe. Povážlivější je ovšem podpora, jíž se této účelové reklamě dostává ze strany historiků. I z úst takzvaně povolovaných dnes slyšíme, že alternativa nepodepsat či podepsat moskevský protokol byla vlastně alternativa prolévat či neprolévat krev.

Patří k uznaným zásadám nebo přinejmenším k dobrému tónu historické práce neposuzovat minulé události z hlediska „co

by bylo, kdyby nebylo to, co bylo“. Pro historii, která se živě dotýká současnosti, to platí snad dvojnásob. Obhájci teze, že podpis moskevského protokolu zabránil nejhoršímu a byl tedy optimálním řešením, se však této fiktivní extrapolaci událostí nevyhýbají.

Přirozenou nesouhlasnou reakcí na dokreslování historie (následků, k nimž mohl vést postup odlišný) by bylo vytváření jiného, příznivě vyznívajícího scénáře – ovšem stejně fiktivního a pochybeného jako scénář těch, kdo moskevský postup obhajují. Tato cesta nikam nevede, proto se po ní nebudeme pouštět. Zároveň je ovšem nutné důrazně připomenout, že úvaha, podle níž podepsání zachránilo životy, kdežto nepodepsání by vedlo k četným obětem, nemá seriózní podklad.

O to kategoričtěji bývá zastávána. Na otázku deníku *Mladá fronta*, „Jak se dnes historikovi jeví varianta, pro kterou se tehdy v Moskvě rozhodl jediný František Kriegel?“ odpověděl v srpnu 1990 předseda vládní komise pro analýzu historických událostí z let 1967-1970 profesor Vojtěch Mencl takto: Podpis moskevského protokolu byl „relativně nejprijatelnějším řešením. Dnes se ukazuje, že sovětské vojenské velení v podstatě čekalo na jakoukoli záminku, aby mohlo rozpoutat masakr. Bylo nutno počítat s tím, že v případě živelného výbuchu bojů by se část československé armády vzbouřila, neuposlechla rozkazu prezidenta republiky a postavila se na stranu obyvatelstva. Sověti by pak neváhali s vyhlášením výjimečného stavu, do rukou vojsk by se dostala veškerá moc a vznikla by okupační diktatura. Za této situace bylo podepsání moskevských dohod rozumnou alternativou, tím spíše, že i ze sovětské strany šlo o kompromis, neboť moskevské protokoly uznávaly platnost lednového akčního programu strany a obsahovaly klauzuli o stažení vojsk z Československa.“²⁰

S poslední větou tohoto vyjádření nemá smysl obsáhle polemizovat, protože odporuje zjevným historickým skutečnostem. Stažení vojsk z Československa bylo možné klamat veřejnost jen v podmínkách přísného utajení moskevských výsledků, při

20 Mencl, V.: Vpád byl neodvratný. *Mladá fronta*, 21.8.1990.

neznalosti tehdejších obmyslných formulací, veřejně platných už 18. října 1968 ve smlouvě o „dočasném“ pobytu sovětských vojsk. Stejnou mystifikací je tvrzení o platnosti „lednového akčního programu strany“ (sic!). Kreml nikdy, ani před Srpnem, ani v Srpnu, a tím méně později, Akční program KSČ z dubna 1968 neakceptoval. Byl „dočasně“ ochoten připustit jako základ dalšího československého vývoje pouze lednové a květnové, tedy dvě nejpochybenější předsrpnová zasedání ÚV KSČ.

Vraťme se však k otázce hlavní, ke zmíněnému krveprolití (a odhlédněme od skutečnosti, že k němu došlo, neboť téměř stovku nevinných obětí srpnového vpádu nelze považovat za nehodu). Toužilo sovětské velení po „rozpoutání masakru“ v Československu? Opravdu se to „dnes ukazuje“? Z nějakých nových, nám všem neznámých dokumentů, nebo z cílených spekulací, na jejichž začátku i konci je snaha obhájit tehdejší postup?

Při posuzování celé této otázky nelze opomíjet několik podstatných hledisek:

Systém, který za léta své vlády dokázal připravit o život desítky miliónů vlastních „poddaných“, jistě nebudeme podezírat z úzkostlivosti a humanismu. Za dosažení cílů, které kremelští vládcí v Srpnu sledovali a jichž posléze dosáhli, byli odhodláni zaplatit. Tím štědrěji, kdyby účet šel na vrub jakéhosi vzpurného „hratrského národa“. A přece: tento systém nebyl všemocný, třebaže se mnohým takto jevil. Nejpozornější z historiků a sociologů nejednou doložili, že i za nejtvrděších a od ostatního světa téměř izolovaných stalinských poměrů existoval rozpor mezi chtěným a možným.

Josef Stalin na počátku studené války ve shodě se svou koncepcí, svými představami o příštím vývoji a v souladu se svým, nikoli zanedbatelným naturelem vyhlásil a praktikoval rozdělení světa, znepřátelení s celým Západem, izolaci. O patnáct let později, za éry Brežněvovy, nebyl už podobný modus objektivně možný. Na to, jak bude ostatní svět reagovat, hledělo se mnohem pečlivěji, v sázce bylo příliš mnoho zájmů, především hospodářských. Nezáleželo asi na tom, co vpádu do Československa řekne Jugoslávie, ale předběžná sondáž ve Spojených státech byla nezbytná.

Někteří vojenští velitelé mohli toužit po boji či masakru, v zájmu SSSR však bylo, aby zásah proběhl sice impozantně, ale „co nejpříjemněji“. Pamětníkům srpnových pražských událostí lze připomenout (poněkud nepřehledně to připomínají i dokumentární filmové záběry), že sovětské tanky v centru města byly často obaleny českými mladíky a že přídavné nádrže s naftou nechytily od nedbale odhozených papiros. Tanky reagovaly jako tlustokožci obtěžovaní hmyzem. Tak se nechovají jednotky „čekající na jakoukoli záminku“, tak se chová vojsko, jemuž bylo uloženo vyhnout se masovému střetnutí. Ostatně, museli čekat na záminku, nemohli ji vyprovokovat? Když hodlali sáhnout k represí a tvrdému nátlaku, dovedli si svůj malý reichstag či Aeroflot najít. Pouliční boje však sotva byly ve scénáři invaze.

■ Další poznatek nepatří teprve ke zkušenostem časného reaganovského období, lze ho vyvodit z celé řady desetiletí: ambice sovětského totalitního režimu byly vždy nepřímou úměrnou odporu a rozhodnosti, s nimiž se setkávaly. Pasivní, ke kapitulaci naladěný soupeř byl předem ztracen, lépe dopadl ten, kdo stál na svém. Vlekly diplomatický debakl SSSR na půdě Rady bezpečnosti a následně ve Valném shromáždění OSN byl nepochybný, avšak státníci, kteří „z vlastní vůle“ tuto pozici vydali, nemohli už počítat s kompromisem hodným toho jména. A nebyl to jediný trumf v československé kartě, jen hráči jaksi nebyli na výši své doby.

Nepřejdeme ke scénáři „kterak se události mohly udát“, ale nemáme důvod tolerovat tento postup ani u obhájců moskevského protokolu jako „rozumné alternativy“ a „relativně nejpříjemnějšího řešení“. Krveprolití je možností, již nelze popírat, ale ani absolutizovat. Právě takovou možností je však alternativa jiného, pro naše národy mnohem přijatelnějšího moskevského, respektive pražského kompromisu.

A ještě na jedno je třeba poukázat, na bezděčné či úmyslné ztotožňování odporu s ozbrojeným bojem. Poté, co došlo k 21. srpnu – ať již k němu dojít muselo či nemuselo – nebyl odpor podepřený zbraněmi realistickou alternativou. Vydávat mezi řádky odpůrce moskevského protokolu za neodpovědné, romantické hazardéry s osudem statisíců znamená líčit minulé děje v nesprávném světle. Postoj Václava Havla k této otázce, zrna-

menaný v polovině osmdesátých let²¹, není dodatečným názorem, ale autentickým stanoviskem osobně hájeným už v srpnových dnech. Stejně byl motivován postoj Františka Kriegla: za svých devět válečných let prožitých na frontě viděl zblízka možná víc mrtvých než Ludvík Svoboda.²² Ti, kdo pochybovali a pochybují o řešení podepsaném 26. srpna 1968 v Kremlu, nemyslí jen v kategoriích „kapitulace“ nebo „palba“. Jak to však vysvětlit lidem, pro něž gáंधhiovský nenásilný odpor či občanská neposlušnost jsou v podstatě jen rétorické pojmy? Pouze mnohem kultivovanější, neideologičtí reprezentanti mohli najít a svým příkladem razit cestu, která sice nebyla vítězstvím, ale nemusela být ani potupnou a demoralizující porážkou.

* * *

Šest vedoucích funkcionářů, odvezených 21. srpna pod bajonety za hranice, se vrátilo do Prahy. Tento jediný hmatatelný výsledek moskevského jednání nelze bagatelizovat, ale ani přeceňovat. Jisté je, že mnohé Čechy a Slováky se situací chtě nechtě smířil, že v něm viděli sovětský ústupek – a pět z těchto zajatců je v pocitu určitého vítězství slovně utvrzovalo. Bylo ostatně neštěstím osmašedesátého roku, že byl často víc spjat s osobami než s principy. Nakonec i sama okolnost vrácení zajatců do Prahy se jevila pro okupanty jako příznivá: nikdo lépe než právě oni nedokázal obyvatelstvo uklidnit a – s výjimkou

21 Havel, V.: *Dálkový ústlech*. Praha 1989, s. 92-95.

22 ● svém rozhovoru s Františkem Krieglem řekl v prosinci 1980 německý novinář Helmut Clemens v rozhlasové stanici Westdeutscher Rundfunk: „Zeptal jsem se ho, zda by pro sebevědomí Čechů a Slováků nebylo bývalo vhodné bojovat i se zřetelem k jisté porážce, která by je byla postihla. Na to řekl: „Možná, že by to bylo pro sebevědomí Čechů a Slováků lepší, avšak pro mne by to byla obrovská otázka rozhodování podle mého svědomí, viděl jsem totiž umírat, tolik mladých lidí ve španělské občanské válce, v čínské občanské válce a dokonce i v civilních nemocnicích, že by pro mne nebylo lehké spolurozhodovat o tom, aby nyní desetitisíce či statisíce mladých Čechů a Slováků nebo i okupačních vojáků, kteří přece nepřišli dobrovolně, bylo zasvěceno předčasně smrtí, a k tomu by to přece vedlo. Toho jsem byl bohudíků ušetřen. Musím přiznat, že by to pravděpodobně zastínilo zbytek mého života.““ *Archiv F. Kriegla*, bez evidence.

Františka Kriegla – vést po zdánlivě přijatelných, ale stále strmějších cestách k vlastní cílové „normalizaci“.

■ Ne 27. srpna nedlouho po půlnoci vzletlo z moskevského vládního letiště letadlo, které před ránem dopravilo signatáře moskevského protokolu, jejich technický doprovod a Františka Kriegla do Prahy. O posledně jmenovaného bylo třeba svést se sovětskou stranou šarvátku. Většina pamětníků se shoduje ve svědectví, že Brežněv byl proti jeho návratu a pro jeho další internaci v Moskvě. Existuje o tom řada barvitých líčení, která však nejsou příliš významná. Přesvědčivá až dojímavá je naproti tomu solidarita, s níž se všichni účastníci jednání postavili za Krieglův návrat; zdá se dokonce, že to byla jediná otázka, v níž projevíli vůči sovětskému partnerovi neústupnost.

Ne že bychom chtěli stůj co stůj těmto mužům snímat jejich gloriolu, existuje však i jiné, prozaičtější vysvětlení než nechvějná solidarita: jak by doma vysvětlili, že nechali v Moskvě právě Kriegla, u něhož každý jen trochu zasvěcený mohl předpokládat jiný než obecně sdílený a nakonec přijatý názor? Tuto obavu nemuseli mítv případě Indry, kterýv Moskvě zůstal poté, co měl (nebo možná ze strachu předstíral) záchvat Ménierovy choroby.

Vasil Biřak je krajně ošidný historický pramen. Svou patologickou neschopností rozeznávat pravdu od lži a lež od pravdy je tento člověk rozeným komunistickým propagandistou stalinské epochy. Připočítáme-li ještě jeho civilizační úroveň, dostává se nám zdroj stejné kuriózního jako povážlivého. Kdybych chtěl například desavuoovat „muže roku 1968“ pro jejich kremelské jednání, nebylo by nic snazšího než si vzít na pomoc vzpomínky Vasila Biřaka, který je často ve snaze o pochvalu hrubě pomlouvá. Přesto v daném případě tohoto pamětníka uveďme: „Nesnažil jsem se pátrat po tom, kdo byl původcem nápadu přijet (do Prahy – pozn. J.V.) bez Dubčeka jako prvního tajemníka, ale pravděpodobně to vymysleli společně Svoboda s Podgorným. Při odchodu jsem se ještě zmínil o tom, že by bylo dohré, abych promluvil s Kosyginem ve věci Kriegla. L. Svoboda šel za Podgorným a já za Kosyginem. Pokud jde o Kriegla, vysvětlil jsem Kosyginovi, že bychom neměli z Kriegla, zákeřného sionisty,

syna stavitele ze západní části Ukrajiny a mezinárodního dobrodruha, udělat československého mučedníka a hrdinu.“²³

MUDr. Jiří Smrčka uvádí, že František Kriegel byl internován v objektu NKVD v Kremlu, kam za ním jednotliví účastníci jednání včetně prezidenta Svobody jezdili, „aby se jej pokusili přesvědčit, že jiná možnost než podepsat moskevský diktát není“. Vzpomíná, že ho zde spolu s MUDr. Bernáthem navštívil, aby mu řekl pár přátelských slov. „Kriegel však o povzbuzení nestál a řekl nám něco jiného: 'Soudruzi, pozdravujte mou ženu. Prosím, postarejte se o ni.'“ Oba lékaři se zmiňují také o „stávce vsedě“, kterou uspořádali českoslovenští účastníci v předšálí jednací síně na podporu svého požadavku odjet domů s Krieglem.²⁴

Posléze Zdeněk Mlynář: „Ludvík Svoboda řekl, že po příletu do Prahy zajistí ubytování Františka Kriegla s jeho manželkou v Lánech. Brežněv to pochopil jako nabídku, že Svoboda dá vlastně Kriegla zavřít v nějakém fešáckém kriminále, a poznamenal: On vám uteče! Kdo z vás se za něj může zaručit?... Bez vzájemné domluvy a spontánně řekli tři z nás – Špaček, Šimon a já – že se za Kriegla zaručíme.“²⁵

Nakonec, po jistých peripetiích, ho odvezli na letiště a posadili do letadla ještě dřív, než přijeli účastníci jednání. O dalších Krieglových osudech podává svědectví Oldřich Černík, ale znovu je to výpověď nepřesná: „Prezident republiky se zavázal, že František Kriegel nepůjde do žádných funkcí, a sám zajistil, že byl František Kriegel po určitou dobu ubytován na Pražském hradě. Šlo o to, aby se nedostal do pražských ulic, protože jsme se báli o jeho bezpečnost.“²⁶

Skutečnost byla méně vzletná, ale o to důstojnější. Svědčí o ní Milada Snětivá: „Po příletu do Prahy hledal František hned Rivu, proto mě zavolał. Řekla jsem mu, kde ji hledat, a při první příležitosti jsem běžela na Vinohrady přivítat se s ním. Podle

23 Biřák, V.: Každý má své vzpomínky. *Signál*, 1990, č. 3.

24 Smrčka, J.: c.d. a rozhovor autora s MUDr. Karlem Bernáthem 18.7.1990.

25 Mlynář, Z.: c. d., s. 211.

26 Černík, O.: c.d.

zpráv z tisku a rozhlasu jsem se domnívala, že nebyl v Moskvě k ničemu, ani k podpisu, přizván. Bylo to první, na co jsem se zeptala. Stál u okna v kuchyni, stále vidím, jak se na mě téměř plaše podíval, a tiše řekl: ‚Ale ano, byl jsem vyzván, abych podepsal.‘ – A ty? – ‚Nepodepsal,‘ řekl opět tiše, bez pathosu. Byl sám.

Po návratu z Moskvy byli všichni odvezeni na Hrad, kde měli ubytování, stravování atd. Dr. Kriegel tam nechtěl zůstat a trval na tom, že půjde domů a do práce. Na Hradě mu mezi ostatními nebylo dobře, jako ostatně každému, kdo vybočil z řady (buď správně). Prezident Svoboda mu nabízel azyl v Lánech a Zd. Mlýnář tento návrh manželům Krieglovým velice doporučoval. Jde prý o jejich bezpečí. Oni se přesto vrátili domů, ohřáli si k obědu konzervu a pokusili se žít opět jako dříve.“²⁷

Žít jako dříve... Bez výhledu na vysokou politickou funkci, na které jim nezáleželo. Možná, že jako jediný v Kremlu ani na okamžik neuvažoval o své politické kariéře. I proto ho nenáviděli; už v Černé mu Šelest s pěstí před obličejem kázal, že svěřenou moc je povinen takto pevně držet...

Žít jako dříve, s nadějí na práci lékaře, jímž byl po celý život. Vybočil z řady, tentokrát definitivně. Patřil už jen sobě a svému odpovědnému svědomí. Víc než kdy jindy byl mužem, který dělá potíže a na kterého se mocní nemůžou spolehnout. Buď me však upřímní – bylo snad v minulých desetiletích čestnější poslání než sypat písek do soukolí rozjetého mocenského stroje?

Uplynuly necelé dva měsíce, co jemu a ostatním poslancům Národního shromáždění předložili návrh smlouvy o dočasném pobytu sovětských vojsk a žádali o její schválení. Jednání řídil Josef Smrkovský, Oldřich Černík spojil přijetí smlouvy s otázkou důvěry své vládě, z balkónu přihlížel Alexander Dubček a Ludvík Svoboda. František Kriegel zůstal netečný k jejich chatrným argumentům. „Tato smlouva postrádala základní náležitosti řádné smlouvy, tj. dobrovolnost. Podepisovala se v atmosféře nátlaku politického a mocenského za okolností, které

27 Snětívá, M.: výpověď • setkání s F. Krieglem 27.8.1968, *Archiv F. Kriegla*, bez evidence.

jsou v rozporu s principy socialistických národů i s mezinárodními dokumenty. Podepisovala se v přítomnosti statisíců vojáků a mohutné vojenské techniky. Smlouva byla psána nikoli perem, ale hlavněmi děl a samopalů. Hlasoval jsem proti smlouvě jako poslanec v souladu s cítěním a přáním většiny voličů a občanů této země. ²⁸ Řekl v roce 1969 téměř totéž, co o dvacet let později přiznaly parlamenty pěti zemí, podléjících se na srpnové invazi.

Tentokrát již nebyl sám, ještě tři poslanci zvedli ruku proti a deset dalších se zdrželo hlasování. Všichni byli zanedlouho zbaveni poslaneckého mandátu.

* * *

Zbývá dopovědět, co František Kriegel svými postoji v roce 1968 dokázal.

Chtěl vůbec něco dokazovat? Lze se ptát i jinak: co dokázali ti, kteří opačným postojem chtěli či jen slibovali „zachránit polednový vývoj“?

Mám před sebou složku dopisů, které Františku Kriegelovi došly v době, kdy na něj dopadaly první odvetné rány. Dopisy, dosvědčující nezníčitelnost dobrých skutků.

Pražský nakladatel František Laichter s manželkou 1. ledna 1971: „Píšeme na Nový rok jediný dopis, a to Vám. Ne z gratulantské konvence. Ne že bychom se znali, ani že by nás pudil osobní zájem... Z hluboké solidarity s Vámi a u vědomí, že by vláda věci našeho lidu jinak, čistěji a lépe vypadala, kdyby v Moskvě a po návratu domů též druzí politici si počínali podle Vašeho příkladu a se stejnou důsledností.“

Lidé z nejrůznějšího prostředí a z nejrůznějších míst.

„Jsem příslušník bývalé strany národně socialistické, ale před Vámi klekám a hluboce se skláním. Přál jste si to, co já, ač jsme oba rozdílného politického smýšlení“ (Antonín Hujer, Bratříkov 100).

„Budete-li někdy potřebovat mých služeb, bude pro mne ctí něco pro Vás udělat“ (instalatér Zdeněk Vaculík z michelského sídliště v Praze 4).

²⁸ c.d. MUDr. František Kriegel 10.4.1908-3.12.1979, s. 35.

„Jestli budu mít někdy děti, budu mít pro ně příklad pevného a čistého charakteru“ (Eva Vovsová, Praha).

„Kdybyste měl někdy pocit, že by Vám mohl posloužit venkov z malé, mezi lesy zapadlé obce, s důvěrou se obraťte“ (Jaroslav Jelen z Petrovic).

„Stavíme domek, a jakmile bude hotov, dovolíme si Vás a Vaši paní pozvat, abyste u nás strávili dovolenou. Za zahradou je les, v lese koupaliště a klid, božský klid. Příští rok si tedy rezervujte alespoň část dovolené pro pobyt ve Žďánském lese u lidí, kteří si Vás nesmírně váží a přejí si projevit Vám svou úctu alespoň takto“ (Kneslovi, Bučovice).

„Neměli jsme podepisovat tu smlouvu z října. Oni by zde zůstali stejně, ale svět by měl černé na bílém, že je to okupace a ne přátelská a bratrská pomoc“ (Věra Jurdová, Třebíč).²⁹

Tedy ještě jednou: Co František Kriegel svými postoji v roce 1968 dokázal? Nebo stejná otázka: Co dokázalo sedm mladých sovětských občanů svou demonstrací na Rudém náměstí o polednách 25. srpna 1968?

Václav Havel před listopadem 1989 napsal: „František Kriegel mladým lidem umožňuje pochopit, že se politice a politikům nemusí už navždy jen a jen posmívat, ale že si jich mohou i vážít.“³⁰ Chtěl bych dodat, že František Kriegel dal příklad. Všem, mladým i starým, blízkým i vzdáleným. Příklad tichý a neokázalý, ale nad jiné výmluvný.

V prosinci 1976 byl mezi prvními, kdo podepsali úvodní prohlášení Charty 77. Jediný z někdejších symbolů Pražského jara, z hrstky lidí, které Češi a Slováci tehdy spojovali se svou nadějí na lepší budoucnost. I v tom vybočil z řady, neboť nešlo jen o výraz opozice k normalizačním poměrům, ale o nenávratné opuštění komunistické výlučnosti a zjevné sepětí se statečnými lidmi odlišných politických názorů. Pomohl vrátit do světového povědomí Československo jako zemi, která se přece jen tak snadno nepoddává; tím napravoval hříchy někdejších kapitulantů.

29 Korespondence z osobního archivu F. Kriegla, bez evidence.

30 Havel, V.: *Do různých stran*, s. 198.

Před domem, v němž bydlel, stálo po léta auto s policejní hlídkou: další hlídka hřadovala na chodbě před bytem a zapisovala každého, kdo se chtěl s Krieglem sejít. Hlíдали ho na každém kroku, byl vystaven urážkám a přímým útokům, střežili i nemocniční pokoj, ve kterém umíral. Avšak jediné, co mu opravdu vzali, bylo milované povolání lékaře...

Veliký životný odkaz Františka Kriegla **potrvá**, dokud o něj budeme dbát.

(Říjen 1990)

Květa Jechová

K HISTORII KOORDINAČNÍHO VÝBORU TVŮRČÍCH SVAZŮ 1968 – 1969¹

Koordinační výbor tvůrčích svazů existoval oficiálně jediný rok² mezi květnem 1968 a květnem 1969, a přesto má mimořádný význam v dějinách naší moderní kultury i v dějinách zápasu o obnovu demokratické společnosti. Jeho existence je završením autonomních tendencí, které se prosazovaly ve všech oblastech kulturní a umělecké činnosti od konce padesátých let. Zároveň je Koordinační výbor tvůrčích svazů typickým projevem Pražského jara, důkazem politické aktivity, akční schopnosti a občanské zodpovědnosti československých intelektuálů v oné dějinné chvíli. Proto si jeho principy programové i organizační, jeho činnost a konečně i způsob, jakým byl později normalizátory likvidován, zaslouží pozornost historiků.

Torzovitost pramenné základny však zatím nedovoluje podat úplný výklad. Tento příspěvek podává pouze informaci o současném stavu poznání dějin Koordinačního výboru tvůrčích svazů, naznačuje jeho místo v dobovém kontextu a také možné směry dalšího studia.

¹ Pokud neuvádím jinak, opírám se o dvě základní dokumentace:

a) Čs. středisko nezávislé literatury, Scheinfeld-Schwarzenberg (dále jen Scheinfeld), Sběrka písemností Koordinačního výboru tvůrčích svazů, 1968 – 1969.

b) Dokumentace Komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967 – 1970 (dále jen komise vlády), výpovědi pamětníků L. Helgeho, L. Hrdinové, M. Galušky, E. Goldstückera, E. Kadlecové, E. Klose, R. Seluckého, L. Pacovského, B. Šimona. Duben – listopad 1990.

² Neoficiálně vznikl počátkem r. 1967. *Komise vlády*, sdělení L. Helgeho.

Tvůrčí svazy v období před jarem 1968.

Sociální přeměny v československé společnosti po únoru 1948 zasáhly hluboko do všech oblastí a úrovní společenského života. Radikálně se změnilo nejen postavení dřívějších majetných tříd, velké i malé buržoazie, živnostníků a zemědělců. Zásadním způsobem se změnilo také postavení inteligence, včetně inteligence tvořící v oblasti umění a kultury. Je třeba připomenout, že inteligence nebyla vůči těmto změnám rezistentní, naopak ve své většině s nimi souhlasila a dokonce se na nich aktivně podílela v přesvědčení o jejich pozitivním historickém významu. Tento postoj vyplýval z levicové orientace československé inteligence, jak se projevila již v meziválečném období a zesílila v prvních měsících po skončení druhé světové války.³

V rychlém postupu upevňování vlády komunistů po únoru 1948 byla kultura podřízena ideologii a současně byla tvůrčí inteligence ekonomicky zavázána buď přímo jako námezdně pracující u jediného zaměstnavatele – státu, nebo nepřímo prostřednictvím speciálních „převodových pák“. Nová, ostře sledovaná nakladatelská praxe a důmyslná politika stipendií a zakázek byla spojena s existencí tvůrčích svazů. Ty byly ustavovány bezprostředně po Únoru podle osvědčeného stalinského modelu. Byly organizovány stejně, se stejnou strukturou, stejnou hierarchií a měly na svém úseku stejné monopolní postavení jako organizace, z níž odvozovaly svou existenci – komunistická strana.⁴ Tak byl volný Syndikát československých spisovatelů nahrazen Svazem československých spisovatelů s předsednictvem, ústředním výborem, sekretariátem, kontrolní komisí, sjezdem. Stejně tomu bylo i v oblasti hudby, divadla, výtvarného umění apod.⁵ Výjimkou byla situace v oblasti filmu, snad z toho důvodu, že v té době neměli svůj svaz ani sovětští filmaři.

3 Bystřina, I.: Sociální stratifikace, úloha inteligence a pozice radikálních intelektuálů v přípravě a provedení Pražského jara. In: *Systémové změny*. Index 1972, s. 7 a n.

4 Liehm, A. J.: Od kultury k politice. In: *Systémové změny*, s. 165.

5 *Tamtéž*, s. 172.

Svaz filmových a televizních umělců (FITES), který vznikl o mnoho let později⁶, má zcela jiné poslání a jinou organizační strukturu. A. J. Liehm konstatuje, že Svaz filmových a televizních umělců vznikl z vnitřní potřeby a sounáležitosti těch, které sdružoval, jako první společenská organizace toho druhu uvnitř stalinismu.⁷

Od padesátých let, od smrti Stalina a zveřejnění jeho kritiky na XX. sjezdu KSSS, sílily v československé společnosti snahy revidovat chyby spojené s výstavbou socialismu. Snahy ekonomů o reformu národního hospodářství, jehož krize už nemohla být označována za „potiže růstu“, snahy historiků o pravdivý výklad nejnovějších dějin byly součástí velkého myšlenkového přerodu. V kultuře se pohyb společenského vědomí projevil navazováním kontaktů se světovým vývojem, znovuobjevováním domácích hodnot a tvůrčím rozmachem v mnoha nových tvarech a podobách.

Když po létech vzpomínal na toto období kulturního vývoje Milan Kundera, napsal se sobě vlastním smyslem pro paradox, že „ideální politický režim je diktatura v rozkladu, mašinérie útlaku funguje stále hůře a přece její samotná existence stačí udržovat napětí. Když se ohlédnu nazpátek, vidím nás neustále nespokojené a protestující, ale zároveň naplněné optimismem. Byli jsme si jisti, že národní kulturní tradice se svým skepticizmem, se svým smyslem pro realitu, se svou hluboce zakořeněnou pochybovačností je silnější než orientální politický systém, importovaný z ciziny, a dříve či později jej překoná.“⁸

Klima myšlenkové nehybnosti, ve kterém pravda byla racionální a přesně definovatelná, jedinec programově podřízen kolektivu a všechno, co přesahovalo materialistický světový názor, podezřelé a zavržené hodné, bylo narušováno téměř současně na různých úrovních. Proslulá liblická konference o díle Franze Kafky se konala v době, kdy literatura, divadlo i film se zabývaly

6 Vznikl oddělením od Svazu dramatických umělců počátkem r. 1964. *Komise ulády*, sdělení L. Helgeho.

7 Liehm, A. J.: *Odkultury k politice*, s. 172 a n.

8 Kostová, H.: Hledání ztracené generace. *Svědectví*, 1981, č. 64, s. 721.

tématem člověka ohroženého manipulací ve společnosti, která se prohlašuje za lidovou a demokratickou. V dramatickém umění se pražské inscenace Národního divadla a Divadla za branou stávaly poutním místem světových znalců. Desítky malých scén, nejrůznější divadla malých forem uváděla originální dramata, která působila nejen jako umělecký čin, ale i jako katalyzátor sociálního dění. Rozkvět absurdního divadla byl charakteristickým jevem pražského předjaří.

Mezinárodního uznání dosáhl v oněch letech český a slovenský film, ačkoliv stranické vedení podrážděně reagovalo na celou řadu filmů hraných i dokumentárních. Znárodněná kinematografie po několik let dokazovala své přednosti, svou nezávislost na diktátu trhu a možnost experimentování. Filmová „česká vlna“ byla uznávanou hodnotou a posílila i občanské sebevědomí filmových tvůrců.

Kulturní časopisy, zejména týdeníky svazu spisovatelů *Literární listy* a *Kulturní život*, se staly tribunami kritického myšlení. Ve velkých nákladech⁹ publikovaly zásadní informace a neoficiální názory, a tak se významně podílely na myšlenkovém zrání společnosti. Výrazně se proměnily v politické týdeníky, v *opinion weeklies*¹⁰, které umožňovaly dosažení vzájemné komunikace společnosti a působily jako akcelerátory politického dění.

Tvůrčí inteligence usilovala o změny i ve vlastních stavovských organizacích, o nápravu deformací a osobních křivd ve spolkovém životě, o úpravu daňové a ediční praxe, o obranu proti svévoli cenzury. V případě spisovatelské organizace došlo přitom k otevřenému konfliktu s politickou mocí. Dlouho před svoláním IV. sjezdu Československého svazu spisovatelů probíhala „zákopová válka nervů“ s vyloučením veřejnosti. Týkala se především zásahů cenzury do spisovatelských časopisů. Stranický aparát si byl vědom zejména vlivu kulturních týdeníků a snažil

9 A. J. Lichm upozornil na skutečnost, že tři čs. kulturní týdeníky – *Literární noviny*, *Kulturní život* a *Kulturní tvorba* – měly ve čtrnáctimiliónovém národním náklad 300 000 výtisků na počátku šedesátých let. Později náklad ještě stoupl. Viz c.d. *Systémové změny*, s. 66.

10 *Tamtéž*, s. 50.

se udržet je plně pod svou kontrolou. Šéfredaktor Literárních novin byl zařazen do nomenklatury ÚV KSČ a ústřední výbor komunistické strany potvrzoval ve funkci i členy redakce. Tak se stalo, že A. J. Liehm a Ludvík Vaculík, kteří nebyli potvrzeni, museli odejít na nucenou tvůrčí dovolenou.¹¹

Referenti ideologického oddělení ÚV KSČ, kteří byli spojkami mezi stranickým centrem a vedením spisovatelské obce, rozhodovali ve všech sporných případech cenzurní praxe. Od ledna 1967 vstoupil v platnost nový tiskový zákon, jenž právně zakotvil svévoli cenzury. Výrazně se to projevilo v počtu cenzurních zásahů v Literárních novinách. V období mezi III. a IV. sjezdem svazu spisovatelů došlo celkem k 381 zásahům:

rok	počet zásahů
1963	25
1964	124
1965	85
1966	57
1967	141 ¹²

Přitom v posledním roce vycházely Literární noviny jen 9 měsíců. Cenzurní zásahy, nazývané jemně „pozastavením“ určitého textu, byly pro čtenáře utajeny. Stránky nezůstaly „vybíleny“, ale zaplnily se jiným, nezávadným textem. Podle šéfredaktora Literárních novin byla takto pozastavena až třetina všech příspěvků.¹³

Na jaře 1967 se konflikt spisovatelských novin se stranickým vedením vyhroutil. Jiří Hendrych, tajemník ÚV KSČ pověřený řízením kultury, prohlásil, že Literární noviny nabývají charakter opozičního listu a ultimativně stanovil: když v této věci neudělá pořádek spisovatelský sjezd, zasáhne centrum přes hlavy spisovatelů.¹⁴

11 Hamšík, D.: *Spisovatelé a moc*. Praha, Československý spisovatel 1969, s. 11.

12 *Tamtéž*, s. 172.

13 *Tamtéž*.

14 *Tamtéž*, s. 180.

Jednání IV. sjezdu Československého svazu spisovatelů v červnu 1967, zejména diskusní příspěvky Ivana Klímy, Antonína J. Liehma, Václava Havla a Ludvíka Vaculíka vyvolaly zlobnou reakci stranického vedení. Rozpoutalo rozsáhlé represe, zakázalo zveřejnit diskusní vystoupení, teprve po dlouhých jednáních byl publikován pouze text závěrečného usnesení sjezdu.¹⁵

Literární noviny byly zastaveny. Proti Ivanu Klímovi, Pavlu Kohoutovi, A. J. Liehmovi a Ludvíku Vaculíkovi bylo zahájeno kárné stranické řízení za „protistranické vystoupení“. Jan Procházka nesměl zastávat funkci předsedy svazu, do které byl sjezdem řádně zvolen, a ústřednímu výboru svazu nebylo dovoleno vytvořit své předsednictvo.

Byla rozpoutávána další kampaň proti inteligenci. Zvláštní vnitrostranická informace kvalifikovala spisovatelskou revoltu jako akt inspirovaný z nepřátelské ciziny. Na plenárním zasedání ÚV KSČ v září 1967 bylo záporné hodnocení spisovatelského sjezdu akceptováno, ze strany byli vyloučeni Klíma, Liehm a Vaculík. Pavlu Kohoutovi byla udělena stranická důtka a proti Milanu Kunderovi zahájeno disciplinární řízení. Jan Procházka byl zbaven funkce kandidáta ÚV KSČ, byl potrestán i celý spisovatelský svaz tím, že jeho orgán Literární noviny byly jako platforma protisocialistické opozice z rukou svazu spisovatelů převedeny do sféry ministerstva kultury.¹⁶

Politika centra, která chtěla represemi udržet svazové organizace v roli převodových pák totalitní moci, však nemohla být v této chvíli úspěšná. Arogance moci, hluchá ke kritice a tvrdá v jejím potlačování, opozici zaktivizovala.

Představitelé tvůrčích svazů začali koordinovat svůj postup zcela spontánně a z počátku jen ve společných stavovských

15 Rezoluce obsahovala i zmínku o cenzuře:

„Protože IV. sjezd čs. spisovatelů nesohlasí se současnou praxí tiskového dohledu, ukládá ÚV ČSSS účastníkům se tvůrčím způsobem na zhodnocení zkušeností z prvního období od platnosti tiskového zákona tak, aby působení cenzury bylo omezeno pouze na otázky obrany státu. – Tak se stalo, že poprvé za ta léta fungování cenzury se čtenář čs. tisku dověděl o její existenci, byť jen z pouhé jediné věty...“. Hamšík, D.: *c.č.*, str. 89.

16 *Tamtéž*, s. 34.

záležitostech. První poradou, které se zúčastnilo vždy několik zástupců ústředního výboru jednotlivých svazů, sezval Adolf Hoffmeister z vedení svazu výtvarných umělců do svého bytu počátkem roku 1967. Jednání se zúčastnili zástupci svazů architektů, divadelních a rozhlasových umělců, filmových a televizních umělců, spisovatelů a hudebních skladatelů. V průběhu roku se uskutečnilo několik dalších setkání, každé na půdě jiného svazu. Předsedajícím byl vždy zástupce hostitelské organizace. Spontánně tak vznikl konzultační orgán tvůrčích svazů, bez pokynů centra, bez pevné organizační struktury. Jednotlivé ústřední výbory tvůrčích svazů delegovaly k jednání své zástupce podle toho, jaké problémy byly na programu, jaké byly časové možnosti účastníků apod. Proto nelze dost dobře sestavit univerzální seznam jeho účastníků.

K prvnímu oficiálnímu jednání pozval Koordinační výbor tvůrčích svazů ministr kultury Karel Hoffmann v prosinci 1967. Stalo se tak bezprostředně po skončení první části kontroverzního zasedání pléna ÚV KSČ. Ministr, který byl zároveň členem předsednictva ústředního výboru komunistické strany, sondoval situaci v kulturní obci. Zjišťoval materiální požadavky, hovořil o perspektivách hmotného zajištění, ale dostalo se mu překvapivé odpovědi: Tvůrčí svazy nechtěly v této chvíli jednat o dílčích konkrétních potřebách, ale požadovaly informace o průběhu jednání ve vrcholném orgánu politické moci. To byl ovšem požadavek, který ministr splnit nemohl.¹⁷

S netrpělivostí očekávali představitelé tvůrčích svazů politické změny. Pocit nesnesitelnosti dosavadních poměrů byl všeobecný. Nejen ekonomické a politické, ale i etické příčiny vedly k Pražskému jaru. Na pořadu dne byla mravní obroda občanství a tvůrčí svazy byly při tom.

Od ledna do srpna 1968

Odstoupení Antonína Novotného z funkce prvního tajemníka Komunistické strany Československa a nástup Alexandra Dub-

17 *Komise vlády*, sdělení L. Helgeho.

čeka do nejvyšší funkce byly pro politicky citlivé vrstvy společnosti zřetelným znamením obratu k novému politickému kursu.¹⁸ Představitelé tvůrčí inteligence reagovali rychle a pozitivně. 11. ledna poslali představitelé Svazu československých spisovatelů Alexandru Dubčekovi blahopřejný dopis, ve kterém vyjádřili přesvědčení, že s jeho nástupem dojde k obrodě strany a že strana má dost sil k regeneraci.¹⁹ 19. ledna odeslali pozdravný dopis představitelé architektů.²⁰ Svaz divadelních a rozhlasových umělců v dopisu z 1. února podpořil obrodné tendence v komunistické straně a připojil pětistránkovou přílohu s podrobným rozbořem kritického stavu ve své oblasti.²¹ 9. února odeslali gratulaci prvním tajemníkovi představitelé Svazu skladatelů a zároveň ho požádali o přijetí, aby jej mohli informovat o problémech hudebního života. Svaz filmových a televizních umělců ve svém dopise z 22. ledna vedle gratulace a vyjádření naprosté podpory žádal, aby vedení komunistické strany v zájmu obnovení důvěry odstranilo zákazy, které brání promítání nových hraných i dokumentárních filmů. V dopise byl uveden i jejich seznam.²² V únoru pak FITES pozval Alexandra Dubčeka na jednání svého ústředního výboru.

Ve chvíli, kdy povolil cenzurní dohled stranického aparátu, začaly hromadné sdělovací prostředky ovlivňovat politické dění. Je pozoruhodné, jak pohotově tehdy tisk reagoval, a jak se jazyk publicistiky stal obsažným a sdělným. Jazyk, který se v padesátých letech stal nástrojem odcizení, procházel očistným procesem obnovování významů.

Mezi obyvatelstvem i uvnitř komunistické strany přetrvávala však dlouhou dobu fixovaná nedůvěra vůči inteligenci. Aparáty

18 Pro poměry uvnitř vládnoucí strany je charakteristické, že většina ústředního výboru předpokládala, že jde jen o výměnu nepopulárního politika za přijatelnější osobnost. *Komise vlády*, sdělení L. Hrdinové.

19 Archiv ÚV KSČ, fond 07/5/7/66.

20 *Tamtéž*.

21 *Tamtéž*.

22 *Tamtéž*. Jednalo se o filmy: *Sedmikrásky* (V. Chytilová), *O slavnosti a hostech* (J. Němec), *Porota* (P. Kohout). Z krátkých filmů šlo o filmy: *Problém č. 1*, *Moravská Hellas*, *Osudy a Generace bez pomníku*.

ještě ze setrvačnosti organizují protestní prohlášení dělnictva, tentokrát proti vystoupení studentů ze strahovských kolejí. Průlomem do stereotypu manipulace dělnickým míněním byla veřejná schůze dělníků a představitelů inteligence v pražském závodě ČKD Vysočany 15. února 1968. Na podnět úřadujícího předsedy spisovatelského svazu Eduarda Goldstückerera přišli mezi dělníky spisovatelé, novináři a filmaři. V napjatém ovzduší nedůvěry vystoupili Elmar Klos, Jiří Lederer, Eduard Goldstücker a další. Tato první veřejná názorová konfrontace přispěla k vzájemnému porozumění. Od té doby se přímá setkání inteligence s dělnickou veřejností stala běžnou praxí Pražského jara.²³

Rozhodující význam v procesu obrody společnosti měly hromadné sdělovací prostředky. Přinášely podněty, přispívaly k integraci společenského pohybu, ale domnívám se, že nebyly vlastními iniciátory obrodného hnutí. Když obnovené „Literárky“ v březnu 1968 začaly publikovat diskusní příspěvky ze IV. sjezdu svazu spisovatelů, nepůsobily v nové společenské situaci nijak provokativně. Vždyť skutečnost už zatím ukázala, že moc není schopna přijmout žádné argumenty, že ji přesvědčí „jen neúspěch, opakovaný neúspěch, když chce podnikat po staru“. Zpochybnění vedoucí úlohy komunistické strany ve společnosti, které bylo v době spisovatelského sjezdu tak odvážným činem, bylo publikováno zhruba měsíc po tom, co je vyslovil jako konkrétní návrh Jaroslav Šabata na jednání předsednictva ÚV KSČ. Filipika Ivana Klímy proti zvůli cenzury byla zveřejněna sice ještě v době platnosti platného tiskového zákona, ale za zcela jiné cenzurní praxe.

K politickému zrání veřejnosti také významně přispívaly publicistické pořady rozhlasu a televize. Diskusní večer pražské mládeže se známými osobnostmi Pražského jara 20. března ve Sjezdovém paláci se díky televiznímu přenosu stal událostí celostátního významu. Publicistický film „Porota“, který připravil Pavel Kohout v r. 1966, vypovídal v době svého vzniku tak směle o politických neduzích společnosti, že nesměl být nikdy promí-

23 *Komise vlády*, sdělení E. Goldstückerera.

tán. Při své premiéře 18. března 1968 však už nikoho příliš nepřekvapil.

Pohyb veřejného mínění byl rychlý, mnohem rychlejší než změny uvnitř vládnoucí strany a jejího aparátu. Akční program KSČ, připravovaný od ledna a přijatý na plenárním zasedání ÚV KSČ v dubnu 1968, nebyl v dané chvíli mobilizujícím dokumentem, ale jen uznáním očekávaných změn.

Zvláštní pozornost badatelů by zasloužila příprava a přijetí Akčního programu pro oblast kultury. Zatím víme, že prací na koncepci kulturního programu se zabýval Eduard Goldstücker²⁴, pravděpodobně s širším aktivem spolupracovníků. Víme také, že ideologická komise ÚV KSČ, která od r. 1958 odpovídala za řízení celé ideologické oblasti, nebyla autorsky odpovědná za Akční program a že v březnu 1968 ukončila svoji činnost.²⁵

Představitelé tvůrčích svazů se v oněch dnech osobně angažovali pro obrodný proces ve společnosti uvnitř svých stavovských organizací i na veřejnosti. Bylo by však zkreslením skutečnosti, kdyby prudký společenský pohyb Pražského jara byl vykládán jako následek podněcování ze strany inteligence. V důsledku své profesionální orientace byla inteligence ovšem nejlépe připravena artikulovat naléhavé požadavky doby, ale s každým dalším týdnem otevřené společenské komunikace se zřetelně aktivizovaly další vrstvy společnosti. Když v dopise Alexandru Dubčekovi, datovaném 26. března 1968, vyjádřili představitelé tvůrčích svazů naprostou podporu reformním proudům uvnitř KSČ a ohradili se proti vměšování ze zahraničí, o které se pokusili zástupci pěti spojeneckých států na schůzce v Drážďanech, byl jejich projev jen jedním z celé laviny obdobných prohlášení nejrůznějších organizací i jednotlivců.²⁶

Zápas o hlubokou reformu společnosti, o uskutečnění projektu demokratického socialismu, vedl k zásadní diferenciaci společnosti. Antagonistické fronty se v jarních měsících formovaly stále zřetelněji. Dělicí čára nebyla vymezena příslušností k ně-

24 *Tamtéž*.

25 *Archiv ÚV KSČ, fond Ideologická komise.*

26 *Archiv ÚV KSČ, fond 07/5/7/66.*

jaké politické straně nebo jiné organizaci. Ani reformní komunisté nebyli jednotni, ale představovali širokou škálu politických názorů. Nebyly jednotny ani tvůrčí svazy. V některých případech se jejich diference projevily i v organizačním členění. Stojí za povšimnutí, že na první plenární schůzi Svazu čs. spisovatelů, která se po IV. sjezdu konala koncem března 1968, vznikl Kruh nezávislých spisovatelů, členů a kandidátů ČSSS, kteří nebyli členy KSČ.

Pro všechny typy reformátorů a všechny druhy opozice byla společná zásada svobody informací jako nezastupitelného nástroje pro vytváření demokratické společnosti. A právě proti této vymoženosti Pražského jara se rozhodly vystoupit konzervativní síly v centrálních aparátech. Na květnovém plénu ÚV KSČ se rozpoutala celá kampaň, směřující k omezení publicistických pořadů v rozhlase a televizi a k omezení svobodné publicistiky vůbec.

V této situaci se oficiálně ustavil Koordinační výbor tvůrčích svazů jako pracovní orgán, sloužící k výměně zkušeností a informací mezi jednotlivými svazy a sjednocující úsilí při řešení zásadních společných otázek, a to především problémů občanské společnosti, obrany prvních vymožeností demokratizace a jejího zákonného upevnění.

V dopise ze dne 15. května oznámili zástupci Koordinačního výboru tvůrčích svazů Alexandru Dubčekovi²⁷, že „komunisté i nestraníci v tvůrčích svazech sledují s velkými sympatiemi všechny pozitivní kroky, které od lednového pléna komunistická strana učinila. Nechtějí však být pouhými pozorovateli, ale aktivními účastníky“. Ohradili se proti kritice hromadných sdělovacích prostředků, ptali se na význam jednání československých představitelů v Moskvě, žádali zveřejnění komuniké z porady vedoucích tajemníků KSČ a přijetí zástupců tvůrčích svazů u prvního tajemníka ÚV KSČ. Toto první oficiální prohlášení koordinačního výboru podepsali E. Goldstücker za ČSSS, J. Balvín za Svaz dramatických umělců, A. Hoffmeister za Svaz výtvarných umělců, V. Neumann za Svaz

skladatelů, F. Kautský za Svaz novinářů, L. Helge za Svaz televizních a filmových umělců, J. Kroupa za přípravný výbor Svazu vědeckých pracovníků, J. Gočárza Svaz architektů.

Od svého vzniku zaujal koordinační výbor jednoznačné politické stanovisko, vycházející z přesvědčení, že účast na správě věcí veřejných je základním a samozřejmým právem občana. Otázky politické byly hlavním objektem zájmu i praktické činnosti výboru. Jeho organizační struktura a způsob činnosti byly naprosto jedinečné, dokonale přizpůsobené potřebám dané situace. Hlavním znakem organizace byla dobrovolnost. Bez složitého mechanismu, bez výkonného aparátu, pouze s dobrovolnými funkcionáři vyvíjel energickou činnost. Nebyl nadřazen tvůrčím svazům, ani za ně nerozhodoval. Pracoval na principu konzultací a dohod o společném postupu. Přitom však konzultace a dohadování nepředpokládaly nutnost názorové jednoty. Byla respektována zásada, že názorová diferenciacie není překážkou společné akce. Plnění přijatých závazků bylo dobrovolné a nepodléhalo nátlakovým sankcím. V nejexponovanějším období, kdy funkci předsedy Koordinačního výboru tvůrčích svazů zastával Ladislav Helge a funkci tajemníka Ludvík Pacovský, byla zachovávána naprostá otevřenost v jednání a zároveň trpělivá snaha o vzájemné pochopení stanovisek. Výbor se tak ve specifické situaci stal nástrojem horizontální kooperace příznačné pro občanskou společnost. Představitelé inteligence si byli vědomi, že ve chvíli, kdy se občané logicky správně dezintegrují podle svých svobodných zájmů, dosud manipulovaně spoutávaných, vzniká potřeba integrovat kulturní frontu.²⁸

Koordinační výbor se do srpna sešel asi desetkrát. V té době vznikaly obdobné výbory i v jiných místech: v Bratislavě, Brně, Plzni, Ostravě.²⁹

Koordinační výbor důsledně obhajoval prostor pro svobodu myšlení a projevu. Zvláště významné je jeho provolání k manifestu „2000 slov“. Obhajovalo jeho pozitivní význam, odsuzovalo

²⁸ *Bulletin Koordinačního výboru tvůrčích svazů*, 1968, č. 4. (dále jen *Bulletin*). Scheinfeld.

²⁹ *Tamtéž*.

hysterickou kampaň, nervozitu a rozpoutávání mocenského i psychického nátlaku proti stoupencům reforem. V provolání se konstatovalo, že kampaň proti manifestu je nebezpečným nástupem konzervativních sil, že vážně ohrožuje demokratický vývoj. Politický význam stanoviska tvůrčích svazů spočívá v tom, že se neztotožňuje se zveřejněným negativním postojem předsednictva ÚV KSČ, a v tom, že bylo zveřejněno v pravý čas, když zahájily jednání konference delegátů stranických organizací v kresech.³⁰

Představitelé tvůrčích svazů své rozhodnutí vstoupit na politickou scénu doložili i tím, že oficiálně požádali o přijetí do Národní fronty. Národní fronta se v těchto týdnech za vedení Františka Kriegla stávala otevřenou platformou veřejného dění. Předpokládalo se, že prostřednictvím Národní fronty se tvůrčí svazy zúčastní voleb do zastupitelských sborů. Do ústředního výboru NF byl delegován nejdříve Miroslav Holub, později byl vystřídán Ludvíkem Pacovským.

Koordinační výbor tvůrčích svazů podporoval otevřeně a energicky progresivní vedení KSČ, zejména když bylo ohrožováno ultimativním postupem spojenců, ale distancoval se od něho, kdykoli se vzdalovalo zájmům veřejnosti a hledalo cesty k manipulaci s informacemi a veřejným míněním. Byl loajální opozicí, vytvářel zdravé napětí v politickém ovzduší, nepřijímal však přitom metody profesionální politiky. Tyto znakynátlakové skupiny se ještě výrazněji projeví po srpnové intervenci.

Po srpnu

Zážitek srpnové invaze byl osudový. „Nebylo to jen tradiční utužení po uvolnění,“ napsal později Václav Havel³¹, „bylo to něco víc: konec jedné éry, rozpad jednoho duchovního klimatu, hluboký mentální zlom. Zhroutil se celý dosavadní svět... postoj nezúčastněného a pobaveného pozorovatele byl najednou tomu všemu jaksi neadekvátní, přežitý.“

³⁰ Scheinfeld, *cit. sb.*

³¹ *Tamtéž.*

V prvních hodinách a dnech po invazi došlo skutečně k obrovskému vzepětí aktivity v celé společnosti, i když existovaly určité rozdíly v postojích různých skupin obyvatel. „Nejhůře reagovali věřící komunisté,“ napsal Jiří Lederer. „Jako by se cítili osobně uraženi a poníženi celou tou velkolepou vojenskou akcí, největší v Evropě po druhé světové válce... Lidé, kteří neměli s komunistickou stranou nikdy nic společného, se chovali mnohem klidněji a důstojněji.“³²

V této chvíli se koordinační výbor osvědčil jako nejvýznamnější orgán kulturní fronty. Od jedenadvacátého srpna se scházel pravidelně, téměř denně, vždy za účasti zástupců všech svazů a fakticky nahrazoval činnost okupací ochromených svazových aparátů. V prvních dnech, kdy prostory ostatních tvůrčích svazů byly obsazeny okupačními vojsky, sídlil v pražském Filmovém klubu na Národní třídě.

Na podnět svazu spisovatelů přijal koordinační výbor ostré odmítavé stanovisko k okupaci Československa. Navázal styk s ústavními orgány, Národním shromážděním, ministerstvem kultury a předsednictvem vlády a zajišťoval informovanost tvůrčích svazů o nejdůležitějších událostech. K nim patřil především mimořádný sjezd KSČ. V tehdejší situaci to nebyla záležitost jedné, i když vládnoucí strany. Šlo o zásadní událost, která se dotýkala celé společnosti: šlo o oficiální odmítnutí vojenského zásahu, o důkaz legality obrodného procesu, o potvrzení demokratických principů Pražského jara. Právě zásluhou kulturní fronty – novinářů, rozhlasových a televizních pracovníků – se tento sjezd stal důležitým momentem obecného odporu proti okupantům.

Naléhavým požadavkem doby bylo zabránit dezinformacím. Šířily se neověřené zprávy o hromadném odchodu kulturních pracovníků z Československa. Koordinační výbor k tomu vydal zvláštní „Prohlášení vědců, novinářů a umělců“, datované 31. srpna 1968. Pravilo se v něm, že místo umělců, novinářů a vědců je ve vlasti a varovalo před vytvářením atmosféry beznaděje. Koordinační výbor podnikl v tomto smyslu i další kroky. K in-

32 Lederer, J.: *Touhy • úuze II*. Toronto, Sixty-eight Publishers 1988, s.8-.

formování československých občanů, které invaze zastihla v zahraničí, vyslal dvakrát delegaci do Vídně.³³

Jeho zahraniční aktivita směřovala také do zemí, které se podílely na invazi. V dopisech vědeckým a kulturním organizacím i významným osobnostem je Koordinační výbor vyzýval, aby pomohly osvětlit tragický omyl, k němuž došlo vojenským zásahem. Později zaslal do Sovětského svazu protestní dopis proti odsouzení sedmi sovětských občanů,³⁴ kteří na Rudém náměstí manifestačně projeví svůj nesouhlas se vstupem vojsk do Československa.

Ačkoli budovy rozhlasu a televize, stejně jako místnosti tvůrčích svazů, budovy nakladatelství a redakce hlavních novin byly obsazeny okupačními vojsky, ačkoli okupanti měli vlastní rozhlasovou stanici, rozšiřovali letáky a později i periodické *Zprávy*, nepodařilo se jim zvrátit postoj československé veřejnosti. Odpor proti okupaci byl všeobecný, vynalézavý a přes mírnost použitých prostředků velmi aktivní. Jiří Lederer to vystihl slovy: „A jako bychom teprve v těch hodinách a dnech po invazi narovnávali páteř ohnutou třicet let, plných třicet let... To je jediný čas, kdy jsme byli skutečnými pány situace, nutili ty mocné k ústupkům a rozmanitým manévřům.“³⁵

Koordinační výbor tvůrčích svazů se zejména díky nasazení pracovníků v hromadných sdělovacích prostředcích stal skutečnou politickou silou, kterou vzali na vědomí i ústavní činitelé. Krátce po návratu z Moskvy přijali jeho padesátičlennou delegaci i prezident republiky a předseda vlády. Jednání, kterému byl přítomen také ministr kultury Miroslav Galuška, trvalo téměř tři hodiny, v situaci, kdy Pražský hrad byl ještě obklíčen Sovětskou armádou. Prezident republiky a ministerský předseda informovali zástupce kulturní fronty o současné situaci, o podmínkách, které vznikly vstupem cizích vojsk a o nutnosti normalizace jako předpokladu jejich postupného odchodu. Ujiš-

33 V delegacích do Vídně byli L. Pacovský, J. Lederer, J. Balvín – viz Scheinfeld, *cit. sb.*

34 *Bulletin*, 1968, č. 1.

35 Lederer, J.: *c.d. Touhy bez iluzí*, s. 20.

čovali, že je zachován a postupně bude rozšiřován prostor pro uskutečňování Akčního programu.

Představitelé kulturní fronty vyslovili podporu těmto snahám, ale zároveň upozornili na překážky, které brání obnově normálního kulturního života. Hlavním smyslem jejich vystoupení bylo získat záruky, že novináři a další pracovníci, kteří se v prvních dnech okupace tak silně angažovali za zachování státní suverenity a politické kontinuity, nebudou žádným způsobem postihováni.

Ministerský předseda a ministr kultury pak podali vysvětlení „mimořádných a dočasných opatření, především ve sféře hromadných sdělovacích prostředků“. Zdůraznili, že tato opatření nemají vést k tupé cenzuře předlednového typu.³⁶

Přes všechna ujištění však cenzura začala těžce doléhat nejprve na rozhlasovou a televizní publicistiku, vzápětí i na ostatní sdělovací prostředky. Vznikl Úřad pro tisk a informace, který už 3. září vydal první omezující pokyny. O deset dní později schválilo Národní shromáždění zákony omezující svobodu tisku a shromažďování.³⁷ Pracovníci kultury a jejich organizace se stali terčem útoků tisku „spřátelených zemí“, k němuž se postupně připojovaly i hlasy domácích kolaborantů.

Během září se ukázalo, že ústup od politické linie Pražského jara není přechodný. V této souvislosti byla zvláště dramatická schůze vlády na počátku října, které se zúčastnil i Gustáv Husák. V ostrém vystoupení zaútočil na své kolegy, že neplní zodpovědně závazky moskevského protokolu. Vzápětí po tomto jednání podalo demisi několik ministrů, mezi nimi i ministři školství a kultury.³⁸

V nové situaci hájil koordinační výbor nejen svobodu projevu, ale také ty, kteří byli pro tyto zásady pronásledováni. Na základě moskevského protokolu, který nebyl zveřejněn, byli z vedení rozhlasu a televize odvoláni Zdeněk Hejzlar a Jiří Pelikán. Proti inteligenci a kulturní frontě jako celku byla rozpoutána dezint-

36 *Bulletin*, 1968, č. 4.

37 Scheinfeld, *cit. sb.*

38 *Komise vlády*, výpověď M. Galušky.

formační kampaň.³⁹ Jiří Brabec ji charakterizoval takto: „Mluví se o tom, že desítky intelektuálů již mají sbaleny kufry a až dokončí své provokace, beztak utečou na Západ, z čehož plyne, že když je dnes vyhodíme, samozřejmě zejména z tisku, rozhlasu a televize, nic se nestane, jen urychlíme proces.“⁴⁰

Dobové dokumenty i svědectví pamětníků vypovídají o tom, že veřejnost s rostoucími obavami sledovala postupující rozklad odporu. Ještě koncem srpna se lidem zdálo, „že zdaleka není všechno ztraceno... to nebyly iluze, to bylo reálné z jednoho základního a rozhodujícího důvodu: to nebyl jen pocit lidí, že se dá něco dělat, lidé něco dělali, lidé tehdy zápasili o to, co chtěli,“ dosvědčuje Jiří Lederer.⁴¹

Vedení státu a komunistické strany se však o tuto aktivitu neopřelo, naopak, bálo se jí, omezovalo ji a postupně se stále více podřizovalo požadavkům Moskvy. Bez diskuse v Národním shromáždění a bez komentáře sdělovacích prostředků byla schválena smlouva o pobytu sovětských vojsk. Padesáté výročí československé samostatnosti proběhlo bez veřejných akcí, ojedinelé demonstrace byly rozeznány oddíly bezpečnosti. Většina obyvatel nechtěla provokovat střetnutí s cizí mocí a nechtěla ztížit postavení vedoucích politiků.

Kreml zatím začal rozkládat reformní stranické a státní vedení. Nejdříve museli odejít z funkcí František Kriegel, předseda Národní fronty, a Josef Pavel, ministr vnitra. Organizátoři občanských iniciativ a novináři byli dalšími na řadě.⁴² V této situaci měla historický význam výzva, kterou vydali čeští spisovatelé. Na shromáždění 31. října v Praze za předsednictví Jaroslava Seiferta se důrazně postavili za demokratický proces, označovaný jako Pražské jaro: „...polednový kurs nevnutila zemi hrstka dobrodruhů. Průzkumy veřejného mínění, rozbory ekonomiky i otřesné skutečnosti padesátých let svědčí o tom, že

39 Jednalo se především o pracovníky rozhlasu a televize L. Daneše, Z. Dvořáčkovou, K. Kyncl, K. Moučkovou, V. Toska, K. Wintra, V. Škutinu a další.

40 Brabec, J.: *Politika*, 1968, č. 1.

41 Lederer, J.: *c d. Touhy bez iluzí*, s. 30-1.

42 *Bulletin*, 1968, č. 3.

byli socialismus v Československu ohrožen, pak před lednem...⁴³ Spisovatelé ve svém prohlášení podminili svoji podporu vedení státu tím, že zachová věrnost demokratizačnímu procesu: „Národ nepřestane být vděčen politikům, kteří ho zastupovali v srpnových dnech... odvrátili nesmyslné krveprolití. Avšak také oni nesmějí nikdy zapomenout národu, že jim svou fantastickou disciplínou a nevidanou podporou vytvořil předpoklad, aby vůbec mohli jednat. Takový národ má právo žádat své politiky, aby jeho při vedli dál, aby ... neprohráli jeho budoucnost. Skutečná tragédie Československa by začala tehdy, kdyby z demokratizačního procesu zbyl pouhý název.“⁴⁴

Součástí provolání spisovatelů byl také závazek vzájemné solidarity: „Kdyby se jediný český nebo slovenský umělec, vědec nebo novinář, ať pobývá kdekoli, stal obětí perzekuce, pronásledování nebo trestního stíhání pro své názory a pro své dílo, považovali by to všichni podepsaní za útok proti celé československé kulturní obci a svůj nesouhlas by kolektivně projevíli způsobem, který by účinně posloužil boji o opětovné zjednání práva.“ Jednání spisovatelejšího aktivu se sympatiemi sledovala veřejnost, reagovali na ně studenti i dělníci.

Další střetnutí reformních a dogmatických sil se očekávalo na plenárním zasedání ÚV KSČ, které bylo svoláno na 14.–17. listopadu. Vysokoškolští studenti ve spolupráci s dělnictvem chystali stávky na podporu demokratického programu polednové politiky, tvůrčí svazy rozeslaly ještě předzahájením stranického pléna dopisy představitelům inteligence ve vrcholném orgánu strany s výzvou, aby hájili reformní politiku, aby odmítli cizí zasahování do vnitřních záležitostí a aby se zasadili o vyloučení těch členů ústředního výboru, kteří se svým konzervativním postojem rozešli s vůlí lidu a už nikoho nezastupují.⁴⁵

Dosud neznáme všechny podrobnosti o jednání listopadového pléna. Jisté však je, že ačkoli jeho usnesení připravovali stoupeni reformního proudu⁴⁶, ačkoli většina ústředního výboru

43 *Tamtéž*.

44 *Tamtéž*.

45 *Bulletin*, 1968, č.4.

ještě – naposled – podpořila Alexandra Dubčeka, výsledky zasedání byly tristní. Rezoluce vyvolala ve veřejnosti silné zklamání, protože byla křiklavým ústupem od polednové politiky. Přímou odpovědí studentů bylo vyhlášení stávk. ⁴⁷ Koordinační výbor tvůrčích svazů svolal k současné politické situaci poradů, které se měly zúčastnit celé ústřední výbory všech tvůrčích svazů.

Porady, která se konala 22. listopadu ve Slovanském domě, se také zúčastnili zástupci Československé akademie věd, zástupci odborového svazu umění a kultury, Evžen Erban jako předseda ÚV Národní fronty, předseda kulturního výboru Národního shromáždění Alois Poledňák a vedoucí oddělení kultury v sekretariátu ÚV KSČ Karel Kostroun. Bylo to mimořádné shromáždění nejen svým počtem a jedinečností reprezentace, ale i tím, že se nesešlo na pokyn shora, ale bylo výrazem spontánní aktivity tvůrčích svazů a občanské angažovanosti každého účastníka.

Jednání zahájil národní umělec Jaroslav Seifert. S úvodním referátem vystoupil předseda Koordinačního výboru tvůrčích svazů Ladislav Helge. Konstatoval, že závěry posledního pléna ústředního výboru KSČ sice naznačují jistý prostor pro pozitivní rozvíjení některých prvků polednového období, je však nebezpečí, že se slova dostanou do rozporu s politickou praxí. Úvedl příklady kabinetní politiky, kdy se prováděly kádrové zásahy ve sdělovacích prostředcích bez konzultací s tvůrčími svazy, příklady potlačování svobody tisku, zejména zastavení časopisů *Reportér*, *Politika*, *Kulturní život* a další. Připomněl, že je zakázáno polemizovat s útoky v tisku spojeneckých zemí, že se rozšiřují nelegální *Zprávy*, vydávané velitelstvím Střední skupiny sovětských vojsk, které nepokrytě útočí proti polednovému vývoji. Helgeho projev končil výzvou, adresovanou stranickému

⁴⁶ *Komise vlády, výpověď B. Šimona.*

⁴⁷ Pro studenty byla rezoluce listopadového pléna naprostým zklamáním, nejvíce je pobouřilo, jak vedoucí činitelé rezignovali na „předsrpnové cíle“. V životopisné studii o Janu Palachovi připomíná Jiří Lederer, jak velký význam přikládal Jan Palach studentské stávce jako přímé odpovědi na selhání stranického vedení. Lederer, J.: *Jan Palach*. Praha 1990, s. 61-3.

a státnímu vedení, aby se nikoli slovy, ale skutky postavilo za demokratický program.⁴⁸

Naplněný sál Slovanského domu vyslechl celkem 27 diskusních příspěvků. Bohumil Hrabal zaujal přítomné příměrem, jak se postupným ukrajováním z vymožeností polednového vývoje dostáváme do situace, kdy nám zbude na hambalku jen motouzek. Třetí v pořadí vystoupil Jiří Lederer. Po letech pak vzpomínal, že to bylo jediné vystoupení onoho bouřlivého roku, které si předem v noci napsal. Připravil se s velkým vnitřním zaujetím a stejně vzrušeně svůj projev přednesl.⁴⁹ Referát, který uvádíme v příloze, vyniká nad ostatní prohlášení oněch dnů zejména svým historickým nadhledem, odhaluje hlubokou souvislost Pražského jara s jinými, již dříve potlačenými pokusy o reformu socialismu, odmítá taktizování s hesly Akčního programu. Víc než ostatní diskutující si Jiří Lederer byl vědom, jak tragická je situace národa, ale viděl jeho šanci v kultuře. Kultura humanizující politiky i veřejnost, uchovávací vědomí souvislostí s hlavními myšlenkovými proudy moderního světa je silou, stojící proti pesimismu, skepsi a beznaději.

S postupem jednání bylo stále zřejmější, že závěrečné usnesení představitelů kulturní obce se bude ostře odlišovat od rezoluce stranického pléna. Ve snaze zabránit otevřené roztržce⁵⁰ padl návrh přerušit jednání a vyslat delegaci k rozhovorům s vedoucími státníky. Tak došlo k památnému jednání asi 25 zástupců tvůrčích svazů s představiteli státu v budově předsednictva vlády. Pamětníci zaznamenali unavený, ale emocionálně přesvědčivý projev Alexandra Dubčeka a velmi otevřené racionální vystoupení premiéra Černíka. „Bylo cítit,“ uvádí přímý účastník jednání, „že chápou všechny naše obavy, které sami měli také... slíbili, že budou odstraněny všechny represivní kro-

48 *Bulletin*, 1968, č. 4.

49 Ledererův projev byl rozmnožen ještě v průběhu porady a její účastníci si jej odnášeli, nebyl však označen autor textu. Takový neoznačený cyklostylový dokument se zachoval také v dokumentaci v Scheinfeldu. Publikován byl pod jménem Jan Blahoslav v exilových *Listech*, I, 1971, č. 4., s. 21 a n.

50 Byl to Karel Kastroun, kdo se snažil, aby se v osobním jednání s představiteli vedení státu a komunistické strany předešlo otevřenému konfliktu.

ky proti tisku, rozhlasu a televizi, a že znovu bude vycházet týdeník *Reportér...* Všechno bylo poznamenáno jedním: tlakem mravnosti na politiku. My jsme jako představitelé kultury vystupovali z mravních pozic. Politiku jsme poměřovali svědomím.“⁵¹

Jednání pléna tvůrčích svazů a zástupců ostatních kulturních činitelů pokračovalo ve Slovanském domě znovu 26. listopadu. Delegace⁵² je podrobně informovala o besedě s vedoucími představiteli strany a státu.

Stanovisko, přijaté jako usnesení, se svým tónem poněkud liší od původního návrhu, který byl účastníkům jednání rozdán 22. listopadu. Neustupuje však v ničem z jeho zásad. Zdůrazňuje se v něm, jaké nebezpečí plyne z kabinetní politiky, z omezování informací a z potlačování projevů kritického myšlení. „Jediné skutečné reálné východisko pro naše národy vidíme v nekompromisním a účinném vyjadřování vůle většiny, protože to je jediný možný prostředek působení na politiku, a tím i na osud země.“⁵³

Představitelé kulturní obce zaslali svá stanoviska ve formě dopisů předsedovi Národního shromáždění Josefu Smrkovskému, předsedovi ústředního výboru NF Evženu Erbanovi, předsedovi vlády Oldřichu Černíkovi a prvnímu tajemníkovi KSČ Alexandru Dubčekovi.

Ke Gustávu Husákovi vyslalo shromáždění delegaci, aby mu v osobním rozhovoru vysvětlila stanoviska kulturní a vědecké fronty a upozornila jej, že jeho vystoupení na listopadovém zasedání ÚV KSČ je pro ně nepřijatelné.⁵⁴ Další delegaci⁵⁵ vyslalo shromáždění k návštěvě bývalého předsedy Národní fronty Františka Kriegla, aby mu vyslovila poděkování za dosavadní

51 Lederer, J.: *c.d. Touhy bez iluzí*, s. 41-2.

52 Složení delegace: Koordinační výbor tvůrčích svazů, návrhová komise tohoto shromáždění, zástupci slovenských kulturních a vědeckých pracovníků a Václav Havel – takto je zaznamenána v zápise prvního dne jednání 22. listopadu 1968. *Scheinfeld*.

53 *Scheinfeld*, zápis ze závěrečného jednání 26. listopadu 1968.

54 Slo. • Husákův výrok o tom, že v dějinách strany známe dvě závažné deformace: deformaci padesátých let a deformaci z jara 1968.

55 V delegaci byli L. Helge, Jiří Lederer, Felix Vodička, Jiřina Bohdalová.

práci a zároveň jej ujistila, že ho zahrnuje do všeobecné dohody o solidaritě.

Tvůrčí svazy po listopadovém aktivu rozvinuly širokou veřejnou činnost zejména mezi dělníky na závodech, mezi mládeží a stávkujícími studenty. Zatím se všude ještě hovořilo otevřeně a beze strachu. Jiří Lederer ve svých pamětech charakterizuje toto období jako důležitou etapu pro formování pozdějšího disentu: „...stavěli jsme si určitá a pevná měřítka pro sebe samé, pro své postoje, pro svou činnost v budoucích letech. Cítil jsem později sám na sobě, jak na mne působilo to, co jsem říkal právě na podzim '68. Musel jsem se v sedmdesátých letech podle toho chovat – abych obstál sám před sebou, před svým svědomím.“⁵⁶

I když ve zbývajícím čase koordinační výbor nepodnikal žádné velké akce, vykonal mnoho pro upevnění kontaktů s dělníky. Podle usnesení pléna kulturních pracovníků podporoval zakládání podnikových rad pracujících, které již před 21. srpnem byly důležitou komponentou demokratizačního procesu a základnou pro iniciativu dělníků a ostatních pracujících. Požadoval urychlené přijetí zákonů, které by postavení podnikových rad stabilizovaly. V prosinci jednali představitelé koordinačního výboru o společném postupu s Federací lokomotivních čet. Těsné pracovní kontakty byly navázány s organizacemi studentů a s dalšími mládežnickými organizacemi. Přitom koordinační výbor jednal podle zásady, že není třeba vytvářet žádné „platformy“, ale že je nutná vzájemná informovanost, koordinace, a tam, kde to obě strany uznají za nutné, i společný postup.

Na přelomu roku při bilancování činnosti uplynulých devíti měsíců vyvstala otázka, jak se osvědčila dosavadní organizace i taktický postup koordinačního výboru. Bilance zřejmě dopadla uspokojivě, protože k žádným organizačním ani personálním změnám nedošlo. Zástupci koordinačního výboru jednali s představiteli vlády, jednotlivých ministerstev a s Národní frontou o tom, aby se personální otázky neřešily bez dohody s tvůrčími svazy, aby zástupci kulturní fronty byli delegováni do nově vytvářených zastupitelských orgánů České republiky apod. Na

56 Lederer, J.: *c.d. Touhy bez iluzí*, s. 42.

pozadí všeobecné apatie a rezignace však koordinační výbor ztrácel svoji politickou pozici.

Smrt Jana Palacha ještě jednou vyburcovala systematicky „uklidňovaný“ národ. Manifestační průvod při jeho pohřbu byl poslední velkou veřejnou akcí zklamaného a skeptického lidu.

S postupující normalizací se ukazovalo stále zřetelněji, že další činnost Koordinačního výboru tvůrčích svazů by znamenala popření zásad, z nichž vzešel. A tak bezprostředně po nástupu Gustáva Husáka do funkce prvního tajemníka KSČ došlo k poslednímu setkání zástupců všech sdružených kulturních organizací. Bylo již zřejmé, že tvůrčí svazy budou v nejbližších dnech rekonstituovány nebo prostě rozpuštěny či nahrazeny jinými. „Vznikla myšlenka,“ vzpomíná později Václav Havel, „že když jsme tu naposled takto všichni pospolu, měli bychom sepsat a podepsat něco jako svoji závěť či odkaz národu, totiž nějaký manifest, v němž bychom řekli, že se své pravdy nevzdáváme, ať se bude dít cokoliv. Měl to být manifest závažný, sugestivní, ba snad přímo historický.“⁵⁷

Poslední zasedání ústředních výborů tvůrčích svazů se k projednání takového manifestu sešlo 22. května 1969, přesně po půl roce od minulého zasedání, ve Filmovém klubu v Praze. Ačkoli za tu dobu došlo v politickém vývoji země k závažným negativním změnám, ve stanoviscích představitelů kulturní obce nedošlo k zásadnímu obratu. Shromáždění bylo zahájeno přečtením dopisu národního umělce Jaroslava Seiferta, který původně měl shromáždění předsedat. Omluvil svoji nepřítomnost, zaviněnou nemocí, a vysvětlil svoje stanovisko k roli spisovatelů a pracovníků kultury vůbec. Vrátil se k myšlence, kterou kdysi vyslovil na II. sjezdu československých spisovatelů, že v našem národě spisovatelé plní úlohu národního svědomí. V roce 1969 je však

57 Havel, V.: *Dálkový výhled*. Rozmluvy, 1989, s. 128.

Václav Havel byl tehdy zvolen do tříčlenné skupiny, která měla připravit návrh prohlášení. K tomu v cit. díle, s. 129 uvádí, že ve chvíli, kdy se svými přáteli koncipoval zmíněný – závažný – manifest, stačil doběhnout do sousední výstavní síně a na vernisáži přítelů malíře vystoupit s dadaistickým programem. Po kládá tuto nahodilou paralelitu za symbolický znak tehdejší situace. – Viz příloha č. 2.

situace odlišná: „Český lid ... nemá již nikterak zapotřebí, aby mu kdokoliv substituoval jeho svědomí, které v poslední době osvědčil a dokonce stejně výrazně jako čeští spisovatelé... V nynější situaci je potřebí právě pracovat na poli kultury... Nevyhleditelná potřeba kultury poutá... umělce a vědce s celým národem.“⁵⁸

Koordinační výbor pak předložil zprávu o činnosti. Konstatoval v ní, že snaha výboru o informovanost a o možnost předkládat alternativní návrhy se v uplynulém období neseťkávala s porozuměním stranického a státního aparátu. Naopak, byla rozpoutána ideologická kampaň, skandalizování, denunce a šíření polopравd o úloze kulturní fronty. To přivedlo koordinační výbor k závěru, že nemůže brát spoluodpovědnost za opatření, ke kterým v nedávné době došlo, neboť útok proti svobodě slova je útokem proti celé kultuře.⁵⁹

K oficiální kulturní politice se vyslovili kriticky i další řečníci, mezi nimi Miroslav Holub za Svaz českých vědeckých pracovníků, Jiří Šotola za Svaz českých spisovatelů, Otomar Krejča za Svaz českých divadelních a rozhlasových umělců, Jiří Krejčík za Svaz českých filmových a televizních umělců, Arnošt Paederlík za Svaz českých výtvarných umělců a řada dalších.

V manifestu, který shromáždění na závěr přijalo, byl zdůrazněn význam kultury pro národ a nezbytnost svobody pro uměleckou tvorbu, pro šíření a trvání kultury. Česká kulturní obec zakončila své prohlášení slibem: „Můžeme být umlčeni. Nemůžeme však být nikdy donuceni k tomu, abychom vyslovili cokoli, co si nemyslíme. Můžeme být připraveni o svobodu projevu. Nikdo nám však nemůže vzít svobodu ducha, jasnost vědomí a důstojnost. Rozum zůstává dál mírou činů a čest a věrnost mírou lidí.“⁶⁰

Tímto shromážděním byla důstojně uzavřena činnost Koordinačního výboru tvůrčích svazů. Význam shromáždění si uvědo-

58 Materiály ze společného zasedání ústředních výborů tvůrčích svazů. 22. květen 1969, s. 5.

59 *Tamtéž*, s. 7.

60 *Tamtéž*, s. 3. – Viz příloha č. 2.

movali nejen jeho účastníci, ale i jeho odpůrci. Později, v době čistek, byla i pouhá účast na něm hodnocena jako důvod k perzekuci.

V následujících měsících postoupil proces normalizace do jednotlivých svazů. Nejdříve cestou zákulisních machinací, zastrašování a difamací byla provedena rekonstituce svazu novinářů. Sjezdy dalších tvůrčích organizací probíhaly podle obdobného scénáře. Nastala doba demoralizace, otrávených osobních vztahů a strachu. I když ještě existovaly některé organizace, které hrály pozitivní roli v demokratizačním procesu, ztrácely od léta 1969 smysl své existence. Závěrečná schůze ústředních výborů tvůrčích svazů se konala v pravý čas. V nastávající temné době nesli břemeno odpovědnosti jednotlivci a nikoli organizace. Nikoli petice s tisíci podpisy nebo masové demonstrace, ale statečný postoj každého jednotlivého člověka byl pro tuto dobu nejvhodnějším způsobem boje.⁶¹

Koordinační výbor tvůrčích svazů patří k typickým jevům Pražského jara nejen svým programem, nejen svými činy, ale již svou organizační strukturou. Právě ona spontánní aktivita lidí, kteří se spojují k politické akci, je znamením regenerace občanské společnosti. Obnovování horizontální struktury ve společnosti znamená rozbíjení stalinské pyramidy moci.⁶² Zejména vazby mezi organizacemi kulturní fronty, inteligence a dělnictva patří vedle zrušení cenzury k nejdůležitějším společenským vymoženostem československého reformního procesu konce 60. let.

61 „Přemoct v sobě strach, to je vlastně první vítězství jednotlivce nad diktaturou. Opravdu na první místo zápasu o naši budoucnost kladu morální postoj jednotlivců, jejich vnitřní sílu a odolnost.“ Lederer, J.: *c.d. Touhy bez iluzí*, s. 211.

62 Liehm, A. J.: *Oč kultura k politice*, s. 159-82.

Příloha č. 1

**Diskusní příspěvek Jiřího Lederera
na shromáždění tvůrčích svazů
ve Slovanském domě v Praze 22. listopadu 1968**

Soudím, že 21. srpen nebyl omylem. Nebyl nedorozuměním. Nebyl výsledkem dezinformací. 21. srpen má svou tvrdou logiku, opřenou o uspořádání věcí v tom společenství, jemuž se říká socialistický tábor. Základním a rozhodujícím činitelem tohoto tábora je Sovětský svaz, jedna ze supervelmocí. Socialistický tábor je vnitřně uspořádán podle potřeb a zájmů této supervelmoci. Nástrojem uplatňování těchto potřeb a zájmů je známý organizační princip – demokratický centralismus. Podle něho – jak se dosud prakticovalo – o všem se rozhoduje v určitém centru. A toto rozhodnutí se dává vždy k souhlasnému potvrzení míst mimo centrum.

Takto pojatý princip byl nejdřív vyzkoušen a zaveden v jedné zemi. Pravděpodobně tam sehrál významnou roli v procesu integrace mnohonárodního státu, v němž byly hluboké rozdíly národnostní, vzdělanostní, sociální a jiné. A po druhé světové válce byl takřka automaticky tento organizační princip rozšířen na celou oblast takzvaného socialistického tábora. Protože se tento systém vedení a řízení rodil a propracovával v období Stalina, říká se mu stručně stalinismus. Nebo: stalinský model socialismu. Základním předpokladem plného uplatnění stalinismu ve vztazích mezi centrální velmocí a ostatními částicemi socialistického tábora byla likvidace teze o národní cestě k socialismu. Nechť Jugoslávie podřídí se tomuto základnímu požadavku stalinismu vedla k její exkomunikaci. Budeme-li sledovat vývoj vztahů mezi Jugoslávií a Sovětským svazem, zjistíme, že ideologické obviňování Jugoslávie z revizionismu je přímo závislé na její podpoře národní cesty k socialismu u jiných částic socialistického tábora.

Stalinismus vyžaduje kázeň mezi centrem a periferními oblastmi socialistického tábora. A podmínkou této kázně je disciplína uvnitř každé oblasti. Je to vyzkoušené hierarchické uspořádání vztahů. Je to uzavřený systém hodnot. Socialistický

tábor – schematicky znázorněno – má podobu obrovské pyramidy, složené z jedné veliké a několika menších pyramid. Na vrcholu té obrovské pyramidy stojí mocenské centrum určujícího a rozhodujícího faktoru socialistického tábora – vedení Komunistické strany Sovětského svazu. I když jsou dávno zrušeny různé mezinárodní organizace, fakticky existuje podřízenost malých pyramid tomu hlavnímu mocenskému centru. Každá malá pyramida má svůj vrcholek – vedení komunistické strany té které oblasti. Toto vedení má mít uspořádánu svou oblast podle principu demokratického centralismu tak, aby mohlo rozhodovat a tedy i odpovídat za všechny úseky společenského života – politiku, hospodářství, kulturu, tisk, za všechno.

Jedině tak může být tento systém zcela uzavřený. Jedině tak může spolehlivě fungovat. Jedna pyramida zapadá do druhé, vzájemně se podpírají a vytvářejí obrovskou pyramidu socialistického tábora. Takový je zájem a taková je potřeba vrcholu této pyramidy.

20. sjezd v roce 1956 celou složitou a přitom jednoduchou pyramidou pořádně zahýbal. Ale neotřásl základním principem vzájemných vazeb. A kdekoli došlo k pokusu o narušení vazeb, volala se tato oblast okamžitě k pořádku – někdy prostředky vojenskými (to je historie maďarská), jindy prostředky politickými (to je historie polská). Dříve či později všude došlo k plnému respektování základního principu stalinského modelu socialismu. Takové jsou zájmy a potřeby Sovětského svazu, jak vidí své historické poslání ve světě. – Ještě bych dodal: 20. sjezd přesto zanechal na stalinismu stopy. Zbavil ho nejkřiklavějších nehumánností. Máme od té doby co činit se stalinismem poněkud zhumanizovaným. Nejdřív v Sovětském svazu. Po něm v ostatních oblastech.

Polednový vývoj v Československu šel dál. Rozrušoval vazby uvnitř té naší malé pyramidy. Různé oblasti společenského života dosahovaly dost vysokého stupně svobodného konání. Tisk dokonce způsobil, že začalo odehrávat samostatnou politickou roli samo veřejné mínění. Z lidí se stávali opravdoví svobodní občané. To právě byla největší rána stalinskému modelu socialismu. V Československu se začala rozpadat kamenná podoba pyramidy. A když se přiblížilo datum komunistického sjezdu,

který by konstituoval rozrušení stalinismu a nastolení pluralitní socialistické společnosti (jak ji známe z programu italských komunistů), přišel logický zásah: 21. srpen.

Vývoj v Československu se srazil se zájmy a potřebami Sovětského svazu. A protože byly vyčerpány všechny politické prostředky k zastavení tohoto vývoje, daly se armády na pochod. Když se dívám na naše předsrpnové úvahy o tom, že k něčemu podobnému nemůže dojít, protože by to těžce poškodilo zájmy socialismu ve světě a protože by to mělo nenapravitelné důsledky v mezinárodním komunistickém hnutí, vidím, jak málo jsme studovali logiku polského a maďarského vývoje v roce 1956. Jak stále jsme žili v iluzi, že snad tam na vrcholu té obrovské pyramidy se rozhoduje internacionálně v tom prapůvodním významu slova, že se rozhoduje v zájmu socialistické revoluce ve světě, zatímco rok 1956 už jasně dokázal, že rozhodujícím elementem jsou zájmy velmocenské. Všechna politika a všechna ideologie je těmto zájmům podřízena a fakticky podle nich se vytváří. Z těchto zdrojů se zrodila nová teorie o suverenitě. Z těchto zdrojů se zrodila ideologická zesměšňování socialismu s lidskou tvář, zesměšňování demokratického socialismu nebo humanistického socialismu. Říká se na naši adresu, že socialismus nepotřebuje žádných přívlastků, protože socialismus je jen jeden. Tím se dává všem heretikům na vědomí, že buď budete respektovat potřeby takzvaného socialistického tábora – a to v poslední instanci znamená – potřeby Sovětského svazu, a vrátíte se při vnitřním uspořádání společnosti k osvědčené struktuře stalinismu, nebo budete dál zrádci, odpadlíky, revizionisty.

Chci tím říci jen jedno: 21. srpen přišel proto, aby i v Československu opět nastal osvědčený pořádek. A tento pořádek, to znamená restalinizaci. Takový je smysl vojenské akce, politických tlaků a celé mašinérie ideologického bombardování. Podle mého soudu žádný jiný smysl 21. srpen nemá, než učinit z této země opět pevnou, do přesného místa složenou pyramidu – aby mohla ona velká pyramida pevně stát jako monolit – bez ohledu na cítění, myšlení, touhy a přání milionů lidí, vytvářejících různé národy a žijících uvnitř kamenné pyramidy. Bez ohledu na ně – proto jsou občanské svobody vydávány za antisocialismus. Za ideologickou diverzi.

Osudový mechanismus tohoto kusu světa žene naši zemi zpět ke stalinismu. Rozum, který si uvědomuje hnací sílu onoho mechanismu, člověka přivádí k černým vizím příštích let. Ale rozum vždycky člověka dovádí k pesimismu, protože mu obvykle odkrývá síly, které stojí proti němu. Ale člověk není jen rozum. Je to též touha, touha po svobodě. A vůle – mocný zdroj optimismu, protože zárodek činů.

Co tedy dnes dělat, když se z nás chce opět zformovat pyramida. Přehlídíme-li uplynulé půldruhé století našich dějin – od prvních náznaků obrození po dnešek – zdá se mi, že ta otázka nikdy nebyla tak obtížná, jako je nyní.

Derou se mi slova o tom, co nechceme – ta konečně jsou nahromaděna v mnoha dopisech, rezolucích, prohlášeních. Víme, co nechceme. Víme to my, kteří jsme se tady sešli. Vědí to lidé v továrnách, v ústavech, na vesnicích, ve školách.

Ale co vlastně chceme? Aby to chtění ovšem nebylo fanfarónské, ale reálné, smysluplné, počítající s realiiemi dnešního světa, v němž nám jest žít. A počítající s realitami našeho národního ústrojenství, jak se v posledních dvou stoletích uhnětlo. Může se nám to nelíbit – ale jsme drobní lidé, drobných činů. Naše území už dávno není arénou pro předvádění hrdinských kousků. Můžeme říkat „bohužel“, ale nářek neproměníme ve východisko.

Hlavní slovo bude mít kultura. Ne poprvé v naší historii se opět stane nejdůležitějším politikotvorným faktorem – chápu-li politiku v nejširším smyslu slova, nikoli pouze jako bezprostřední působení na mechanismus moci. Jen kultura je schopna zachovat nás takové, jací chceme být. Jen kultura má možnost zůstat doménou svobodného myšlení a projevování se. Kultura nikoli obrozenecky omezená a obrozenecky snaživá. Jen ona může stupňovat ono mravní i politické vítězství proti vojenské přemoci z poslední dekády srpna. Kultura humanizující politiky i veřejnost, rozbíjející jejich náklonnost k zápecnictví a fatalismu, uchováající vědomí souvislosti s hlavními myšlenkovými proudy moderního světa, otevírající perspektivy bezohlednou smělostí tvůrčích činů, originalitou myšlenek a čistotou citů. To je ta alternativní síla, stojící v oponentuře vůči pesimismu, skepsi, beznaději. Jen ta je mocna způsobit, aby v politicích a státnících zůstal pocit odpovědnosti vůči vlastním občanům

silnější než pocit vázanosti k někomu za tradičními hranicemi naší země.

Vědci, umělci a novináři jsou dnes – ať chtějí nebo nechtějí – hlavní nadějí našich občanů. Každá beseda s nimi – v dílnách, v laboratořích, v posluchárnách – to znovu a znovu naléhavě připomíná.

Měli bychom s beraní tvrdohlavostí vytvářet socialistickou společnost, která by prosperovala ekonomicky i politicky i mravně – aby lidé neměli pocit, že jsou zadrženi v kamenné pyramidě. Měli bychom i v nové situaci s beraní tvrdohlavostí pokračovat v pokusu o socialismus s lidskou tvářící, o socialismus, který není kasárenským dvorem, ale nejvhodnějším prostorem pro svobodné občany. Nikoli uzavření do vlastních hradeb, ale teoreticky i prakticky spjati s celým mezinárodním socialistickým hnutím. To je naše právo i povinnost. Nebudeme vystupovat v roli spasilce, ale neměli bychom se vzdát úlohy experimentátora a průkopníka.

Kdybychom si řekli: Vše je ztraceno, tak skutečně vše je ztraceno. Kdybychom si řekli: Nedá se nic dělat – tak skutečně se nedá nic dělat.

Ale z našich tradic nevyplývá pasivita, rezignace, oddání se osudu. Po Bílé hoře se zdálo, že se už z toho nevzpamatujeme. Po Mnichovu taky nebylo dobře. A nejsme jediný národ, který zápasí s přesilou. Peršané ve své mnohasetleté historii byli několikrát převálcováni – a nakonec svou kulturou vždycky přemohli mnohokrát silnějšího přemohitele.

Svět není jednou provždy daný – to se jen zdá ve chvílích úzkosti po střetnutí s obrovitou silou. Jakmile si však začneme všimnout, že není na světě neomezené síly – začíná se blýskat na časy! A tehdy se začne probouzet naše vůle, ten zdroj činného optimismu.

Příloha č. 2

**Provolání českých umělců, vědců,
publicistů a kulturních pracovníků
z 22. května 1969**

Říkáme především sami sobě, s čím stojí a padá věda, umění a novinářství a co my, vědci, umělci a novináři, chceme dělat a hájit. Patříme ke vzdělanému národu, s nímž nás nerozlučně, tak jako mateřský jazyk, spojují společná práce a dějiny. Proto se obracíme i ke svým spoluobčanům, abychom je ujistili, že s nimi sdílíme starost o svobodu a osud i smysl socialismu.

Posláním kultury je poznávat a tvořit, přinášet užitek a radost. K tomuto se hlásíme za okolností příznivých i nepříznivých. Ze zkušenosti víme, že kultura je krví národa a že tělo s přiškrcenými tepnami umírá. Hledáme pravdu, poznané pravdě neodporujeme, službu pravdě považujeme za své poslání.

Hledat pravdu a dobývat pravdu a v jejím světle žít znamená pro nás hledat a dobývat svobodu. Pravda a svoboda jsou pro nás nerozlučně spjaté. Svobodu nemůže nikdo udělovat, není to dar, je to úkol.

Žádná doba nedává nikomu nic zadarmo, svoboda tvůrčího projevu, badatelská nezávislost i volnost veřejného mínění musely být vždy znovu dobývány. Součástí našeho poslání bylo, je a bude zdolávat překážky, které nám kladou mocenské zájmy i lidská zaslepenost. Čím větší jsou tyto překážky, tím větší je i mravní náročnost našeho postavení.

Dnes jsou omezována základní kulturní práva, kultura jsou upírány možnosti, které už dávno považovala za vybojované a jsou jí vnucovány falešné cíle. Jsme svědky překrucování událostí minulých i přítomných. Znovu a beze studu se vynořují lidé, kteří v uplynulých dobách neprokázali věrnost, ale ochotu přizpůsobování, neprokázali schopnost, nýbrž odbornou nedostatečnost, nesloužili pravdě, nýbrž mocným lidem.

Není ohrožena jen kultura. Popřením svobody projevu jsou ohrožena všechna lidská práva a všechny občanské svobody. Jestliže se správa veřejných věcí má zase dostat do rukou lidí, kteří dlouhá léta nedovedli řešit politické a hospodářské úkoly

země, nevidíme žádnou záruku pro důstojnost a jistotu života dalších generací. Slyšíme, že věda, umění a novinářství patří státu a že je má ovládat. Ale tak, jako půda patří rolníkům a továrny dělníkům, patří noviny čtenářům, rozhlas posluchačům, film a televize divákům, věda a umění všem lidem, kteří je potřebují. Kultura není majetkem státu, kultura je majetkem lidí.

Tato chvíle nás těžce zkouší a zkouší i naši odvahu, pevnost a rozum. V této zkoušce chceme obstát se ctí před svým svědomím, před svými spoluobčany i před zkoumavým a bezohledným pohledem našich dětí.

Zásahy proti kultuře se stupňují. Budeme jim čelit, jak jsme nejlépe schopni. Naše svazy vědců, umělců a novinářů – pokud v jejich čele budou stát řádně zvolení představitelé – se už nikdy nepropůjčí k tomu, aby potlačovaly hodnoty, které mají chránit. Nikdo z nás nezradí své kolegy a tím ani sebe.

Můžeme být umlčeni. Nemůžeme však být nikdy donuceni k tomu, abychom vyslovili cokoli, co si nemyslíme. Můžeme být připraveni o svobodu projevu. Nikdo nám však nemůže vzít svobodu ducha, jasnost vědomí a důstojnost. Rozum zůstává dál mírou činů a čest a věrnost mírou lidí.

Česká kulturní obec je věrná a zůstane věrná svým myšlenkám a všemu tomu, k čemu dospěla v pravdě a poznání, svému jazyku, svým národním tradicím a svému lidu. A protože chce jako dosud tvořit, bude hájit své poslání a rozvíjet kulturní hodnoty podle svého svědomí, navzdory nepřízni doby.

Toto prohlašujeme veřejně a důrazně.

*Čs. středisko nezávislé literatury,
Scheinfeld-Schwarzenberg, Sb. 1968 – 1969.*

František Cigánek

POSTAVENÍ A ROLE PARLAMENTU V SRPNOVÝCH DNECH 1968

Tak jako se měnilo společenské klima 60. let, měnilo se i postavení Národního shromáždění. Už po usnesení předsednictva ÚV KSČ „o prohloubení činnosti parlamentu“ z 15. května 1964 a po vlastním usnesení z 12. září téhož roku¹ zvyšovalo NS svou aktivitu v zákonodárné i kontrolní činnosti a začalo usilovat o svěbytné postavení v rámci daného politického systému. Lapidárně to vyjádřil 21. února 1968 Josef Smrkovský: „Naše Národní shromáždění musí teprve dostat, co mu podle ústavy patří.“²

Tato tendence rezonovala s emancipačními snahami, které v době Pražského jara zasáhly celou společnost. Jejich vyvrcholením se stal srpen 1968. Proto se i následující studie soustřeďuje na činnost NS v kritických dnech vojenské intervence. I tady, v úzce vymezeném časoprostoru, lze totiž sledovat symptomy systémové, názorové i osobní proměny.

Přesto však činnost parlamentu v srpnových dnech nebyla dosud zpracována. Pomineme-li informace roztroušené na stránkách novin a časopisů, v obrazových, filmových či zvukových záznamech, byl autentický dokumentární materiál k tomuto tématu publikován dvakrát: poprvé jako soubor dokumentů vydaný v září 1968³, podruhé jako stručný chronologický přehled

1 Kaplan, K.: *Cesty podivných reforem. Reportér*, 1990, č. 5, příloha s. VI.

2 *Reportér*, 1968, č. 8.

3 *Dokumenty o Národním shromáždění ve dnech 21.–28. srpna 1968*. Připravil a vydal Archiv Národního shromáždění. Na základě usnesení předsednictva NS č. 851 z 30. 8. 1968 byly dokumenty č. 1, 6, 7, 10, 14, 15, 16 přeloženy do ruštiny, angličtiny, němčiny a francouzštiny. Jednotlivé soubory pak byly ještě

o činnosti orgánů NS v období 21.–28. srpna 1968 v tzv. Černé knize. Usnesení předsednictva NS,⁴ kterým byl dán souhlas k přípravě a vydání publikace o práci nejvyššího zákonodárního sboru v srpnu 1968, narazilo na první normalizační opatření a nepodařilo se je už realizovat.

Následovalo dlouhé mlčení, které jen dvakrát přerušilo samo Federální shromáždění. Nejprve 15. října 1969, kdy odvolalo platnost dokumentů ze srpna 1968, podruhé na jaře 1971, kdy vyšla brožura o činnosti parlamentu po roce 1964, koncipovaná v duchu „Poučení“.⁵

Podstatné však je, že se pro toto období zachoval – až na jedinou výjimku⁶ – prvořadý archivní materiál. Opatření, na jehož základě byly příslušné archivní krabice zapečetěny (některé s podpisem A. Indry) a jejich obsah znepřístupněn, sehrálo v tomto případě pozitivní roli. V lednu 1990 jsme tento materiál převzali zpět do archivu FS a postupně podrobili archivní revizi. Vrátily se i magnetofonové pásky, které byly po roce 1969 uloženy na bezpečnějším místě, než bylo Federální shromáždění éry Dalibora Hanese a Aloise Indry.

Z těchto zdrojů čerpá i následující přehled o činnosti NS v srpnu 1968.⁷

v průběhu října vytištěny a distribuovány doma i v zahraničí.

- 4 *Archiv FS ČSFR*, PNS, usnesení č. 851, bod c.
- 5 Brožuru s označením „Důvěrné“, s evidenčním číslem a názvem „Zhodnocení činnosti Národního shromáždění a Federálního shromáždění“ vydalo vedení Klubu poslanců KSČ zřejmě v jarních měsících r. 1971. Prvním stupněm přípravy tohoto tisku byl elaborát poslance V. Nového z dubna 1970.
- 6 Na pokyn tehdejšího předsedy FS A. Indry byla dne 3. ledna 1982, tedy krátce po jeho zvolení do funkce, vyjmuta složka obsahující 295 listů tzv. čestných prohlášení podepsaných individuálně všemi poslanci v průběhu září 1968. Každý z podepsaných prohlašoval na svou čest, že ani písemně, ani ústně nevyzval vlády zemí Varšavské smlouvy k vojenskému zákroku v ČSSR. Dokumentace se dochovala v podobě mikrofilmu pořízeného začátkem roku 1969. Osud originálů je neznámý. A. Indra se ovšem v lednu 1990 podíval, proč by byl kdy podobný příkaz dal.
- 7 Pokud neuvádím jinak, opírá se o písemné i magnetofonové záznamy z jednání předsednictva a pléna NS z té doby. Jedná se vlastně o první, výchozí zpracování tohoto tématu. Teprve po shromáždění osobních dokumentací jednotlivých aktérů a jejich memoárů a po zpřístupnění archivního materiálu z čin-

Národní shromáždění před srpnem 1968

Už v průběhu roku 1967 se na půdě parlamentu začaly projevat první emancipační pokusy, a to především ve snaze o nezávislý přístup k informacím.⁸ Šlo o to, vymanit se z dosavadní praxe mechanického přejímání podkladů z aparátu výkonné moci a KSČ. I přesto se však události, které hluboce zasáhly veřejné mínění (spisovatelský sjezd, strahovská demonstrace vysokoškoláků či prosincové a lednové zasedání ÚV KSČ), v jednání NS bezprostředně neprojevovaly. Prvním zjevným podnětem ke kritice vedení parlamentu se stala až aféra generála Šejny. Ačkoliv mnozí funkcionáři věděli o jeho nezákonné činnosti už několik týdnů, podařilo se mu díky jejich liknavosti 25. února uprchnout do zahraničí.⁹ Jeho útěk vyvolal značný rozruch ve štábu Varšavského paktu i na domácí politické scéně. Otrásl pozicemi několika čelných funkcionářů, včetně prezidenta republiky. Generál Šejna byl stoupencem A. Novotného a důvěrníkem jeho syna. Když 8. března zveřejnil denní tisk podrobnosti celého případu, byl to poslední impuls k odstoupení A. Novotného.¹⁰ Touto otázkou se předsednictvo NS zabývalo už 20. března; o dva dny později obdrželo dopis A. Novotného, jímž abdikoval z funkce prezidenta a přijalo jeho rezignaci. 30. března pak zvolilo prezidentem L. Svobodu.¹¹ Na

nosti aparátu výkonné moci, ÚV KSČ a NF bude možno přistoupit k detailnější analýze.

- 8 Tyto tendence se nejdříve projevovaly v zahraničním a kulturním výboru a v nekonformních vystoupeních F. Kriegl, J. Borůvky aj.
- 9 Hlavní vojenský prokurátor předal dne 21. 2. 1968 v nepřítomnosti nemocného předsedy NS B. Laštovičky místopředsedkyni H. Leslerové žádost o zproštění Jana Šejny poslanecké imunity. Šejna odcestoval 25. 2. tajně na diplomatický pas z republiky; teprve 26. 2. se jeho záležitost projednávala na půdě parlamentu, a to ve stranické skupině komunistických poslanců.
- 10 Srov. zejména *Práce*, 8. 3. 1968. Tento deník, který podle průzkumu veřejného mínění patřil k nejtěnějším, vyslovil přímo požadavek na odstoupení A. Novotného v souvislosti s aférou gen. Šejny.
- 11 Na funkci prezidenta bylo navrženo více kandidátů: L. Svoboda, L. Novomeský, J. Smrkovský, G. Husák, Č. Čisťák, A. Dubček, F. Šorm, O. Černík, Z. Fierlinger aj. Výběr jediného kandidáta NF fakticky určilo předsednictvo ÚV KSČ. Svůj

nejbližší schůzi předsednictva NS, která se konala 11. dubna, oznámil předseda NS B. Laštovička své rozhodnutí rezignovat na funkci stranickou (člen PÚV KSČ) i parlamentní. Ještě téhož dne vyslovilo předsednictvo NS nedůvěru dosavadnímu ministrovi vnitra J. Kudrnovi, na jehož místo byl pak jmenován J. Pavel. Událostí, která signalizovala další rozšíření parlamentních kompetencí, bylo znovuustavení branného a bezpečnostního výboru, zrušeného v roce 1952.

Dne 18. dubna byl na 22. schůzi NS zvolen předsedou parlamentu J. Smrkovský. Novými místopředsedy se stali J. Valo, M. Míková, L. Dohnal, J. Zedník, A. Žiak. Z funkce předsedy Nejvyššího soudu byl odvolán J. Litera a na jeho místo zvolen O. Boček. Hlasování bylo tajné. Poměr hlasů při volbě J. Smrkovského (z 256 přítomných poslanců se vyslovilo 68 proti) ovšem naznačil, že jeho postavení nebude jednoduché. Nástupní projev nového předsedy parlamentu však vycházel z předpokladu, že reforma politického systému je nejen historicky nutná, ale že je i z mezinárodního hlediska možná. Poprvé od roku 1948 tu zazněla slova o Národním shromáždění jako představiteli všech občanů.

Koncem dubna a v prvních květnových dnech probíhala 23. schůze NS. Po obsáhlé diskusi přijala 3. května jednomyslně programové prohlášení Černíkovy vlády, které už obsahovalo hlavní myšlenky federativního uspořádání republiky. V podstatě novým jevem bylo uplatňování kontrolních pravomocí parlamentu a rozšíření jeho mezinárodních kontaktů. Zvláště důležitou roli tu sehrál zahraniční výbor, jemuž předsedal F. Kriegel. Když byl 8. dubna zvolen předsedou NF, převzal řízení výboru J. Pelikán. V této souvislosti je třeba se zmínit zejména o návštěvě československé parlamentní delegace vedené J. Smrkovským v Moskvě. Uskutečnila se na pozvání sovětské strany ve dnech 4.–15. června. Na závěr oficiálního pobytu přijal československé poslance i L. Brežněv a N. Podgornyj. Při jednání se

návrh předložilo 28. 3. plenárnímu zasedání ÚV, kde jej (nikoli bez obtíží) prosadilo. V NS se už v této souvislosti komplikace neprojevovaly.

potvrdilo, že reformní vývoj u nás přijímá Moskva chladně a s výhradami.¹²

Mimořádný vnitropolitický význam měla 24. schůze NS. Dne 25. června přijala zákon o soudních rehabilitacích a o den později nové znění tiskového zákona, kterým se rušila cenzura. Vedle přípravy legislativního zakončení československé federace začala pracovat i zvláštní komise zabývající se postavením NS ve společnosti, koncepcí ústavy a dohledem nad výkonem trestu. O těsnějším sepětí parlamentu s veřejností svědčí i zvýšená pozornost předsednictva k stížnostem a podáním občanů.¹³

Do průběhu 24. schůze zasáhlo 27. června zveřejnění manifestu „Dva tisíce slov“. Okamžitá a nečekaně prudká reakce z Moskvy měla vliv i na parlamentní jednání. Projevilo se to v interpelaci poslance Kodaje i v spontánní reakci J. Smrkovského, který se po zkušenostech z květnové porady v Moskvě obával dalších komplikací.¹⁴ Jeho vystoupení však objektivně nahrálo těm, kteří nebyli nakloněni reformnímu vývoji.

To, že rozložení sil v parlamentu nebylo jednoznačné, se ukázalo 10. července na 25. schůzi NS, která volila členy České národní rady. Tak významní představitelé Pražského jara jako P. Kohout a J. Hanzelka nedostali potřebný počet hlasů.¹⁵ Vzápětí však předsednictvo zcela jednoznačně podpořilo „Stanovisko ÚV KSČ“ k ultimativnímu dopisu „varšavské pětky“, zveřejněnému 18. července.

12 K přijetí parlamentní delegace v Kremle došlo v době tiskové kampaně pěti socialistických zemí proti Pražskému jaru a bezprostředně před zahájením cvičení vojsk Varšavského paktu na našem území. Bylo to kritické období, které pak vyústilo v ultimativním dopisu varšavské pětky ze 17. 7. 1968.

13 To zvyšovalo nároky na činnost parlamentního aparátu, který od jara 1967 pracoval v stísněných podmínkách tzv. „cukrpaláce“ na dnešním Senovážném náměstí. Akce s větší účastí poslanců se konaly v budově Nové radnice.

14 Schůzka se konala 4. května 1968. V čs. delegaci měl být kromě Dubčeka, Černíka a Biřaka ještě Kolder, ale Dubček jej úmyslně nahradil Smrkovským. Čs. vedení zde bylo vystaveno ostré kritice, zejm. za spontánní průběh májových oslav. – Podrobněji o tom *Lidové noviny* 20. 2. 1991, s. 9.

15 Srov. Z. Jičínský: *Vznik České národní rady v době Pražského jara 1968 a její působení do podzimu 1969*. Köln, Index 1984, s. 29. (Knižnice Listů sv. 3)

Touto, v pořadí 25. plenární schůzi, skončilo jarní zasedání Národního shromáždění. Jeho předsednictvo se sešlo naposledy před letní přestávkou 26. července. Vláda pod tlakem Moskvy a Varšavského paktu dala podnět k jednání o eventuálním použití mimořádných opatření vůči sdělovacím prostředkům a k zamezení vzniku nových organizací. Předsednictvo NS vládní návrh odmítlo s odůvodněním, že současná legislativa skýtá dostatečné možnosti zasáhnout proti jevům, které by překročily meze demokratizačního procesu.

Příští zasedání NS se plánovalo na počátek září. Nikdo z poslanců v tu chvíli netušil, že začne dříve a za podmínek v dějinách parlamentu zcela výjimečných.

Srpnové dny

21. 8. (středa)

V prohlášení předsednictva ÚV KSČ vysílaném krátce po půlnoci se pravilo: „... Ústavními činiteli je okamžitě svoláváno zasedání Národního shromáždění...“¹⁶ Na základě dosavadních znalostí lze pouze předpokládat, že s tímto záměrem byl seznámen i prezident republiky, který se do budovy ÚV KSČ dostavil. Podle ústavy totiž musel svolat podzimní zasedání, aby parlament mohl zahájit řádnou činnost. (Předsednictvo NS pracovalo bez přerušení.) Internace J. Smrkovského a ztráta spojení s členy předsednictva NS však zkomplikovala situaci jen krátkodobě.

Již po půl sedmé ráno svolali místopředsedové J. Zedník, A. Žiak a poslanec A. Poledňák schůzi předsednictva NS do budovy na Senovážném (tehdy Gorkého) náměstí v Praze, jejíž část po době rekonstrukce objektu na Vinohradské třídě dočasně sloužila parlamentu i jeho Kanceláři. Po osmé hodině vyzval I. místopředseda NS J. Valo – prostřednictvím rozhlasu – poslance, aby se dostavili k jednání pléna. V tu dobu již někteří poslanci i pracovníci parlamentního aparátu byli na místě; ji-

¹⁶ *Rok šedesátý osmý v usneseních a dokumentech ÚV KSČ*. Praha, Svoboda 1969, s. 297.

ným se to později podařilo jen díky dezorientaci okupačních jednotek, které nevěděly o několika dalších vstupech do budovy.

V 9,30 hod. se podařilo poslanci Poledňákovi navázat telefonické spojení s prezidentem republiky (ten se sám do té doby iniciativně o žádný kontakt s parlamentem nepokusil) a informovat jej o tom, že předsednictvo NS pracuje a v tomto okamžiku vykonává funkci pléna NS. Současně L. Svobodovi sdělil, že členové předsednictva považují za nutné poradit se s ním o zahájení plenárního zasedání NS. Prezident nevěděl o nepřítomnosti J. Smrkovského v NS. Možnost přijetí delegace předsednictva NS (v poledních či odpoledních hodinách) podmínil tím, vyhoví-li sovětské velení jeho žádosti o povolení k projížďce Prahou a k návštěvě předsednictva ÚV KSČ.¹⁷

Vzhledem k nebezpečí obsazení prostor NS proběhla schůze předsednictva v době od 10.07 do 10.20 v blízké budově Krátkého filmu. Zúčastnilo se jí 17 členů. Vládu zastupoval ministr zemědělství J. Borůvka. Přítomní přijali první oficiální dokument čs. parlamentu proti okupaci. Protest adresovali předsedům vlád a předsedům parlamentů pěti států Varšavské smlouvy.¹⁸ Na této schůzi byla rovněž zvolena delegace v čele se Z. Fierlingerem (členové J. Zedník, A. Žiak, A. Poledňák, D. Špálovský, za Kancelář NS V. Kaigl, a ač není v protokolu uveden, byl jejím členem i J. Borůvka) s posláním předat text prohlášení na velvyslanectví SSSR. Tento úkol se podařilo splnit jen částečně: delegaci přijal pro údajnou nepřítomnost velvyslance Červoněnka tajemník Prasolov. Část delegace, stále ještě v čele se Z. Fierlingerem, se pak při návratu pokusila o přímý kontakt se členy vlády. Po vstupu do budovy předsednictva vlády však byla internována a držena v izolaci až do podvečerních hodin spolu s členy vlády, kteří se po noční schůzi nestačili vzdálit.¹⁹ Před-

17 *C.d. Dokumenty o Národním shromáždění...*, dok. č. 2. Vlastní záznam je podepsán A. Poledňákem. – Projížďka Prahou L. Svobodovi povolena nebyla a prezident sám ani první, ani druhý den okupace žádnou iniciativu k navázání osobního kontaktu s členy předsednictva NS či delegacemi vyslanými plémem NS nevyvinul.

18 *C.d. Dokumenty o Národním shromáždění*, dok. č. 1.

19 To, že J. Borůvka měl možnost hovořit s O. Černíkem a byl svědkem jeho

sednictvo NS konstatovalo, že prezident je na Hradě izolován a předsednictvo ÚV KSČ ani vláda nejsou v dané chvíli akceschopné. Rozvinula se diskuse, zda předsednictvo NS může v krajním případě samo svolat zasedání pléna NS. V 10.45 hod. byla vydána zpráva o činnosti předsednictva NS, jež měla uklidnit obyvatelstvo a současně dát na vědomí, že parlament pracuje. Při této příležitosti se předsednictvo znovu obrátilo na poslance, aby se dostavili do Prahy na plenární zasedání.

V 11.43 hod. začalo v budově NS shromáždění poslanců (nikoli ještě plenární schůze). Chyběly spolehlivé zprávy o místě pobytu členů vlády a předsednictva ÚV KSČ (ministři J. Pavel a J. Borůvka se pohybovali v objektu NS). Některým poslancům sovětské jednotky znemožnily vstup do budovy.

V průběhu odpoledního pokračování schůze (ve 14.30 hod. bylo již přítomno 93 poslanců) se začaly výrazněji rýsovat základní postoje a požadavky členů parlamentu. Přijali prohlášení²⁰, které vyjádřilo souhlas s nočním stanoviskem předsednictva ÚV KSČ a s dopoledním protestem předsednictva NS proti nezákonné okupaci země a internaci státních a stranických představitelů. Krátce po zahájení odpoledního jednání tlumočil předsedající J. Valo (jako I. místopředseda řídil po celou dobu nepřítomnosti J. Smrkovského – tedy ve dnech 21.–26. 8. – takřka všechny schůze předsednictva i pléna NS) ústní souhlas prezidenta republiky se svoláním plenárního zasedání NS.²¹ Situace vyvolaná vstupem cizích vojsk vedla některé poslance k podnětu, aby parlament odeslal rezoluci Organizaci spojených národů. Od tohoto záměru se však upustilo z obavy, že by to mohlo vyvolat ještě represivnější postup sovětského vedení.

Protože se stále ještě nevracela delegace vedená Z. Fierlingem, zvolilo shromáždění poslanců další skupinu v čele s místopředsedkyní M. Mikovou (členové J. Macek, F. Vodsoň, P. Ra-

deportace, mělo význam pro informovanost parlamentu i pro následující setkání části vlády s prezidentem. Srov. pozn. 48.

20 C. d. Dokumenty o Národním shromáždění..., dok. č. 5.

21 Dopis, kterým prezident L. Svoboda svolával zasedání NS, byl doručen do budovy NS v poobědňových hodinách.

poš, A. Pospíšil a V. Kučera), aby se pokusila navázat kontakt s předsedou NS J. Smrkovským, předsedou vlády O. Černíkem a navštívila prezidenta republiky.²² S všeobecným souhlasem přítomných se setkal návrh, že příští den se bude plenární schůze NS konat za každou cenu, a to i při nesplnění požadavku přítomnosti nadpoloviční většiny zvolených poslanců. Důvodem byla skutečnost, že řádně nefungovaly ani státní orgány (vláda, prezident), ani vedení KSČ a NF. Kritickou situaci prohluboval naprostý nedostatek informací o osudu internovaných ústavních činitelů a o dalších záměrech intervenčních sil. V té době se ještě v zápisech z jednání poslanců neobjevila ani zmínka o schůzce tzv. „třetinového ÚV KSČ“ v hotelu Praha. Jen F. Vodsoňjako první vyzval k identifikaci těch, kteří podle prohlášení TASS²³ požádali o vojenský zásah.

V podstatě lze říci, že na sklonku 21. srpna zůstala řada otázek bez odpovědi, ale jedno bylo jisté: kategorický odpor parlamentu proti okupaci.

22. 8. (čtvrtek)

V 9.06 hod. začala 26. plenární schůze Národního shromáždění v plném souladu se zákonem o jednacím řádu: přítomno bylo 162 poslanců. Jen kulisa byla poněkud zvláštní: v zasedací místnosti v I. patře, která je obrácena do náměstí, se tísnila na volně seřazených židlích nadpoloviční většina nejvyššího zastupitelského orgánu. Na některé poslance už židle nezbyly, a proto stáli podél zdi. Pod okny občas hřměly motory tanků. Ze střechy bývalé Plodinové burzy mířily na objekt parlamentu těžké kulometry.

Prvním bodem programu byl návrh dopisu NS členům zastupitelských orgánů pěti zemí Varšavské smlouvy.²⁴ V této fázi se

²² Tato delegace při svém pokusu o vstup do budovy ÚV KSČ byla přímo ohrožována zbraněmi hlídkujících jednotek. Rozdělila se na dvě části: první (vedená M. Mikovou) se nepodařilo proniknout na Pražský hrad a navštívit prezidenta L. Svobodu, druhá (vedená P. Rapošem) se sice dostala na velvyslanectví SSSR, ale ani ona neměla možnost jednat přímo s velvyslancem Červeněnkem.

²³ Sov. Sedm pražských dnů (21.–27. srpen 1968). Praha, Academia, 1990, s. 26–32.

pokusili ovlivnit jednání dva stoupenci předlednové éry. Nejprve vystoupil K. Mestek s protestem proti přítomnosti zástupců sdělovacích prostředků v jednací síni. Pak se V. Nový snažil zmanipulovat postoj poslanců zkresleným výkladem o průběhu a výsledcích jednání části členů ÚV KSČ, kteří se sešli 21. 8. odpoledne v hotelu Praha. Operoval dokonce informací, údajně získanou od Š. Sádovského, že A. Dubček už není internován a jedná s L. Svobodou na Hradě.²⁵ Záměr V. Nového a několika dalších poslanců byl zcela jasný: dosáhnout toho, aby parlament přijal okupaci jako realitu – s vyjádřením formálních, nic neříkajících protestů – a přistoupil na kontakty s velením okupačních armád „v zájmu odstranění vzájemného nedorozumění“.²⁶ Výsledek hlasování o dopisu (jen Mestek se zdržel) měl zásadní význam pro dění na půdě parlamentu, protože šlo o první srpnový dokument schvalovaný plénem.

Současně s textem dopisu bylo schváleno i složení delegací, jež byly pověřeny jeho předáním zastupitelským úřadům jednotlivých zemí: PLR – J. Proškovec, E. Monczka, J. Turečková; NDR – Z. Gudrich, J. Proškovec; MLR – F. Bodnár, Š. Kuroпка; BLR – F. Vodsloň, K. Jiránek, B. Fuková; SSSR – P. Rapoš, V. Kučera, J. Lacina. Posledně jmenovaná skupina se měla nejprve zastavit u prezidenta republiky a konzultovat s ním nejen text uvedeného dopisu, ale i znění protestního prohlášení²⁷ určeného vládám a parlamentům států Varšavské smlouvy, jejichž vojska porušila suverenitu ČSSR. Současně s vysláním těchto delegací (měly opustit budovu NS kolem 10. hod.) byli B. Laštovička a F. Kuba pověřeni přizvat na jednání NS ty poslance – členy ÚV KSČ, kteří se zdržovali v hotelu Praha.²⁸

24 *C.d. Dokumenty o Národním shromáždění*, dok. č. 6.

25 Tato dezinformace byla vzápětí vyvrácena telefonickým dotazem v Kanceláři prezidenta republiky.

26 Nekompromisní postoj parlamentu k podstatě vojenského zásahu a jeho nelegálnosti měl za následek, že přes příslihy velvyslance Červoněnka se nikdy neuskutečnilo setkání představitelů NS s velením okupačních armád.

27 *C.d. Dokumenty o Národním shromáždění*, dok. č. 7.

28 Podle sdělení B. Laštovičky se tam nacházeli jen čtyři.

Dalším bodem schůze byla informace I. místopředsedy J. Valo o obsahu telefonického rozhovoru s prezidentem Svobodou. Závažné bylo sdělení o deportaci ústavních činitelů: „Dubček, Krieger, Špaček, Smrkovský byli odvezeni orgány sovětské armády neznámo kam.“ Dále L. Svoboda oznámil, že na odpoledne má sjednanou schůzku s velvyslancem Červoněnkem a hlavním velitelem invazních vojsk. „Soudruh Svoboda mě požádal,“ tlumočil J. Valo vzkaz prezidenta členům parlamentu, „abych já požádal vás, že každý důležitější dokument, na kterém se usnese, abychom s ním potom konzultovali, aby byl koordinovaný postup jak jeho, tak i nás. Z ústavních orgánů nyní jen on a my ještě můžeme mluvit.“ J. Valo dále potvrdil, že s prezidentem funguje normální telefonický styk.

Z obavy o postoje obyvatelstva přijali pak poslanci prohlášení „Občané Československa“,²⁹ které obsahovalo jednak základní informace o dosavadní činnosti parlamentu, jednak výzvu k rozvaze a klidu.

Ihned po skončení dopolední části plenární schůze se sešly jednotlivé stranické skupiny poslanců i poslanci bez stranické příslušnosti. Průběh a výsledky schůzek nekomunistických poslanců byly jednoznačné: naprostá solidarita s postupem parlamentu a plná podpora internovaným státním a politickým představitelům. Místopředseda A. Žiak vyjádřil jménem poslanců – členů Slovenské strany obrody – požadavek, aby Národní shromáždění odmítlo jakékoliv pokusy o vytvoření nové vlády.

Dramatický průběh však měla schůze stranické skupiny komunistických poslanců, kterou řídila M. Miková.³⁰ V. Nový opět vystoupil s vlastní interpretací průběhu a závěrů schůzky tzv. třetinového ÚV KSČ předešlý den v hotelu Praha. Avšak vystou-

²⁹ *C.d. Dokumenty o Národním shromáždění, dek. č. 8.*

³⁰ Z jednání nebyl pořizován stenografický zápis. Nikdo z těch, kdo později (od podzimu 1969) vyvinuli maximální úsilí o odstranění dokumentů usvědčujících je z polopravd a lží, však netušil, že byl ze schůze pořizován zvukový záznam. A ten se podařilo zachránit. Nic tedy nebylo platné pozdějšímu předsedovi Klubu poslanců KSČ O. Volenskovi, že 9. 6. 1970 odstranil z archivu Federálního shromáždění závěrečné usnesení z tohoto jednání. I to se podařilo dochovat díky mikrofilmu.

pení poslance J. Macka a doplňující komentář M. Jiráskové a I. Skály zcela znemožnily V. Novému a jeho společníkům zneužít nedostatečnou informovanost některých poslanců-komunistů o situaci ve vedení KSČ. Závěrečné usnesení konstatovalo nekompetentnost členů ÚV KSČ shromážděných v hotelu Praha mluvit jménem celého orgánu. Většina poslanců vyslovila souhlas s prohlášením předsednictva ÚV KSČ a s dokumenty, které dosud Národní shromáždění schválilo. Usnesení rovněž vyjádřilo jednoznačnou podporu zahájenému XIV. sjezdu KSČ (jako delegát byl na něj vyslán V. Štáfek) a konstatovalo, že i vláda zahájila svou činnost. Bez nadsázky lze říci, že text tohoto usnesení je jedním z nejvýznamnějších dokumentů přijatých v situaci, kdy vedle fyzického ohrožení rychle narůstalo i nebezpečí morální devastace. Věci a jevy musely být nazvány pravými jmény. A v tom byl zdroj skutečné autority parlamentu mezi obyvatelstvem.

Krátce před přijetím tohoto usnesení opustili místnost poslanci V. Nový, M. Zavadil, V. Krutina, A. Krček, K. Mestek a B. Kozelka a ve zbývajících srpnových dnech se už k jednání nevrátili.³¹

Úvod podvečerního pokračování plenární schůze byl poznamenán informací o možnosti provokace při ohlášené manifestaci mládeže na Václavském náměstí. Reakce parlamentu byla velice pohotová. Vydal vlastní prohlášení k uklidnění radikálnějších nálad mezi mladými lidmi a současně upozornil na vzniklou situaci prezidenta. Záznam jeho výzvy pronesené do telefonu byl pořízen v parlamentě a urychleně dán k dispozici rozhlasu.

Po této přehledně pokračoval vlastní pracovní program schůze. Mluvěti jednotlivých stranických skupin poslanců informovali o průběhu a závěrech jejich jednání. Po nich referovali o výsledcích návštěv na zastupitelských úřadech pěti zemí Varšavské smlouvy vedoucích zvolených delegací. Důležité a podrobné byly především informace P. Rapoše, jehož skupina navštívila zastu-

31. Další příslušník této názorové skupiny poslanec E. Mandáček zase náhle ochořel. S protestem proti okupaci vyslala stranická skupina komunistických poslanců na velvyslanectví SSSR vlastní delegaci vedenou J. Krosnářem.

pitelský úřad SSSR dvakrát (kolem 10. hod. a pak po 14. hod.). Při dopolední návštěvě si nakonec vynutila i jednání s velvyslancem Červoněnkem. Jeho příslib, že poslancům bude umožněn volný přístup do budovy parlamentu, byl však během odpoledne několikrát porušen. A už vůbec nebyl dodržen závazek, že představitelé NS budou mít možnost vyjádřit svá stanoviska velení okupačních vojsk.

Napětí a nervozitu mezi poslanci zvyšovalo i pronikání zpráv, že se jedná o ustavení nové vlády. Místopředseda Valo se snažil uklidnit shromážděné poslance vzkazem od prezidenta, že ho nikdo nedonutí, aby jmenoval jinou vládu než tu, která působila před vstupem vojsk. V diskusi zazněla rovněž zpráva (zřejmě od místopředsedkyně vlády B. Macháčové) o ultimátu velení okupačních vojsk: nebude-li do 18. hodiny ustavena vláda a vedení KSČ (bez dosavadních představitelů), vyhlásí stanné právo.

Napjatou situaci dokumentuje i skutečnost, že podle obsahového záznamu (ne tedy stenografického zápisu) proběhla od 18. hodiny schůze předsednictva NS. Na základě porovnání písemných dokumentů a jejich obsahu nelze prozatím jednoznačně stanovit, zda se konala paralelně s jednáním pléna, nebo zda plénum bylo přerušeno. Schůze předsednictva se podle dochovaného záznamu zabývala především obsahem rezoluce, kterou někteří členové předsednictva doporučovali zaslat Organizaci spojených národů. Tento akt měl současně podpořit připravované vystoupení ministra zahraničí J. Hájka v OSN. Místopředseda Valo a s ním někteří další poslanci se však přiklonili k argumentu prezidenta Svobody, že takový postup by československou situaci jen zhoršil. Podle slov J. Valo prohlásil L. Svoboda, že mu není o hrozbě stanného práva nic známo.

Plenární schůze NS se poprvé zúčastnili i zástupci ČNR (poslanci Veltruský a Lochner). V diskusi se upřesňovala stanoviska k případnému vyhlášení generální stávk. Avšak klíčovým bodem jednání zůstávala nutnost přímých kontaktů a koordinace činnosti s vládou. Jejím zástupcům nebyl údajně v odpoledních hodinách vstup do budovy umožněn.³² Podle sdělení J. Valo

³² V prostorách NS se sice pohybovali ministři Pavel (do budovy ministřestva

přislíbila místopředsedkyně vlády B. Macháčová, že se delegovaní členové vlády do parlamentu dostaví 23. 8. v 9 hodin. ● průběhu XIV. sjezdu KSČ byl naopak parlament informován průběžně a znal jeho stanoviska k základním otázkám současné politické situace.

Na podporu pozice prezidenta byl koncipován a plénum parlamentu schválen pozdravný dopis, s kterým byl L. Svoboda seznámen telefonicky kolem 19. hodiny. Ze zápisu není jasné, proč tříčlenná skupina poslanců, která mu jej měla předat, na Hrad neodjela.³³ Stejně tak nelze z dochovaných pramenů usoudit, co všechno přispívalo ke stupňující se nervozitě a pocitu zvýšeného ●hožení. Nic nesvědčí o tom, že by na půdě parlamentu bylo cokoli známo o obsahu různých jednání prezidenta Svobody a o jeho záměru odletět do Moskvy k přímým jednáním s představiteli SSSR. Ani vláda neposkytla parlamentu žádné informace.

V této atmosféře bylo jednomyslně přijato rozhodnutí, že bez ohledu na represivní opatření ●kupačnických vojsk nikdo z poslanců neopustí budovu parlamentu dobrovolně. Pro poslance končil neobyčejně náročný den, který ještě výrazněji než den předcházející naznačil, jak složité bude pro vedení státu hledat společná východiska. Ve způsobu jejich hledání se už mezi parlamentem, vládou a prezidentem začaly rýsovat první rozdíly.

23. 8. (pátek)

Už třicet minut po půlnoci začala schůze předsednictva NS.³⁴ Počínáním k jejímu svolání byly zřejmě informace, že prezident

vnitru nebyl vpuštěn) a Borůvka, ale ti nezajišťovali oficiální pracovní kontakt s vládou. Tímto úkolem pověřila vláda J. Borůvku až 24. 8. Pozdější výtky vůči němu, že neplnil uspokojivě úkol spojky s vládou, nebyly zřejmě určeny správnému adresátovi.

³³ Vysvětlení by bylo v tom, že při hrozbě stanného práva nebylo radno se po městě pohybovat. Naskýtá se ovšem otázka, že kolem 19. hodiny už Svoboda zřejmě uvažoval o své cestě do Moskvy. A přesto nezareagoval na nabídku J. Valo, že mu bude dopis doručen příští den ráno. Že J. Valo o prezidentových záměrech nevěděl, svědčí reakce na dění v pátek ráno.

³⁴ O jejím průběhu byl pořízen pouze obsahový záznam, v němž není uveden důvod tak neobvyklé doby.

hodlá opustit republiku. Nejprve byl schválen text provolání adresovaného Slovenské národní radě³⁵. V záznamu o jednání se potom píše: „Dále předsednictvo NS po obšírné rozpravě a zvážení všech argumentů a okolností přijalo tento závěr: Předsednictvo NS doporučuje prezidentu republiky soudruhu Ludvíku Svobodovi, aby za žádných okolností neopustil území naší republiky vzhledem k tomu, že by takovýto čin rozrušil a znervóznil občany naší republiky. Předsednictvo NS vyslovilo souhlas, aby prezident republiky hledal všechny cesty k navázání spojení se spojenci k případnému jednání. Na závěr znovu zdůraznilo, že nedoporučuje, aby v této situaci prezident republiky opustil území ČSSR. Uloženo prvnímu místopředsedovi Národního shromáždění, aby o tomto závěru informoval prezidenta republiky soudruha Ludvíka Svobodu v časných ranních hodinách.“³⁶

V dalším průběhu jednání navrhl poslanec Poledňák vypracovat a zaslat dopis delegátům XIV. sjezdu KSČ.³⁷ Se souhlasem se setkal i podnět, aby předsednictvo NS vyjádřilo uznání pracovníkům rozhlasu, televize a všech sdělovacích prostředků.³⁸ Bylo rovněž doporučeno vyslovit poděkování i všem pracovníkům potravinářského průmyslu, zásobování, zdravotnictví, dopravy i energetiky a všem dalším, kteří zajišťovali v rámci možností normální život občanů republiky.

V době, kdy předsednictvo NS jednalo, propukla v bezprostřední blízkosti budovy NS intenzivní střelba.³⁹ Sovětský veli-

35 *C.d. Dokumenty o Národním shromáždění*, dok. č. 11.

36 Obsahově stejné je formulováno i usnesení předsednictva NS č. 819.

37 Dokument byl pak po projednání na ranní schůzi předsednictva NS a dopoledním plénem NS schválen jako „Dopis NS ústřednímu výboru KSČ, zvolenému na XIV. sjezdu KSČ dne 22. srpna 1968“. – *C.d. Dokumenty o Národním shromáždění*, dok. č. 12.

38 *Tamtéž*, dok. č. 13 – „Prohlášení NS dne 23. srpna 1968 o činnosti rozhlasových a televizních pracovníků a redaktorů tisku, pracovníků polygrafie a ponocných služeb, jež zabezpečují jejich činnost“.

39 Několik střel zasáhlo i budovu a voják hlídající v prostoru vrátnice střel směřem ven.

tel budovy tvrdil,⁴⁰ že byla vyprovokována. Situace však vyvolávala dojem, že šlo o záměrné zastrašování poslanců.

Na závěr schůze (ve 2 hodiny v noci) prověřoval politický tajemník předsedy NS H. Maxa telefonicky u vedoucího Kanceláře prezidenta republiky L. Nováka informaci získanou ze sekretariátu vysočanského sjezdu, že se má uskutečnit cesta L. Svobody do Moskvy. Dostalo se mu negativní odpovědi.

Ranní jednání předsednictva parlamentu začalo krátce před půl devátou. V jeho úvodu sdělil předsedající J. Valo, že se pokusil telefonicky spojit s L. Svobodou. Bylo mu však oznámeno, že prezident je na zasedání vlády a sám pak zavolá. Z protokolu není možno zjistit, zda skutečně byl prezident iniciátorem rozhovoru, jehož zvukový záznam se podařilo dochovat.⁴¹ Sdělil členům předsednictva NS jako hotovou věc (tedy bez jakéhokoliv dotazování na názor) své rozhodnutí o cestě do Moskvy v čele delegace, jejíž složení považoval rovněž za rozhodnuté: G. Husák, M. Džúr, V. Biřák, J. Piller, A. Indra, B. Kučera (za NF) a členové doprovodu L. Novák (KPR), Paris (MZV) a Janků (ÚPV). L. Svoboda dále citoval z vlastního prohlášení, že vyrozuměl předsednictvo NS o své cestě a rovněž informoval NS. Slibil, že delegace se ještě týž den vrátí. „S tím, s čím jedeme, jsme v plném souladu s vámi. Vláda zasedala celou noc, soudruzi z ÚV zde byli dlouho.“

Kategorický a podrážděný tón Svoboda sdělení prvního místopředsedu NS poněkud zaskočil. Když pak členové předsednictva vyjadřovali nesouhlas s prezidentovým postupem, reagoval J. Valo slovy: „Já nebudu víc volat prezidenta. Je možné, že s tím nesouhlasíme. Jakmile to však řekneme, bude to znamenat, že Národní shromáždění je v rozporu s vládou a prezidentem republiky. Je třeba domyslet důsledky, které by měly dopad dolů – že jedni jsou za stanoviskem prezidenta a druzí za stano-

40 O incidentu a ostrém protestu, který mu tlumočili členové předsednictva NS, byl pořízen písemný záznam.

41 Na zvukovém záznamu je zachycen i pokus J. Valo o další přímý telefonický kontakt s prezidentem o několik desítek minut později.

viskem NS. Je třeba vzít toto na vědomí, sdělili jsme naše stanovisko, když se rozhodlo, můžeme to vzít jen na vědomí.“

Zdaleka ne všichni členové předsednictva byli ochotni smířit se s postupem prezidenta tak rychle. Napětí, které zavládlo v zasedací síni po telefonickém rozhovoru, je markantní při čtení zápisu i dnes. Odpor poslanců vzbudily dvě skutečnosti: první byl rozpor mezi tvrzením prezidenta, že vyrozuměl předsednictvo NS o své cestě a faktem, že nebyl iniciativy parlamentu, byl by informován o prezidentově rozhodnutí až z prohlášení, které dal L. Svoboda k dispozici sdělovacím prostředkům. Druhým důvodem negativní reakce předsednictva NS bylo složení prezidentova doprovodu. S představiteli parlamentu je nikdo nekonzultoval; mezi jeho členy nebyl nikdo z předsednictva NS, a účast Biřáka, Pillera a Indry popírala legalnost výsledků XIV. sjezdu KSČ. A. Poledňák komentoval vzniklou situaci slovy: „Svoboda se tímto krokem dostává do situace, která je pro něho velice nebezpečná.“

V další diskusi nepřestával J. Valo hájit stanovisko, že „co se stalo, my nezastavíme a není v naší moci to zastavit“. Znova a znova projevoval obavu, aby zprávy o odlišných stanoviscích předsednictva NS na straně jedné a prezidenta s vládou na straně druhé nepronikly na veřejnost. Přitom však vyjádření předsednictva NS přijaté na noční schůzi už měly sdělovací prostředky k dispozici. Z diskuse vyplynulo, že toto stanovisko se mělo sdělit prezidentovi a vládě ihned po schválení.⁴²

Rozjitřenou náladu příliš neuklidnilo ani sdělení místopředsedy vlády F. Hamouze (na telefonický dotaz A. Poledňáka), že odlet prezidenta Svobody byl konzultován s vládou a že cílem jednání má být legalizace stávající vlády v čele s O. Černíkem. Ve výchozí verzi usnesení k této otázce, jež mělo být předloženo ke schválení plénu, se říká: „Národní shromáždění projednalo zprávu místopředsedy NS Valo o informaci, kterou mu poskytl prezident republiky Svoboda před odletem do SSSR. Předsednictvo NS nedoporučilo, aby se prezident republiky Svoboda

42 V této souvislosti nabývá zvláštního významu již zmíněná odpověď L. Nováka na dotaz H. Maxy v závěru noční schůze předsednictva NS.

zúčastnil cesty do SSSR a poukázalo na nepříznivý ohlas tohoto kroku ve veřejném mínění. Jakákoliv čs. delegace, která má za nás jednat bez účasti s. Dubčeka, Černíka, Smrkovského, Kriegla a dalších legálních mluvčích, je pro nás nepřijatelná. Protože se prezident republiky a vláda neztotožňují s naším názorem, dohodli jsme vzít zatím jen prezidentovo pozdní sdělení se souhlasem⁴³ na vědomí. NS si vyhrazuje právo vyjádřit se meritorně k celé otázce po návratu prezidenta republiky.“

Následující diskuse se chvílemi měnila v polemiku J. Valo s A. Poledňákem i s některými dalšími poslanci. Předsednictvo NS se přitom neustále snažilo spojit s prezidentem a jasně mu tlumočit záporný postoj k odletu do Moskvy. V 9.37 hod. se konečně podařilo navázat spojení s velitelem prezidentovy ochrany. Protokolární přepis rozhovoru vypadá takto:⁴⁴

„Mpř. Valo (hovoří do telefonu): Předsednictvo Národního shromáždění zdůrazňuje, že trvá na svém stanovisku, aby prezident republiky neopouštěl hranice ČSSR, aby zůstal doma. V této vážné chvíli ho národ nutně potřebuje. V případě, že soudruh prezident odletí vzdor tomu, žádáme soudruha prezidenta: z usnesení předsednictva Národního shromáždění trvá předsednictvo na svém stanovisku.“

Hlas z telefonu: Prezident republiky vzkazuje, že si přeje, aby Národní shromáždění nepřijímalo usnesení k jeho odjezdu. Jeho odjezd je dohodnut s vládou, a až přijede, podá Národnímu shromáždění zprávu. Prosí o to.

Mpř. Valo: Můžete mu podat zprávu? (Hlas z telefonu: Už to není možné. Byli přerušeni.) Žádáme, abyste mu dali zprávu, že žádáme soudruha prezidenta, až bude v Moskvě, aby nepřijímal žádné závazky, které by byly v rozporu, tzn. Černík, Dubček, Kriegel návrat do funkcí. (Hlas z telefonu: Už odlétá letadlo.)“

Vzniklou atmosféru nejlépe dokresluje tato výměna názorů:

⁴³ Jak vyplývá z dalšího znění protokolu, správně mělo být s nesouhlasem (podtrženo mnou – F. C.); zřejmě šlo o chybný přepis stenografického záznamu.

⁴⁴ Písemná forma postrádá značnou část dramatickosti, kterou nám zprostředkovává dochovaný zvukový záznam.

„M. Miková: Ilegální ÚV strany jede a legální Národní shromáždění ne.

J. Valo: Nepřesvědčuj! Nevím, zda by legální NS – kdybych tam měl jet já, tak odmítnu.“

Po další vzrušené diskusi byl poněkud modifikován původní návrh na usnesení pléna k prezidentovu odletu. Po neúspěšných pokusech se konečně podařilo navázat telefonické spojení s místopředsedou vlády F. Hamouzem a dohodnout, že ministři Hůla, Sucharda a Valeš se dostaví do budovy parlamentu, aby informovali předsednictvo o jednání vlády s prezidentem před jeho odletem do Moskvy.

Ze zápisu o jednání předsednictva NS vyplývá, že došlo ještě ke dvěma neúspěšným pokusům tlumočit prezidentovi nesouhlas s jeho odletem: do Bratislavy při mezipřistání letadla (přistupoval G. Husák) a přímo do Moskvy.

Běh událostí zřejmě zaskočil a silně znervóznil místopředsedu J. Valo. Odmítal svolání plenární schůze NS, dokud se do budovy nedostaví členové vlády, ale neuspěl. Nakonec kolektivní rozhodnutí předsednictva komentoval: „... mám obavy, aby to nebyla anarchie.“

Plenární schůze začala krátce před jedenáctou hodinou. Bez připomínek byl schválen pozdravný dopis Národního shromáždění adresovaný ústřednímu výboru KSČ zvolenému na XIV. sjezdu. V dalším bodu programu se projednávalo stanovisko NS k odjezdu prezidenta republiky do Moskvy. J. Valo připomněl v úvodu původní formulaci stanoviska k této otázce i důvody, jež k jejímu přijetí vedly. K vlastnímu návrhu usnesení, který doznal od ranní schůze předsednictva dalších změn, se už v podstatě diskutovalo z hlediska vzniklé situace. Zejména B. Laštovička a Z. Fierlinger argumentovali, že by neměl být vyvolán dojem rozkolu s prezidentem. B. Laštovička se dokonce pokusil manipulovat s původními informacemi a tvrdil, že odjezd do Moskvy prezident Svoboda s vládou a ÚV NF konzultoval. Zajímavé sdělení poslance A. Pospíšila, tehdejšího předsedy Čs. strany lidové, zprostředkoval místopředseda J. Zedník. Jako člen ÚV NF byl přítomen jednání o nominaci B. Kučery za člena „delegace“ do Moskvy. Tuto skutečnost však A. Pospíšil, byť byl

členem předsednictva NS, parlamentu oznámil až po prezidentově odletu.⁴⁵

J. Valo neustále zdůrazňoval, že: „... naše informace musí být takového rázu, aby nezavdávala ani stín rozporu mezi NS a prezidentem a vládou, oficiální vládou, protože by to mohlo mít nedozírné následky na náladu v našich národech, v našem lidu... Nevíme, za jakých okolností došla vláda k jinému názoru... Je možné, že až nás vláda bude informovat, že i předsednictvo, případně i NS řekne: dobře, je to správné, že šel.“

Nakonec se diskuse zúžila na problém, zda je v dané situaci politicky správné ponechat v textu pasáž konstatující, že předsednictvo NS nedoporučilo, aby prezident republiky opustil zemi a současně vyjádřilo své výhrady ke složení delegace. Neprošel návrh, aby okleštěná verze byla určena jen pro veřejnost.⁴⁶

Posledním bodem dopoledního jednání pléna NS byl návrh prohlášení oceňujícího činnost sdělovacích prostředků. Navrhovaný text byl jednomyslně schválen.

Kolem 14. hod. se do budovy NS dostavila (nikoli úředním vchodem) delegace vlády, která tak navazovala první oficiální kontakt s parlamentem od počátku okupace. Jejimi členy byli ministři V. Valeš, S. Rázl a B. Sucharda. Dodatečně se k nim připojil J. Borůvka. Místopředseda J. Valo se snažil, aby jejich vystoupení v parlamentě proběhlo v nekontroverzní atmosféře, a proto nejprve zorganizoval jednání předsednictva. Zahájil je slovy: „Zajímá nás, jak jste jednali v otázce odletu s. prezidenta do Moskvy. Zajímá nás to zvláště proto, že jsme se věcí zabývali a že jsme měli trochu jiné stanovisko v té věci, než jak bylo vámi rozhodnuto a jak to bylo řešeno. To ale neznamená nějakou určitou zásadu. Byli jsme totiž názoru, že za dané situace by soudruh prezident neměl opouštět území ČSSR. To byla hlavní věc. Přitom ale jsme si byli vědomi toho, že je třeba hledat

⁴⁵ Není bez zajímavosti, že A. Fopstřil se nemohl odpoledne 22. a dopoledne 23. 8. zúčastnit činnosti parlamentu pro pracovní zaneprázdnění na sekretariátu ÚV Čs. strany lidové. Až do své smrti (1973) zastával funkci poslance.

⁴⁶ Zkrácený text „Stanovisko NS k odletu prezidenta do Moskvy“ uveřejnil následující den tisk. – Srov. *e.d. Sedm pražských dnů*, s. 138.

všechny cesty k navázání spojů pro případné jednání k řešení problémů.“

Ministr S. Rázl přednesl z pověření vlády souhrnnou zprávu za uplynulé tři dny. Okolnosti, které vedly k rozhodnutí L. Svobody odletět do Moskvy, vylíčil takto: „Pokud jde o konkrétní otázku, vláda se sešla na přání soudruha prezidenta včera večer... Soudruh prezident žádal, aby hodinu před jednáním vlády za ním přijel s. Štrougal, který se včera zúčastnil poprvé jednání... Vláda rozhodla, že ve stejnou dobu pojede na Hrad celá vláda a jednání předporady se zúčastní soudruzi Štrougal, Hamouz a Machačová. Toto jednání proběhlo, a než tam soudruzi přišli, bylo v proudu jednání, kterého se zúčastnily další osoby politického života. Naši představitelé zaujali jasné stanovisko k tomu, že tato vláda může obnovit svou činnost a může vést národ i hospodářství ke konsolidaci jen za podmíněk, že bude pracovat celá vláda za předsednictví s. Černíka a ostatních politických představitelů, jak je formulováno v předchozím prohlášení. Nějaké jednání o jiných funkcích při řízení státu nebylo a soudruh prezident s tímto stanoviskem přítomných členů vlády vyslovoval souhlas. Bylo také dohodnuto, že se s. prezident pokusí dosáhnout spojení s Moskvou a za tím účelem se sejde s velvyslancem Červoněnkem a pokusí se tyto zásadní otázky se sovětskými představiteli projednat a dosáhnout osobními rozhovory souhlasu s návratem internovaných. Po jednání s velvyslancem, kterého se z vlády zúčastnili s. Hamouz a s. Machačová, kde byla tato stanoviska nekompromisně formulována, se dostavil na zasedání vlády krátce s. prezident a oznámil, že po vyčerpání všech možností se rozhodl pro cestu do Moskvy. Požádal vládu, aby do jeho doprovodu jmenovala dva své členy. Vláda delegovala s. Husáka a s. Džúra. Z NF byl delegován dr. Kučera. Jiné členy doprovodu vláda neprojednávala.“ J. Borůvka doplnil tento výklad sdělením, že na základě informace B. Machačové a F. Hamouze se prezident Svoboda rozhodl až po kategorických požadavcích velvyslance Červoněnka a v přesvědčení, že sovětská představitelé jsou o situaci v naší republice informováni zkrlesně. Vláda údajně (podle Borůvkových slov) schválila toto rozhodnutí s výhradou, že prezident nebude jednat „o ničem jiném, než o zásadních otázkách propuštění všech

internovaných soudruhů, odchodu okupačních armád“. Dále ministr Borůvka referoval: „Pokud jde o přítomnost těch tří – Indry, Biřáka a Pillera – my to považujeme jako nutný kompromis, jestli vůbec se jednat má. To nikdo neví, z čí strany byla vyžádána nebo doporučena tato přítomnost, a že s. Svoboda jebral s sebou asi jako nutné zlo, aby vůbec mohl se sovětskými představiteli osobně hovořit.“⁴⁷

Součástí Borůvkovy informace bylo sdělení, že prezident souhlasil s mezipřistáním letadla v Bratislavě, aby G. Husák mohl podle dohody nastoupit. B. Sucharda na dotaz A. Poledňáka dodal, že telefonicky jednal s G. Husákem místopředseda vlády F. Hamouz. První rozhovor se údajně podařil celý, druhý byl přerušen a pak již vláda spojení s Bratislavou nedostala. Proto také nebylo možno potvrdit, zda letadlo v Bratislavě skutečně přistálo a G. Husák do něj nastoupil. – Za zmínku stojí i fakt, že čistky v l. 1969–1970 „politicky přežili“ všichni tři v srpnu 1968 fungující místopředsedové Černíkovy vlády – L. Štrougal, B. Machačová i F. Hamouz.

Podle sdělení S. Rázla byl prezident Svoboda první den okupace informován, že O. Černík odmítá stát v čele vlády. Avšak díky tomu, že ministr Borůvka se setkal s předsedou vlády při společné internaci, mohl tuto dezinformaci vyvrátit.⁴⁸

Další diskuse se týkala víceméně jednotlivých stránek okupace a jejího průběhu. Zajímavé poznatky o prvních hodinách 21. srpna přednesli v diskusi posl. R. Géryk⁴⁹ a zejména A. Poledňák.⁵⁰

47 O tom, že A. Indra tyto a další řádky protokolů z jednání předsednictva a pléna NS po svém nástupu do funkce předsedy FS v prosinci 1971 pozorně četl, svědčí podtrhávání, vykřičníky atd. – vše v provedení červeným fixem. Blíže nebylo vysvětleno delegování G. Husáka, který se práce vlády nezúčastnil; z půdy parlamentu se přes enormní úsilí B. Lomského nepodařilo v prvních dnech okupace navázat telefonický kontakt se slovenskými představiteli v Bratislavě. (Z jejich strany v tomto směru žádná iniciativa vůči parlamentu zvyčinná nebyla.)

48 V budově předsednictva vlády byly vedle Z. Fierlingera a J. Borůvky internovány spolu s O. Černíkem 21. 8. až do jeho deportace i další osoby, např. místopředsedové vlády L. Štrougal a F. Hamouz. Je zvláštní, že ti neinformovali ostatní členy vlády a prezidenta republiky o postojích O. Černíka a o jeho zatčení.

49 Informoval o telegramu V. Šalgovice, který obdržely OS SNB ještě před dalším písemem ÚV KSČ a o rozkazu, rozzeslaném na vojenská velitelství, že vojska cizích

Na schůzi předsednictva NS ihned navázalo po 15. hodině jednání pléna. Ministr Rázl předstoupil před shromážděné poslance se zprávou o činnosti vlády „od doby, kdy došlo k vojenskému obsazení ČSSR vojsky Varšavské smlouvy“. Citoval úvodní prohlášení vlády o nezákonnosti tohoto aktu a podal chronologický přehled o její činnosti v minulých dnech. „Vláda, předstupující před Národním shromážděním, považuje za svoji povinnost sdělit Národnímu shromážděním, že se cítí plně vázána svým programovým prohlášením z dubna 1968, a to ve všech jeho souvislostech,“ říká se v textu. V závěru zprávy, kterou podepsal místopředseda L. Štrougal, se vláda obrátila na NS se žádostí o vyjádření souhlasu s dosavadním postupem a vyslovením důvěry.

V diskusi se už nikdo nevrátil k ožehavé otázce odjezdu prezidenta, ani k tomu, proč nebyl konzultován parlament. Dá se říci, že k obapolné úlevě bylo přijato usnesení,⁵¹ jež současně obsahovalo vyslovení důvěry vládě ing. Černíka.

Pozornost se po rušných hodinách debat o základních otázkách výkonu státní moci zaměřila na zdánlivě všední problémy. Bylo třeba zajistit vnitřní bezpečnost v budově (panovala obava, že se zde pohybují příslušníci NKVD), po zkušenostech z minulé noci zamezit eventuálním provokacím a vytvořit poslancům alespoň zčásti snesitelné „polní“ podmínky pro další práci.

24. 8. (sobota)

Rozhodnutím prezidenta odletět do Moskvy a přechodem pravomocí výkonu státní moci v plném rozsahu na vládu jako by byla s parlamentu sňata odpovědnost za koncipování základních politických postojů. Parlament však kategoričtě setrval na svých dosavadních požadavcích – odchodu okupačních vojsk a okamžitém propuštění státních a stranických představitelů. Dosáhnout splnění těchto požadavků bylo ale s každým dalším dnem okupace nepravděpodobnější. Stále hrozilo nebezpečí

armád překročila hranice se souhlasem čs. vlády.

⁵⁰ A. Poledňák poskytl účastníkům schůze poměrně podrobné informace o postupu při obsazování ruzyňského letiště a o akcích příslušníků II. správy MIV v Praze

⁵¹ C.d. *Dokumenty o Národním shromážděním*, dok. č. 14.

konfliktů mezi obyvatelstvem a okupačními jednotkami, které mohly přerůst do nebezpečných rozměrů.

V parlamentu se začínal negativně projevovat vliv několika-denního pobytu na velmi omezeném prostoru bez adekvátního kontaktu s vnějším světem. U některých poslanců to vedlo k určité apatii, od níž nebylo daleko k rezignovanému přijetí faktu okupace.

Ranní zasedání předsednictva proto určilo několik forem činností, na nichž by se aktivně podílelo co nejvíce poslanců.

Především se kolem 9. hodiny odděleně sešly všechny výbory a projednaly problémy vzniklé v dosahu své působnosti. Přitom stanovily důležitou zásadu o souladu postupu orgánů NS s opatřeními příslušných výkonných orgánů. Tak došlo svým způsobem k zvláštní situaci: zatímco spolupráce předsednictva NS a vlády neprobíhala ani zdaleka na potřebné úrovni, koordinace činnosti mezi jednotlivými výbory NS a ministerstvy snížila negativní vliv okupace na únosnou míru, a to zejména na hospodářském úseku. Významnou stránkou činnosti Národního shromáždění a jeho orgánů přitom bylo, že se – díky výborné spolupráci se sdělovacími prostředky – mohly neustále obracet k obyvatelstvu.

Druhým prostředkem k aktivizaci poslanců bylo vysílání dvou- až tříčlenných delegací do krajů, velkých průmyslových závodů a zemědělských oblastí (např. na Žatecko k zajištění sklizně chmele, na Ostravsko a Kladensko, kde prudce klesla těžba uhlí a výroba koksu a hrozily živelné stávky, do velkých závodů Jihomoravského kraje, Motorletu Jinonice aj.). Určitou reakcí na tuto aktivitu byly pak i kontakty regionálních delegací s jejich poslanci.

Třetí formou činnosti, pozitivní nejen pro parlament, byla účast různých veřejných činitelů a představitelů na jeho jednání. Ještě téhož dne (24. 8.) obsáhle referovali na schůzi předsednictva o situaci v Praze primátor Černý a jeho náměstek Havlíček. Za ÚRO několikrát před parlament předstoupil R. Pacovský a referoval o situaci na závodech a v jednotlivých průmyslových odvětvích. Pro poslance byly velmi důležité informace o průběhu generální stávky v pátek 23. 8. a opatřeních stávkových výborů, jež měla zabránit vstupu okupačních jednotek do průmyslových

objektů. Do kategorie významných informací spadá i vystoupení zástupce generálního prokurátora JUDr. Macháta. Ve svém výkladu uvedl mj. i epizodu, která snad nejvýstižněji dokládala absurditu „internacionální pomoci“: Současně s okupací pracovišť ústředních orgánů se dostavila do pankrácké věznice sovětská jednotka, která podle slov svého velitele přišla osvobodit uvězněné signatáře známého „Dopisu 99“. Zástupci ústavně právního výboru se naopak iniciativně spojili s představiteli Nejvyššího soudu a ministerstva spravedlnosti a projednali s nimi všechny aktuální otázky přímo na jejich pracovištích.

Úsilí vnést řád do vlastního provozu v budově bylo další cestou, jak udržet poslance v aktivitě. I když by se při povrchním pohledu zdálo, že šlo o nepodstatné záležitosti, provozní podmínky v stísněných prostorách, kdy kanceláře sloužily současně jako ubytovny se všemi problémy hygienickými, zásobovacími i bezpečnostními, kladly značné nároky na organizační opatření i na prostou lidskou ochotu přizpůsobit se mimořádným podmínkám a vzdát se přirozené potřeby alespoň minima soukromí.

Z politického hlediska zůstávaly v centru pozornosti parlamentu dva úkoly:

a) získat v době co nejkratší spolehlivé informace z průběhu jednání v Moskvě (poslanci sice akceptovali skutečnost, že se prezident s delegací nevrátil ještě v den odletu, ale víceméně předpokládali, že se tak stane v sobotu či nejpozději v neděli);

b) navázat fungující kontakt s vládou a dosáhnout vzájemné a průběžné informovanosti v zájmu koordinace dalšího postupu.

Úspěšnost plnění těchto úkolů závisela na vládě. Dosavadní zkušenosti parlamentu nebyly nejlepší. Vláda proto pověřila ministra J. Borůvku funkcí svého stálého zástupce v Národním shromáždění. Měl informovat parlament o jednáních vlády a jejích usneseních. Tak na dopoledním jednání předsednictva NS tlumočil zprávu o odvolání V. Šalgoviče z funkce náměstka ministra vnitra a zrušení platnosti jeho rozkazů počínaje 20. srpnem. Informoval o tom, že ministr Hájek dorazil do OSN. Bez bližšího vysvětlení byla předána zpráva, že vláda považuje situaci vzhledem k jednání delegace v Moskvě za kulminující, a proto rozhodla, aby někteří její členové zůstávali nepřetržitě na svých místech. Ministr Valeš dodatečně sdělil první konkrétní

zprávu z jednání v Moskvě s požadavkem, aby jakékoliv informace byly přijímány jen prostřednictvím vlády („Ne přes někoho jiného, zejména ne ze Slovenska, kde se šíří zprávy jiného druhu.“).

Ze široké škály problémů, jimiž se zabývaly na svých schůzích jednotlivé výbory, byla politicky nesporně nejožehavější otázka požadavku na vyhlášení neutrality. Zabýval se jí jako první výbor zahraniční, který na základě konzultací a fundované expertízy odmítl požadavek jako nereálný a zavádějící. Bezprostředně po jednání zahraničního výboru ustavilo předsednictvo NS pracovní skupinu (místopředseda Žiak, poslanci Poledňák a Macek), jež měla koncipovat návrh stanoviska pro plenární schůzi.

Nastala ovšem zvláštní situace. Spíše naděje než reálný předpoklad, že se prezident s „delegací“ vrátí ještě v noci z Moskvy, vedla na návrh místopředsedy J. Valo k závěru, že by bylo předčasné přijímat stanovisko k neutralitě. Zřejmě stále působila prezidentova žádost vyslovená před odletem, aby Národní shromáždění žádné usnesení po dobu jeho nepřítomnosti nepřijímalo. Rozhodnutí předsednictva NS však nebylo v dané situaci nejšťastnější. Volání občanů po neutralitě bylo stále spontánnější a na druhé straně sdělovací prostředky „spojenců“ měly další záminku k argumentům o „věrolomnosti a zradě“.

Významné bylo toho dne setkání delegace NS (Poledňák, Bichler, Dohnal, Petrusová, Miková) s představiteli ÚV KSČ zvolenými na mimořádném sjezdu KSČ 22. 8. Jednání se konalo přímo na pracovišti sekretariátu ÚV KSČ v komplexu továrních budov ČKD ve Vysočanech. Zprávu předsednictvu NS o naprostém souladu v hodnocení současné situace i v názorech na další postup podali bezprostředně po návratu ve schůzi předsednictva NS A. Poledňák a další členové delegace.

Zatímco pracovní vztahy s ČNR byly ujasněny, nepodařilo se na začátku okupace nalézt kontakty se SNR. Teprve v průběhu druhého dne okupace, díky mimořádné iniciativě poslance B. Lomského, navázal J. Valo telefonické spojení s pověřenci Hagarou a Gajdošikem. Vzájemné styky od tohoto dne už probíhaly normálně, a to nejen prostřednictvím spojové techniky, ale i osobně (vyslání poslankyně Turečkové do Bratislavy).

V průběhu dne členy předsednictva NS obsírně informoval náměstek ministra zahraničních věcí Pleskot o důsledcích oku-

pace pro čs. zahraniční politiku. Mimořádně zajímavá byla jeho sdělení o jednání s prezidentem republiky dne 21. srpna i o situaci na ministerstvu zahraničí.

Tuto informaci doplnil zevrubným výkladem o zahraničně politických událostech ve vztahu k okupaci Československa předseda zahraničního výboru J. Pelikán, a to na plenární schůzi, která se konala v pozdních večerních hodinách. Těžko odhadnout, kolik bylo těch, kteří stejně jako akademik Šorm očekávali výsledky moskevského jednání se skepsí a obavami.

25. 8. (neděle)

Pátý den okupace nebyl na půdě parlamentu dnem svátečním. Už jeho časný začátek naznačoval, že události spějí k neblahému rozuzlení.

V půl třetí v noci se sešlo předsednictvo NS. Zápis nebyl pořízen, avšak podle následné ranní schůze lze soudit, co bylo důvodem: L. Svoboda se proti předpokladu z Moskvy nevracel a naprosto nedostačující informace vyvolávaly stále vážnější obavy.

„Regulérní“ schůze předsednictva začala krátce po půl osmé. S místopředsedou vlády F. Hamouzem se nejprve vysvětlovala otázka dopisu do Moskvy, odeslaného údajně bez konzultace s vládou. Podle A. Poledňáka šlo o dopis, který byl teprve předběžně koncipován na noční schůzi předsednictva NS a dosud nebyl schválen ani parlamentním plénem.

V následující rozpravě F. Hamouz tlumočil vzkaz L. Svobody, že se neztotožňuje plně s postupem vlády. Důvodem byly zejména jeho námitky proti používání legálních masových komunikačních prostředků a proti „předbírání“ některých opatření. (Jako konkrétní příklad uvedl odvolání V. Šalgoviče z funkce.) I podle F. Hamouze byl požadavek L. Svobody, aby se jeho výzva ke klidu a trpělivosti rozšířila mezi obyvatelstvo, naprosto paradoxní. Jako nesouhlasná reakce na zmíněné prezidentovy požadavky bylo podle informace F. Hamouze odesláno do Moskvy prohlášení vlády o současné situaci v zemi.

O málo záviděníhodné situaci, v níž vláda i parlament byly, svědčí informace, kterou podal na schůzi předsednictva NS asi v 10,30 hod. poslanec Lomský. V telefonickém rozhovoru s ná-

čelníkem gen. štábu L. Svoboda a min. Dzúr oznámili, že „delegace“ přijede v nejkratší době. L. Svoboda žádal zachování klidu a pořádku. Poslanec Lomský rovněž informoval o tom, že sovětské velení vyvíjí nátlak k nasazení čs. armády k udržování pořádku.

Jinak ve výrazech zdrženlivý J. Valo se velice kategoricky zastal sdělovacích prostředků a připomněl, že právě díky jim mohl např. L. Svoboda zabránit provokační demonstraci na Václavském náměstí 22. 8. Odpověď vlády do Moskvy označil za „velmi skromnou“.

Dále seznámil A. Poledňák přítomné s návrhem dopisu, který měl být jménem NS, vlády a ÚV KSČ odeslán do Moskvy. V podstatě se uvažovalo o dvou alternativách, které měly zabránit zkresleným informacím čs. představitelů v SSSR. První předpokládala vyslání zvláštní konzultační skupiny do Moskvy a druhá návrat L. Svobody s doprovodem ke konzultacím do Prahy. Schůze skončila usnesením, že poslanci Rapoš a Poledňák se odeberou ihned na jednání vlády, kde předloží návrh dopisu k projednání.

Na dalším pokračování schůze předsednictva již mohl A. Poledňák informovat o tom, že vláda po nepatrných úpravách vyslovila se zněním dopisu souhlas. Dopis byl pak osobně doručen na sekretariát ÚV KSČ do Vysočan a podepsán V. Šilhánem. Krátce před polednem byl v plénu NS schválen a odeslán do Moskvy jednak jako fonogram, jednak ve formě šifrované zprávy prostřednictvím vysílače ministerstva zahraničních věcí.⁵² Je to jediný dokument, na němž jsou vedle sebe podpisy L. Štrougala a V. Šilhána.

Značnou nervozitu do řad poslanců vnesla zpráva, že do Moskvy odletěla další skupina členů „starého“ předsednictva ÚV KSČ: J. Lenárt, E. Rigo, O. Švestka, Z. Mlynář, F. Barbírek.

Tíživou atmosféru jednání zhoršily ještě informace primátora Černého, že minulá noc byla v Praze od začátku okupace vůbec nejtěžší a že nelze věřit žádnému prohlášení či ujištění velitel-

52 *Tamtéž*, dok. č. 15.

ství okupačních vojsk. Z jeho zprávy vyplynulo, že městským orgánům hrozí znemožnění legální činnosti.

Starosti působil poslancům i fakt, že do rozhlasového vysílání pronikly zkreslené informace o některých osobách (v parlamentu to byl případ J. Havlíčka)⁵³ a jejich postojích či chování, které pak vyvolávaly ve vypjaté situaci hysterii vůči nim samotným i rodinným příslušníkům. Že pak rozsah a důsledky těchto přehmatů zneužívali v diskusích někteří poslanci proti práci sdělovacích prostředků vůbec, není třeba zdůrazňovat.

Vzhledem k tomu, že předpoklad brzkého prezidentova návratu se nesplnil, jevílo se jako politicky naléhavé zaujmout jasné stanovisko k požadavkům neutrality. Této otázce byly věnovány obě části odpolední schůze předsednictva i večerní jednání pléna. Po výkladu prof. Hajdů, který se zúčastnil už jednání zahraničního výboru minulého dne na toto téma, nebylo pochyb o tom, že vyhlášení neutrality nemůže řešit z hlediska mezinárodního práva současnou situaci a navíc by ještě zhoršilo vztahy ke státům, které porušily svrchovanost naší republiky. V obsírné diskusi se hledal způsob, jak se s problémem vyrovnat. Dospělo se k závěru, že je třeba:

a) za pomoci odborníků zahájit v rozhlase vysvětlovací kampaň, aby občané pochopili nereálnost a ve svých důsledcích nebezpečnost požadavku;

b) v zájmu jednotného stanoviska vytvořit potřebnou úroveň styků mezi NS, vládou a předsednictvem ÚV KSČ;

c) koncipovat informaci prezidentu republiky do Moskvy o stanovisku uvedených orgánů (za NS se měli podílet na této práci J. Valo, M. Miková a L. Dohnal).

V dalším průběhu schůze rozhodlo předsednictvo sdělit L. Svobodovi své stanovisko k neutralitě do Moskvy telegraficky. Když

⁵³ Poslanec J. Havlíček přišel do NS z n. p. Nářadí Praha, kde pracoval jako montér. Byl znám svými konzervativními názory a postoji, a to byl důvod, proč se v okruhu jeho původního působíště objevilo jeho jméno na zdech s označením „zrádce“. Případ projednávalo 25. 8. v 10.03–10.48 hod. předsednictvo NS, které nezaujalo stanovisko k vlastní činnosti J. Havlíčka, ale přijalo obecný závěr o nulnosti ověřovat zveřejňované informace. – AFS ČSFR, fond APS, inv. č. 724.

se sešla schůze pléna NS po 18. hodině, byl již vládou (podle úředního záznamu v 17.55 hod.) odeslán do Moskvy telegram tohoto znění: „Vážený soudruhu prezidente, vzhledem k tomu, že při jednání s Vámi v Moskvě může být proti našim zájmům použito argumentace o požadavcích našeho lidu prohlásit republiku za neutrální stát, sdělujeme vám, že ani Národní shromáždění ani vláda a stranické orgány takový požadavek nevyjádřily, vyjádřit nehodlají a nesouhlasí s ním.“⁵⁴

Ještě jedna událost způsobila toho dne rozruch: příslušníci NKVD pronikli do budovy, kde údajně pátrali po ukryté vysílačce. Bylo proto nezbytné provést organizační a bezpečnostní opatření pro nerušený chod parlamentu.⁵⁵

26. 8. (pondělí)

Šestý den nepřetržité činnosti poslanců poznamenalo stupňující se napětí z celkové situace i nedostatku informací o výsledcích jednání v Moskvě. Projevily se i důsledky psychické únavy.

Pracovní program, byť náročný, se s časovým odstupem jeví jako výraz marného hledání východiska ze situace, kterou zřejmě považovala většina poslanců za bezvýchodnou. Náplň dopoledního jednání předsednictva NS byla až příliš rozmanitá. Jen dva body jednání odpovídaly dlouhodobější koncepci práce orgánů NS.

Prvním z nich bylo vystoupení zástupce ÚRO R. Pacovského o situaci na závodech a operativnějším kontaktu s odborovými organizacemi, jenž by vyloučil nebezpečí živelných akcí. Výsledkem diskuse k tomuto bodu bylo svolání NS, vlády a ÚRO k pracujícím, které pak plénum NS schválilo na svém večerním zasedání.⁵⁶

Druhým bodem bylo svolání Národního shromáždění k výročí Slovenského národního povstání. Předsednictvo rozhodlo,

54 Srov. „Prohlášení NS k názorům, vyjádřeným v rezolucích, které volají po neutralitě“. – *Tamtéž*, dok. č. 16.

55 V zájmu bezpečnosti poslanců byl přijat návrh, aby se příště plenární shromáždění konala v rozšířeném chodbovém prostoru druhého patra místo dosud využívané zasedací síně s okny do náměstí.

56 *C.d. Dokumenty o Národním shromáždění*, dok. č. 18.

aby je M. Miková přednesla v Čs. rozhlasu. Schválený text pak odvezl delegát NS do Bratislavy.⁵⁷

Odpolední, takřka půldruhodinová schůze předsednictva NS, jíž se zúčastnili zástupce náčelníka generálního štábu genpor. Rusov a genmjr. Bedřich, byla věnována výkladu a diskusi ● vojensko-politických aspektech okupace Československa. (Schůze byla označena jako přísně tajná.) Na dotaz poslance Rapoše o spojení s prezidentem po dobu jeho pobytu v Moskvě odpověděl genpor. Rusov: „Každý druhý den zvonil gen. Dzúr i prezident. Dokladovali jsme všechny třecí plochy. Soudruzi plně schvalovali náš postup udržet bojeschopnost armády a vytvořit podmínky pro jednání.“ J. Valo se ptal: „Jaké máte spojení?“ Rusov: „Máme mezinárodní spojení. Volali jsme přímo z kanceláře s. prezidenta nebo z mé kanceláře.“ M. Miková: „Vidíte nějaké kompromisy?“ Bedřich: „Dojít k takovému kompromisu, který by náš stát nepřivedl do nepříznivé situace. Bylo nám sděleno, že rozhovory jsou na dobré cestě. Jedním z problémů je ponechání vojsk na našem území, čemuž se naše strana brání, a oni nemají dosti argumentů pro ponechání vojsk. Děláme všechno, abychom i tento požadavek jim vyrazili z rukou.“ Malecká: „A další kompromisy?“ Bedřich: „To je těžké zatím říci. Do telefonu nám to nechtěli otevřeně říci. Z hovoru se dá ale usoudit, o co se jedná: držet na větší uždě propagandu, zastavit protisovětskou propagandu, dát do pořádku vnitřní bezpečnost státu, protože oni tvrdí, že hrozila kontrarevoluce a mají pro to argumenty, dát do pořádku armádu a ponechání vojsk.“

I tyto díle odpovědi naznačují, že hra o budoucnost našeho státu se chýlila ke konci a že dosavadní pokusy izolovat Národní shromáždění nebyly jen dílem náhody.

Po hodinové pauze se sešli členové předsednictva znovu k jednání. Jebo obsahem byla příprava večerní plenární schůze. J. Valo konstatoval, že předsednictvo NS obdrželo písemný protest R. Krieglové proti nezákonnému odvlčení jejího manžela, poslance F. Kriegla, a musel přiznat, že o jeho osudu, stejně jako o předsedovi parlamentu J. Smrkovském, nic konkrétního neví.

⁵⁷ Tamtéž, dok. č. 17.

Podrážděně reagovali mnozí poslanci na sdělení ministra J. Borůvky, že vláda nemá další informace o jednání v Moskvě vzhledem k tomu, že nefunguje spojení.⁵⁸

Spíše spekulativně se diskutovalo o jiných možnostech kontaktu, např. prostřednictvím velvyslanectví Rumunska či Jugoslávie. Z hlediska efektu měla stejný význam i kritika chování velvyslance Červoněnka vůči Národnímu shromáždění (nikdy nebyl telefonicky k dosažení), stejně jako nedostatečná informovanost československé „delegace“ v Moskvě. Diskuse skončila tím, že jménem předsednictva NS přednesou vládě stížnost poslanci Ľacina a Géryk.

Večerní dvouhodinová schůze pléna potvrzovala svým průběhem, že se parlament vlivem především vnějších faktorů ocitl v určité krizi. Kromě bodů plánovaného programu (schválení připravených provolání a prohlášení, informace o jednání předsednictva, organizační otázky a přehled zpráv ze zahraničí) tvořily obsah jednání dílčí zprávy a opakované kritické výhrady k informovanosti Národního shromáždění vládou. A. Poledňák je formuloval takto: „Vláda má plné právo požadovat informace od členů delegace a především od prezidenta republiky. Je-li prezidentu republiky znemožňováno, aby jakýmkoli způsobem tyto informace podal, je povinností vlády, aby mu z naší strany zabezpečila všechno k tomu, aby tuto informaci mohl dát.“ Doporučil uložit předsednictvu NS, aby se celou záležitostí zabývalo. „Jsme si všichni vážnosti situace,“ pokračoval, „ale nejsme malé děti. Nemělo by smysl vnášet paniku, ale jsme odpovědní za to, co se bude na ulici dít. Nemůžeme stále jen vydávat výzvy. Jak dlouho jimi můžeme krmit národ? Musíme cítit plnou odpovědnost za to, aby Národní shromáždění mohlo tyto otázky seriózně posoudit. Stojíme před faktem, že velvyslanecký rada sděluje, že se pracuje na komuniké.⁵⁹ To by mohlo mít velmi vážné důsledky. Musíme společně s vládou skutečně s veškerou

⁵⁸ Podle zápisu doslova řekl: „Spojení nefunguje. Když se dovoláme, někdo to vypne.“

⁵⁹ V jedné z informací podávaných v parlamentě se J. Borůvka odvolával na sdělení velvyslaneckého rady v Moskvě, že se pracuje na komuniké.

odpovědností posoudit další kroky a opatření. Nic totiž vážnějšího a důležitějšího v těchto okamžicích zde není.“

Tato kritická slova zřejmě nezůstala utajena místopředsedovi vlády L. Štrougalovi. A tak už v průběhu schůze předsednictva NS, které probíhalo v pozdních večerních hodinách, přečetl J. Valo tuto zprávu z vlády: „Dnes v pondělí 26. srpna 1968 ve 20,30 hod. se spojil místopředseda vlády s. Štrougal telefonicky s předsedou vlády ing. Černíkem. Ing. Černík informoval s. Štrougala, že jednání pokračují a že se nyní uzavírají nejzávažnější otázky. Naše delegace usiluje o urychlené skončení jednání a návrat domů. S. Černík potvrdil, že delegacijsou známy informace, které jí vláda zasílá o situaci v zemi. Znovu potvrdil, že ústavní orgány a veřejnost budou informovány po návratu delegace do vlasti.“ Když v jednání předsednictva byla věnována značná pozornost činnosti ČNR, poslanci se hlavně zaměřili na nedostatky ve výměně informací mezi tzv. delegací v Moskvě, vládou a Národním shromážděním. Všem bylo jasné, že spojové technické prostředky má v rukou vláda. Proto se zvažovala možnost navázat kontakty s „delegací“ v Moskvě přímo. L. Štrougal však prohlásil, že spojení s J. Smrkovským není možné. J. Valo komentoval tuto informaci slovy: „Jsmo opravdu překvapeni tím, že předem ví s. Štrougal, co je a co není možné. Kategoricky se dožadujeme, abychom mohli se svým předsedou hovořit.“

Na závěr schůze J. Valo ještě jednou vyjádřil nespokojenost s tím, že velvyslanectví SSSR nerespektuje Národní shromáždění ani v tom, že by odpovídalo najejho podání: „Není to obvyklé v žádných mezinárodních stycích. Je slušné alespoň odpovědět. Od velvyslanectví SSSR je to nehoráznost. Tímto tónem bychom měli s velvyslancem hovořit.“

Nejvyššímu zastupitelskému sboru chyběly konkrétní informace o osudovém jednání v Moskvě. Poslanci byli vlastně odkázáni pouze na rozhlasové komentáře a prognózy zahraničních agentur, které nebyly nijak povzbudivé. Skeptické úvahy probdělé noci měly však teprve ráno dostat konkrétní podobu.

27. 8. (úterý)

Zamýšlená výměna názorů s vládou, stejně jako beseda s novináři se už nekonaly. V úvodu schůze předsednictva, která se

sešla krátce před půl devátou, sdělil J. Valo, že se vrátila „delegace“ z Moskvy, ale že nezná bližší podrobnosti. Nevůli poslanců vyvolala zpráva, že už kolem 20. hodiny minulého dne byla vláda vyzvána okupačními jednotkami k převzetí své budovy a tuto důležitou skutečnost Národnímu shromáždění neoznámila. Bylo také příznačné, že parlament získal informaci o ukončení rozhovorů v Moskvě prostřednictvím zahraničních agentur.⁶⁰

Následující diskuse zdůraznila zejména tyto skutečnosti: Vysílač Vltava již ve 4 hodiny ráno hovořil o tom, že je třeba respektovat moskevské ujednání, zatímco československé legální vysílačky ještě v 6.45 citovaly pouhé dohady cizích agentur. Ani tři hodiny po příletu „delegace“ v čele s prezidentem nebyla naše veřejnost informována. Až do 8.45 hod. vláda oficiálně nezpravila o návratu delegace ani parlament, ani nový ÚV KSČ. V diskusi o nedobrych vztazích mezi vládou a parlamentem vyjádřil J. Valo mínění, že „někteří členové vlády stále ještě podceňují a nechtějí přiznat Národnímu shromáždění tu roli, kterou Národní shromáždění v národě má“. Ještě před ukončením schůze sdělil připomínky k postupu vlády telefonicky F. Hamouzovi. Pak už byla jen jmenována delegace, která jela pro předsedu J. Smrkovského na Hrad. Tvořili ji místopředsedové A. Žiak, M. Miková a J. Zedník.

Krátce po 10. hod. přijel v jejich doprovodu před budovu NS pohublý a unavený J. Smrkovský. Vívaly jej zástupy lidí šťastných z prostého faktu, že se vrátil živý. Uvnitř budovy před shromážděnými poslanci, jak zaznamenal stenograf, řekl se slzami v očích J. Valo: „Myslím, že můžeme směle prohlásit, že jsme se chovali čestně, tak jak nám to přikázal náš národ.“ J. Smrkovský v úvodu svého vystoupení, ve kterém pak podal obecný výklad moskevských jednání, prohlásil: „Myslím, že těch několik dnů, které máme za sebou, bude v historii našeho parlamentu zapsáno dobrým písmem za to, jak se tento náš parlament zachoval.“

60 Místopředseda Valo o tom informoval J. Smrkovského v prvním telefonickém rozhovoru po návratu čs. představitelů z Moskvy.

J. Smrkovský se pak odebral zpět k rokováním na Hrad a na předsednictvu parlamentu zůstala tība rozhodování, jak postupovat dál. Bylo třeba jednat rychle, protože na ulicích Prahy se už začínala projevovat nespokojenost s obsahem publikovaného komuniké o závěrech moskevských jednání. Přitom však ani poslanci sami neznali obsah protokolu, který českoslovenští představitelé v Moskvě podepsali. Proto stále sílily pochybnosti o tom, že by měl parlament přerušit své jednání, aby se poslanci mohli rozjet do svých volebních obvodů. Diskutovalo se o nutnosti vyčkat stanoviska prezidenta nebo vlády, o potřebě nejprve se sjednotit a potom závěry prosazovat, ale také o požadavku, aby prezident ve smyslu čl. 40 ústavy (povinnost podávání zprávy o ohrožení a stavu republiky) předstoupil před Národní shromáždění. Jednání skončilo bez závěrů.

Během dvouhodinové přestávky se situace uvnitř budovy i na ulicích stávala napjatější. Na dotaz J. Valo v úvodu dalšího jednání předsednictva (začalo v 11.50 hod.), kdy je možno počítat s tím, že by vláda či prezident předstoupili před plénum parlamentu se zprávou o výsledcích moskevského jednání, sdělil ministr Borůvka, že vláda má potíže s řešením řady praktických problémů a o této záležitosti dosud nejednala. V obsáhlé a místy neurovnané diskusi nakonec proti sobě stály dva názory. První doporučoval, aby plenární schůze byla přerušena a znovu svolána předsednictvem v okamžiku, kdy vláda bude připravena předstoupit před parlament s vyčerpávající informací. V onu chvíli se hovořilo o lhůtě 3–5 dnů. Druhý názor nedoporučoval schůzi přerušit, protože většina poslanců se odmítla vrátit mezi své voliče, aniž by jim mohla cokoli říci o jednáních v Moskvě. Návrh, který byl nakonec přijat, převzal J. Valo od F. Hamouze. Ten doporučoval (a jistě ne sám za sebe), aby plenární schůzi parlamentu podal požadovanou podrobnější informaci J. Smrkovský a Národní shromáždění by se po přerušení schůze sešlo později k projednání konečného návrhu vlády. J. Valo doporučoval tento postup členům předsednictva s tím, že by J. Smrkovský příštího dne v 10 hodin referát v plénu přednesl. Vzhledem k Smrkovského zaneprázdnění mimo parlament však nebylo zdaleka jisté, že se tento program uskuteční.

Závěr jednání předsednictva zastihlo oznámení, že se před budovou shromáždil velký dav, protestující proti komuniké o jednání v Moskvě. Po schválení textu prohlášení předsednictva byl pověřen A. Poledňák, aby ho z balkónu budovy shromážděným občanům přečetl. Demonstrace skončila bez incidentů.⁶¹

Také na podvečerní schůzi pléna došlo k rušné diskusi, která se ovšem zdaleka nesoustřeďovala jenom na otázku, zda v jednání pokračovat, či je přerušit. Nakonec zvítězil názor, že plénum bude jednat i příští den a jeho obsahem bude podrobná informace J. Smrkovského o moskevském jednání. Toto rozhodnutí bylo vlastně odpovědí na lapidární výzvu M. Mikové: „Nechoďme domů, aniž bychom něco věděli“.

28. 8. (středa)

Už při zahájení ranní schůze předsednictva prohlásil poněkud sebekriticky předsedající J. Valo: „Zahajuji bez programu zasedání předsednictva NS. Budeme se trochu vařit ve vlastní štlávě.“ Přítomným poslancům sdělil, že J. Smrkovský přislíbil dostavit se kolem 10. hodiny. J. Macek doporučil připravit návrh prohlášení. A. Bichler vyslovil obavy, že po rozhlasových projevech L. Svobody a A. Dubčeka z minulého dne řada poslanců podlehla depresi, a proto bude zapotřebí hledat nějaká východiska. Opět se v diskusi vedle konstruktivních myšlenek a osobních vyznání objevovaly i prázdné proklamace, z nichž už byla cítit kalkulace pro budoucnost (B. Laštovička). V závěru jednání předsednictva se dostavil J. Smrkovský. Nebyl v příjemné situaci, když musel podávat první konkrétní vysvětlení k závazkům přijatým v Moskvě: k odvolání J. Pelikána z funkce ředitele televize a Z. Hejzlara, ředitele rozhlasu. Stejně nelehké bylo přesvědčit členy předsednictva, že termín „okupace“, ve všech

61 Prohlášení NS mělo osm bodů, z nichž nejzávažnější byl nepochybně bod č. 1: „Národní shromáždění považuje nadále obsazení ČSSR vojsky pěti států Varšavského paktu za protiprávní.“ V dalších bodech vzdalo dík československým představitelům „za jejich úsilí při moskevských jednáních“, prohlásilo, že NS „neochvějně setrvá na zásadách Akčního programu KSČ“ a vyzvalo „všechen lid, aby udržel pevnou jednotu a zabránil provokacím“. – C. d. *Sedm pražských dnů*, s. 308.

dosud parlamentem schvalovaných dokumentech používaný, má být v závěrečném prohlášení⁶² nahrazen vágnějším pojmem „obsazení“. Iniciativa k této změně vyšla podle J. Smrkovského od předsedy vlády O. Černíka.

Průběh plenární schůze, jež trvala bezmála dvě hodiny, nebyl v celém rozsahu stenografován. Týkalo se to té části, v níž J. Smrkovský mluvil o okolnostech deportace a internace našich představitelů. V základní části svého referátu seznámil poslance s opatřeními, která bude muset československá strana plnit v souladu se závazky vyplývajícími z moskevského protokolu. Na seznámení s plným textem protokolu však museli poslanci ještě plných 14 dní čekat. Ale už v těchto chvílích měli o čem přemýšlet, když slyšeli, že bude nutno přijmout zákon o plných mocích vlády, aby mohla okamžitě reagovat na jakoukoliv krizovou situaci. Informací, že „ve vládním prohlášení bude plně vyčerpáno a obsaženo to, co jsme dojednali resp. podepsali“, dal J. Smrkovský najevo, že o tom, jak bude „moskevská anabáze“ uzavřena, bylo už rozhodnuto. Na slib prezidenta republiky, že po návratu předstoupí před parlament, se přitom pozapomnělo.

Parlament po srpnu 1968

Pro období od posledních srpnových dnů 1968 do října 1969, kdy byli odstraněni první představitelé obrozujícího se parlamentu a odvolány srpnové dokumenty, lze použít poněkud zjednodušeně přirovnání o odchodu ze scény.

První fáze, snad ještě s určitými nadějemi, trvala do října 1968, do ratifikace smlouvy o podmínkách pobytu sovětských vojsk na československém území. V údobí od 28. 8. do 13. 9. se zejména předsednictvo NS snažilo neopouštět dosavadní stanoviska tak rychle, jako to učinila vláda.

Na své schůzi 30. 8. přijalo usnesení o podpisu čestných prohlášení v souvislosti se vstupem vojsk, uložilo dále poslancům, kteří se nezúčastnili srpnových jednání, zdůvodnit písemně

62 C. d. Dokumenty o Národním shromáždění, dok. č. 20

svou nepřítomnost a vyjádřilo se k návrhu voličů z Havířova na odvolání D. Koldra z funkce poslance.

Na dalším jednání 5. 9. členové předsednictva NS ostře protestovali proti lživým útokům na ministra J. Hájka v Izvěstijích a ohradili se formou dementi proti tvrzení sdělovacích prostředků některých východoevropských zemí, že zahraniční výbor NS podpořil v srpnových dnech požadavky na vyhlášení neutrality Československa.

Po takřka čtrnácti dnech od ukončení první části 26. plenární schůze se poslanci sešli opět v plném počtu⁶³, aby v prostorách Nové radnice vyslechli z úst tajemníka ÚV KSČ Z. Mlynáře první autentický výklad tzv. moskevského protokolu. Pod vlivem tohoto dokumentu i způsobu vystoupení Z. Mlynáře si mnozí ještě výrazněji uvědomili, že všechno směřuje k pasívní roli parlamentu jako před lednem 1968.

Stojí snad za zmínku, že následujícího dne, věren své letoře, vyjádřil J. Smrkovský zcela spontánně v rozhovoru s náměstkem ministra zahraničí V. V. Kuzněcovem své nekonformní názory nejen na současnou situaci u nás, ale i na některé politické činitele. Publikování rozhovoru v západoněmeckém časopise „Spiegel“ se pak stalo odrazovým můstkem pro zahájení kampaně proti němu jako prvnímu ze čtveřice symbolizující ještě na plakátech s heslem „Jsme s vámi, buďte s námi“ obrodný proces.

13. září proběhla druhá polovina 26. plenární schůze NS. Přirozeně již ve zcela jiné atmosféře. Ti, kdo ještě očekávali, že vláda či prezident (v souladu se sliby před odletem do Moskvy) předstoupí před parlament a budou žádat o schválení svého postupu při jednáních v Moskvě, se hluboce mýlili. Předseda vlády O. Černík vystoupil s prohlášením (druhým od dubna 1968), v němž mj. požadoval zvláštní opatření k upevnění veřejného klidu a pořádku a znovuzavedení cenzury. Přítomný prezident Svoboda setrval v přesvědčení, které si stačil v průběhu minulých dnů vsugerovat, že totiž byl jediným fungujícím ústavním činitelem v kritických srpnových dnech a měl tudíž mandát

63 Jednalo se o společnou schůzi poslanců jednotlivých politických klubů a bez stranické příslušnosti.

postupovat tak, jak postupoval.⁶⁴ Prohlášení vlády a způsob jeho projednávání už jasně signalizovaly vyřazení parlamentu a jednoznačný přesun aktivity na stranu výkonné moci.

V souvislosti s postupně předkládanými změnami ve vládě („salámovou“ taktikou) měla svůj význam obsáhlá diskuse na schůzi předsednictva NS 3. 10., vyvolaná především odvoláním ministra zahraničních věcí J. Hájka z funkce. Podle výkladu akademika Knappa neumožňovala ústava prezidentovi republiky, aby dával závazné příkazy jednotlivým ministrům. Navíc poslanec P. Rapoš konstatoval, že obsah vystoupení ministra Hájka v OSN v srpnových dnech byl věcně v naprostém souladu s tehdejšími stanovisky a dokumenty čs. parlamentu a vlády. Nově vzniklou situaci charakterizovalo i usnesení, že po politických konzultacích se předsednictvo vzdává záměru zaslat parlamentům pěti zemí Varšavské smlouvy dopis s výzvou, aby se všichni zainteresovaní partneři se stejnou dávkou upřímnosti a poctivých úmyslů podíleli na plnění závazků vyplývajících z tzv. moskevského protokolu.⁶⁵

První fáze posrpnové činnosti Národního shromáždění špěla ke svému závěru. 12. 10. seznámil předseda vlády O. Černík členy klubu poslanců KSČ s obsahem připravované smlouvy o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na československém území. 16. 10. tuto smlouvu Kosygin a Černík podepsali. Nyní šlo o to, aby ji parlament ratifikoval. Proto hned následující den proběhlo jednání klubu komunistických poslanců, na němž dal J. Smrkovský průchod svým obavám z následků případného negativního postoje parlamentu. Ani jednání společné schůze výborů ústavně právního, zahraničního a branně bezpečnostního v dopoledních hodinách 18. 10. neproběhlo v obvyklé pracovní atmosféře. Poprvé od srpna se jasně polarizovaly síly: na jedné straně statečné vystoupení těch, kteří se nemínili vzdát svého přesvědčení o nezákonnosti okupace (zejména G. Sekaninová-Čákrťová a B. Fuková), na druhé straně otevřený útok

⁶⁴ Budovu NS sice několik dnů po návratu z Moskvy navštívil, ale jen velmi krátce si prohlédl samotný objekt.

⁶⁵ Příprava dopisu byla schválena předsednictvem NS začátkem září.

proti polednové politice a činnosti parlamentu (V. David, J. Jágermann, A. Karlovská, L. Heřňová-Besserová).

Na schůzi předsednictva v odpoledních hodinách se ještě projevila snaha některých poslanců (bez nejmenší naděje na úspěch) předložit zasedání pléna takovou formulaci usnesení k předkládané smlouvě, která by vyjádřila okolnosti, za nichž je smlouva schvalována. Tento neúspěšný návrh zněl: „Národní shromáždění dává souhlas k ratifikaci smlouvy jako v té době jediné možnosti, aby bylo dosaženo odchodu vojsk států Varšavské smlouvy z území Československa. Tímto aktem však parlament nemění své stanovisko k událostem dříve učiněným.“

V 16 hodin začala za přítomnosti prezidenta republiky (opět v zasedací síni Nové radnice, svou strohostí pro podobné účely jako stvořené) plenární schůze NS. Jediným bodem programu bylo projednání vládou předkládaného návrhu Smlouvy o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československa. Zdůvodnění předsedy vlády O. Černíka, zpravodajská zpráva poslance Jana Němce, agresivní vystoupení V. Davida, statečnost G. Sekaninové-Čákrtové a H. Sachsové a průběh hlasování zůstanou trvale v paměti všech, kteří se jednání zúčastnili. Přes zdůrazňování „neúprosné reality“, upozorňování na pravděpodobnost „nedozírných následků“ a požadavek stranické disciplíny se mezi přítomnými poslanci našlo 14 statečných (z toho 4 hlasovali proti – G. Sekaninová-Čákrtová, B. Fuková, F. Kriegel a F. Vodsloň), kteří odmítli dát souhlas ke schválení předložené smlouvy.

Dá se říci, že tentýž parlament, který v srpnových dnech vyjadřoval smýšlení většiny obyvatel, se v tuto chvíli znovu vracel do pozic z období před obrodným procesem. Projevilo se to nejen v poklesu prestiže členů parlamentu, ale i autority samotného prezidenta L. Svobody: snad poprvé se z početného davu, který se shromáždil na náměstí před budovou Nové radnice, ozývaly při odchodu na jeho adresu hanlivé výkřiky.

Tíha moskevské kapitulace jako by poznamenala i průběh slavnostního schvalování zákona o čs. federaci, které proběhlo v rámci oslav 50. výročí vzniku republiky.

„Normalizace“ se prosazovala stále tvrději. Zpočátku na půdě klubu komunistických poslanců, později i v některých výborech

a na plenárních schůzích se začaly objevovat útoky proti J. Smrkovskému a činnosti NS pod jeho vedením. Stále více se rozcházel postoj parlamentu a vlády v taktice postupu. Když se např. předsednictvo NS ohradilo proti nevybíravým útokům vysílače „Vltava“ a „Zpráva“ na poslance F. Kriegla, zaujal místopředseda vlády P. Colotka alibistické stanovisko. (Tentýž P. Colotka se po Husákově kampani za odstranění J. Smrkovského z vrcholné státní funkce stal prvním předsedou Federálního shromáždění; rozhodly o tom ustavující schůze Sněmovny lidu a Sněmovny národů Federálního shromáždění ČSSR 29.–30. 1. 1969.⁶⁶)

Jarní a letní měsíce v roce 1969 probíhaly v parlamentě už ve znamení nástupu nebo ofenzívy těch poslanců, kteří po dubnovém a květnovém plénu ÚV KSČ dostali naprosto volné pole působnosti a možnost odreagovat se ze subjektivního pocitu újmy a křivd v době Pražského jara a srpnových dnů. Na tom nemohlo nic změnit ani přeřazení A. Dubčeka do funkce předsedy Federálního shromáždění, k němuž došlo 28. dubna v rámci postupného odstraňování osobností Pražského jara. Nevýdaným přímým i zákulisním nátlakem si G. Husák za pomoci předsedy vlády O. Černíka, státního tajemníka ministerstva vnitra Majera a vybraných členů předsednictva FS (J. Smrkovský nebyl přítomen, dodatečně byl získán písemný souhlas některých poslanců ze slovenské části Sněmovny národů) vynutil souhlas předsednictva FS k vládou předloženému návrhu zákonného opatření pro udržení klidu a pořádku.⁶⁷ Návrh byl schválen a podepsán až v samém závěru dvoudenního, několikrát přerušovaného jednání předsednictva FS 22. 8. po 19. hodině.

Otvírala se cesta k rychlé „normalizaci“ nejvyššího zákonodárného sboru. Na základě usnesení zářijového pléna ÚV KSČ byli s okamžitou platností z funkcí v parlamentě odvoláni A. Dubček, J. Smrkovský a M. Miková. Dosavadní předseda Sněmovny

⁶⁶ Předsedou Sněmovny národů byl zvolen D. Hanes, předsedou Sněmovny lidu J. Smrkovský. Z 271 přítomných poslanců bývalého NS, které vytvořilo Sněmovnu lidu, jich 85 hlasovalo proti němu.

⁶⁷ Viz č. 99/1969 Sb.

lidu D. Hanes se tak mohl bez obtíží stát vykonavatelem dalších opatření: zbavení V. Prchlíka poslanecké imunity (aby mohl být vydán k trestnímu stíhání), vytvoření legislativních podmínek k nucenému odchodu „provinilých poslanců“, odvolání dokumentů přijatých Národním shromážděním v srpnu 1968 a nakonec přijetí usnesení (na návrh poslance J. Plojhara) o poděkování Sovětskému svazu za „bratrskou pomoc“ v srpnu 1968.

Parlament postupně ztrácel pozici aktivního subjektu a znovu odehával na dlouhou řadu let z politické scény.⁶⁸ Poslanci, kteří měli řešit složité problémy systémové krize, byli zvoleni z nomenklaturních kádrů za zcela jiné politické konstelace v roce 1964. Mnozí z nich svůj stín v srpnu 1968 překročili. Významně ovlivnili jednání předsednictva a pléna NS a navzdory své minulosti dali prohlášením parlamentu protiokupační dikci, odpovídající náladám a smýšlení většiny československého obyvatelstva. Je nepochybné, že tyto postoje pomohly v srpnových dnech zmařit politický scénář intervence, a v tom také spočívá jejich historický význam.

Dějiny parlamentu v posrpnovém období zároveň ukazují, jak snadné bylo v Československu z konce šedesátých let provést normalizaci shora a vrátit mocensko-politickému aparátu jeho původní funkci.

68 Kromě 14 poslanců, kteří odmítli hlasovat pro smlouvu o pobytu sovětských vojsk v Československu, muselo později odejít dalších 44 členů býv. Národního shromáždění, a to na základě zákona č. 117/9 Sb. z 15. 10. 1969 o prodloužení volebního období, umožňujícího podle par. 3, odst. 1, písm. b odvolat poslance, který „narušuje politiku NF“.

Jan Pauer

SOVĚTSKÁ VOJENSKÁ INTERVENCE A RESTAURACE BYROKRATICKO- CENTRALISTICKÉHO SYSTÉMU V ČESKOSLOVENSKU 1968–1971¹

Sovětská vojenská invaze v srpnu 1968 zakončila do té doby nejdalekosáhlejší pokus o smírnou transformaci byrokraticko-centralistického systému ve Východní Evropě, který byl v mnohém paradigmatický pro počáteční vývoj sovětské perestrojky, v níž také dominovaly reformně komunistické koncepty, byť v jiných podmínkách a podobě. Specifikou dvojakého procesu transformace systému v ČSSR v roce 1968 bylo spojení plánované reformy mocenských struktur se spontánním sociálním hnutím, které vykazovalo i autonomní politické prvky. Započatá transformace systému směřovala k otevřenému vývoji, jehož ustálenou podobu nelze zpětně anticipovat. Vojenská intervence tento vývoj před dvaceti lety přerušila a následná politická restaurace ho uzavřela.

Jak intervence, tak restaurace, v oficiálním žargonu zvaná „normalizace“, byly tehdejšími sovětským vedením považovány za politický úspěch. Ve srovnání s Maďarskem v roce 1956

1 Tento referát byl napsán v polovině března 1988 a přednesen na mezinárodní konferenci „Pražském jara 1968“ v italské Cortoně v dubnu téhož roku. Byl otištěn ve sborníku *La primavera di Praga*, ed. F. M. Cataluccio, F. Gori, Milano 1990. Až na nepatrné změny v úvodu byl text ponechán v původní verzi, za účelem zvýšení průkaznosti přednesených tezí byl však text na žádost vydavatele doplněn poznámkami. Předložená stať se opírá o rozsáhlou historickou práci autora o sovětské intervenci a posrpnové restauraci v Československu 1968/9.

a s Polskem 1981 si vynutila konzervativní stabilizace ČSSR menší sociální a politické oběti: oproti Maďarsku došlo k daleko menším ztrátám lidských životů (72 mrtvých)² a ve srovnání s oběma nenásledovala hospodářská krize ani politické či sociální otřesy takových rozměrů. Dokonce i mezinárodní důsledky sovětské intervence, která byla největší vojenskou akcí v Evropě po II. světové válce, byly mizivé. Tato relativně „smírná“ restaurace je o to překvapivější, vezme-li se v úvahu, že 98 % obyvatel a většina členů KSČ odmítla politické cíle sovětské intervence. Přesto během jednoho roku došlo k opětné metamorfóze systému a k prosazení sovětských politických cílů v ČSSR. K pochopení tohoto procesu je nutné osvětlit povahu konfliktu mezi oběma zeměmi a znázornit hloubku změn dosažených v průběhu reformního procesu.

Sovětské vedení se stavělo vůči reformnímu procesu od samého počátku nedůvěřivě a od okamžiku, kdy reformní diskuse překročily rámec uzavřených kabinetů, nepřátelsky. Vznik politické veřejnosti, výměna kádrů ve špičkách moci, včetně politicky tradičně brizantních oblastí, jako jsou armáda a ministerstvo vnitra, charakter plánovaných reforem a v neposlední řadě očividné snahy Dubčekova vedení o prosazení větší samostatnosti, vedly sovětské vedení postupně k přesvědčení, že vývoj v Československu spěje ke stejným společenským konfliktům jako v roce 1956 v Maďarsku.

Na rozdíl od Dubčekova nevěřilo tehdejší Brežněvovo vedení v možnost smírné reformy a demokratizace byrokraticko-centralistického systému. Každý nekontrolovaný pohyb veřejnosti, každá zásadní změna fungování daného systému jím byla pova-

2 Tento údaj se opírá o jedinou oficiální informaci z r. 1968, kterou uvedl Z. Mlýnář v televizním projevu v září 1968. Hovořil o 70 občanech, kteří přišli o život. *Rudé právo*, 15.9.1968. V. V. Kusín cituje ve svém díle *From Dubček to Charter 77. Czechoslovakia 1968-8*. Edinburgh 1978, s. 11 zprávu vlády o počtu obětí mezi 20.8.-3.9.1968. Podle ní bylo 72 občanů zabito, 267 těžce a 422 lehce zraněno. Novější zveřejněné údaje Hlavní správy VB z r. 1968 udávají celkový počet 94 mrtvých. *Studentské listy*, 1990, č. 13, s. 8, viz příspěvek J. Pecky v tomto sborníku, poznámka 26.

žována za faktor postupného rozkladu základních vazeb reálné socialistického systému.³

Dubčekovo vedení reagovalo na sovětskou kritiku rozporně. Na jedné straně připustilo sovětské vměšování i do takových otázek, jako bylo obsazení funkce prezidenta republiky⁴ (a současně vrchního velitele čs. armády), a na druhé straně nehodlalo ustoupit od základních postulatů nové politiky. Zároveň však demonstrativně odmítalo bránit suverenitu vlastního státu.⁵ To sovětské vedení dobře vědělo. V průběhu politického konfliktu r. 1968 bylo vedení KSSS opět konfrontováno se základní slabinou svých zahraničně politických instrumentů. Ač byl vojenský zásah i z hlediska SSSR *ultima ratio*, muselo vzít záhy na vědomí, že to byl současně jediný účinný prostředek prosazování vlastní politické vůle na území Československa. Z tohoto hlediska se stala srpnová vojenská akce, zvaná „Du-

- 3 Jak je již dlouho známo z Biřakových projevů, byl vývoj v Československu ze strany sovětské i ze strany ostatních účastníků schůzky v Drážďanech v březnu 1968, tzn. na samém počátku reformního procesu, před změnami ve vedení komunistické strany, jmenováním nové vlády, přijetím Akčního programu a vznikem nezávislých politických seskupení charakterizován jako „kontrarevoluce“. Viz nezveřejněné připravené komuniqué z drážďanské konference. Biřak, V.: *Pravda zůstala pravdou*. Praha 1974, s. 287. Ze svědectví bývalého předsedy vlády O. Černíka vyplývá, že v kuloárních rozhovorech učinil v Drážďanech Brežněv svou první nabídku „vojenské pomoci“ Československu. *Rozhlás*, 1990, č. 11., s. 11.
- 4 Srov. Dubčekův projev na plénu ÚV KSČ v září 1969. *Svědectví*, 1970, č. 38, s. 273
- 5 Vedení KSČ z vlastní iniciativy nabídlo Moskvě konání vojenských manévřů na území Československa (viz protokol rozhovoru Dubčka, Černíka, Čisáře a Hájka s delegací francouzské komunistické strany vedené W. Rochetem v polovině července 1968. Kadlec, V.: *Dubček – 1968*. Kolín nad Rýnem 1986, s. 164.). V květnové rezoluci ÚV KSČ a v řadě dalších prohlášení vedoucích politiků byly ostenlativně dementovány zprávy o hrozícím vojenském zásahu sovětské armády a označeny za výmysly a provokace buržoazní propagandy. Tím byly tabuizovány jakékoliv diskuse k tomuto tématu. *Roč šedesátý osmý v usneseních a dokumentech ÚV KSČ*. Praha 1969, s. 198. Odvolání generála Pechlka po oficiálním protestu SSSR, korespondující se srážkami částí naší generality pod vedením generála Džúra o jeho odvolání z funkce, bylo jen logickým důsledkem politiky nezavádávající podnětů k intervenci a veřejného „zařikávání“ nebezpečí vojenské agrese.

naj“, pro sovětské vedení nutnou. Dnes víme, že s vojenskou přípravou intervence bylo započato koncem května 1968,⁶ a že konečné rozhodnutí padlo krátce před vlastní akcí. Bylo přímým důsledkem nesplněných politických aspirací sovětského vedení po jednáních v Čierné nad Tisou a v Bratislavě. Ztráta důvěry v Dubčekovo vedení znamenala v očích Kremlu ztrátu přímé kontroly nad Československem, a tím ohrožení vlastních strategických pozic v centru Evropy. Ač nelze rozebírat poslední bilaterální jednání mezi československým a sovětským vedením podrobně, lze říci, že Čierná byla posledním pokusem ze strany SSSR o politické řešení konfliktu. Jednání nebyla tedy ani „kouřovou clonou“ již rozhodnuté intervence, ani nalezení „modu vivendi“ či politického kompromisu, nýbrž byla jednáním druhu „kdo s koho“ s protichůdnými interpretacemi výsledků rozhovorů.

Z československé strany bylo toto jednání, které rozhodovalo o osudu země, vedeno v mnoha směrech lehkovážně. Vedení KSČ se nechalo izolovat na vlastním území. Telefony byly kontrolovány sovětskou tajnou službou,⁷ takže Dubčekova skupina byla odříznuta od vlastního aparátu, a tím od možnosti rychle reagovat na případné zostření situace. Vzhledem k tomu, že vojenská mobilizace kolem hranic ČSSR v průběhu jednání vrcholila, bylo sovětské vedení v případě politického výbuchu schopno okamžitě vojensky reagovat.⁸ Krom toho přistoupilo Dubčekovo vedení na princip individuálního projevování názorů. Zatímco politbyro KSSS vystupovalo monolitně, provádělo

6 Podle svědectví Zd. Mlynáře to prohlásil Brežněv během srpnových jednání v Kremlu. Je možné, že přípravy začaly i dříve. *Mráz přichází z Kremlu*. Köln, Index, s. 208

7 Viz svědectví překladatelky J. Neumannové (*Listy*, 1983, č. 5, s. 3–7). Také dobové svědectví redaktorů *Smeny* z 31.7.1968 potvrdilo masivní přítomnost sovětské tajné služby. Bifak potvrdil ve svých memoárech na příkladu Smrkovského, který se snažil pomoci diletantské „tajné řeči“ informovat telefonicky Prahu o stavu jednání, že sovětská tajná služba kontrolovala a odposlouchávala telefony. *Signál*, 8.1.1990, č. 1–2.

8 Generál Rusov potvrdil na schůzi předsednictva Národního shromáždění v srpnu r. 1968, že během jednání v Čierné došlo v NDR k mobilizaci 650 000 vojáků. *Listy*, 1978, č. 5, s. 56.

Dubčekovo předsednictvo před očima kremelského vedení otevřené hlasování. Hlavně však československá strana v tomto jednání neusilovala o dosažení jakýchkoliv písemných závazných prohlášení či dokumentů hilaterálního konsensu. Obecná deklarace v Bratislavě byla jen zdánlivým kompromisem, ideologickým pamfletem, eklektickou směsí formálního potvrzení suverenity ČSSR a možnou, byť nedostačující, ideologickou platformou sovětské invaze.

Vojenská invaze byla ze strany SSSR dovršením jeho eskalační politiky vůči ČSSR. Dohady o rozporech v politbyru KSSS⁹ nejsou ani pravděpodobné, ani nutné pro objasnění jak invaze samé, tak jejího časového rozvrhu.

Provedení intervence vykazuje stereotypní rysy. Politická režie se orientovala na Maďarsko roku 1956. Ačkoliv šlo v obou případech o tzv. „spojenecký konflikt“, nepočítalo sovětské vedení v případě Československa s většími bojovými akcemi. Šlo mu o rychlé uskutečnění politiky *fait accompli* pomocí masivního nasazení půlmilionové armády a vytvoření „revoluční vlády“, která by intervenci legitimovala. Svou logikou by tento konstituční akt vedl k rozkolu KSČ. „Dělnicko-rolnická“ vláda měla být zaštitěna prezidentem republiky generálem L. Svobodou, na jehož politickou loajalitu vůči SSSR se tehdejší moskevské vedení právem mohlo spolehnout. Pod dojmem celonárodního antikolaboračního odporu však generál Svoboda odmítl využít svých ústavních pravomocí k vytvoření jakési přechodné vlády „národní záchrany“, která by se stala nástrojem sovětské politiky. Místo toho usiloval o jednání za přítomnosti zatčeného reformního jádra vedení KSČ. Původní sovětský plán tedy ztroskotat na civilním odboji.

9 Tuto tezi zastává i Z. Mlynář (Mlýz, s. 215 a n.). Po dlouhá léta byla jakousi neoficiální verzí poražených reformních komunistů. Nelze přehlédnout, že teze o mocenském boji v sovětském politbyru a náhlém vítězství „jestřábů“, kteří odmítli modus vivendi z Čierné a Bratislavy, pro jejíž verifikaci dodnes neexistuje ani jeden důkaz, měla exkulpační ráz. Ne slepota Dubčekova vedení vůči ohrožení země, ale konspirace v Kremle vedla k tomu, že intervence „spadla z nebe“.

K tomuto odboji jen dvě krátké poznámky. Byl institucionální i spontánní, celonárodní a aktivně antikolaborační. Během tohoto týdenního odboje splynuly zájmy obyvatelstva a KSČ, která se až na malé skupinky kolaborujících či pasívně vyčkávajících funkcionářů stala důležitou organizovanou součástí antikolaborační fronty. Na rozdíl od Maďarska 1956 se tedy KSČ ani nerozpadla, ani nerozštěpila.

Původní sovětský plán tedy přechodně ztroskotal ve dvou směrech. SSSR si nedokázal vytvořit okupační aparát k dosažení svých politických cílů a mezinárodně legitimovat provedenou agresi. Poprvé od prvního „pozvání“ Rudé armády k „bratrské pomoci“ v Mongolsku 1921 se SSSR nepodařilo formálně – a to dodnes – legitimovat vojenskou invazi. Podařilo se mu později pouze zlegalizovat pobyt svých vojsk na území ČSSR. V mezinárodním kontextu znamenala intervence potvrzení a upevnění rozděleného politického statu quo v Evropě a jednostrannou změnu vojenského poměru sil na demarkační linii. Vedlo to k protestu NATO a k pozdějšímu „dozbrojení“ na Západě.

Ze slepé uličky, do níž se sovětská politika vmanévrovala, ji vyvedl generál Svoboda svým odletem do Moskvy, byť jeho úmysly byly omezenějšího rázu. Bez souhlasu orgánů XIV. sjezdu KSČ přistoupil v Moskvě na sovětské podmínky nerovného jednání a již před vlastními jednáními akceptoval některé zásadní ústupky, jako bylo stažení československé otázky z Rady bezpečnosti OSN a anulování XIV. sjezdu KSČ.¹⁰

● jednáních v Kremlu vlastně ani nemůže být řeč. Byla tam shromážděna politicky heterogenní skupina asi 20 československých vedoucích politiků, včetně zatčené a unesené reformní části vedení. Nevyjednávali s oficiálním sovětským orgánem, nýbrž jim byla několika zástupci politbyra KSSS předkládána k podpisu různá ultimáta, jejichž konečnou podobu tvoří tzv. moskevský protokol z 26.8.1968. Tento protokol, jehož utajení si sovětské vedení vynutilo, byl stvrzenou formou politického diktátu. Radikálně omezoval vnitřní i vnější suverenitu ČSSR.

10 Viz *Exkurs • úloze Ludvíka Svobody v srpnových událostech 1968* v tomto sborníku.

V řadě konkrétních bodů si sovětské vedení zajistilo kontrolu nad všemi mocensky relevantními oblastmi československé politiky. Šlo tak daleko, že Dubčekovo vedení ztratilo i suverenitu v oblasti personální politiky v nejvyšších orgánech státu a vládnoucí strany. Kromě toho byl protokolem stvrzen princip politického vydírání. Podepsání protokolu československým vedením, s výjimkou F. Kriegla, znamenalo politickou kapitulaci vůdců reformního hnutí. Tzv. sovětské ústupky byly pouze verbální, což u tajného protokolu nehraje rozhodující roli. Navíc byly všechny body, v nichž československé vedení spatřovalo jakýsi kompromis, vázány na budoucí dvoustranná jednání. Hlavním znakem protokolu byla nutnost jeho další interpretace, a ta bývá zpravidla závislá na poměru sil. Zatímco Dubčekovo vedení interpretovalo protokol utilitaristicky v tom smyslu, že považovalo absenci některých politických výrazů a hodnocení ze strany SSSR (např. „kontrarevoluce“) za politický úspěch, interpretovalo ho sovětské vedení pragmaticko-mocensky jako rámcovou kontrolní smlouvu. Sovětské vedení nadále sledovalo svůj původní politický cíl obnovy kontroly nad ČSSR pouze rozšířenou personální koncepcí. Reformní jádro KSČ bylo podpisem moskevského protokolu zlomeno a už se politicky nevzpamatovalo.

Logika každé restaurace vyžaduje ve své první, většinou rozhodující fázi, zlomení nebo narušení organizované fronty odporu a poté buď násilné frontální, nebo postupné prosazování politických cílů restaurace. Návrat Dubčekova vedení do funkcí zásadně změnil formu a povahu konfliktu. Již zde nestály proti sobě dvě síly, více méně sjednocená společnost na jedné straně a na druhé cizí vojensko-politická moc, snažící se, jako v Maďarsku 1956, demokratickou veřejnost mocensky rozdrtit a atomizovat. Tento původní konflikt se nyní transformoval na otázku loajality československé veřejnosti, státních a stranických institucí k Dubčekovu vedení. Jádro tohoto vedení, čtyřlístek Dubček, Svoboda, Černík a Smrkovský, se stalo během okupace symbolem civilního antikolaboračního odporu. Ačkoliv se fakticky stalo nástrojem i objektem sovětské restaurační politiky, podařilo se Dubčekovu vedení, díky vlastním politickým iluzím – u jednotlivých členů vedení spíše *wishful thinking* – udržet si tuto symbolickou aureolu a postupně demobilizovat celonárodní

antikolaborační odpor. Celonárodní loajalitu získalo slibem pokračování v polednové politice a odchodu okupačních vojsk. S představou zpomalené a umírněné cesty další reformní politiky („reformy bez extrémů“) a podněcováním iluzí o slučitelnosti podstaty reformního procesu se sovětskými zájmy („upřímný kompromis s SSSR“) se Dubčekovu vedení podařilo zevšeobecnit logiku „menšího zla“, tj. provádění restriktivních opatření vlastními prostředky. Vydatnou podporou přitom bylo působení partikulárních společenských zájmů. Tak jako se Dubčekovo vedení utěšovalo, že nikoli sovětští zmocněnci, nýbrž oni dosedli opět do vládních křesel, a zástupci XIV. sjezdu považovali i přes ztrátu národní suverenity zachování existence vlastní strany za úspěch, kompenzovalo i armádní vedení čerstvou zkušenost vlastní nemohoucnosti faktem, že československá armáda nebyla odzbrojena. Na národní úrovni (v případě Slovenska) i na úrovních institucionálních, svazových či skupinových se setkáváme s fenoménem zúžení politického uvažování a perspektiv.

Hledáme-li politické koncepce spořádaného ústupu reformní politiky po návratu z Moskvy, najdeme nanejvýš obrysy či zlomky možných koncepcí, které se však neuskutečnily. Neprosadila se ani koncepce maximálního využití všech politických iniciativ, moskevským protokolem nezakázaných *expressis verbis* (např. návrh J. Šabaty na svolání českého sjezdu KS jako možného a v rámci federalizace nutného stabilizačního opatření¹¹), ani koncepce ofenzivní stabilizace reformního středu ve straně i za cenu konfliktů s veřejností (úvahy Z. Mlynáře o čistkách proti radikálním i proti konzervativně stalinistickým silám v KSČ¹²).

11 Svě úvahy o šancích posrpnové politiky vysvětlil J. Šabata ve stati O osmašedesátém v šestaosmdesátém. In: *O odpovědnosti v politice a za politiku*. Praha 1986, vyd. Charta 77, s. 94–109.

12 Ve svých memoárech Z. Mlynář tento kurs jen naznačuje. (Mráz, s. 318.) Řečeno v kostce, doufal, že by moskevské vedení dalo před novým frontálním konfliktem přednost pádu promoskevských kolaborantů, kdyby současně byly rychle obnoveny základní vazby byrokraticko-centralistického režimu. Tento kurs měl být prováděn centristy typu Černíka, Štrougala a Husáka (leč bez Biřaka, Indry, Kapka, Jakeše aj.) a měl umožnit odchod reformistů do druhé řady. I když je nutno z řady důvodů pochybovat o proveditelnosti jakéhosi „spořádaného ústupu“, inspirovaného představou „restaurace s lidskou tvář“

Dubčekovo vedení, okleštěné o řadu důsledných zastánců referem, se od svého návratu z Moskvy nalézalo přes denně opakované proklamace o jednotě vedení strany, státu a společnosti, ve stavu faktického rozkladu. Praktikovaná „realistická“ politika stavěla v principu na stejných premisách jako před srpnem. Snažila se zachovat si loajalitu národa a přitom uspokojit sovětské požadavky. Reprodukovala tím politiku, která v srpnu ztroskotala, i krize, které k němu vedly. Praktická reálpolitika se stávala stále víc bezprincipiálním ústupem sovětským požadavkům a obnovou tajné diplomacie kabinetní politiky a tiché restaurace byrokraticko-mocenských aparátů. Již v listopadu 1968, tj. tři měsíce po invazi, došlo k ofenzivě konzervativních sil v ÚV KSČ, a v mocenském centru k přesunu k politice, která postupně izolovala i Dubčeka. Bez tlaku veřejnosti a stranické báze by pod sovětským náparem došlo k poměrně rychlému politickému zvratu.

Reálpolitika sice navenek nadále uskutečňovala některé reformní prvky (rehabilitaci, alejiž se zákazem K-231, federalizaci, ale – přes existenci ČNR – bez adekvátních českých zastupitelských a stranických orgánů), pod povrchem však byly systematicky obnovovány základní vazby byrokraticko-centralistického systému. Praktická neschopnost reálpolitiky rozšířit politický prostor vzhledem k SSSR vedla k tomu, že ho rozšiřovala vůči vlastní veřejnosti. Vytvořila labilní a přechodnou rovnováhu mocenských sil, přičemž každý otřes a každá krize vedly k mocenskému posunu ve smyslu sovětských intencí. Lze říci, že sovětská restaurační koncepce manifestace síly (*power projection*) a hrozba další eskalace byla v podstatě úspěšná, a to i mezinárodně.¹³ Pod jejím tlakem se v KSČ přeskupily síly natolik,

kádárovského typu (moskevský protokol, správnost hodnocení centristických politiků, hranice manipulovatelnosti každého restauračního procesu, orientace na výsledky Kádárovy politiky, ale abstrahování od krvavé a represivní cesty, která společenskému kompromisu v Maďarsku léta předcházela), šlo alespoň o pokus formulovat nějakou ucelenější strategii politiky autorestaurace po srpnu, k níž se Dubčekovo vedení moskevským podpisem zavázalo.

13 ● Oficiální stažení československého protestu z Rady bezpečnosti v důsledku podpisu moskevského protokolu uzavřelo okupační Československa jako mezi-

že již za Dubčeka prováděla autorestauraci. Důležitým momentem tohoto procesu byla nenarušenost základních struktur byrokraticko-centralistického systému. Ta tvořila základ nadále působící strukturální afinity politických zájmů vládnoucích elit na obou stranách státního konfliktu. Během celého reformního procesu až do intervence bylo z přibližně 250 000 nomenklaturních míst vyměněno asi jen 100 vyšších funkcionářů.¹⁴ Také srpen nepřivodil žádný personální otřes. V důsledku invaze bylo vyměněno jen asi 20 vyšších funkcionářů. O to závažnější je skutečnost, že všechny vývojové fáze byly prováděny prakticky stejnými orgány. Tentýž ÚV KSČ, který svrhl Novotného, jednohlasně schválil Akční program KSČ, poté přijal moskevský protokol, s malými výjimkami hlasoval pro sesazení Dubčeka a jeho nahrazení Husákem, a konečně odhlasoval naprostou negaci reformního programu a vyloučení jeho zastánců z vlastních řad. Totéž platí o parlamentu. Počet vyloučených členů ÚV KSČ a z politických důvodů odvolaných poslanců parlamentu byl sice významný, ale až do počátku čistek v poměru ke zbylé většině relativně malý. Velká část členů vedoucích orgánů se vždy přizpůsobila dané fázi vývoje. Také předsednictvo ÚV KSČ se v období 1968–1971 (druhý XIV. sjezd KSČ) změnilo celkem osmkrát.¹⁵ ÚV KSČ a stranická špička disponovaly personální rezervou pro skoro všechny politické varianty vývoje. V každém okamžiku celého průběhu transformace a první fáze restaurace v něm byly všechny tyto síly zastoupeny. Tato strukturální a personální kontinuita objasňuje z velké části onen proces

národní problém, jímž by se musely zabývat vlády západních států. Na rozdíl od rozbité světové veřejnosti došlo v rámci „nukleární diplomacie“ k rychlému vyrovnání se většiny západních vlád se sovětskou agresí. Na Valném shromáždění OSN 2. října 1968 došlo sice k verbálním šarvátkám mezi západními a sovětskými politiky, ale zůstaly bez jakýchkoliv politických konsekvencí.

14 Jde o odhad, učiněný na základě oficiálně zveřejněných změn ve vyšších nomenklaturních místech. Tento údaj neobsahuje např. změny členů krajských výborů KSČ v červnu 1968, tj. cca 700 nových funkcionářů KSČ. *Život strany*, 1968, č. 12, s. 12.

15 Viz příloha č. 1.

„měkkých“ skluzů a přechodů, které byly pro československou restauraci typické.

V uvedené souvislosti je nutné se zmínit o významu „slovenské otázky“. V průběhu Pražského jara a léta se vytratila ze středu zájmu. V Čechách dominovaly jiné problémy a jaksi se zapomnělo, že slovenská otázka sehrála centrální roli při pádu Novotného. Během jara a léta 1968 došlo k určitému vývojovému rozchodu, který se obrazil i v silicím disentu mezi vlivnými skupinami české a slovenské inteligence, a to nejen literární kulturní, nýbrž i na úrovni expertů – právníků, ekonomů aj. Odlišnost národních přístupů, vývojového stupně, interpretace minulosti i zdrojů a náplně Ledna 1968 vedla k pozvolnému odcizení, diferenciaci, ba částečnému rozpadu antinovotnovské koalice. Na Slovensku se inteligence rozpoltila na dvě skupiny – reformně demokratickou, seskupenou kolem redakce *Kultúrneho života*, a národně komunistickou, reprezentovanou týdeníkem *Nové slovo*. Druhá byla mocensky daleko vlivnější. Po invazi se nejednalo – jak se často tvrdí – o jakousi rusko-slovenskou politickou směnu mezi Husákem a Brežněvem (federalizace za normalizaci), ale o reálnou diferencii obou národních pojetí obrody a smyslu Ledna, kterou Sověti mohli využít. I po podepsání moskevského protokolu existovalo reálné ohrožení projektu federalizace. Sověti byli otevřeně skeptičtí a proti federalizaci strany vyslovili politické veto. Mimo to ve vládních komisích pokračoval spor o podobě plánované federace, který trval téměř do samého vyhlášení federálního zákona 28. 10. 1968. Strach slovenské národně komunistické reprezentace, že v případě rostoucího napětí a náhlého zostření situace bude pohřbena – z jejich tehdejší historické perspektivy neopakovatelná – dějinná příležitost pro dosažení národní svébytnosti, byl reálný a v mnohém opodstatněný.

Pro slovenskou národně komunistickou elitu, která v srpnu 1968 na sjezdu KSS bezkonkurenčně stabilizovala své mocenské postavení, znamenala federace konkrétní formu demokratizace. Zde se obrážela nedemokratická komponenta slovenského národního komunismu. Federace znamenala zvýšení národní participace na centrální moci a samosprávu, včetně ekonomiky. Současně rehabilitaci novějších národních dějin, a tím posílení

slovenského národního vědomí. Slovenský národ chápal rok 1968 většinou jako dovršení národního procesu a jako vstup Slováků na evropské jeviště národů. V podmínkách reálpolitiky byla Husákova politika zajišťování federace za cenu ústupků od demokracie podpořena širokými vrstvami na Slovensku. „Realistický“ ústup jako způsob záchrany národní emancipace zde podporovala i skutečnost, že se Husákovi podařilo legalizovat sjezd KSS a prosadit výměnu starých kádrů. KSS měla zcela nové vedení a ÚV KSS 80 % nových členů. Byl to významný pacifikační faktor vůči slovenské veřejnosti. Češi obdobnou politickou kompenzací nedisponovali. V této fázi restaurace provádělo slovenské vedení věrohodnější variantu reálpolitiky a stalo se pro konzervativně centristické vrstvy českých komunistů modelem úspěšné pacifikace společnosti. Vliv slovenské politiky se po srpnu neustále zvyšoval a lze říci, že slovenská třetina snad poprvé v dějinách společného státu politicky vyvážila českou dvoutřetinu. Sovětská restaurační politika tuto národní diferencii pochopila a obratně využila.

Všechny dosud uvedené argumenty ještě uspokojivě neobjasní skutečnost, že se proti postupující restauraci nezformoval dostatečně silný společenský odpor, který by byl perspektivně schopen vynutit na restauračním režimu významné sociálně politické kompromisy, jako tomu bylo v Polsku po roce 1981, a z delšího časového pohledu i v Maďarsku po skončení vln represí.

Politická veřejnost, tento nejdůležitější výdobytek demokratického procesu, prodělala v důsledku intervence rozporuplný proces vnitřních přeměn. Na jedné straně zesílil proces její sociální diferenciaci, zvláště aktivizaci dělnictva, na druhé straně se zúžila její autonomie, a to dvojím způsobem. Zákaz všech nekomunistických a později i autonomních zájmových organizací zvýraznil slabost veřejných politických struktur nedostatečně institucionalizovaných a legalizovaných.¹⁶ Podobně působilo znovuzavedení cenzury. Avšak již před intervencí se orientace

¹⁶ Nejenže v krátkém období nemohly dostatečně vykristalizovat nové nosné pilíře politického pluralismu, ale ani připravované zákony, např. shromažďovací a spolkovací, nebyly uskutečněny. Padla jen cenzura, a ta byla po intervenci

veřejnosti významně deformovala. Pod tlakem ohrožené národní suverenity se vytvořil mýtus o celonárodní jednotě. Heslo „Jsme s vámi, buďte s námi“, které vyšlo od českých intelektuálů, symbolizovalo tužby po autentické politické reprezentaci, která za všech okolností bude hájit suverenitu země. Tyto projekce však neodpovídaly realitě, naopak, pomáhaly ji zamlžovat a vytvářely různé mýty. Jak jinak si lze vysvětlit skutečnost, že Dubčekovo vedení dosáhlo vrcholu své popularity až po podepsání moskevského protokolu.¹⁷ Ještě absurdnější byl kult prezidenta Svobody, který prováděl politiku rychlého a aktivního sblížení se sovětským vedením a přesto byl stylizován do role národního hrdiny. Zde je nutné se zmínit o mýtotvorné funkci většiny českých a slovenských intelektuálů, kteří nadále dominovali nezávislému veřejnému mínění. Ažkoliv odmítali pokusy vedení KSČ o ovládnutí politického pole, podíleli se na jeho zužování. Přijali ve své většině logiku menšího zla, vyloučili politický radikalismus ze spektra „zodpovědných“ politických koncepcí a rezignovali na kritiku základních pilířů praktikované reálpolitiky. I přes často radikální a osobně odvážnou kritiku jejích dílčích aspektů odmítla naprostá většina československých intelektuálů přijmout své politické angažmá v roli soupeře o moc. Tím se dostala do polohy veřejného karatele, poukazujícího na rostoucí diskrepanci mezi praktickou politikou a Akčním programem, jehož důsledným obhájcem se stala v okamžiku, kdy od něho stranické vedení ustupovalo. Nelze samozřejmě říct, že tato „omezená osvěta“, kterou českoslovenští intelektuálové povětšinou po intervenci praktikovali, byla důsledkem jejich nedostatečných morálních nebo intelektuálních predispozicí. Spočívala v historické omezenosti samého reformně komunistického přístupu. Před ztroskotáním reformně komunistického projektu nebyla většina intelektuálů ani schopna, ani ochotna tuto omezenost skutečně překonat.

Tato základní orientace se projevila i v praktických protestech. Ani studentská stávka, ani radikalizace odborů či zaklá-

¹⁷ opět obnovena. Občanská veřejnost se nacházela v právním vakuu.

¹⁷ Viz příloha č. 2.

dání podnikových rad pracujících, ani Koordinační výbor tvůrčích svazů a různé smlouvy o spolupráci dělníků, studentů a intelektuálů nebyly schopny vytvořit dostatečně silná a autonomní spojení, která by byla s to čelit postupující restauraci. Kulminačním bodem první fáze restaurace byla krize kolem J. Smrkovského.¹⁸ Obsahovala všechny krizové momenty – rozpad Dubčekova vedení, sovětský nátlak a vydírání, odlišnosti mezi Čechy a Slováky, neschopnost zastánců reformem v mocenských strukturách využít jediný politický potenciál, kterým vládli, tj. tlak veřejnosti, a konečně i neschopnost loajální politické veřejnosti čelit postupující restauraci. Byla-li krize okolo J. Smrkovského klíčovým okamžikem, v němž se upevnil mechanismus restaurace, stala se krize v důsledku upálení Jana Palacha již symbolickým pohřbem reformního procesu.¹⁹ Tzv. hokejová kri-

¹⁸ J. Smrkovský se stal již v Drážďanech v březnu 1968 terčem útoků politiků pokrytecké aliance pěti států Varšavské smlouvy. Po srpnu byl sovětským vedením ostentativně ignorován. G. Husák, který po srpnu 1968 budoval svoji politickou kariéru již ve spojení s kremelským vedením, využil na sklonku r. 1968 uskutečnění federace, aby zbavil Smrkovského vlivné funkce předsedy Národního shromáždění a nahradil ho P. Colotkou. Tento manévř mu jak známo vyšel i přes hrozbu nejsilnějšího odborového svazu českých kovodělníků politickou stávkou, neboť Smrkovský podlehl záklusivnímu tlaku a přispěl tak k demoralizaci hnutí za jeho podporu. V rozhodujících momentech to byl opět prezident Svoboda, který vyvíjel silný nátlak na Smrkovského demisi. (Smrkovský, J.: Významné svědectví. *Tamtéž*, s. 25.)

¹⁹ Praha zažila jeden z největších spontánních masových smutečních průvodů v novodobých dějinách. Se svícemi v rukou se sunuly Prahou mlčící zástupy občanů. Pevládal smutek a otřes nad smrtí mladého studenta. Jeho politická výzva však zůstala prakticky bez odezvy. Právě zasedající ÚV KSČ reagoval převážně „neschopností truchlit“ (A. Mitscherlich). Cynik Husák se dokonce chopil čerstvé zprávy, aby řekl nejen co si myslí, ale co je. Prohlásil: „My se sami trochu, a to celá strana, poléváme benzínem a zapalujeme a myslíme si, jací jsme pašáci...“ (*Protokol zasedání ÚV KSČ 16.–17.1.1969*, s. 90). Není divu, že nelečnost většiny ÚV KSČ otfásla některými členy ÚV, předně jednou z mála žen v tomto mužském společenství. Lékařka H. Rašková byla natolik zděšená úrovní diskuse, že prohlásila: „Ten mladý student jako by tušil, jak to tady vypadá (hluk v sále)...“ (*Tamtéž*, s. 105.), a připomněla ÚV KSČ povinnost promluvit k mladé generaci. Z. Mlynář vzpomíná, že „po těchto slovech byla hrubými výkřiky z pléna přehlušena, stalinisté a sovětské agenti z řad ÚV KSČ na ni doslova štěkali.“ (*Mlýář*, s. 321.)

ze koncem března 1969 s následným pádem Dubčeka již dostávala obrysly frašky.²⁰

G. Husák, který převzal v dubnu 1969 vedení strany, nastoupil nejprve v póze legitimního dědice Dubčeka, jako jeho pokračovatel ve změněných podmínkách. Chtěl se, podle vlastních slov, odlišovat jen v metodách, ne v obsahu politiky.²¹ Jeho malý akční program z května 1969 znamenal řádné upevnění státního a mocenského aparátu a opětného prosazení stranického vlivu do všech společenských organizací. Zákazem řady politiky nepohodlných časopisů a přeměnou Národní fronty v převodovou páku uvedl do chodu staré mechanismy ovládnutí společnosti. Konsolidace moci dospěla tak daleko, že při prvním výročí okupace se restaurace mohla proti společnosti prosazovat domácími prostředky. Pomocí zákonů, podepsaných ještě Dubčekem, byly vytvořeny předpoklady pro kriminalizaci všech nezávislých forem politického a sociálního protestu. Spontánní výbuch nespokojenosti v srpnu 1969 vedl sice k nejmohutnějším demonstracím od intervence, ale ani tento protest nenalezl politické pokračování. Naopak, byl využit Husákovým režimem k naprotě negaci reformních cílů a k zahájení široké perzekuce všech odpůrců jeho politiky. Neexistence organizovaného politického

20 Nejen zcela nepolitický podnět krize, vyvolané v Praze v březnu 1969 vítězstvím našich hokejistů nad mužstvem SSSR, ale i následný pád Dubčeka a rozpačitá reakce obyvatelstva vykazovaly značnou konfuzi. Dubček v dubnové krizi po opětném tlaku a výhrůžkách z Moskvy rezignoval, hlavně však proto, že už ho nikdo z vlivných mužů v předsednictvu strany jednoznačně nepodpořil, ba naopak. Část reformně komunistických intelektuálů v ÚV, jejichž mluvčím byl historik M. Hübl, uvěřila, že „energičtější politik“ Husák lépe zvládne situaci, a podpořila ho. Veřejnost skoro neprotestovala, část pražských studentů se marně snažila o masovou stávkou a opoziční časopis *Reportér* stačil ještě krátce před svým zákazem vyslovit podporu novému prvnímu tajemníku ÚV KSČ G. Husákovi a vyzdvihnout jeho nesmířitelný boj proti Novotného dogmatismu. (*Reportér*, 1969, č. 18, s. 1.)

21 Husák prohlásil po své volbě do funkce prvního tajemníka ÚV KSČ v televizi 17.4.1969: „Obrat, který je nevyhnutelný... bude jen v metodách provádění této politiky... Nevzdávám se ničeho z velkých myšlenek, které se v minulém roce dostaly do našeho veřejného života... Proto touto cestou prosím vás o klid... o podporu tohoto kursu.“ *Projevy a stati*. Praha 1970, s. 7, 9.

odporu umožnila restauračnímu režimu izolování lokálních, sociálních a skupinových středisek skutečného či domnělého odporu a naprostou atomizaci rezistenčního potenciálu společnosti. V lednu 1970 došlo k další rozhodné změně ve vedení strany a k návratu radikálních dogmatických sil do centra moci.²² Ony pak určují podobu a intenzitu inkvizičních čistek, kterými byl zlomen pasivní odpor společnosti. Radikalizace čistek, kterým padla za oběť asi třetina strany, tj. skoro 500 000 členů,²³ návrat vysloveně stalinských skupin do mocenských pozic, hysterická restalinizace stranické ideologie, konfliktní, antireformní kurs Husákova vedení a široká perzekuce politických protivníků se stávají signaturou „normalizační politiky“, která byla stvrzena na „sjezdu vítězství“, tj. druhém XIV. sjezdu KSČ v r. 1971.²⁴ Na rozdíl od Maďarska a ještě ve větší míře od Polska 1981 se Husákův režim mohl opřít o poměrně konsolidované hospodářství. I přes některé výkyvy a inflační tlaky nebyl narušen růst základních ukazatelů národního hospodářství a nenastal tak žádný dramatický zlom. Ačkoliv Husákův režim opět prodloužil pracovní dobu, zakázal dělnické rady a okleštil práva odborů, opíral se právě v rozhodujících letech 1969–70 o sociální výdobytky z r. 1968, jejichž hlavním výrazem byl vzestup reálných

22 Viz příloha č. 1.

23 Viz následující tabulka z mé studie (pseud. Jan Skála) „Porážka Pražského jara. Od srpnové intervence r. 1968 k restauraci byrokratického mocenského systému“. Březen 1982, Studie č. 27 vědeckého projektu Z. Mlýnáře *Zkušenosti Pražského jara 1968*, s. 66. Výpočty byly provedeny na základě zveřejněných i utajených údajů o počtu členů KSČ.

stav členů	1968	1971	Počet vyloučených	% vyloučených
KSČ	1 678 983	1 194 191	484 792	28,87
česká KS	1 370 285	939 515	430 770	31,43
KSS	308 678	254 676	54 022	17,49

24 XIV. sjezd KSČ se konal po ukončení čistek a rozsáhlé politické perzekuci v celé zemi. Brežněv delegáty pochválil a prohlásil o sjezdu: „Lze jej právem označit za sjezd vítězství nad nepřáteli socialismu v ČSSR, za sjezd triumfu socialismu.“ *XIV. sjezd Komunistické strany Československa. Praha 25. května – 29. května 1971*, s. 164.

mezd.²⁵ Normalizovanému režimu se podařilo lepším zásobováním zajistit růst osobní spotřeby právě v těchto letech. Zde je počátek obrazu oné sice relativně syté, avšak politické svéprávnosti zbavené společnosti, který byl tak typický pro celou Husákovu éru.

Provedená restaurace měla dalekosáhlé důsledky. V rámci sovětského bloku si ČSSR prodělala svou zásadní zkušenost se Sovětským svazem a přiblížila se tak maďarským a polským zkušenostem. Znamenala konec středoevropského revizionismu ve smyslu mobilizace mas pro návrat k původním cílům komunistické politiky. V československých podmínkách znamenala restaurace i konec specificky českého prokomunistického establishmentu, který byl v poválečné střední Evropě jedinečným jevem. KSČ sice obnovila svou moc, ale ztratila, historicky viděno, kulturní hegemonii mezi širokými vrstvami a zcela u inteligence. V národnostní otázce zamezila restaurace vyřešení česko-slovenského národního problému a ještě ho prohloubila. Z hlediska ekonomického a sociálního vývoje znamenala umělelou stagnaci, která neodpovídala ani potřebám, ani vývojovým možnostem československé společnosti a která ani přes hospodářský růst není srovnatelná s dynamikou 50. a 60. let.²⁶ A konečně, eliminace tvůrčích elementů z řad KSČ změnila i charakter vládnoucí elity. Stala se „rezavou brzdou“ (Troickij) ve východním bloku a pouhým správcem statu quo uvnitř země.

25 V roce 1968 stouply průměrné reálné mzdy o 5,4 % a osobní spotřeba obyvatelstva stoupla o 5 %. Černík, ●: *Rudé právo*, 12.11.1968.

26 Silný rozmach růstu kvantitativních faktorů hospodářského růstu, mobilizace pracovních sil a s ní spojená masová integrace žen do výrobní sféry, urychlená industrializace Slovenska, vitalita marxisticko-leninské ideologie, působivost zčásti ještě intaktních utopií o „zářných zítřcích“ a manicheistických představ o stavu světa, podpořené u širokých vrstev obyvatelstva v 50. letech studenou válkou, kontrastovaly s utlumenou sociální, ekonomickou a politickou dynamikou brežněvovsko-husákovské éry stagnace, která se mj. odrazila v defenzivním ideologickém pojmu „reálně existujícího socialismu“. Ideologie revolucionářů se změnila v dogma funkcionářů. (Bender, P.: *Das Ende des Ideologischen Zeitalters*. Berlin 1981, s. 16 a n.)

Příloha č. 1

Změny ve složení PÚV KSČ 1968–1971

<i>Do ledna 1968</i>	<i>Duben 1968</i>	<i>Srpen 1968 XIV. sjezd KSČ</i>	<i>31.8.1968</i>
První tajemník:			
A. Novotný	A. Dubček	A. Dubček	A. Dubček
Předsednictvo:			
O. Černík	F. Barbínek	A. Dubček	V. Biřák
J. Dolanský	V. Biřák	J. Smrkovský	D. Černík
A. Dubček	O. Černík	O. Černík	E. Erban
J. Hendrych	A. Dubček	J. Špaček	L. Hrdinová
M. Chudík	D. Kolder	F. Kriegel	J. Hetteš
D. Kolder	F. Kriegel	B. Šimon	G. Husák
B. Laštovička	J. Piller	Č. Čísař	V. Kabrna
J. Lenárt	E. Rigo	O. Šik	Z. Mlynář
A. Novotný	J. Smrkovský	V. Šilhán	K. Neubert
O. Šimůnek	J. Špaček	V. Slavík	J. Piller
	O. Švestka	L. Hrdinová	J. Pinkava
		V. Matějček	Š. Sádovský
		B. Kabrna	V. Slavík
		Z. Hejzlar	J. Smrkovský
		J. Litera	L. Svoboda
		E. Goldstücker	V. Šimeček
		B. Vojáček	B. Šimon
		M. Hübl	J. Špaček
		M. Moc	A. Ťažký
		V. Šimeček	Z. Zrak
		G. Husák	
		J. Zrak	
		A. Ťažký	
		Š. Sádovský	
		P. Colotka	
		J. Turček	
		V. Pavlenda	
		A. Zámek	

Do ledna 1968 *Duben 1968* *Srpen 1968* *31.8.1968*

Kandidáti

A. Kapek	A. Kapek		F. Barbírek
M. Pastýřík	J. Lenárt		J. Lenárt
M. Sabolčík	M. Vaculík		K. Poláček
Š. Sádovský			
M. Vaculík			

Tajemníci

A. Novotný	A. Dubček	Š. Sádovský	A. Dubček
J. Hendrych	Č. Císař	A. Dubček	Z. Mlynář
D. Kolder	A. Indra	Č. Císař	A. Indra
V. Koucký	D. Kolder	Z. Mlynář	V. Biřak
L. Štrougal	J. Lenárt	V. Slavík	J. Lenárt
Š. Sádovský	Z. Mlynář		J. Špaček
	Š. Sádovský		J. Hetteš
	V. Slavík		J. Kempný
	O. Voleník		F. Penc

*Listopad 1968**Duben 1969**Září 1969***První tajemník**

A. Dubček	G. Husák	G. Husák
-----------	----------	----------

Předsednictvo

V. Biřak	V. Biřak	V. Biřak
O. Černík	P. Čolotka	P. Čolotka
E. Erban	O. Černík	O. Černík
L. Hrdinová	A. Dubček	E. Erban
J. Hetteš	E. Erban	G. Husák
G. Husák	G. Husák	J. Piller
V. Kabrna	J. Piller	Š. Sádovský
K. Neubert	Š. Sádovský	L. Svoboda
J. Piller	L. Svoboda	L. Štrougal
J. Pinkava	L. Štrougal	K. Poláček
Š. Sádovský	K. Poláček	
V. Slavík		
J. Smrkovský		
L. Svoboda		
V. Šimeček		
B. Šimón		
J. Špaček		
A. Ťažký		
Z. Žrak		
L. Štrougal		

Jan Pauer

Listopad 1968

Výkonný výbor

O. Černík
A. Dubček
E. Erban
G. Husák
Š. Sádovský
L. Svoboda
L. Štrougal

Kandidáti

F. Barbírek
J. Lenárt
K. Poláček

Tajemníci

A. Dubček
L. Štrougal
J. Špaček
J. Lenárt
A. Indra
V. Biřak
J. Hetteš
J. Kempný
F. Penc

Duben 1969

G. Husák
L. Štrougal
J. Špaček (do 30.5.69)
J. Lenárt
A. Indra
V. Biřak
J. Hetteš
J. Kempný
F. Penc

Září 1969

G. Husák
L. Štrougal
J. Lenárt
A. Indra
V. Biřak
J. Hetteš
J. Kempný
F. Penc (do 11.12.69)

Leden 1970

První tajemník

G. Husák

Předsednictvo

V. Biřak
P. Colotka
E. Erban
D. Hanes
V. Hůla
G. Husák
A. Indra
A. Kapek
J. Korčák
J. Lenárt
L. Svoboda
L. Štrougal

Květen 1971

G. Husák

V. Biřak
P. Colotka
K. Hoffmann
G. Husák
A. Indra
A. Kapek
J. Kempný
J. Korčák
J. Lenárt
L. Svoboda
L. Štrougal

Ledén 1970

Kandidáti

D. Hanes
V. Hůla
A. Indra

Tajemníci

V. Bílak
G. Husák
J. Fojtík
M. Hruškovič
A. Indra
J. Kempný
O. Švestka

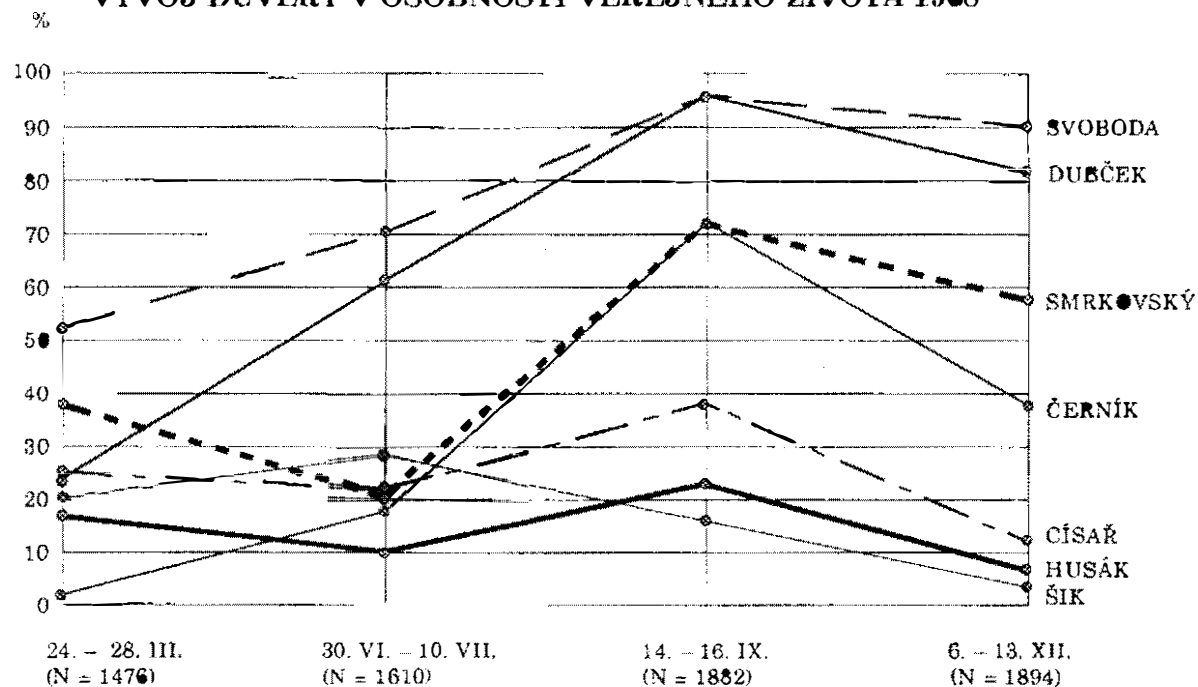
Květen 1971

M. Hruškovič
V. Hůla

V. Bílak
G. Husák
J. Fojtík
M. Hruškovič
A. Indra
J. Kempný
O. Švestka

Příloha 2

VÝVOJ DŮVĚRY V OSOBNOSTI VEŘEJNÉHO ŽIVOTA 1968

EXKURS O ÚLOZE LUDVÍKA SVOBODY V SRPNOVÝCH UDÁLOSTECH 1968

Vzhledem k převažující nekritičnosti nebo přílišné shovívavosti většiny dosavadních prací a vzpomínek na téma generál Svoboda a srpen r. 1968, budiž mi dovolen malý exkurs k osobě tehdejšího prezidenta. Jeho aureola politické „tvrze“ proti snahám o ustanovení kolaborační vlády a zachránce života zatčených a unesených reformních vůdců po 21. srpnu je zcela neadekvátní jeho skutečné roli v osudových dnech r. 1968.

K odmítnutí kolaborační vlády v kontextu skoro stoprocentního celonárodního antikolaboračního odporu a po odsouzení intervence všemi státními, stranickými a společenskými orgány a organizacemi nebylo třeba zvláštní odvahy či politické prozíravosti. Naopak bylo by jistě větším osobním „hrdinstvím“ postavit se v den konání Vysočanského sjezdu do čela zcela demoralizované, naprosto izolované a v očích národa i tehdejších prostých členů KSČ zcela diskreditované hrstky politiků Biřakovy družiny, než ji odmítnout. Bylo to nejen jeho povinností, ale i etickým minimem pro zachování vlastní autority před národem.

Jelikož se generál Svoboda dostal jako hlava státu do role adresáta sovětských požadavků, byl více méně nucen rozložit politickou odpovědnost na vícero ramen. Avšak ramena, která byla schopná něco unést, se nacházela v sovětském zajetí. Vedle prostých, lidsky čestných motivů nelze tento opominout. Jeho samolibý výrok na zasedání pléna ÚV KSČ 31.8.1968 „Já jsem děda, když byla nejhroší situace, tak mně to myslelo“ (viz následující text) lze interpretovat v uvedeném smyslu. Faktem zůstává, že Svoboda kremelské vedení v první fázi politických jednání zklamal. Sovětští vůdci měli totiž řadu důvodů spoléhat se na jeho loajalitu. Dosud byla řeč jen o známém Svobodově

odmítnutí ustanovení kolaborační vlády 22. srpna.¹ Věnujme se však méně známým či dosud přehlédnutým faktům. Aby nedošlo ke zbytečným nedorozuměním, budiž konstatováno, že prezident Svoboda před srpnem v zásadě souhlasil s reformním kursem Dubčeka a že neměl naivní představu ani o sovětském režimu, ani o humanismu jeho vůdců. Obojí poznal na vlastní kůži. Přesto se se Sovětským svazem i s jeho politickým a vojenským establishmentem cítil osudově spjat, což se odrazilo v jeho životní a politické filozofii.

Během jednání v Čierné nad Tisou, kde se umírněně postavil za reformní proces, formuloval své zahraničně politické krédo v tom smyslu, že Sovětský svaz může žít bez Československa, ale Československo bez Sovětského svazu ne. Takové doznání znělo v uších kremelských vládců jistě lahodně, byť byli názoru, že Sovětský svaz bez Československa žít nemůže.

Jak se zachoval generál Svoboda v noci z 20. na 21. srpna? Jak víme ze svědectví předsedy prezidentské kanceláře L. Nováka a Svobodovy dcery Z. Klusákové, byl generál Svoboda informován osobně sovětským velvyslancem Červoněnkem.² I když nelze vzít Biřakovo tvrzení, že Svoboda přišel na zasedání předsednictva strany kolem půlnoci s úsměvem a tvrzením „Tak už sú tu“,³ za bernou minci, nutno konstatovat, že se generál Svoboda na zasedání PÚV KSČ v této osudové chvíli choval politicky indiferentně. Závažnější než jeho politická zdrženlivost v nejvyšším stranickém orgánu, jehož členem ostatně nebyl, je otázka, do jaké míry splnil svou ústavní funkci vrchního velitele československé armády. Jediným zveřejněným autorizovaným vyjádřením o tom, jak se má zachovat československá armáda, je jeho rozkaz ze dne 22. srpna 1968, v němž je mj. řečeno: „Vojska ČSLA v souladu s vydanými rozkazy a nařízenými splnila stanovené úkoly. Velitelský sbor pochopil vážnost situace a svým klidem, rozvahou a pevností velení zabezpečil, aby nedošlo k incidentům, které by vedly ke krveprolití. Velení

1 Viz např. svědectví Z. Mlynáře: *Mráz přichází z Kremle*, s. 252.

2 *Lidové noviny*, 21.3.1990; *Rozhlas*, 1990, č. 13, s. 12; *Práce*, 28.4.1990.

3 Biřak, V.: *Milníky mého života*. *Lidové noviny*, květen 1988, č. 5, příloha, s. 1

ČSLA je soustavně se mnou ve styku a všechna zásadní opatření jsou vydávána s mým souhlasem...“⁴ Utajení prvních rozkazů před veřejností mělo svůj smysl. Byly podepsány tehdejším ministrem obrany Dzúrem a z jejich obsahu vyplývá, že velitelé ČSLA „sovětským vojskům, která prošla na naše území, poskytnou maximální všestrannou pomoc“.⁵ ● tom, že naše armáda poskytovala Rudé armádě pohonné hmoty, již informoval generál Rusov v průběhu intervence.⁶ Také Brežněv si pochválil, že „československá armáda neopouští místa svého pobytu a dokonce pomáhá některým našim jednotkám v hospodářských záležitostech“.⁷ Z prohlášení ministra národní obrany na plénu ÚV KSČ v září 1969 je známo, jak tento kolaborační rozkaz vznikl: „Pro nás byl vstup spojeneckých vojsk na naše území také překvapením. Byl jsem požádán 20.8. asi ve 22 hodin soudruhům Černíkem z předsednictva ústředního výboru, jestli nevím, co se děje na našich hranicích. Věděl jsem, co se děje na západních hranicích, za které odpovídám. Nevěděl jsem, co na ostatních. Hledal jsem možnosti, jak se to dozvědět u orgánů ministerstva vnitra. Nakonec jsem se obrátil na sovětské představitele, kteří mi vysvětlili, jaká je situace. Tam jsem přijal rozhodnutí, že udělám všechno pro to, aby nedošlo u nás k prolévání krve. Proto můj rozkaz, který potvrdila jednomyslně po velmi krátkém jednání 20.8. před půlnocí celá vojenská rada, říkal, že musíme udělat všechno pro to, aby nebylo použito zbraní a aby naše armáda pomáhala spojeneckým armádám. Kromě toho jsem nařídil zatarasit státní hranice na západě, aby nebyly přístupné ze strany NSR a Rakouska... I pod vlivem emocí, pod vlivem vášní nacionalismu nedošlo z československých zbraní – a nemám takové zprávy – ani k jednomu výstřelu. Myslím, že

4 *Sedm pražských dnů*, s. 128.

5 Přesné znění prvních dvou rozkazů M. Dzúra cituje v dosud nezveřejněné studii vládní komise pro výzkum událostí let 1967–1970 A. Benčák: *Od kritiky obrodného procesu Pražského jara 1968 k jeho násilnému potlačení*, s. 31.

6 Viz uvedený protokol rozhovoru v předsednictvu NS, *Listy*, 1978, č.5, s. 54.

7 Protokol setkání stranických a vládních delegací Bulharska, NDR, Polska, Maďarska a SSSR v Moskvě 24.–26.8.1968, *Lidové noviny*, 8.2.1991.

československá armáda svou povinnost splnila, že jednala v zájmu lidu a stála na pozicích přátelství s našimi spojenci a zvláště se Sovětskou armádou.“⁸ Podle tehdy platné ústavy to byl prezident Svoboda, který v souladu s parlamentem, vedením strany a státu rozhodoval o nasazení či nenasazení armády. Z řady osobních svědectví víme, že hlasování o stanovisku předsednictva ÚV KSČ k intervenci nebylo před půlnocí provedeno, protože se Dubček, Smrkovský a Černík přeli v předsednictvu strany s kolaboranty o textu prohlášení PUV KSČ k intervenci. I když je více než pravděpodobné, že tehdejší ministr obrany Dzúr, který byl podle několika svědectví⁹ o intervenci předem informován, jednal pod tlakem nesmlouvavého postupu sovětských vojenských agentů a přítomných generálů bezprostředně po vstupu okupačních vojsk bez předešlé konzultace se Svobodou, vyjádřil se prezident Svoboda již v průběhu noci z 20. na 21. srpna o úloze ČSLA takovou formou, že plně zaštitil kolaborační rozkazy Dzúra. To iritovalo politicky loajální části armády. Generál Frýhert prohlásil na zasedání ÚV KSČ v srpnu 1968: „Plnili jsme a budeme i nadále plnit rozkazy prezidenta republiky i ministra národní obrany soudruha Dzúra. Půjdeme i nadále s lidem, jako jsme šli v uplynulých těžkých hodinách a dnech. Prezident republiky před nás postavil požadavek – nedopustíte, aby z pušky vojáka vyšel jediný výstřel proti vojákům armád Varšavské smlouvy na našem území. A my k tomu dodáváme – nedopustíme, aby z pušky našeho vojáka vyšel také jeden jediný výstřel proti našemu lidu.“¹⁰ Tato okřídlená formule „nedopustíte ...“ se stala navenek jakousi kongeniální politickou doktrínou Dzúrovy výzvy ČSLA k aktivní kolaboraci s okupačními vojsky. I v případě, že Svoboda neznal již v noci z 20. na 21. srpna přesné znění Dzúrových rozkazů, legitimoval je dodatečně politicky před armádou a veřejností plně v citovaném rozkazu z 22. srpna. Nelze se proto divit, že ministr národní obrany Dzúr, který

8 *Protokol ÚV KSČ*, 25.–26.9.1969, s. 145.

9 Viz např. svědectví spolupracovníka KGB S. Němidova, *Der Spiegel*, 20.7.1970, s. 86–93.

10 *Protokol ÚV KSČ*, 31.8.1968, opis, s.36 a n.

podle svědectví L. Nováka druhý den intervence navštívil v doprovodu sovětského velitele okupačních vojsk gen. Pavlovského prezidenta Svobodu, mu sdělil, že uvedl jeho rozkaz do praxe. O této návštěvě si generál Pavlovský po více než dvaceti letech zavzpomínal: „Řekl jsem: ‚Soudruhu prezidente, vy víte, že do Československa vstoupila vojska členských států Varšavské smlouvy. Přišel jsem podat vám hlášení. A protože vy i já jsme armádní generálové, oba jsme vojáci, jistě chápete, že nás k tomu donutila situace.‘ Odpověděl: ‚Chápu...‘“¹¹

Československá armáda nebyla v srpnu jen pasivním tělesem, ale i politickým organismem, jehož významné složky se staly součástí aktivního civilního odboje proti okupaci, zvláště na úseku komunikace, který byl jeho páteří. Právě tyto složky byly Džúrovými rozkazy, které Svoboda podepřel svou politickou autoritou, postaveny do ilegality. V těchto osudových chvílích se vytvářela platforma pro budoucí perzekuce a politické čistky v armádě. I v případě, že základní rozhodnutí v armádě padla více méně za Svobodovými zády, převzal za ně od samého počátku plnou politickou zodpovědnost, včetně výzvy k aktivní kolaboraci. Nelze vyloučit, že v tak klíčové situaci, jejíž vývoj nebylo možné ani předvidat, ani předem usměrňovat, mohla mít tato výzva krvavé důsledky. Svoboda byl také jediným vedoucím politikem, kterého osobně již v noc intervence informoval L. Brežněv telefonicky o probíhajícím obsazování Československa. Z úst prezidenta republiky nepadlo veřejně nikdy ani jedno slovo protestu a odsouzení vojenské agrese. Jeho první veřejný projev neobsahuje ani slůvko protestu, druhý projev sice obsahuje obecně známou a v té době již nepopíratelnou zprávu o tom, že k intervenci došlo bez vědomí orgánů ČSSR a že on stojí za polednovým kursem, ale na rozdíl od stanoviska předsednictva strany, Národního shromáždění, vlády a jiných společenských organizací opět ani slovo odsouzení a kvalifikování celé akce jako aktu agrese.¹² Naopak ze stanoviska předsednictva NS z 22.8. se

¹¹ *Týdeník akvizit*, 1989, č. 49, s. 6.

¹² *Srov. Sedm pražských dnů*, s. 32 a n., 63 a n.

dozvíme, „že prezident republiky nedoporučuje poslat rezoluci OSN“.¹³

Také k prvním pokusům o konstituování kolaborační vlády, s nimiž ho 21.8. seznámili Kolder, Biřak a Lenárt, kteří na Hrad přijeli sovětským pancéřovým vozem, se Svoboda nestavěl rezolutně odmítavě. Diskutoval s nimi o možné sestavě nové vlády a vyjádřil se jen v tom smyslu, že by bylo dobré mít v ní Černíka a toho „sedláka“ Borůvku. Tento způsob argumentace by mohl svádět k domněnce, že třiasedmdesátiletý generál byl již senilní, a k srovnávání s konáním Hindenburga v r. 1933. Ale podle svědectví vedoucího prezidentské kanceláře Nováka zatajil Svoboda zbytku legální vlády, s níž se vzápětí po této schůzce sešel, že jednal o jiné vládě a sdělil jejím zástupcům (Kadlec, Rázl, Machačová-Dostálová aj.), že Černík chce rezignovat z funkce předsedy vlády. Ve zprávě o setkání zástupců vlády s prezidentem oslabil Svoboda formulace, které vyjadřovaly jeho výsostnou podporu legálně jmenované vládě. Svobodovo tvrzení o Černíkově úmyslu podat demisi bylo odmítnuto ministrem Kadlecem, který Svobodu vyzval, aby nejprve zjistil, zda zpráva o Černíkových záměrech odpovídá skutečnosti. Dále ho žádal, aby případnou demisi přijal až po osobním rozhovoru s Černíkem.¹⁴ Jen na přímý nátlak zbytku legální vlády Svoboda slíbil, že bez jejího vědomí nic zásadního nepodnikne.

Zde se ukazuje, že si generál Svoboda nejprve otevíral vrátka různými směry a naznačoval, že je principiálně ochoten spolupracovat s novým, značně změněným vedením komunistické strany a státu. To potvrdil i Z. Mlynář svým svědectvím o výroku generála Svobody před jeho odletem do Moskvy, že Dubček podá demisi a umožní tak odchod vojsk.¹⁵ Že byl generál Svoboda ochoten Dubčeka v zájmu vyřešení „tragického nedorozumění“ – jak od samého počátku okupace země sémanticky ulamoval hrot sovětské agrese –, nechat padnout, zakusil Dubček v Kremle. Když se při prvním setkání po zatčení a únosu do SSSR

13 *Tamtéž*, s. 126.

14 Srov. také Kadlec, V.: *Nekamenujte ekonomy*. Samizdat, s. 120.

15 Mlynář, Z.: *Mráz*, s. 276.

rozběhl, aby objal jím tak váženého prezidenta, reagoval Svoboda chladnou distancí, kterou Dubček podle vlastních slov tehdy nechápal.¹⁶

Faktem zůstává, že si Svoboda druhého dne okupace uvědomil, do jaké role ho sovětská režie chtěla dotlačit a odmítl uznat nerozhodnou a zastrašenou hrstku kolaborantů příšlých ze sovětského velvyslanectví jako novou legální vládu. Správně podotkl, že by ho v opačném případě musel národ vyhnat z Hradu jako psa.¹⁷ Svoboda prostě nechtěl hrát roli největší autority kolaborační vlády a hlavně pochopil, budiž mu to ke cti, že by takový krok mohl vést přesně k tomu, čeho se obával – ke krveprolití. Zajímavé však je, jak svůj postoj vůči sovětskému velvyslanci Červoněnkovi zdůvodnil. Podle svědectví L. Nováka řekl: „Lidé by nás poplivali a vás také jako spoluviníka.“ (sic!)¹⁸ Jeho zřejmá snaha o exkulpací sovětské agrese do polohy „tragického nedorozumění“, jeho fantazie o květinách, jimiž českoslovenští občané budou zasypávat odcházející rudoarmějce – víze, kterou si i Brežněv jen „dost těžko“ uměl představit,¹⁹ nebo jeho domněnka, že soudruh Brežněv není správně o situaci u nás informován (sic!)²⁰ či tvrzení, že situace se vyřeší v zájmu obou stran atd., jsou nejen cennými doklady psychiky generála Svobody, ale i jasnými signály sovětskému vedení o jeho vůli ke kooperaci a dorozumění. V této situaci zvolil zdánlivě „nepolitický“, paternalistický postoj, který vzniklé problémy a dilematická rozhodnutí redukoval na zabránění krveprolití, propuštění zatčených politiků a bezpodmínečnou nutnost dohody s kremelským vedením. V situaci, v níž má jen jedna strana prst na spoušti, vede tato „nepolitická politika“ svou logikou bezpodmínečné nutnosti dohody s agresorem přímočaře k akceptování sovětských podmínek a k politické kapitulaci. Ponechme přitom stranou primitivnost politického uvažování, ztotožňující ve všech

16 *Občanský deník* 17.8.1990, s. 3.

17 *Mlynář, Z.: Mráz*, s. 252.

18 *Lidové noviny*, 21.3.1990, s. 8.

19 Viz cit. protokol schůzky z 24.–26.8.1968 v Moskvě. *Tamtéž*.

20 Novák, L.: *Ročník*, 1990, č. 14, s. 12.

prezidentových veřejných úvahách jakoukoliv možnost politického a civilního odboje proti vnější agresi – jehož možnosti v srpnu 1968 zdaleka nebyly vyčerpány – s „hazardérstvím“, vedoucím ke krveprolití.

Tento Svobodův nepolitický habitus, tj. jeho „schopnost stát nad věcmi, aniž by stál ve věci samotné“ (Hegel), byl počátkem mýtu osobní slávy prezidenta a jeho domnělého heroismu v srpnových dnech. Jeho iniciativa odletět do Moskvy, pohovořit se soudruhem Brežněvem a vrátit se téhož dne se zatčenými členy československého vedení, odpovídala tomuto paternalistickému duchu a vyjevila současně sebezpřecenění vlastních možností v celém konfliktu.

Souhlas Moskvy se Svobodovou návštěvou byl pochopitelný. Krach politické režie intervence a snah o její mezinárodní legitimitu i praktická neschopnost agresora v okupované zemi politicky jednat stavěly kremelské vůdce před alternativu buď dlouhotrvajícího přímého okupačního režimu bez jakékoliv legitimacy s implikacemi masových perzekucí, internačních táborů a silného civilního občanského odboje – alternativu, které se kremelské vedení politicky obávalo – nebo před alternativu politických ústupků a skutečných kompromisů. Čas každopádně nepracoval v těchto dnech pro Moskvu. Svobodova iniciativa sňala ze sovětského vedení tíhu politicky reagovat na selhání původní režie okupace a byrokratického puče v Československu. Nebylo náhodou, že kremelští vůdci opakovaně chválili Svobodovu cestu do Moskvy. Dokonce mu chtěli v říjnu 1968 za jeho loajální chování v průběhu intervence propůjčit titul maršála Sovětského svazu.²¹ Zatímco všechny legální orgány a organizace v ČSSR požadovaly okamžité propuštění unesených politiků a obracely se na mezinárodní veřejnost, organizace a vlády o podporu a internacionalizaci požadavku odchodu okupačních jednotek, odletěl prezident republiky bez jakéhokoliv konkrétního politického mandátu na cestu do Canossy s tvrzením, že jede vyzvednout své soudruhy. Před odletem ignoroval jak žádosti předsednictva ÚV KSČ, zvoleného na Vysočanském

21 Šimon, B.: *Tvorba*, 1990, č. 9, s. 13.

sjezdu a předsednictva Národního shromáždění o předchozí konfrontaci, tak varování některých poradců.²² Nejen již zmíněné Svobodovy náznaky před odletem o nutnosti budoucích politických změn, ale i skutečnost, že z vlastní vůle žádal kremelské vedení, aby jeho návštěva měla oficiální ráz, signalizovaly, že půjde při jednáních o víc než o rychlý návrat unesených politiků. Oficiální cesta hlavy státu okupované země do metropole okupační moci v době agrese nemohla nepřipomenout Háčovu cestu do Berlína v r. 1939. Sám generál Svoboda tuto měru před odletem několikrát zaháněl; vzhledem k jeho robustnímu svědomí s úspěchem. *I tak drobný detail, že prezident okupovaného státu svolí k oficiální návštěvě, aniž by mohl odletět (a kdykoliv se vrátit?) vlastním letadlem a nebyl jen luxusněji než jeho zatčení druzi odtransportován, a skutečnost, že akceptoval ponižující maškarádu vzájemného objímání se na letišti a veřejného vystavování před očima Moskvanů a celé světové veřejnosti, dokumentovaly nejen pokleslost etikety vazalského komunistického režimu, ale obnažily dramatickým způsobem Svobodův ústavní a mezinárodně právní nihilismus. Ukázaly, jak vzdálený je tento druh paternalismu, legitimujícího se pochybným „mužným činem“ generála, od skutečného státnického uvažování, opírajícího se o ústavní patriotismus a demokratickou legitimitu politického mandátu.*

Gesto pokoření samo o sobě není odsouzeníhodné, pokud poslouží dobré věci. Tak se jevílo – alespoň navenek – v případě prezidenta Svobody. Očividné sebepokoření a neúspěch jeho deklarovaných snah o propuštění zajatých politiků bez předchozí politické kapitulace bylo přehlušeno neviditelným a dodnes neprokazatelným, leč o to hlasitějším gestem domnělé vzpoury generála v Kremlu. Pověst o údajné, možná i autentické hrozbě generála Svobody sebevraždou v Kremlu, nebudou-li propuštěni Dubček a jeho zatčení soudruzi, se stala v povědomí veřejnosti centrální estetickou informací jeho moskevské cesty. Představa, že starý prezident chtěl „položít život za svobodu národa“, okřídliila fantazii diváků, aktérů i samotného generála, který později

22 Novák, L.: *Tamtéž: Pěchota: Západ*, 1983, č. 4, s. 5.

sám kolportoval různé varianty svého srpnového „hrdinství“. Jak známo z empirických průzkumů, je prostá šed' faktu proti síle estetické informace bezmocná. Přesto se vyplatí se u faktů pozastavit. Existuje několik vzájemně si odporujících verzí o Svobodově hrozbě, že se zastřelí. Chronologicky vzato první varianta traduje, že generál Svoboda hrozil sebevraždou jednomu sovětskému plukovníkovi, pokud ho nepřijme Brežněv k rozhovoru. Sám prý tuto verzi vykládal lékaři J. Smrčkovi, který ho v srpnu 1968 doprovázel do Moskvy.²³ Druhá varianta hovoří o tom, že Svoboda při svém odmítnutí kolaborační vlády Červoněnkovi mj. řekl, že by opačná politika vedla ke krveprolití, kterého už ve svém životě zažil dost, a že by si raději „vzal pistoli“.²⁴ Třetí verze této hrozby se měla odehrát v Kremlu, krátce po polibcích na letišti, když prezident Svoboda požadoval propuštění zatčených politiků. Podle svědectví bývalého poradce prezidenta Svobody M. Parise podtrhl Svoboda svůj požadavek tím, že si položil pravici na náprsní kapsu a prohlásil, že se jinak zachová jako „čestný voják“.²⁵ Jak víme z několika osobních líčení, došlo na začátku návštěvy skutečně k určitému napětí poté, co Svoboda přednesl Brežněvovi pouze svůj úmysl dosáhnout propuštění zatčených. Muselo to Brežněva rozmrzet, neboť od Svobody očekával více. Přesto sotva najdeme stopy velkého dramatu. Čtvrtou verzi traduje Vasil Biřak. Byť jeho proslulá „láska k pravdě“ nutí k opatrnosti a skepsi, nelze zcela ignorovat ani jeho vzpomínku. Z ní vyplývá, že prezident Svoboda pohrozil kulkou všem paličatým a odmouvajícím členům skupiny politiků-zajatců v Kremlu, kteří svou váhavostí podepsat moskevský protokol ohrožovali šanci dohody s Kremlem. Generál jim vyčetl hazard s osudem národa a vyzval je k ukončení neplodné debaty a k podpisu. V obecném smyslu opět pronesl slova o válce, krvi a o tom, že nemá strach o život a klidně si může vpálit „kulku do hlavy“.²⁶ A konečně poslední verzi ve

23 *Rozhlas*, 1990, č. 7, s. 12.

24 Klusáková, Z.: *Tamtéž*, s. 5; obdobně Novák, L.: *Tamtéž*.

25 *Fakta a úvahy*. Strojepis, s. 38.

26 Milníky. *Signál*, 16.–22. 1. 1990, s. 13.

věci heroické smrti rozprostřel generál Svoboda krátce po návratu z Moskvy na zasedání pléna ÚV KSČ 31. srpna 1968, kdy hovořil o jakémsi mysteriózním telefonátu neznámé ženy, která se mu svěřila s hysterickou touhou a pocitem, že by bylo krásné, kdyby v Moskvě zahynul. On jí poděkoval za její vysokou mravní sílu a zdůraznil, že přes všechny city musí nastoupit cestu rozum²⁷. Pro úplnost lze ještě dodat, že Brežněv, který některé politické představy generála Svobody po jeho příletu do Moskvy považoval za „naivní“, se ve své zprávě o dosavadním průběhu jednání z 24.8.1968²⁸ ani slůvkem nezmiňuje o nějakém dramatu či konfliktu se Svobodou v tomto směru.

Netřeba pochybovat o tom, že akt zastřelení se z důvodu záchrany vlastní – jakkoliv subjektivně definované – cti patřil do citového kosmu vojáka z povolání, vychovaného v duchu tradičních mužných ideálů. Jak ukázal osud V. Šalgoviče, je tato sekundární ctnost nezávislá na ctnostech skutečných. Je možné i pravděpodobné, že se generál Svoboda v průběhu dramatických událostí tímto afektem zabýval, že ho tato představa silně vzrušovala, aniž by sehrála nějakou konkrétní roli. Prekérní je na celé věci okolnost, že nepolitický habitus generála implikoval za daných okolností všechny uvedené varianty, včetně Biřakovy alternativy, a že v jádru nepolitické – ať již vybájené nebo reálné – Svobodovo gesto neúměrně zvýšilo jeho politickou autoritu.

Vraťme se k jednáním v Kremlu. Prezident Svoboda je uvedl do chodu a doma legitimoval jako jednání o propuštění zatčených politiků. Díky jeho aktivitě se z nich v Kremlu stala jednání o budoucím osudu země. Svou autoritou zaštitil nerovná jednání mezi zajatci, jejich žaláři a domácími kolaboranty bez jakéhokoliv politického mandátu, a tím i princip politického vydírání. Protokolární legalita jeho návštěvy a přítomnosti v Kremlu zamlžila před domácí i mezinárodní veřejností pseudopolitický statut zajatých politiků v Kremlu a možnost jejich opětné metamorfózy do stavu vězňů. Možnost denní komunikace s Československem využil prezident hlavně k tomu, aby

²⁷ *Protokol ÚV KSČ 31.8.1968*, opis, s. 68.

²⁸ *Tamtéž*.

uklidnil domácí veřejnost a zamezil pokračování československého protestu v Radě bezpečnosti. V této záležitosti jednal Svoboda pod tlakem sovětského vedení také na vlastní pěst. Snažil se telegraficky dostihnout J. Hájka s úmyslem zabránit jeho protestu. Vyšel tak sovětskému vedení vstříc ještě před vlastním jednáním a konečnou formou moskevského protokolu, který požadavek stažení čs. protestu v Radě bezpečnosti kodifikoval v bodě 11. Oproti rozšířenému názoru, že se stejně jednalo víceméně o symbolický akt, protože západní svět nebyl s to Československu pomoci, budiž připomenuto, že v případě Maďarska bylo uznání Kádárovy vlády v OSN počátkem 60. let podmíněno amnestií všech politických vězňů. Ačkoliv byl Svobodovi doručen dopis předsednictva Národního shromáždění, vysočanského PÚV KSČ a zástupců vlády, v němž ho vyzývají k přerušení jednání a k návratu do Československa, kde se mohl opřít o jednoznačný legitimní politický mandát, prezident tuto výzvu ignoroval. Dokonce i sovětská strana byla ochotna v zájmu uklidnění obyvatelstva v Československu umožnit Svobodovi odlet do Prahy. Navrhli mu, aby se vrátil k závěrečnému aktu jednání a k podpisu společného dokumentu. Svoboda odmítl odlet z obavy o osud Dubčeka a ostatních zatčených reformních politiků.

Z řady svědectví o jednáních v Moskvě vyplývá, že prezident se jich přímo neúčastnil, a pokud tak učinil, tak vždy ve smyslu sovětských politických intencí. Ponechme stranou Biřakovo tvrzení o Svobodově paralelním jednání s Podgorným o novém vedení bez Dubčeka.²⁹ Faktem je, že Svoboda uneseně členy vedení KSČ zcela nedostatečně informoval o tom, že se v Praze po jejich zatčení vedla jednání o sestavení dělnicko-rolnické vlády. Také o celonárodním odboji a Vysočanském sjezdu se uloupení reformisté dozvěděli až z úst Z. Mlynáře. Ze svědectví věrohodných svědků víme, že se Svoboda rozkřičel na F. Kriegla poté, kdy jako jediný odmítl v Kremlu převzít v postavení rukojmího odpovědnost za situaci, v níž mu byla odepřena možnost skutečné politické zodpovědnosti. Stejným způsobem tlačil celé dubčekovské vedení ke spěchu a k podpisu politického diktátu.³⁰ Dále

²⁹ Milníky. *Tamtéž*, s. 13.

víme, že v jednom klíčovém okamžiku, když se Dubček před plánovaným podpisem politického diktátu vzepjal k politickému odporu, Svoboda zabránil svými zprostředkovatelskými snahami dalšímu kolu politického sporu. Přispěl tak značným dílem k podpisu „moskevského protokolu“.³¹ Jeho podíl na propuštění F. Kriegla se většinou také přeceňuje. Ve skupině československých politiků shromážděných v Kremlu nebyl nikdo – včetně kolaborantů – kdo by si přál, byť z různých důvodů, aby F. Kriegel zůstal jako jediný zajatec v Moskvě.

Prezidentova politická vystoupení po návratu z Moskvy jsou velice příznačná. Jeho s napětím očekávaný rozhlasový projev po návratu byl i přes znatelný patos prezidenta natolik bezobsažný a neadekvátní skutečnému politickému dosahu moskevského protokolu, že vyvolal vlnu nedůvěry a vedl i ke spontánním protestním demonstracím. Teprve projevy psychicky zdeptaného Dubčeka a sebezpytujícího Smrkovského utišily bouřící se emoce.

Na zasedání ÚV KSČ 31. srpna, které přijalo moskevský protokol, věnoval generál Svoboda hodnou část dvou svých vystoupení apologii svého politického jednání po okupaci země. Na nesmělé pokusy o obhajobu XIV. sjezdu Svoboda odvětil:

„Já vás všechny lituji, vás mladé lidi. Já jsem děda, a když byla nejhorší situace, tak mně to myslelo. (Potlesk.) A jestliže myslíte, že je důležité mluvit o tom, kdy bude XIV. sjezd, a hodinu, anebo nevím jak dlouho, o tom hovořit a dělat rozbor, tak jste na velikém omylu. Tady máme jinou, těžkou situaci, k té máte hovořit. A proto jste se dneska sešli, abyste se sjednotili a mohli nastoupit práci.“³²

V jeho projevu čteme i následující věty o moskevských jednáních:

„Nastoupili jsme smírnou cestu. Všechny otázky vyřešit smírnou cestou, přátelsky. A to byla jediná možná cesta za dnešní

30 Mlynář, Z.: *Mraz*, s. 276.

31 Mlynář, Z.: *Mraz*, s. 307 a n.; Smrkovský, J.: Významné svědectví. *Listy*, 1975, č. 2, s. 21.

32 *Protokol ÚV KSČ 31.8.1968*, opis, s. 67.

situace, které jsme, díky všem sovětským soudruhům, dosáhli. A nepovažujeme to za žádnou kolaboraci, ne, ale za přátelský dohovor k vyřešení této těžké a zlé situace. My všichni, kdo jsme tam byli a toto jsme dojednali, můžeme se klidně podívat do tváře našeho lidu...

Opakuji ještě jednou – do Moskvy nás nikdo nevolal, to jsme žádali my a žádali jsme jít touto cestou. A když jsme jednání dokončili, protokol podepsali, soudruh Brežněv se velmi krásně vyslovil o této dohodě a říkal – vidíme a jsme si vědomi toho, že je to jediná správná cesta, po které společně půjdeme... Nic jiného jsem mu nemohl odpovédět, že čím dříve budou odcházet Sovětská armáda a sovětské divize a armády od nás, tím více budou zaházeny květinami našeho lidu.³³

„Jazyk,“ napsal ve své esejí Naše nynější krize filozof Karel Kosík,³⁴ „říká vždy více, než říkají ti, kdo používají slov; ve slovech lidí je vyjádřeno nejen co vědí (a říkají), ale také co jsou...“

Přesto sklízel generál Svoboda na tomto zasedání ÚV KSČ politické ovace. Zástupci všech politických frakcí mu blahořečili. Kolaboranti za to, že je zachránil od převzetí přímé osobní politické zodpovědnosti za okupaci země, novotnovci, staro- i neostalinisté ho vítali jako chleboďárce, protože jim prodloužil pohodlnou obživu v měkkých křeslech ústředního výboru, a dubčekovci mu děkovali za záchranu života, politických funkcí a za domnělé zabránění „krveprolití“. Na tomto vskutku historicky významném plénu ÚV KSČ nezaznělo ani slůvko kritiky či pochyb o Svobodových politických aktivitách. Naopak, byl zvolen čestným členem předsednictva ÚV KSČ. O nezadržitelný vzestup prezidenta na politické nebe se zasloužil sám Dubček, když se Svobodovi na zasedání ÚV KSČ poklonil:

„Dovolte, abych zde před vámi, a tím i před celou komunistickou stranou, před československým lidem vzdal hold prezidentu Československé socialistické republiky soudruhu Svobodovi. (Potlesk.) ... všichni jsme si vědomi, soudruhu prezidente, že

33 *Tamtéž*, s. 68 a n.

34 *Literární listy*, 18.4.1968, s. 3.

nebýt tebe, tvého čestného a zásadního postupu v rozhodujících chvílích, mohly se věci vyvíjet ještě tragičtěji. Proto se i já ... osobně skláním před tvým postupem a z celého srdce ti za sebe i za ostatní soudruhy děkuji. Náš lid i naše strana oceňuje tvoji statečnost a bude ti za tvůj postup v těchto chvílích vděčna.“³⁵

Prezidentský kult a mýtus Svobodova hrdinství byl celebrován na všech společenských úrovních a kultivován tiskem. Novinář J. Ruml popisuje ve svých vzpomínkách první tiskovou konferenci na Hradě po návratu z Moskvy dne 28. 8. 1968. Krátce po vstupu do sálu pokáral generál Svoboda shromážděné novináře, rázně odmítl nařčení z kapitulantství a poukázal na normativní sílu přítomných vojsk. Ruml píše:

„Pustil se do nás jak přísný zupák, který plísnil nováčky... Slyšel rozhlasové vysílání a četl nelegální noviny. Úplně se zhrozil, co si dovoluujeme. – „Tahle nekázeň musí přestat! Okamžitě!! A vy jste za to zodpovědní.“

Sedíme strnule a skoro nedýcháme, jak nás tón jeho řeči zprazil. Takové poděkování jsme nečekali... Je ironií, že jeho jméno se stalo synonymem našeho úsilí...“³⁶

Škoda, že se veřejnost o tomto výstupu nedozvěděla ani slovo. V tomto ohledu posrpnový tisk, stále ještě velkou měrou nezávislý, naprosto selhal. Holdoval primitivnímu prezidentskému kultu, v Čechách tak rozšířenému, a zamlčoval jeho skutečné, veřejně vyslovované názory. Ty byly v autentické formě rozšiřovány jen pomocí stalinistických samizdatů jodasovců a jiných „zdravých sil“ KSČ. V jednom z nich se dozvíme, na rozdíl od svobodného tisku oficiálního, který píše jen o „milovaném prezidentu“,³⁷ co si prezident Svoboda skutečně myslel. V polovině září (11. 9. 1968) během své návštěvy v Plzni prohlásil na aktivu funkcionářů KSČ oborového podniku Škoda:

„Nechtěl jsem o tom mluvit, ale když jste si o to řekli, tak vám to povím. To, že jsou vojska Varšavské smlouvy zde, není příjemné ani pro ně, ani pro nás. Ale oni nás nepřišli okupovat

35 *Protokol ÚV KSČ* 31.8.1968, opis, s. 95.

36 *Děra v hlavě*. Samizdat, Skřidla 1983 – Praha 1984, s. 96.

37 *Lidová demokracie*, 12.9.1968, s. 1.

a omezovat, ale přišli proto, aby to u nás nedopadlo jako v r. 56 v Maďarsku... A že nám spojenci nedůvěřovali, to se nemůžeme divit. Oni měli důvod. Kdo chtěl nadávat na stranu, naše spojence, hlavně na SSSR, mohl jít do rozhlasu, televize, do kterékoliv redakce a mohl nadávat a špinit vše, co chtěl a jak chtěl. Různé skupiny, jako KAN, K-231 a další, měly přístup do televize, rozhlasu a zde špinit mělyvolno všude. Proto také spojenci, tj. naše bratrské strany a státy nám pořád říkali, co se to u nás děje, zda je ještě KSČ schopna řídit stát. Naše odpovědi stále zněly, že věc sledujeme, že děláme opatření, ale stále žádná opatření se nedělala. Ba spíše naopak. Naši přátelé sledovali události u nás s nedůvěrou... Také jsme vinni i my na této celé situaci... Nejdříve se na nás hledělo, že nejsme schopni udělat u nás pořádek a potom všem se nám přestalo věřit. Soudruzi z Varšavské smlouvy rozhodli zajistit bezpečnost socialistického tábora vojenským zákrokem. Co bylo dál, každý víte. Byli jsme v Sovětském svazu, a to na moji žádost, kde jsme podepsali smlouvu, která nám plně zaručuje naši suverenitu. (sic!) Já věřím, že vše dobře dopadne..." Poté se obrátil na přítomné žurnalisty a řekl: „A vy už dejte pokoj, mějte rozum, když dostane člověk do rukou noviny, tak tomu nechce věřit, že si normální člověk může něco takového vymyslet.“³⁸

V dobovém nezávislém tisku se nic podobného nedočteme. Zato množství zpráv o oslavování prezidenta po celé republice. Nelze neocitovat alespoň jeden příklad dobového zbožňování prezidenta Svobody z téže doby, jako právě citovaný projev v Plzni:

„Zdi Pražského hradu, které už toho přece jen hodně viděly a slyšely, zažily v posledních třech dnech něco dosud nevidaného, fantastického, historicky nezapomenutelného. Po čtvrtěční návštěvě čs. olympioniků přijal včera... prezident republiky LUDVÍK SVOBODA... delegaci československých zpěváků a herců...“

Za všechny umělce promluvil Darek Vostřel, který panu prezidentovi poděkoval za přijetí. Řekl: „Jsem rád, že mohu vést

38 *●pis magnetofonové pásky. Samizdat, 2 s.*

delegaci mladých umělců, protože to, aby hlava státu přijala lehčí múzu, nemá obdoby... Pane prezidente, máte krásné jméno. A také vy jste nám přinesl svobodu v roce 1945 na bajonetech svých vojáků. My všichni vám chceme odpovědně pomáhat, abyste nám ji uchránil.'

Pak se ujal slova prezident L. Svoboda: 'Těší mě, že vás všechny mohou poznat osobně a pohovořit si s vámi.' V dalších slovech hovořil pan prezident o vlivu našich umělců na mládež... Na závěr vyslovil přesvědčení, že všichni naši umělci budou vždy a všude vystupovat jako občané naší socialistické země...

Zpěvačka Marta Kubišová a Helena Vondráčková předaly L. Svobodovi kytice rudých růží... Naprosto nenucená zábava se potom rozproudila mezi všemi účastníky. Největší hlouček obklopoval pana prezidenta, který mluvil o tom, jak důležitá je hudba pro život. Prostými slovy vyprávěl, jak vojáci pochodovali za války za zvuků harmonik. 'Hráli do kroku tak, aby všichni došli tam, kde byl jejich cíl.' ... Iva Janžurová se zeptala pana prezidenta, kterou písničku má nejraději. L. Svoboda: 'Víte, že žádnou?' M. Galuška: 'V našem národě je, pane prezidente, velice oceňována vaše spontánní účast na všech kulturních akcích. Ještě bychom vás rádi viděli na kopané.' L. Svoboda: 'Ale víte, že nefandím nikomu?' ... Zábava v hloučku pokračovala...

Redaktorka R. Machová se účastníků zeptala, jaký mají pocit z přijetí prezidentem. Naďa Urbánková: 'V životě jsem nic podobného nezažila. Kdybych teď měla něco zazpívat... tak bych ze sebe nevydala ani hlásek...' Pavlína Filipovská: 'Do slabosti se mísí tréma a slzy. V životě jsem také neviděla živého prezidenta, ještě ke všemu takhle zblízka.' Darek Vostřel: 'Před tím projevem jsem měl trému. Jak ji v životě nemám...' Waldemar Matuska: '... Jak řekl pan prezident, že on trému nemá nikdy, tak ani jáji nemám. Je to jediný člověk, kterému opravdu fandím a držím všechny palce.' Eva Pilarová: 'Poprvé mám možnost vidět hlavu státu zblízka. Trému mám a slzy na krajíčku.' Iva Janžurová: 'Mám velice příjemný pocit a sympatický ostych. Na slzy také dojde...'

V jedenáct hodin se prezident republiky Ludvík Svoboda s umělci rozloučil, poděkoval jim za milé setkání a přál jim

hodně zdraví. Zároveň jim uložil, aby své umění rozdávali celému národu, který je má rád.³⁹

Hitparáda populární hudby se zasnoubila s hitparádou popularity politiků a zplodila estetický kýč pseudopolitiky. Nanebevstoupení generála Svobody bylo nezadržitelné. Stál v zenitu životní slávy a v žebříčku popularity se vyšplhal na první místo.⁴⁰

Někdy koncem 70. let se ocitla v západním tisku malá zprávička o tom, že ztroskotala sovětská loď *Ludvík Svoboda*; uvízla v písečném pobřeží u Dánska. Symbolika služby pod sovětskou vlajkou a jejího konce je ve vztahu k životnímu osudu generála Svobody vskutku pronikavá. V srpnu 1968 vyšel prezident Svoboda Kremlu vstříc a zastavil se až tam, kde ho sovětské vedení chtělo mít už 21. srpna. Trvalo mu to déle, ale politické aspirace Kremlu vcelku splnil. Nejprve nechal padnout Smrkovského, potom Dubčeka a nakonec zaštilil zbytky své autority čistky, represi, lež, kulturní, hospodářský a politický úpadek v důsledku neostalinistické restaurace 70. let. Zahájil neostalinický XIV. sjezd v květnu 1971, poděkoval za intervenci a opakoval na závěr svého projevu heslo všech československých stalinistů a své vlastní politické životní krédo: „Se Sovětským svazem na věčné časy.“⁴¹ Po vykonané mouřenínské službě ho vládnoucí mafie poslala do penze. V jistém smyslu se opakoval jeho osud po r. 1948. Někdejší antifašista a dukelský hrdina skončil jako kolaborant okupační moci a zařadil se do galerie oněch „zkažených starců“, jak německý básník W. Biermann nazval dlouhou řadu východoevropských komunistických politiků, kteří po desetiletí, někdy až za biologickou hranici svých tělesných možností, ovládali osudy těchto zemí.

Pamětníci popisují, že Svoboda chodil vždy vzpřímeně. Ale vzpřímená chůze generála ověšeného řády měla málo společného se vzpřímenou chůzí demokratického politika.

39 *Lidová demokracie*, 22.9.1968.

40 Viz příloha č. 2.

41 *XIV sjezd Komunistické strany Československa. Praha 25 května–29. května 1971*, s. 11 a n.

II. DOKUMENTY

ODBORY A HESLO GENERÁLNÍ STÁVKY V REZOLUCÍCH Z PŘELOMU LET 1968/1969

Jedním z nejvýznamnějších rysů Pražského jara byla nepochybně občanská aktivita. Rezonovala se stanovisky kulturní obce a do srpna 1968 i s reformním proudem KSČ. S určitým zpožděním vstoupilo na politické kolbiště Revoluční odborové hnutí. Po srpnu však jeho role vzrůstala úměrně tomu, jak vedení KSČ, svazované podpisem moskevského protokolu, ustupovalo z dosažených pozic. Občanská společnost si nadále uchovávala chápaný vztah a sympatie k představitelům leda¹, ale postupně se zbavovala iluzí o možnostech KSČ udržet v zemi demokratický kurs.

Na přelomu let 1968–1969 bylo Revoluční odborové hnutí vlastně jedinou z velkých společenských organizací, která spočívala na demokratických základech. Její funkcionáři nebyli jmenováni ani kooptováni, ale řádně zvoleni v tajném hlasování. Právě proto mohly odbory vystupovat jako legitimní mluvčí pracujících a v jistém smyslu i celé demokraticky orientované veřejnosti. Nebylo také náhodou, že heslo generální stávky vzešlo v kritické situaci – v souvislosti s kampaní kolem kandidatury Josefa Smrkovského na funkci předsedy Federálního shromáždění – z jednání odborových svazů.

1 Podle výzkumu veřejného mínění z 28.8.1968 byla stupnice důvěry Pražanů k těmto politikům následující: 1. Alexandr Dubček (90 %), 2. Ludvík Svoboda (81 %), 3. Oldřich Černík (41 %), 4. Josef Smrkovský (33 %), 5. Čestmír Císar (22 %), 6. Ota Šik (10 %). Přitom na otázku, zda souhlasí s projevem Alexandra Dubčeka po návratu z Moskvy, odpověděli dotazovaní Pražané takto: 1. Rozhodně ano: 24 %. 2. Za současných podmínek ano: 71 %. 3. Ne: 5 %. Časová podmínčnost souhlasu naznačuje už první ústup z předchozí bezvýhradnosti. – Výsledky mimofální výzkumu „Veřejné mínění Pražanů“, provedeného dne 28.8.1968. Ústav pro výzkum veřejného mínění, Praha 1968, (rozmnženo), s. 2.

Prameny, z nichž lze celkem spolehlivě rekonstruovat průběh celého sporu, tvoří především rezoluce, osobní dopisy a denní tisk. Z hlediska dobové frekvence a věcné vypovídací hodnoty mají nepochybně klíčové postavení *rezoluce*. Neznamenají pro tuto dobu diplomatické novum (pojem rezoluce označoval už různá panovnická rozhodnutí a sněmovní usnesení), ale nová je šíře jejich uplatnění. Závažnost rezolucí jako historických a sociologických pramenů spočívá v tom, že shrnují zásadní usnesení, rozhodnutí, požadavky a podněty vzešlé z jednání, schůzí a shromáždění větších skupin lidí.

V roce 1968 prošly tyto písemnosti několika obsahovými změnami.² V prvních osmi měsících se vyjadřovaly zejména k bezpráví minulosti, nápravě křivd, k ekonomické reformě, přípravě voleb, federativního uspořádání a nejpočetněji k srpnové okupaci. V posrpnovém období se pak jejich tematické spektrum poněkud zužuje. V podstatě lze říci, že až do poloviny prosince mají rezoluce jeden společný znak: staví se za všechny čtyři představitele Pražského jara.³ Akcent na osobu Josefa Smrkovského je pro toto období ještě statisticky nevýznamný. Více se objevuje v osobních dopisech, reagujících na výpady okupantské stanice Vltava a na některé jiné pokusy o jeho skandalizaci.

Zřetelný významový posun zaznamenaly tyto písemnosti po vystoupení Gustáva Husáka na aktivu Lidových milicí 13. listopadu 1968. V zemi, kde bylo celá desetiletí zvykem „číst mezi řádky“ a hledat skrytý smysl každého vybočení z etikety vládnoucích elit, neušlo pozornosti, že slovenský politik tu jmenovitě uvedl jen tři ústavní činitele, bez Josefa Smrkovského. To byl první signál, který vyvolal obavy o jednotu vedoucí „čtyřky“. Tyto obavy se ještě prohloubily neúčastí Josefa Smrkovského na jednání v Kyjevě 7.–8. prosince 1968. Zbystřená pozornost veřejnosti zaregistrovala i další symptomy: sovětský představi-

2 Srov. *Archiv FS ČSFR*, R 111–185, k 7 a R 186–225, k 8. Pokud neuvádím jinak, opírám se i dále • tento archivní materiál a nezištná sdělení dr. F. Cigánka.

3 V některých se objevovala i další jména, jako • Č. Císar, B. Šimon, V. Kadlec, M. Galuška.

telé zaslali do Prahy pozdravné telegramy k 25. výročí československo-sovětské smlouvy, ale mezi adresáty chyběl předseda Národního shromáždění. Také sovětský velvyslanec ho „opomněl“ přivítat na oslavě k tomuto výročí. Řada rezolucí na to okamžitě reagovala. Poprvé se také v těchto písemnostech objevila i tendence k radikálnímu způsobu obrany.⁴

Dne 11. prosince zasedal na Pražském hradě výkonný výbor KSČ. Alexander Dubček tu hovořil o naléhavosti řešení kádrových otázek budoucího Federálního shromáždění, ale výkonný výbor nedospěl k žádnému závěru. Usnesl se přenést tuto otázku na pořad plenárního zasedání ústředního výboru a své jednání prohlásil za přísně důvěrné. Avšak ani plénum ÚV KSČ, které se sešlo 12.–13. prosince, tuto otázku neřešilo. Nelze s naprostou jistotou říci, do jaké míry souvisely tyto odklady s taktickým postupem celého vedení, ale jisto je, že se jimi hladina politického napětí nečekaně zvýšila.⁵

Zatímco zasedal ústřední orgán KSČ, docházely redakcím odborového tisku rezoluce ze závodů, které vyjadřovaly rozhodnutí „všemožně“ hájit představitele polednové politiky.⁶ 13. prosince se v Praze sešel ÚV Svazu protifašistických bojovníků, který se hned v úvodu zasedání usnesl vyslat na ÚV KSČ delegaci s požadavkem, aby byl do čela Federálního shromáždění postaven Josef Smrkovský. Ten také před novináři prohlásil: „Nepomyslím na odchod z funkce ze zdravotních nebo jiných důvodů. Myslím si, že nemám právo opustit frontu, kterou jsem pomáhal formovat na začátku letošního roku. Naše doba, to je boj, do kterého se zařadily milióny lidí, a já bych je měl zradit?“⁷

O pět dní později zazněla na I. sjezdu Českého odborového svazu pracovníků kovoprůmyslu výzva delegátů Královopol-

4 První zmínka o generální stávce se v této souvislosti objevila v dopise odborářů z pražského závodu Nářadí. – Vančura, J.: *Naděje a zklamání. Pražské jaro 1968*. Praha 1990, s. 122.

5 Srov. článek *Spory o „federála“* objasněné. *Práce*, 10.1.1969.

6 *Práce*, 13.12.1968, s. 5.

7 *Večerní Praha*, 13.12.1968. Jedná se vlastně o prohlášení z 10. prosince. Srov. *Práce*, 11.12.1968, s. 1; Vančura, J.: *c.d.*, s. 122.

ských strojů k neústupnosti od zásad demokratického vývoje a na obranu Josefa Smrkovského.⁸ Od tohoto data přicházely ústředním orgánům rezoluce téměř výhradně k jeho kandidatuře na předsedu FS. V průběhu následujícího týdne došlo Národnímu shromáždění na 250 takových podání. Po 20. prosinci, kdy odborový svaz kováků přijal na svém sjezdu usnesení o generální stávce na podporu tohoto požadavku, připojily se k tomuto stanovisku i rezoluce jiných odborových svazů a organizací.⁹

Do tohoto napětí zasáhl 22. prosince Gustáv Husák vystoupením na plénu ÚV KSS, tři dny nato projevem v Československé televizi a 29. prosince v SNR. Stal se tak hlavním nástrojem sovětského tlaku a zároveň vnesl do celé kampaně nacionální prvek. Tak to také kvalifikovala celá řada českých i slovenských rezolucí. Jen mezi vánočními svátky jich Národní shromáždění přijalo více než 100. Lidé vycítili, že tu zdaleka nejde jen o osobu či národní zájem, ale že se tu hraje o celou příští tvářnost československé politiky. Nejpočetnější odborové svazy vyhlásily stávkovou pohotovost. 27. prosince se mimořádně sešel ústřední výbor odborového svazu kováků, aby zhodnotil vzniklou situaci a prohlásil, že v případě nezbytnosti nebude váhat s vyhlášením stávky.¹⁰ Téhož dne přijeli narychlo do Prahy tajemník ÚV KSSS K. F. Katušev a náměstek ministra zahraničních věcí SSSR V. V. Kuzněcov. Příznak generální stávky ohrožoval zájmy Moskvy i vedení KSČ. Byla to první akce směřující vlastně proti němu. Hned po Novém roce se obrátil představitel kováků otevřeným dopisem na Gustáva Husáka a ještě 4. ledna docházely Národnímu shromáždění rezoluce s ujištěním, že dělnictvo je připraveno dostát svému slovu. Předsednictvo ÚV KSČ se ocitlo v izolaci. Svědčí o tom i jeho nevýrazné prohlášení z 3. ledna. Volání po důvěře a klidu už na stále uklidňovanou veřejnost nepůsobilo. Musel přijít silnější argument, a ten ohstaval dokonce sám Josef Smrkovský. 5. ledna 1969 vystoupil v rozhlase

⁸ *Práce*, 19.12.1968, s. 1, 3.

⁹ *Práce*, 21.12.1968, s. 1.

¹⁰ *Práce*, 27.12.1968, s. 1, 3. Viz dok. č. 8.

a televizi a požádal o stažení hesla generální stávky na jeho podporu.¹¹

Přibyla tak další peripetie do dějin odborového hnutí. Prostor pro otevřené vystoupení se zúžil natolik, že se k podobné akci už nevzchopilo. Také Josef Smrkovský si uvědomoval tíhu nastalé situace.¹² Ústupky a kompromisy zachraňoval hodnoty, s nimiž spojoval celý svůj život: socialismus a „historické“ postavení komunistické strany. Byla to pro něho jediná alternativa. Stín, který nemohl překročit. Nepřekročilo jej ani Revoluční odborové hnutí. Pokusilo se ještě na VII. všeodborovém sjezdu a i v některých dílčích iniciativách později o legální opozici,¹³ ale i tyto kroky nakonec selhaly. Měly však význam pro uchování kontinuity a vědomí hodnot probuzených Pražským jarem.

Tyto dramatické události ve zkratce zachycuje výběr následujících dokumentů. Jsou přetištěny podle vžitých edičních pravidel a zásahy do textu se týkají pouze zřejmých písařských chyb, interpunkce a správného psaní velkých písmen. Formální náležitosti, které mají význam pro vnější a vnitřní kritiku, jsou zhruba následující:

Rezoluce větších odborových organizací jsou zpravidla psány na papíru s předtištěnou hlavičkou a ověřeny razítky jedné či více dílenských organizací, závodního výboru KSČ a vedení podniku. Všechny rezoluce dochované v archivu FS ČSFR jsou psány strojem na typizovaném formátu A4. U některých je připojena poznámka, že kopie byla postoupena i jiným ústředním orgánům nebo sdělovacím prostředkům. Zdá se však, že tento postup byl praktikován i v případech, kdy poznámka o tom chybí.¹⁴

Vnitřní skladba rezolucí má v podstatě tři části. Zpravidla začíná úvodní formulí: „My, pracující..., shromáždění dne ...“

11 *Práce*, 6.1.1969, s. 1, 3. Viz dok. č. 17.

12 Svědčí o tom mimo jiné i to, jakou péči věnoval přípravě projevu, kterým se pokusil zhodnotit celou kampaň. Viz dok. č. 17, pozn. 5.

13 Podrobněji o tom viz Tesař, J.: Otseč „privodnyje remni“. *Kontinent. Literaturnyj, obščestvenno-političeskij i religioznyj žurnal*, 1990, č. 62, s. 195-10.

14 Až na některé výjimky však odborový tisk došlé rezoluce jen souhrnně komentoval nebo otiskoval v kráceném znění. Viz dok. č. 1.

Někdy tato formule chybí a text začíná přímo: „Velice nás zne-pokojuje... Pracující... rozhořčeně odmítají...“ apod. Obsah vlastního sdělení tvoří požadavky větší informovanosti, garancí proti návratu kabinetní politiky, nesouhlas s Gustávem Husákem, případně s názory Vasila Biřaka. Následují závěrečné formula-ce typu: „Stojíme plně za... Nesmíme dopustit... Připojujeme se ke stanovisku kováků“ apod. Hlavní požadavek – kandidatura Josefa Smrkovského – bývá sankcionován stávkou.¹⁵ Závěr je pak obyčejně stručný, nezřídka vyjádřen heslem: Jsme s vámi, buďte s námi. Jen ojediněle, jako např. v rezoluci ZV ROH Jiskra Tábor, je mezi vlastní požadavky a závěrečné heslo vsunuta ještě zdůvodňující formulace: „Protože nemáme možnost působit na politický vývoj normálními občanskými prostředky, především volbami do všech státních orgánů, musíme se uchýlit k za-slání této rezoluce.“¹⁶

V merituu věci se rezoluce shodují i s dopisy a telegramy adre-sovanými přímo Josefu Smrkovskému. Jejich rozlišení spočívá jen ve formálních znacích běžné korespondence. V obou přípa-dech jsou však důležité rukopisné zásahy, které vznikly u pří-jemce. V pravém horním rohu bývá připsáno číslo původního chronologického řazení (archivní zpracování je abecední podle okresů), u některých požadavků jsou na okraji číselné symboly, zřejmě odkazy na jiné rezoluce podobného obsahu. Příjemce však později (patrně pro velký příliv písemností) od tohoto způ-sobu registrace upustil. Důsledněji se objevuje podtrhávání ba-revným fixem nebo propisovací tužkou. Svědčí o obsahové orien-taci příjemce a také o tom, že se tato podání pečlivě zkoumala, tj. že mohla skutečně působit na politická rozhodnutí.

Význam těchto pramenů spočívá ovšem i v jejich početnosti a stavu dochování. Z dokumentace Archivu FS ČSFR vyplývá, že v průběhu celé kampaně až do 13. ledna 1969 došlo Národní-mu shromáždění 950 rezolucí a přes 400 osobních dopisů k obsa-

15 *Archiv FS ČSFR*, R 154, 171-73, 176, k. 7; R 197 a 213, k. 8. Srov. také *Práce*, 19., 21., 27., 28. a 30.12.1968. Poslední rezoluci, v níž se horníci solidarizují se stanoviskem kováků, připomněla *Práce* ještě 4.1.1969.

16 *Archiv FS ČSFR*, R 213, k. 8. Viz dok. č. 10.

zení funkce předsedy FS. Ze Slovenska přišlo před prosincovým vystoupením Gustáva Husáka 15, po jeho vánočním projevu 25 rezolucí a na 200 osobních dopisů s výslovnou podporou Josefa Smrkovského. Z celkového počtu došlých rezolucí byl jen jedna (ONV Znojmo) negativní. Z územního hlediska je v této dokumentaci zastoupeno 73 ze 108 okresů (67,5%) z obou republik. Nejvíce rezolucí pochází z Prahy, Žďáru nad Sázavou, Bratislavy, Žiliny, Olomouce, Liberce a Plzně.

Tato čísla mají sama o sobě vypovídací hodnotu a v kontextu s uváděnými dokumenty pomáhají odkrýt přístupy k úplnější interpretaci faktů o kolektivním vědomí na přelomu let 1968–1969.

Jindřich Pecka

1

1968, 12. prosince, Praha – Rezoluce, kterou ZVROH ČKD Tatra Smíchov reagoval na neoficiální zprávy o chystaném odvolání Josefa Smrkovského z funkce předsedy NS a na projevy kabinetní politiky.

[...] ^a

Jsme nespokojeni s pronikáním nežádoucí kabinetní politiky, jejímž posledním příkladem jsou informace o výsledcích jednání našich vládních a stranických představitelů v SSSR¹, neboť zpráva, že jejich jednání „probíhalo v přátelském ovzduší“, nám nic neříká. Protestujeme proti všem činnostem ohrožujícím další osud polednového vývoje naší politiky a sdělujeme, že jsme připraveni tento kurs i jeho představitele všemožně hájit...^b Očekáváme proto jasnou a jednoznačnou odpověď k uvedeným zneklidňujícím zprávám.

[...] ^c

Práce, 13.12.1968, s. 5

a Úvodní komentář redakce o docházejících rezolucích vyjadřujících obavy o osud polednové politiky, zejména Josefa Smrkovského. ● rezoluci odborové organizace závodu Tatra Smíchov se tu doslova píše: „Závodní výbor ROH závodu Tatra Smíchov tlumočil ÚV KSČ pobouření zaměstnanců nad

zprávami, které vyvolaly neklid a politickou nejistotu. Podle neoficiálních zpráv se týkají údajně připravovaného odstoupení soudruha Josefa Smrkovského z funkce předsedy Národního shromáždění.“

- 1 Týká se to schůzky vedoucích představitelů KSČ a KSSS v Kyjevě ve dnech 7.–8.12.1968. Československou delegaci tvořili: L. Svoboda, A. Dubček, O. Černík, G. Husák a L. Štrougal. Chyběl J. Smrkovský. Tlak Moskvy na jeho odstranění byl víc než zřejmý (srov. Mlynář, Z.: *Mráz přichází z Kremle*. Praha 1990, s. 271; *Osem mesiacov Pražskej jari*. Bratislava 1990, s. 215 a n.) a čs. veřejnost to pochopila. Zpráva o „srdečném ovzduší“ kyjevského jednání se stala terčem lidového vtipu a posměchu, ale podnítila i další rezoluce ze závodů. – (*Archiv FS ČSFR*, R 173, 176 k 7 aj.) Dne 10.12. veřejně vystoupil J. Smrkovský, aby uvedl na pravou míru zvěsti kolující o jeho zdravotním stavu po sprnové internaci a ujistil novináře, že neodchází z politického života (*Práce*, 11.12.1968; *Večerní Praha*, 13.12.1968).
- b Krácení vyznačené redakcí.
- c Podpis: ZV ROH ČKD oborový podnik, závod Tatra Smíchov.

2

1968, 18. prosince, Praha. – *Stanovisko k situaci kolem kandidatury Josefa Smrkovského na funkci předsedy FS, které předložila sjezdu Čs. odborového svazu pracovníků kovoprůmyslu delegace Královopolských strojů v Brně.*

Obracíme se znepokojení na vedoucí představitele strany, vlády a poslance NS s výzvou, aby nedopustili další oklešťování svobod a práv, které byly po Lednu přislíbeny a které vyjadřují přání pracujících. Zvláště poslední informace o možném odvolání soudruha Smrkovského z funkce předsedy NS vyvolaly nelibost a rozhořčení, neboť taková skutečnost by byla v rozporu s přáním většiny. Máme za to, že odstoupení předních činitelů strany a vlády je vyvoláno nátlakem extrémních sil, které nemíní počítat s hlasem a přáním našeho lidu.¹

Práce, 19.12.1968, s. 1, 3.

1 O tom, koho delegáti odborového svazu kovářů považovali za „extrémní síly“, svědčí jejich otevřený dopis V. Biřakovi z 20.12.1968 (viz dok. č. 4) a G. Husákovi (dok. č. 12), kde přímo uvádějí, proč chápou jeho požadavek jako extrémní.

3

1968, 18. prosince, Bratislava. – *Zváz pracujúcej mládeže hlavného mesta Slovenska predsedníctvu Národného shromáždění. Dopis vyjadřující důvěru Josefu Smrkovskému.*

Vážení súdruhovia.

Mestská rada Zväzu pracujúcej mládeže¹ hlavného mesta Slovenska považuje za správne informovať Vás o stanovisku ustavujúcej konferencie Zväzu pracujúcej mládeže mesta Bratislavy k súčasnej politickej situácii.

Opätovne zdôrazňujeme svoju dôveru predsedovi Národného zhromaždenia s. Josefovi Smrkovskému a žiadame Vás, aby ste ako členovia jedného z najvyšších ústavných orgánov republiky naďalej rešpektovali politickú a morálnu autoritu, ktorú s. Smrkovský požíva na svojom poste predsedu najvyššieho orgánu štátnej moci ČSSR.

So súdružským pozdravom

[...] ^a Mestská rada Zväzu pracujúcej
mládeže Bratislavy

Archiv FS ČSFR, R 156, k. 7.

1 ZPM SSR byl mládežnickou organizací, která vznikla v r. 1968 po rozpadu ČSM. Orientoval se na mládež průmyslových závodů, ústavů, úřadů, dopravy a služeb. V únoru 1969 se stal členem Združení dětských a mládežnických organizací Slovenska a svou činnost ukončil vznikem SZM na ustavující konferenci 24.–25. dubna 1970. – *Mládeží světa*, Praha, MF, 1983, s. 238.

a Razítko a podpis.

4

1968, 20. prosince, Praha. – *Otevřený dopis Vasilu Biřakovi, v kterém delegáti I. sjezdu Českého odborového svazu pracovníků kovoprůmyslu reagují na jeho rozhovor pro Daily World.*

Pane Vasile Biřaku,
chápeme, že jste své názory uveřejnil v americkém listě *Daily World*¹, protože u nás – kromě proslulých shromáždění v Čechii

a Lucerně² nebo novin Zprávy či vysílačky Vltava³ – není platforma, na níž byste se své osobní názory odvážil přednést. Podivujeme se Vaší odvaze, s jakou ostouzíte československý lid a jeho dělnickou třídu před americkými soudruhy a formou, s jakou rozšiřujete zcela nesprávné informace.

Odmítáme Vaše tvrzení, že náš lid se dává ve svých akcích za lidskou tvář socialismu svěst vlivy zahraničí, že jsme podvedeni imperialisty nebo dokonce jejich nástrojem. Jsme jednotni ve vůli uskutečnit socialismus s lidskou tvář a proto nesouhlasíme s Vašimi provokacemi na stránkách cizího tisku.

Jako zástupci miliónové obce českých kováků prohlašujeme, že náš sjezd byl ve znamení výrazné solidarity s požadavky Dubčeka a Akčního programu KSČ a s deseti požadavky vysokoškolských studentů,⁴ s listopadovým prohlášením spisovatelů a novinářů a kulturní fronty.⁵ Měli jsme radost, že jsme na svém sjezdu mohli uvítat delegaci studentů, spisovatelů a novinářů a ujistili jsme je svou solidaritou, neboť víme, že naše názory jsou i jejich a jejich názory bereme za své.⁶

S Vámi můžeme souhlasit pouze v jednom – že dělnická třída není jednotná. Není jednotná s Vámi, neboť Vás již během letošního jara přestala považovat za mluvčího a natož za svého představitele.

Práce, 20.12.1968, s. 3.

1 *Daily World*, 17.12.1968.

2 Byla to shromáždění zejména starých členů KSČ a těch, kteří přijali výklad srpnové okupace jako akt „bratrské pomoci“. Zvláště bouřlivě vyjádřili tento postoj na aktivu konaném 9.10.1968 v Osvětovém domě Čechie v Praze 8 - Libni. Podle dochovaného zápisu Boženy Jodasové se tu sešlo 575 členů KSČ, kteří dlouhotrvajícím potleskem přivítali delegaci sovětského velení vedenou pplk. Goralenkem a pplk. Kozarovem. Předsednictvo tvořili: J. Jodas, A. Černý, L. Morávek, J. Lang, A. Kapek, E. Famíra, K. Mestek, A. Pospíšilová, K. Innemann. – *ÚSD, Sb. 1968 – 1969. Zápis z besedy 9.10.1968.*

3 Už 28.11.1968 vyslovili poslanci kulturního výboru NS požadavek na zákaz těchto okupačních sdělovacích prostředků. Také generální prokurátor vydal upozornění, že „obsahem tiskoviny Zprávy je páchan trestný čin“. V průběhu prosince se v této záležitosti mimořádně angažovaly jednotlivé odborové svazy. K dramatickému vyhocení pak došlo v lednu 1969. – *Srov. Práce, 29.11.1968; Ruml, J.: Kalendárium. Praha 1990, s. 82.*

4. Byly to následující požadavky šfřené jako „Studentské desatero“:
1. Základem naší politiky je a bude Akční program KSČ, přijatý na dubnovém zasedání ÚV KSČ.
 2. Nedojde ke kabinetní politice, zejména se obnoví proud informací v obou směrech mezi občanstvem a vedením.
 3. Zavedení cenzury v hromadných sdělovacích prostředcích je dočasné a nebude trvat déle než půl roku.
 4. Nesmí být dotčena svoboda shromažďovací a společovací.
 5. Bude zaručena svoboda vědeckého bádání, literárního a kulturního projevu.
 6. Osobní a právní jistota občana bude zaručena.
 7. Ti, kteří ztratili důvěru a nikdy dostatečně neobjasnili svá stanoviska, nebudou setrřávat ve významných funkcích.
 8. Bude se pokračovat v ustavování podnikových rad pracujících jako orgánů podnikové samosprávy.
 9. Bude zaručena svoboda výjezdů do zahraničí.
 10. V oblasti zahraniční politiky nesmí dojít k naší participaci na akcích, jež jsou v rozporu s cily československého lidu, Chartou OSN a Všeobecnou deklarací lidských práv. – *ÚSD, Sb. 1968-1969. SVS, dopis dělníkům a rolníkům, 18.11.1968, příl. 2.*
5. Srov prohlášení pražských novinářů na aktivu 18.11.1968 v Lucerně, kde se mj. říká: „Jsme vděční naší veřejnosti, dělníkům, rolníkům, kulturním pracovníkům, mládeži, všem lidem dobré vůle za důvěru. Zejména kolektivům závodů, pracovníkům polygrafie a spojů děkujeme za solidaritu... Stavíme se rovněž za stanovisko našich vysokoškolků... Spolu s veškerým lidem najdeme opravdu čestné východisko z těžké situace republiky. To je naše odhodlání, od něhož neustoupíme. Jsme si vědomi toho, že dnes velmi záleží... na naší mravní pevnosti, abychom za všech okolností vyjadřovali své hluboké přesvědčení a nikdy se nestali hlasateli myšlenek, jimž nevěříme.“ - *Práce, 19.11.1968, s. 3.*
- Podobně vyzněla i rezoluce vědců, umělců a novinářů k současné situaci, přijatá na shromáždění ve Slovanském domě v Praze 26.11.1968: „... pocítujeme dnes naléhavěji než dříve potřebu účastnit se ohtřžného a bolestného hledání východisek ze současné situace. Po dělnících a studentech vystupujeme společně i my jako vrstva, která má zvlášt v naší společnosti specifické poslání a vliv. Tohoto vlivu použijeme k trvalému uchování mravních hodnot ve společenském vědomí, jež je zárukou uchování humanitního charakteru našeho socialistického života.“ - *Listy, 1968, č. 5, s. 3.*
6. Projevilo se to zejména v Dohodě o spolupráci Českého odborového svazu pracujících v kovoprůmyslu a Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy ze dne 19.12.1968. V tomto dokumentu se mj. říká: „Český odborový svaz pracujících v kovoprůmyslu vyjadřuje svou podporu nedávné studentské stávce za realizaci deseti hodů SVS a žádá vytvoření takových podmínek pro práci ve vládě, které by umožňovaly profesorovi Kadlecovi zůstat členem vlády. SVS Čech a Moravy vyjadřuje svou podporu úsilí pracujících kovoprůmyslu o odstranění aparátníků a byrokratů z vedoucích orgánů ROH a o vytvoření organizace zastupující skutečné zájmy dělníků.“

SVS Čech a Moravy se připojuje k rezoluci Českého svazu pracujících kovoprůmyslu na podporu s. Josefa Smrkovského.“ - *ÚSD, Sb. 1968-1969. SVS, Bulletin, č. 1, s. 7 a n.*

5

1968, 20. prosince, Praha. – *Pracovníci n.p. Polygrafia Národnímu shromáždění. Stanovisko k názorům Vasilu Biřaka zveřejněným v deníku KS USA Daily World a ke kampani kolem Josefa Smrkovského.*

[...]ª

Pracující n.p. Polygrafia, Praha 2, Svobodova 1 s rozhořčením odsuzují názory tajemníka ÚV KSČ Vasilu Biřaka uveřejněné v interview s deníkem KS USA Daily World a přetištěném našich denních listy dne 19.12.1968 a žádají okamžité odvolání ze všech stranických funkcí.¹

Stanovisko s. Biřaka hrubě uráží dělnickou třídu a snižuje její historické poslání v naší socialistické vlasti. Byla to právě dělnická třída, která v roce 1948 rozpoznala, kde je její místo a jaké státní zřízení si zvolí. Tato dělnická třída těžce nesla a nejvíce také doplácela na léta tak zvaných „deformací“ a velkých omylů vedoucích státních a stranických pracovníků. Byla to opět dělnická třída, která s nadšením přivítala výsledky prosincového a lednového zasedání ÚV v letošním roce a ihned pochopila jeho velký obrodný význam. Důkazem toho je i současné jednání českého sjezdu odborového svazu pracovníků kovoprůmyslu, kde se soudruzi jednoznačně postavili za důsledné pokračování v pozitivních rysech polednového vývoje tak, aby pracující měli možnost plného vlivu na další utváření socialismu v ČSSR a na jeho osud.

● dmitáme také jakékoliv pokusy o rozdělení jednoty dělnické třídy a pokrokové inteligence. Ano, stojíme pevně za stranou, ale oproštěnou od všech, kteří více nebo méně skrytě vracejí vývoj do minulých let a přispívají tak k rozkolu ve straně i v naší společnosti.

Nesouhlasíme ani s hodnocením, které pronesl s. Biřak na adresu novinářů, [sdělovacích prostředků a intelektuální fronty

včetně postoje studentů, za jejichž požadavky jsme se plně postavili^a a nadále je podporujeme. Jsme přesvědčeni, že sdělovací prostředky přispěly v letošním roce značnou měrou k aktivizaci národa v duchu polednové politiky strany, i když jednotlivci, jako např. Kamil Winter nebo Sláva Volný, zklamali.²

Připojujeme se ke stanovisku sjezdu kováků, aby v případě, že bude Josef Smrkovský nebo někdo jiný z předních politických osobností, které mají důvěru národa, odvolán z funkce, vystoupíme i my nejkrajnějšími prostředky na jejich obranu.³

[...]^d Dělnický výbor[...]^d

na obranu občanských svobod

Dosud podepsalo 520 pracovníků – akce dále pokračuje.

Archiv FS ČSFR, R 197, k. 8

- a Předtištěná hlavička s názvem a adresou podniku. Vlevo adresát, vpravo datum.
- 1 Srov. dok. č. 4, pozn. 1. Novinář Jiří Ruml komentoval celý případ slovy: „V tiskovém orgánu komunistické strany USA Daily World Bifak velice neomaleně napadl naši dělnickou třídu, označil ji jako neuvědomělou a rozmělněnou, aby nějak vysvětlil, že v srpnu nevíkala 'třídní bratry'. Později Bifak obvinil ČTK, že její zpravodaj hrubě zkreslil text rozhovoru. Ovšem dodatečně bylo dokázáno, že šlo o doslovný překlad toho, co americký komunistický list z rozhovoru s Bifakem otiskl. A tak se asi bude muset uvažovat o výměně lidí v ČTK, když nelze vyměnit celou dělnickou třídu.“ - *Kalendárium*. Praha 1990, s. 84.
- b Tato část souvětí je podtržena příjemcem.
- 2 Je to hodnocení dvou redaktorů, kteří odešli pracovat do exilu, vyslovené z perspektivy zúženého horizontu doby. Podobný nádech měl ostatně i otevřený dopis M. Hübla O. Šikovi (16.12.1968). Pokus o nové hodnocení osobnosti Slávy Volného viz *Studentské listy*, 1990, č. 19, s. 3.
- 3 Pro dokumenty z konce roku 1968 a ledna 1969 je vůbec příznačný jakýsi ostych před slovem stávka nebo dokonce generální stávka. V tuto chvíli se totiž stará dělnická zbraň obrací proti vedení KSČ, tedy i proti osobnostem spojovaným s nadějami Pražského jara a srpnovým odporem proti okupaci. Snad proto se mnohé rezoluce uchylují k formulacím radikálních prostředků, o solidarizaci s usnesením odborového svazu kováků apod. Jak si povšiml už Jiří Vančura (c. d., s. 125), i Josef Smrkovský jako by se bál vyslovit termín generální stávka a pokud nebylo vyhnouti, mluvil jen o stávce.
- c Razítko ZV ROH a podpis.
- d Razítko ZO KSČ a podpis.

1968, 20. prosince, Jihlava. – ZV ROH Dopravního podniku v Jihlavě Národnímu shromáždění. Rezoluce ke kampani kolem Josefa Smrkovského.

Vážení soudruzi.

My, pracující Dopravního podniku města Jihlavy, se plně ztotožňujeme s prohlášením ZV ROH Královopolské strojírnny v Brně a plně solidarizujeme s [10 požadavky vysokoškoláků]^{a 1}, protože plně vyjadřují též naše zájmy a tužby.

Se znepokojením konstatujeme podstatné [zhoršení politické situace]^b a snahy o [návrat ke kabinetní politice].^c Projevilo se to především v naprosté neinformovanosti o nedávné schůzce v Kyjevě, kde lakonickým sdělením, že jednání proběhla v přátelském a srdečném ovzduší, atd., jen těžko může vnést klid k jakékoliv práci. Velmi nás znepokojuje též skutečnost, když se mluví o případných [personálních změnách]^d, stále častěji se objevuje jméno předsedy NS s. [Josefa Smrkovského]^e, člověka, který celý svůj život zasvětil boji za národní samostatnost obou našich národů. S politováním též konstatujeme, že člověk na svém místě, ministr školství prof. dr. Kadlec, odmítá kandidovat v nové vládě z důvodů nedostatku informací o důležitých politických problémech.

Na druhé straně [názory Vasila Biřaka nás nemohou nechat netečnými].^{f 2} Taková jeho prohlášení, jako „že kteří s tím nebudou souhlasit (rozumíme oklešťování občanských práv a svobod), ať ze strany vystoupí, žádné neštěstí“ a dále „některé členy bude nutno podepřít vzhledem k jejich chabému marxistickému vzdělání“ – dělají dojem na celý náš pracovní kolektiv, že jsme stavěni do role prostáček, které je třeba vést a za případné vlastní názory, které nejsou v souladu se zjevenou pravdou takovýchto funkcionářů, je třeba náležitě potrestat. To jsou praktiky doby ne tak vzdálené, ke které, jak všichni věříme, se nebudeme již nikdy vracet. Souhlasíme, aby členové odcházeli, ovšem ti, kteří nechtějí dělat polednovou politiku, a zůstávali ti, kdo v duchu ledna pokračovat chtějí a mohou, protože mají plnou důvěru prostých členů strany a obou našich národů.

Věříme, že jako naši zákonní představitelé uděláte vše, aby se dále rozvíjely myšlenky a ideály čs. léta, protože jedině tak je možno zachovat jednotu našeho lidu a posilovat autoritu všech našich představitelů a orgánů.

Archiv FS ČSFR, R 173, k. 7

- a Podtrženo příjemcem.
- 1 Srov. dok. č. 4, pozn. 4.
- b Podtrženo příjemcem.
- c Podtrženo příjemcem.
- d Podtrženo příjemcem.
- e Podtrženo příjemcem.
- f Podtrženo příjemcem.
- 2 Srov. dok. č. 4, pozn. 1, dok.č. 5, pozn. 1.

7

1968, 22. prosince, Bratislava. – Telegram celoakademického výboru ROH Slovenské akademie věd vyjadřující plnou důvěru a podporu Josefu Smrkovskému.

Celoakademický výbor ROH jménem 3000 pracovníků Slovenské akademie věd vyslovuje plnou podporu Vaší kandidatuře na předsedu federálního parlamentu. Vaše osobnost je nám zárukou, že tento orgán bude skutečným strážcem ústavnosti v naší vlasti. Uděláme všechno, abychom Vás podpořili ve Vaší zodpovědné práci pro lid Československé socialistické republiky.

Práce 23.12.1968, s. 3

8

1968, 27. prosince, Praha. – Rezoluce ÚV Českého odborového svazu pracovníků kovoprůmyslu k situaci kolem volby předsedy FS, vyzývající k připravenosti prosadit kandidaturu Josefa Smrkovského stávkou.

Ústřední výbor Českého odborového svazu pracovníků kovoprůmyslu projednal na mimořádném zasedání 27. prosince 1968 politickou situaci, která se postupně vytvořila kolem připravov-

vané volby předsedy Federálního shromáždění ČSSR. Tato situace se zejména vyhroutil po uveřejnění usnesení ÚV KSS, po projevu prvního tajemníka ÚV KSS dr. Gustáva Husáka a předsedy vlády Oldřicha Černíka.¹

Pracující kovoprůmyslových závodů a podniků vyjadřují nesusouhlas se zamýšleným obsazením funkce předsedy Federálního shromáždění kýmkoli jiným než soudruhem Josefem Smrkovským. Kováci jako voliči navrhuji soudruha Smrkovského jako svého kandidáta na funkci předsedy Federálního shromáždění a doporučují jeho opětové zvolení.

Na mimořádné schůzi se ÚV sešel proto, že se pracující mnoha závodů a podniků dotazovali, zda již nyní není čas vyhlásit stávkou ve smyslu usnesení ustavujícího sjezdu našeho svazu.² Ústřední výbor se po zvážení situace obrací ke všem základním organizacím svazu s doporučením, aby požadavek kandidatury soudruha Smrkovského byly připraveny prosadit i stávkou jako krajním prostředkem, nebude-li dosaženo řešení jinou cestou. ÚV se cítí plně vázán zmíněným sjezdovým usnesením a prohlašuje, že v případě nezbytnosti nebude váhat s jejím vyhlášením.

Ústřední výbor odborového svazu se zároveň obrací otevřeným dopisem přímo na všechny poslance dosavadního Národního shromáždění a vyzývá je jménem pracujících českých kovoprůmyslových závodů a podniků, aby bez ohledu na národnost dali svůj hlas soudruhovi Josefu Smrkovskému. V soudruhu Smrkovském spatřují pracující obou našich národů jednoho z tvůrců a čelných představitelů polednového vývoje, důsledného odpůrce kabinetní politiky, funkcionáře, který nám skýtá záruku dodržování ústavnosti a suverenity našeho státu. Z těchto důvodů – nikoli z národnostních hledisek – nemůžeme souhlasit s odvoláním soudruha Smrkovského z funkce nejvyššího zákonodárského orgánu.^a

Ústřední výbor odborového svazu současně vyzývá všechny politické a státní činitele a celou Národní frontu ČSSR, aby dbali mínění našeho lidu a až do uskutečnění řádných demokratických voleb zákonodárných orgánů, nejpozději do konce roku 1969, nebyly činěny žádné zásadní změny vedoucích představitelů státních a zákonodárných orgánů, kteří mají důvěru lidu.

Současná situace je bezesporu natolik vážná, že již nelze nadále hazardovat s důvěrou pracujících, kteří jsou odhodláni věnovat všechny své síly a schopnosti hospodářskému upevnění a rozvoji ČSSR, ale nehodlají se již nikdy vzdát své účasti na dalším utváření polednové politiky v duchu dubnového Akčního programu KSČ.

ÚV odborového svazu jménem všech pracujících kovoprůmyslových závodů a podniků zároveň žádá příslušné orgány Národní fronty o poskytnutí přijatelných záruk, že nedojde k odstranění soudruha Josefa Smrkovského z čelné funkce v zákonodárném orgánu ČSSR.

ÚV odborového svazu je přesvědčen, že toto stanovisko odpovídá mínění nejen pracujících v kovoprůmyslu, ale i většiny ostatních občanů ČSSR.³ Věříme, že nás v tomto směru podpoří solidárním postojem i slovenští kováci a hutníci.⁴ Jsme rozhodnuti pevně hájit nedotknutelnost všech čelných představitelů polednové politiky, zejména těch, kteří jsou pro všechny lid zárukou, že z nastoupené polednové politiky nesejdeme.

Práce 28. 12. 1968, s. 1, 3.

- 1 Na zasedání ÚV KSS (22. 12. 1968) řekl G. Husák doslova: „Soudruh Svoboda jako prezident republiky má plnou podporu jak KSS, tak i slovenského lidu. O předsedovi federální vlády se rozhodlo na posledním zasedání ÚV KSČ. Předsednictvo ÚV KSS za daných okolností považuje za spravedlivé, aby v čele Federálního shromáždění ČSSR byl představitel slovenského národa.“ (*Práce*, 23. 12. 1968, s. 3.) To vyvolalo napětí, které se pokusil uklidnit O. Černík. Ve svém středověčném projevu nasadil familiární tón: „On ten Smrkovský není ještě tak starý, aby musel odejít na odpočinek... on může ještě mnoho pro stranu a republiku udělat...“ - Rumí, J.: *c.č.*, s. 85-86.
- 2 Už od 12. 12. 1968 docházela do redakcí prohlášení různých odborových organizací vyjadřující odhodlání „všemožně hájit“ polednové politiky (viz dok. č. 1). Předseda přípravného výboru odborového svazu kovářů Oldřich Balám také ve svém projevu na ustavujícím sjezdu dne 17. 12. zdůraznil přesvědčení, že „jednou ze základních podmínek posrpnové normalizace života v našem státě je, aby v čele politických, státních a odborových organizací byli lidé, kteří mají vysokou důvěru“. Následující den vyslali účastníci sjezdového jednání delegaci k J. Smrkovskému, který vyhovělejších pozvání a odpoledne přišel do Sjezdového paláce. Ještě před jeho příchodem se sjezd ztotožnil s rezolucí Královopolských strojíren Brno proti jeho odvolání z funkce. (Viz dok. č. 2). To se pak projevilo i ve sjezdovém usnesení z 20. 12. 1968. Podle zpravodajství odborového tisku se ustavující sjezd ko-

váků mj. usnesl, že „v případě odvolání soudruha Smrkovského nebo jiných špičkových státníků a stranických funkcionářů, kteří mají důvěru pracujících, vyhlásí generální stávkou“. - *Práce*, 21.12.1968, s. 1.

- a Cely odstavec je vytištěn tučně.
- 3 Srov. zpravodajství denku *Práce*: Delegace u J. Smrkovského (22.12.1968, s. 1), Zemědělci hlasují pro Smrkovského (22.12., s. 1), Podpora J. Smrkovskému (23.12., s. 3), Náš lid důvěřuje J. Smrkovskému. Už nikdy kabinetní politika (28.12., s. 1, 3), Kdo do funkce předsedy FS (29.12., s. 1, 5), Vůli lidu nelze přehlížet (30.12., s. 1), Politik, jenž má důvěru, Hlasy pro J. Smrkovského (2.1.1969, s. 1, 2), Horníci podporují stanovisko kováků (4.1.1969, s. 3) aj.
- 4 Učinily tak např. Východoslovenské železárně v Košicích, Městská rada svazu pracujících mládeže v Bratislavě (viz dok. č. 3), Svaz slovenských filmových a televizních umělců, Svaz slovenských divadelních umělců, Slovenské národní divadlo, vydavatelství Tatran, OV ČSM Trenčín, celoakademický výbor ROH SAV v Bratislavě (viz dok. č. 7) aj.

9

1968, 27. prosince, Beroun. – ZVROH Průmstav Beroun Národnímu shromáždění. Rezoluce ke kampani kolem Josefa Smrkovského.

[...]ª

Velice nás znepokojuje vývin politické situace v poslední době. Nemůžeme souhlasit s tímto stavem, neboť nám nedává záruku pokračovat v polednové politice a nedává nám ani dostatek klidu pokračovat v naší práci.

Nedostatek informací, cenzura tisku a odstraňování vedoucích politiků, vzrůstající aktivita zkompromitovaných lidí, jak nám ukázal např. článek s. Biřaka v zahraničním tisku,¹ to jsou události, které nemohou naši pracující přehlédnout.

V poslední době se mluví o výměně s. Smrkovského, což nepřímo potvrdil ve svém televizním projevu i dr. Husák.² Argumentoval tím, že Češi mají na nejvyšších místech své lidi a že by příslušelo, aby Federativní národní shromáždění mělo za předsedu příslušníka slovenského státu. V současné době není jistě rozhodující národnost jednotlivých představitelů našeho státu, ale důvěra, kterou si získali svým postojem v dobách, kdy bylo našim národům nejhůře, jak v lednu, tak i v srpnových

událostech t.r. A to dokázali jak s. Svoboda, Dubček, Černík, tak i s. Smrkovský. Naši pracující si cení poctivé práce s. Smrkovského pro jeho rozhodný odpor ke kabinetní politice.

Stojíme pevně za s. Smrkovským a věříme, že opět zaujme svoje místo v čele Federativního národního shromáždění.

Nesmíme za žádnou cenu dopustit, aby někdo cizí diktoval, kdo má řídit naši novou federativní socialistickou republiku.

Na vědomí:[...]b

Deník Práce Praha

Čsl. televize Praha

Ústřední rada odborů Praha

P.S. Tato rezoluce byla odsouhlasena na výrobní poradě jednohlasně všemi zaměstnanci střediska dopravního oddělení n.p. Průmstav Beroun.

Archiv FS ČSFR, R 154, k. 7.

a Záhloví s adresou a datem.

i Srov. dok. č. 4, pozn. 1.

2 Na tento Husákov projev z 25.12.1968 reagovalo velmi mnoho rezolucí a dopisů. ZV ROH ONV Bruntál zaujal 29.12. stanovisko k celé jeho aktivitě v tomto směru: „K názorům JUDr. Husáka, které prezentoval ve svých projevech po návratu z Moskvy v srpnu, dále k zástupcům Lidových milic a v neposlední řadě ve vánočním projevu, podotýkáme jen tolik, že se s nimi neztotožňujeme a plně se stavíme za otevřený dopis formulovaný tomuto politikovi spisovatelem Pavlem Kohoutem.“ (AFS ČSFR, R 157, k 7). Pavel Kohout přímo vyzval dr. Husáka: „Nespojujte s tímto bezprávím své jméno.“ (Práce, 27.12.1968.) První tajemník KSS však spojil své jméno i s jiným bezprávím. Podle všech symptomů už během moskevských jednání. Vlně nesouhlasu se svým postupem čelil zcela v duchu předlednové praxe. Jifi Vančura o tom píše: „Zatímco česká televize referuje o náladě a stanoviscích v závodech, má slovenská televize nařizeno odpojovat se od celostátního zpravodajství, kdykoliv padne zmínka o ohlasech Husákova projevu a o sporech kolem jmenování kandidáta na funkci předsedy Federálního shromáždění...“ (c.d., s. 124).

b Dvě razítka: ZV ROH Průmstav Beroun a Dřelenský výbor.

10

1968, 29. prosince, Tábor. – ZVROH a výbor ZO KSČ n.p. Jiskra Tábor Národnímu shromáždění. *Rezoluce na podporu kandidatury Josefa Smrkovského.*

Závodní výbor ROH a výbor ZO KSČ národního podniku Jiskra v Táboře tlumočí názor zdrcující většiny pracovníků podniku a požaduje, aby při ustavení federálních orgánů ČSSR byl s. Josef S m r k o v s k ý postaven do čela Federálního shromáždění. Toto místo odpovídá jeho dosavadní funkci předsedy Národního shromáždění. Snahu obsadit je jinou zatím nejmenovanou osobou musíme považovat za politickou likvidaci soudruha Smrkovského a je nám zcela jasné, proč k tomu má dojít: s. Smrkovský stál v čele obrodného hnutí od ledna 1968 a ani po srpnu neztratil tvář.¹ Za to má plnou důvěru našich pracujících a nedůvěru těch, kteří by chtěli návrat k předlednovým poměrům.

Velice nás zarmucuje, že případ s. Smrkovského se zdůvodňuje národnostními hledisky. Považujeme to za hrubé zneužití národního citění a znepokojuje nás, že je to již druhé uplatnění této zavrženíhodné metody. Prvně se osvědčila, když bylo třeba likvidovat XIV. sjezd KSČ.² Nápadně nám připomíná staré heslo všech imperialistů: Rozděl a panuj!

Nevěříme, že podnět k tomu mohl vyjít ze slovenského národa a jsme přesvědčeni, že s. Husák pouze vybral nejméně vhodný argument pro zdůvodnění požadavků, které jsou nám vnucovány zvenčí bez ohledu na vůli a zájmy našich národů a bez ohledu na slavnostní ubezpečování o nevměšování do našich vnitřních záležitostí.³

Po likvidaci řady méně významných polednových činitelů, kteří měli naši důvěru, má nyní dojít na jednoho ze čtyř nejvyšše postavených lidí a můžeme čekat, že to tím nebude skončeno. Nechceme jednoho dne zjistit, že máme v čele lidi, kteří by ve skutečně demokratickém státě museli již dávno zmizet z politické scény.

Protože nemáme možnost působit na politický vývoj normálními občanskými prostředky, především volbami do všech státních orgánů, musíme se uchýlit k zaslání této rezoluce.⁴ Jsme jedné mysli s delegáty sjezdu našeho odborového svazu kováků

a s převážnou většinou ostatních odborářů a jsme [rozhodnutí sáhnout po bezvýsledném vyčerpání mírnějších prostředků ke generální stávce.]^a Věříme však, že naši i zahraniční činitelé vezmou přece jen v úvahu vůli lidu, na kterou se neustále odvolávají.⁵

Ať žije nikým nezkalený bratrský svazek Čechů a Slováků.

Jsmo s Vámi, buďte s námi, soudruzi Svobodo, Dubčeku, Černíku a Smrkovský!

[...]^b

Archiv FS ČSFR, R 213, k 8.

- 1 V živé paměti byl zejména rozhlasový projev J. Smrkovského po návratu z Moskvy (29. 8. 1968), který patřil k nejotevřenějším z projevů našich představitelů. – *Práce*, 30. 8. 1968. Srov. také *Sedm prázdných dnů*. 2. vyd. Praha 1990, s. 313–318; Sígler, M.: *Na vlně 490 metrů*. Praha 1990, s. 104 a n. aj.
- 2 Naznačily to už první vzkazy G. Husáka z Moskvy směřující k odkladu mimořádného sjezdu KSS (26.–29. 8. 1968). Po svém návratu vedl delegaci na ÚV KSČ, kde oznámil, že nepřijímá funkci v orgánu zvoleném na XIV. sjezdu. Spolu s ním tak učinila i skupina slovenských delegátů. To byl rozhodný krok k anulaci mimořádného sjezdu KSČ, který přišel ze slovenského vedení. G. Husák se chopil příležitosti a jako první iniciativně zahájil plnění moskevského protokolu. Na zasedání předsednictva ÚV KSS 11. září tento svůj postup označil přímo za základ konsolidace.
- 3 Tato formulace tábořských odborářů svědčí o tom, že i mimo centrum dění měli lidé správnou představu o důvodech a motivaci politických obrátů, i když znění moskevského protokolu zůstávalo přísně utajeno.
- 4 Volby se měly původně konat 19. května 1968. Pro všeobecnou nespokojenost s kandidáty vybranými ještě před Lednem rozhodlo předsednictvo NS o jejich odkladu. Normalizační vedení je však vypsaló až na 26. a 27. listopadu 1971, kdy mělo všechny mocenské prostředky plně v rukou.
- a Podtrženo příjemcem.
- 5 Zahraničními činiteli se tu rozumí především Sovětský svaz, který vlastně vyvolal celou kampaň svým tlakem na odstranění J. Smrkovského z politického života. Zasařoval i do vlastního průběhu událostí, když 27. prosince vyslal do Prahy K. F. Katuševa a V. V. Kuzněcova.
- b Rázítka ZV ROH a ZO KSČ. Podpisy předsedů.

1969, poč. ledna, Praha. – ÚV Federace lokomotivních čet Národnímu shromáždění. Stanovisko ke kandidatuře J. Smrkovského na funkci předsedy FS.

[...]^a

Vážení soudruzi,

jsme hluboce znepokojeni vývojem situace kolem osoby s. Josefa Smrkovského, který podle všech dosud dostupných náznaků, zvláště po projevu s. Husáka dne 25. 12. 1968, již nemá být v budoucnu kandidován jako předseda Federálního shromáždění.¹ V naší Federaci lokomotivních čet sdružujeme strojvedoucí, pomocníky strojvedoucích a mechaniky z celé ČSSR, tedy české a slovenské národnosti.²

Jednoznačně obě národnosti naší FLČ oceňují práci soudruha Smrkovského pro oba naše národy. Je v současné době jedním z nejstatečnějších a nejoblíbenějších politiků u obou našich národů. Je nelogické v současné době jeho odvolání zdůvodňovat národnostním zastoupením ve vedoucích funkcích našeho Národního shromáždění.

Trváme na tom, aby s. Smrkovský i v budoucnu vykonával funkci předsedy Federálního shromáždění. Připojujeme se tímto k rezoluci kováků českých zemí a jejich ustavujícího sjezdu, že v případě odvolání s. Smrkovského vstoupí všech 900 000 odbořářů tohoto svazu do stávků.³ Členové naší organizace se k tomuto prohlášení připojují.

Ústřední výbor Federace lokomotivních čet

Zpravodaj Federace lokomotivních čet, leden 1969, s. 1

a 6 řádků redakčního úvodu

1 Taktický požadavek, aby v čele FS byl Slovák, vznesl dr. Husák už na zasedání ÚV KSS 22. 12. 1968. Opakoval jej ve známém televizním projevu 25. a ve vystoupení na půdě SNR 29. prosince.

2 Federace lokomotivních čet (FLČ) obnovila svou činnost, která byla násilně přerušena v roce 1947, na ustavující konferenci v dubnu 1968. Přihlásila se k polednovému kursu a směřovala k vytvoření nezávislé odborové organizace. – Podrobněji o tom viz Chyský, J.: Projedou lokomotivní čety? *Listy*, 1969, č. 2, s. 5; Steiner, P.: O jedné jednotné federaci, *tamtéž*, s. 6; Federace lokomotivních čet neschválena, *Práce*, 3. 12. 1968; *Zpravodaj FLČ*, leden

1969, s. 4. „Poučení...“ a na něm založené „historické“ práce 70. a 80. let označovaly pokus FLČ o činnost mimo rámec ROH za tendence, „jejichž řízení bylo v rukou vyložené kontrarevolučních živlů“. – *Poučení z krizového vývoje...*, s. 26; *Přehled dějin československého odborového hnutí*. Praha 1984, s. 620.

- 3 Některé prameny uvádějí 950 000 členů tohoto svazu. K jeho výzvě se připojil mj. i odborový svaz železničářů, který sdružoval na 180 000 členů. – *Práce*, 30.12.1968.

12

1969, 2. ledna, Praha. – Otevřený dopis předsedy Čs. odborového svazu pracovníků kovoprůmyslu ing. Vlastimila Tomana dr. Gustávu Husákovi k jeho názorům vysloveným v souvislosti s připravovanou volbou předsedy FS.

Vážený soudruhu!

Hluboce se nás dotklo Vaše prohlášení na zasedání Slovenské národní rady, kde jste 900 tisíc kováků, kteří pevně stojí za polednovou politikou, vyjádřenou Akčním programem Komunistické strany Československa, označil za extremistické pravicové síly, a to jenom proto, že se stavíme za kandidaturu s. Josefa Smrkovského na funkci předsedy Federálního shromáždění ČSSR.

Nikdo v českých zemích neupírá právo slovenským soudruhům na vedoucí místa v ČSSR. Necht' se tak ale stane v demokratických volbách. Jistě je Vám známo, že situace, do které se naše národy ne svou vinou dostaly, je nenormální. V této situaci je podle našeho názoru výměna kteréhokoliv z vedoucích politiků a státníků, s jejichž jménem je spojena polednová politika, hazardováním s osudem republiky. Jejich jména se stala symboly, ke kterým se upírají tužby a naděje obou národů. Jejich pád by měl pro naše národy tragické následky.

Z těchto důvodů považujeme naopak za extrémní Váš požadavek, který v této zjištěné situaci je bezohlednou ranou do týla obou národů. Nechápeme, jak Vy, který se považujete za komunistu, můžete předřazovat právě nyní, kdy je ve hře osud obou národů, otázky úzce nacionální před zájmy dělnické třídy a zájmy socialismu, zájmy celé republiky. Můžeme Vás ujistit, že

kdyby po Lednu vedoucí místo ve státě zaujali výhradně Slováci a obstáli v této těžké zkoušce jako soudruzi Dubček, Svoboda, Smrkovský, Černík, bránili bychom je se stejným úsilím. S důvěrou dělnické třídy a ostatních pracujících nemá nikdo právo hazardovat.

Nechápeme, kdo Vám dal právo označovat nás za extremistické a pravicové síly. Měl byste pochopit, že za takovéto obviňování, které vyvolává prudký odpor u všech českých lidí, nesete plnou odpovědnost. Snad chápete, že nemůžete vnutit Váš subjektivní názor všemu lidu.

Uvítali bychom Vaši účast na našem nejbližším zasedání ústředního výboru odborového svazu, kde Vám dáme možnost Vaše názory vysvětlit.

Ing. Vlastimil Toman
předseda Českého odborového svazu
pracovníků kovoprůmyslu

Práce 3.1.1969, s. 3.

13

1969, 2. ledna, Praha. – ZV ROH ČKD Polovodiče Národnímu shromáždění. Rezoluce na obranu Josefa Smrkovského.

[...]a

Vážení soudruzi,
pracující závodu ČKD Polovodiče na své dnešní celozávodní novoroční schůzi projednali mimo jiné i usnesení, které bylo přijato na prvním českém sjezdu Svazu zaměstnanců v kovoprůmyslu.

Na schůzi bylo zdůrazněno, že všichni pracující našeho závodu se plně staví za usnesení našeho sjezdu, které považují pro sebe za plně závazné ve všech směrech.

Za zvlášť zásadní považují pracující našeho závodu požadavek, aby dosavadní předseda Národního shromáždění s. Josef Smrkovský se stal předsedou Federálního shromáždění ČSSR.

Pracující vycházejí při tomto svém stanovisku především z toho, že s. Josef Smrkovský svou dosavadní prací i postojem získal

důvěru drtivé většiny příslušníků obou našich národů jako představitel progresivních tendencí polednového vývoje.

V této souvislosti nepokládají pracující našeho závodu za objektivní požadavek tlumočený s. dr. Husákem ve vánočním projevu, protože zvláště z hlediska důvěry v budoucí vývoj celé naší republiky nepovažují národnost předsedy s. Smrkovského za rozhodující.

Celé období od ledna zaujímají pracující našeho závodu ve svých rezolucích zcela zásadní stanoviska k progresivnímu vývoji, který KSČ lednem zahájila, a dokázali, že nejsou žádnou pravičáckou skupinou, jak se pokouší zjednodušit s. dr. Husák.

Zvláště se cítí dotčeni proto, že své stanovisko v otázce předsedy Federálního shromáždění pokládají za plně demokratické, a to tím více, že jsou přesvědčeni, že stejný názor sdílí i kováři slovenských závodů.¹

Pracující našeho závodu jsou přesvědčeni, že toto stanovisko bude respektováno, a že nebude nutno přistoupit ke krajnímu řešení, vyplývajícímu z usnesení prvního českého sjezdu zaměstnanců v kovoprůmyslu o vyhlášení generální stávky.²

[...]b

Obdrží:

s. Josef Smrkovský, předseda NS ČSSR, redakce Práce, redakce Kováku, ÚV KSČ, ÚV svazu zam. v kovoprůmyslu, Čsl. televize, Čsl. rozhlas

Archiv FS ČSFR, R 197, k. 8.

- a Předtištěná hlavička s emblémem ROH, adresát a vpravo datum.
- 1 Srov. dok. č. 9, pozn. 4.
- 2 Když 3. ledna 1969 vyjadřovali obdobné stanovisko zaměstnanci generálního ředitelství ČKD, formulovali je s jakýmsi ostychem před slovem stávka. Svou rezoluci končili taktó: „Žádáme Vás, soudruzi poslanci, abyste v případě, že přijde tato otázka, která je velmi aktuální..., na pořad jednání Národního shromáždění, vzali naše stanovisko, které je totožné s jedním ze závěrů odborového sjezdu kováků, v úvahu.“ – *Archiv FS ČSFR, R 197, k. 8.*
- b Za pracující ČKD Polovodiče: razítko ZV ROH a podpis předsedy.

14

1969, 3. ledna, Bratislava. – Fyzikálny ústav SAV predsedovi Národného shromáždění. Dopis vyjadřující důvěru a podporu jeho kandidatury.

Vážený pán predseda,

dovoľte nám, pracovníkom Fyzikálneho ústavu SAV v Bratislave, zaželať Vám do nového roku, ktorý začíname v znamení nového štátoprávneho usporiadania, veľa úspechov vo Vašej zodpovednej práci.

Vaša práca v minulom období ako aj Váš úprimný vzťah k nám Slovákom v nás vzbudzuje nádeje, že vo funkcii predsedu Federálneho zhromaždenia budete jednou zo záruk toho, že ľudské princípy pojanuárového vývoja nebudú v budúcnosti deformované. Ubezpečujeme Vás preto o našej plnej dôvere a podpore.^a

Za pracovníky FÚ SAV
predseda ZV ROH

[...]^b

Archiv FS ČSFR, R 156, k 7.

a Celý tento odstavec prijemce silně červeně podtrhl.

b Razítko ZV ROH. Vlevo dole datum: 3.1.1969.

15

1969, 3. ledna, Karviná. – ZO KSČ, ZV ROH a vedení Okresní správy silnic v Karviné předsednictvu Národního shromáždění. Rezoluce vyjadřující odhodlání ustoupit do stávk, bude-li odvolán kterýkoliv ze čtyř vedoucích politiků. Originál, A4.

[...]^a

Rezoluce

ze společného zasedání ZO KSČ, ZV ROH a vedení Okresní správy silnic v Karviné.

K současné vnitropolitické situaci prohlašujeme:

1. Požadujeme zlepšení informací o situaci v politickém životě. S obavami hledíme do budoucích dnů v důsledku údajných kadrových změn ve vedoucích funkcích.

2. Plně podporujeme soudruhy: s. prezidenta Ludvíka Svobodu, s. Dubčeka, s. ing. Černíka a s. Smrkovského, kteří mají plnou naši důvěru a jsou neúnavnými uskutečňovateli polednové politiky podle přání celého národa.

Současně vyslovujeme nesouhlas s požadavkem s. Husáka, aby ve funkci předsedy Národního shromáždění byl Slovák. Jeho stanovisko vychází z nenormálních hledisek, které v minulosti napáchalo tolik zla a způsobilo nejednou konfliktní situaci.

3. Všichni pracující našeho podniku požadují, aby dosavadní čelní představitelé setrvali ve svých funkcích. Dojde-li z jakýchkoliv důvodů k odvolání některého ze soudruhů, plně se postavíme za rezoluci delegátů 1. sjezdu Českého odborového svazu pracovníků dopravy a silničního hospodářství, rezolucí kováků, vysokoškolských studentů a budeme všemi prostředky bojovat za oprávněné požadavky pracujících, včetně stávků.

Prosíme, abyste při této příležitosti tlumočili vedoucím státním a stranickým činitelům ta nejlepší přání do roku 1969.

[...] ^b

Archiv FS ČSFR, R 176 k. 7.

a Adresát: PNS Praha.

b Datum a razítka s podpisy v pořadí: ZO KSČ, vedení OSS, ZV R●H.

16

1969, 3. ledna, Praha. – Prohlášení předsednictva ÚV KSČ k situaci vzniklé sporem o obsazení funkce předsedy Federálního shromáždění.

Prohlášení předsednictva ÚV KSČ k současné politické situaci. ^{1 a}

Předsednictvo ÚV KSČ projednalo na svém zasedání [...] ^b 3. ledna 1969 současnou politickou situaci. Obrací se ke všem občanům, ke komunistům, k ^c členům Revolučního odborového hnutí

a společenským organizacím^d Národní fronty s tímto prohlášením:

Politika, kterou začala uskutečňovat Komunistická strana Československa od zasedání svého ústředního výboru v lednu minulého roku, získala aktivní podporu rozhodné většiny lidu.^e Vedení strany i odpovědní činitelé našeho státu jsou odhodláni i nadále v ní pokračovat a překonávat přitom jak nedostatky v její realizaci, tak protisocialistické tendence, které jsou cizí jejím cílům.^f

Toto odhodlání znovu potvrdil ÚV KSČ v usneseních přijatých na plenárních zasedáních v listopadu a prosinci minulého roku.^g Rozvoj všech hodnot, které byly v polednovém období hybnou silou skutečného socialistického pokroku, závisí nyní především^h na důsledném plnění listopadové rezoluce. Politické vedení společnosti chce takto vyjádřit podmínky pro činnorodou práci ve všech oblastech společenského života, pro řešení úkolů, kteréⁱ pro svou naléhavost nesnesou již odkladu. Chceme dát každému^j jistotu, že to, co jsme si v minulých měsících předsevzali, dokážeme praktickými činy postupně uvádět do života.^k

Uskutečňovat tyto programové cíle můžeme jen tehdy, když promyšleným postupem ve vnitřních i vnějších vztazích vytvoříme tolik potřebné ovzduší klidu a tvůrčí práce. Společnost nemůže trvale žít a pracovat zmitána v rozporech a napětích^l na pokraji politické krize, v níž i malicherné příčiny mohou vyznít v tragický konflikt.

Proto žádný odpovědný občan nemůže mlčky přihlížet k tomu, že takováto nebezpečná situace v poslední době vzniká. V posledních týdnech se rozvinuly široké akce, které vyvolávají^m nedůvěru vůči stranickému a státnímu vedení a vyhrocují problémy, jež by ve svých důsledcích mohly ohrozit základní zájmy našich národů a našeho státu. Jsou kladeny různé ultimativní požadavky,ⁿ které vyvolávají trvalý neklid ve veřejnosti, jítí city a vzbuzují emoce, jež mohou být snadno zneužity proti skutečným zájmům našeho lidu.

Tyto činy ženou naši společnost do konfliktů, jejichž důsledky si iniciátoři ani nedovedou představit, pokud si je ovšem sami nepřejí. Považujeme proto za nutné upozornit občany na vážnost situace a na důsledky, k nimž by mohly vést jakékoliv neuváže-

né kroky, které – byť by se i vydávaly za podporu polednové politiky – mohou její provádění ve skutečnosti jen ohrozit nebo znemožnit.

Je politováníhodné, že v dnešní situaci, která vyžaduje uvědomělost, kázeň a rozvahu, rozvinula se kampaň kolem obsazení funkce předsedy Federálního shromáždění, kampaň, která nebere zřetel ani⁶ na citlivost národnostních vztahů, ani na nutná pravidla demokratického života. Tato kampaň přerůstá své deklarované cíle a otevírá prostor pro působení extrémních sil, které by mohly manipulovat i dobře míněnými snahami poctivých lidí. Za zvlášť zneklidňující považujeme, že se rozněcují spory mezi našimi národy; že se na základě zkreslených informací vedou útoky proti jednotlivým politickým představitelům; že se dokonce vyslovují hrozby stávkou, ačkoliv tento prostředek je zcela neodůvodněný.[...]P

Naše společnost prokázala, že je schopna vyřešit cestou jednání a dohody mnohem složitější problémy. Tak tomu bude jistě i v tomto případě, když bude rozhodovat rozum, pocit odpovědnosti a vůle po dohodě a nikoliv neuvážené nebo uměle rozjitřované vášně.

Předsednictvo ÚV KSČ rozhodně odmítá neopodstatněné domněnky a tvrzení, které vnucují veřejnosti názor, jako by návrh slovenských orgánů na obsazení funkce předsedy budoucího Federálního shromáždění byl výrazem politické nedůvěry některým vedoucím funkcionářům, jako by nešlo o kolektivní názor stranických a státních orgánů na Slovensku, ale o osobní postoj soudruha Gustáva Husáka, jehož osoba je různými způsoby znovu vystavována křivým nařčením. Pokud jde o osobu soudruha J. Smrkovského, předsednictvo ÚV KSČ prohlašuje,⁸ že se nezakládají na pravdě dohady o snaze odstranit soudruha Smrkovského⁷ ze stranických a státních funkcí a vyloučit jej z politického života, jak to již bylo zdůrazněno na zasedání ústředního výboru v prosinci minulého roku.

Každý občan má nezadatelné právo podílet se demokratickými cestami na tvorbě politiky. Právo však znamená i odpovědnost. Je lehké rozpoutat hnutí, ale je těžší nést jeho důsledky. Žádáme proto všechny instituce, orgány a společenské organizace, aby si svou odpovědnost uvědomily a podle ní jednaly.

Připomínáme tuto odpovědnost zejména hromadným sdělovacím prostředkům – tisku, rozhlasu a televizi. Ony ovlivňují a formují veřejné mínění a veřejnost od nich právem očekává vysokou míru politické vyspělosti.

Považujeme za nezbytné prohlásit, že v poslední době se objevují ve sdělovacích prostředcích vystoupení, která jsou s tímto posláním v rozporu. Místo⁸ podpory závěrům listopadového a prosincového pléna ÚV rozvíjejí se v tisku, v rozhlase i v televizi kampaně, které narušují jednotný postup strany a společnosti. Tak dochází k opakování situace, jíž¹ jsme byli svědky po dubnovém a květnovém plenárním² zasedání ústředního výboru strany³ v loňském roce [...].^x

Listopadová rezoluce je diskreditována nejrůznějšími cestami. Staví se do umělého protikladu s Akčním programem; některé neuvážené invektivy komplikují vztahy s našimi spojenci. Nedosáhneme-li brzy rozhodné nápravy, může to vážně vyhrotil politickou krizi v naší zemi.^y

Co dnes naše země potřebuje, je klid, činorodá a tvůrčí práce, praktické činy. Vedení strany a státu je rozhodnuto k tomu vytvořit [podmínky. Očekává přitom plnou podporu veřejnosti pro úsilí, které umožní pokračovat v nastoupené cestě, jež povede k dalšímu upevňování jednoty naší republiky, k dalšímu rozvoji socialismu v naší vlasti.]^z

Práce 6.1.1969, s. 1, 2.

- 1 S výjimkou stručného hodnocení J. Vančury (*c.d.*, s. 125) nezaujala dosud literatura k tomuto prohlášení stanovisko. Je to dokument, který vyjadřuje stav anémie politického aparátu. Jeho rovnováha byla narušena. Staré přestalo platit a nové se ještě neustavilo. Starý aparátnický styl se obnovuje, podřizuje se vítězi, ale nemůže dost dobře pominout hnuf. Proskripcie ještě nenastaly, ale očekávají se. Nepodařilo se dosud zjistit, kdo z PÚV text koncipoval, ale jisto je, že anemická situace mu vtiskla i po formální stránce logickou labilitu. Z útržkovitých poznámek pořázených na zasedání PÚV KSČ je také zřejmé, že ani stoupenci reformního proudu nezaujímali k situaci a k prohlášení jednotný postoj. Např. V. Slavík konstatoval, že „jde o určité odstranění s. Smrkovského“ a že „Stanovisko více zjistí situaci“. Měl výhrady ke „Stanovisku“ a navrhoval „okamžitě svolat plénum ÚV“. O. Černík mluvil o nezadatelném právu slovenského národa a o tom, že J. Smrkovský nebyl pozván do Kyjeva jen „shodou okolností“. Situace ve sdělovacích prostředcích je podle něho „jako před srpnem“. Doslova pak řekl: „V pondělí [nás čeká] stávka na podporu Smrkovského. Kdo [si] to vezme

na odpovědnost? Někdo si to přeje, aby došlo... ke krizi. Já v takovém vedení neochci sedět. Buď všichni jako jeden – nebo dělat dvojitou politiku.* E. Erban vyslovil požadavek, aby se upustilo od formulace „muži ledna“ a řekl, že si hluboce váží J. Smrkovského, ale „kdyby pokračoval vývoj posledních dnů, musel bych se od něho distancovat“. G. Husák přirovnával situaci k srpnové krizi a L. Svoboda podle heslovitého záznamu doslova prohlásil: „Srpen sjednotil nás – nezapomeňte, jak jsme se sešli na Hradě a jak jsme byli jednotni... a postavili požadavek: do Moskvy... ale jak to vypadá teď – nejsme jednotni ve straně. Kdo se o to zasloužil, že rozkládá stranu i republiku, že mezi čes. sloven. národem nedorozumění? Západ – dobře organizovanou prací zneužívá s. Smrkovského...“ – AÚV KSČ 02/1, sv. 87, Poznámky pro zápis o jednání PÚV KSČ z 3.1.1968, s. 7-61.

- a V archivu ÚV KSČ se zachoval strojepis schváleného znění s několika rukopisnými korekturami. Jestliže přetiskují Prohlášení zveřejněné v denním tisku, činím tak proto, že mělo širokou publicitu, a tím i možnost ovlivnit běh událostí. Odlišné formulace originálu, které dávají naopak nahlédnout do zákulí celého jednání, uvádím v textových poznámkách.
- b dne.
- c Vypuštěno.
- d společenských organizací.
- e Politika, kterou zahájila a začala postupně uskutečňovat Komunistická strana Československa od zasedání ústředního výboru v lednu minulého roku, si získala aktivní podporu rozhodné většiny našeho lidu.
- f ... jsou odhodláni i nadále ji uskutečňovat a překonávat přitom jak nedostatky v její realizaci, tak jejím cílům cizí protisocialistické tendence.
- g Tato věta je připojena ještě k předchozímu odstavci a zní: ... ÚV KSČ ve své rezoluci přijaté na plenárním zasedání v listopadu minulého roku.
- h V původním návrhu „jedině“. Dodatečně však škrtnuto a přepsáno perem na „především“.
- i Dále věta zní: již nesnesou odkladu.
- j Chceme dát všemu lidu...
- k v život.
- l napětí
- m Mezi slova „které“ a „vyvolávají“ bylo původně vsunuto: „záměrně či neuváženě...“, ale při korektuře škrtnuto.
- n Za slovem požadavky původně vsunuto „a jiné a podobné akce“, ale při korektuře rovněž škrtnuto.
- o Dále věta pokračovala: na vážnost doby, ani na citlivost...
- p a odporuje zásadám demokratického života.
- q chce předsednictvo ÚV KSČ prohlásit...

Dokumenty

- r Dále věta pokračuje: z dosavadních funkcí, vyloučit jej z politického života a z aktivní účasti na plnění závěrů listopadového a prosincového pléna ÚV.
- s ... v rozporu, takže místo podpory závěrů listopadového a prosincového pléna ÚV rozvíjejí kampaně, které narušují jednotný postup strany a znovu vyvolávají neklid.
- t jež
- u Vypuštěno.
- v Vypuštěno.
- x Znovu existuje reálné nebezpečí, že politika prosazovaná ústředním výborem strany bude zkrleslá a může se ocitnout ve slepé uličce.
- y Tento odstavec v archivním originálu není.
- z ... podmínky, přijmout nezbytná opatření. Očekává, že přitom najde podporu převážné části veřejnosti pro ty své kroky, které nám umožní pokračovat v nastoupené cestě.
- Předsednictvo ÚV KSČ připomíná všem komunistům, že podle listopadové rezoluce je nepřijatelné organizovat v rozporu se stanovami strany nátlakové skupiny a akce. Bojovat proti tomu je úkolem komunistů na všech úrovních.
- Obracíme se na všechny občany, komunisty i nekomunisty, s naléhavou výzvou, aby postupovali rozvážně a odpovědně a nepřipustili nic, co by mohlo mít těžké důsledky pro náš další vývoj.
- Jsmo přesvědčeni, že všichni budeme usilovat o vytvoření takových podmínek k práci a rozhodování, aby náš jednotný postup přispěl k dalšímu upevnění jednoty naší republiky, k dalšímu rozvoji socialismu v naší vlasti.
3. ledna 1969 Předsednictvo ÚV KSČ

17

1969, 5. ledna, Praha. – *Text rozhlasového a televizního projevu, kterým se Josef Smrkovský obrátil na dělnictvo, aby nevstupovalo do stávků na podporu jeho kandidatury do funkce předsedy FS.*

[...]ª

Předstupuji před vás shodou okolností právě v den prvního výročí od skončení nezapomenutelného lednového zasedání ÚV strany v roce 1968. Pro naši zemi to byla událost z rodu těch, o kterých náš velký básník Jan Neruda psal: „Čas oponou trhnul a změněn svět.“ Uplynul rok – jeden z nejbouřlivějších a nejpřevratnějších, jaké jsme zažili. Leden vstoupil do dějin. Pro všechny z nás, pro všechny lid stal se životodárnou hodnotou, zdrojem nadějí, ale i sporů, obav a napětí.

Je to přirozené. Žádné velké společenské hnutí se neobejde bez rozporů, bez kroků vpřed i vzad, bez výstřelků a bez napětí. Platí to pochopitelně i pro nás: v posledních týdnech – jak vidno i z prohlášení předsednictva strany, které jsme v sobotu přijali a které znáte – to platí dvojnásobně.¹

Víte stejně dobře jako já, o čem je řeč. Protože se v tomto sporu zcela bez vůle a přičinění dostala do popředí i má osoba, respektive funkce předsedy Federálního shromáždění, nechtěl jsem se v této věci nijak angažovat. Mám-li se dnes vyslovit a říci, co si myslím a o čem uvažuji – musím hovořit do jisté míry osobně; prosím proto za prominutí.

Asi stejně jako soudruzi Svoboda, Dubček či Černík, prostě jako všichni ti vedoucí představitelé, s nimiž je nerozlučně spjata uskutečnění naší politiky, dostal jsem v těchto týdnech sta rezolucí a dopisů a také blahopřání k Novému roku, navštívila mne řada delegací s projevy sympatií, důvěry a podpory. Vidím v nich nejen ocenění mé práce, ale projev důvěry v každého, kdo plní polednovou politiku. Ocenění činnosti Národního shromáždění, jemuž mám čest předsedat, a především důkaz podpory vedoucí síle společnosti, naší straně a její politice. Osobně si těchto projevů vážím a z celého srdce za ně touto cestou děkuji.

Z vašich upřímných projevů vidím, co vás těší a co trápí. Chtěl bych – jak jsem zvyklý – mluvit také tak, protože jsem se už dost poučil, že otevřená řeč je nejlepší i v nejchoulostivějších otázkách, má-li se upevňovat důvěra mezi lidem a vedoucími činiteli a orgány.

Včerejší naše prohlášení naznačuje, že jedním ze zdrojů současného politického napětí jsou mimo jiné četné nejasnosti, které vnášejí do veřejnosti neklid. Chci proto začít s některými fakty, které byste měli znát.

Především vzhledem k otázkám, které jsou kladeny zejména v české veřejnosti, byly výkonný výbor i předsednictvo strany na své včerejší schůzi zodpovědnými soudruhy opětně, tak jako již v prosinci, ujištěny, že nikde nebyly přijaty žádné závazky, které by se týkaly i mých stranických a státních funkcí. Soudruzi, kteří k vám budou mluvit po mně, se o tom ještě zmíní.²

Za druhé: na téže schůzi slovenští členové předsednictva důrazně potvrdili, že jejich požadavek, aby jedna ze špičkových

státních funkcí byla obsazena představitelem slovenského národa, nemá žádnou jinou než národní motivaci a že také není – jak se konstatuje i v prohlášení předsednictva – projevem nedůvěry vůči některému z vedoucích politiků. A rovněž tak, že to je pouze návrh pro další politická jednání. Toto ujištění považuji za základ k posouzení a vyjasnění situace.³

Vyplývá z nich i mé stanovisko. Vycházím z téhož hlediska, které jsem před rokem zdůraznil na lednovém zasedání ÚV strany a jehož jsem se důsledně přidržel v celé své stranické i parlamentní činnosti: je především povinností i většího, silnějšího národa českého a jeho politiky, aby v tomto státě byla respektována všechna práva bratrského slovenského národa včetně jejich personálního vyjádření. Myslím, že přijetím federálního zřízení, které Slovensko vytyčilo jako nejvhodnější formu soužití s národem českým, tuto povinnost se ctí plníme. V praktickém uplatňování těchto zásad nemohu ani já být nedůsledný.

Považoval bych za nešťastné, kdyby právě vstup do federace byl poznamenán spory a konfliktem. Víme dobře, jak důležité jsou ve všech věcech právě jejich počátky, které namnoze předurčují celý další vývoj. Skutečně dobré vztahy mezi Čechy a Slováky nejsou pouze jedním ze základů naší politiky, z jehož narušení by těžili jen ti, kteří by se chtěli vrátit před Leden. Tyto vztahy jsou základem celého státu. Z dějin víme, že jejich porušení ohrožovalo vždy samu jeho existenci. Proto nikdo z nás, vy ani já jako politik, jemuž jste svěřili spoluodpovědnost za osud státu, nesmíme dopustit, aby česko-slovenský vztah, který se díky Lednu, Akčnímu programu strany a federalizaci stal lepším než kdykoli před tím, byl narušen.

Snažme se proto najít státu, socialismu, polednové politice prospěšné řešení. To znamená vzájemně chápat své problémy: v Čechách a na Moravě chápat, že Slovensko v historii nemělo s českou politikou vždy nejlepší zkušenost; na Slovensku zase chápat nevyřešené a znervózňující obtíže teprve se formující národní politiky české. Budeme-li z obou stran takto k věci přistupovat, jistě potřebné řešení nalezneme. Podařilo se nám to od loňska nejednou – nejen v národnostních vztazích a těžších, komplikovanějších situacích, musí se nám to podařit i teď. Ne

konflikt, ale společné, konsolidující řešení je kategorickým zájmem dneška.

Pevně věřím, že na ústředním výboru strany, který se má vbrzku sejít, v parlamentě i v obou národních radách nalezneme řešení, jež přinese prospěch společnému našemu státu a rozvoji socialistického řádu. Toto řešení musíme ukázněně vyčkat a respektovat je.

Pro mne osobně je to otázka bez diskuse. Mluvím-li o demokracii, zákonnosti a právu, je i pro mne rozhodnutí kompetentních orgánů závazné.

Co tvoří praktickou náplň prospěchu naší země, je, myslím, také jasné a v prohlášení předsednictva je to znovu a důrazně potvrzeno. Je to – stručně řečeno – polednová politika.

Její kladná podstata, obsah a schůdná cesta, jež nás v dnešních podmínkách k jejímu naplnění může dovést, byla formulována v listopadové a prosincové rezoluci ústředního výboru strany. Od toho nemůžeme ustoupit – nikam a na žádnou stranu. O principech jsme mluvili mnohokrát.

Jde o to, že se politické dění u nás uskutečňuje za vedoucí úlohy Komunistické strany Československa, vnitřně demokratické, která se opírá o obecně uznávanou svoji autoritu, plynoucí z jejího programu a činnosti jejích členů, která pevně zabezpečuje socialistickou moc a zejména se opírá o těsný svazek s lidem, o jeho důvěru. Jde dále o to, že všechny sociální skupiny a třídy v naší společnosti uznávají za rozhodující a vůdčí sílu dělnickou třídu, která především nese na svých bedrech odpovědnost za rozvoj socialistického řádu v naší společnosti, která není jen a nesmí být jen silou pracovní, ale stejně tak i silou politickou. Jde dále o to, že na rozhodování všech věcí společných se musí účastnit všechen lid, sdružený v Národní frontě, lid, který svou aktivitou zajišťuje, aby se život země a společnosti utvářel podle jeho představ a přání, v souvislosti s jeho vůlí, jeho právy, ale i povinnostmi a zákony. Dále pak jde o to, aby Československo bylo skutečným domovem a vlastí všech národů a národností, která svá rovná, nezadatelná práva naplňují prostřednictvím federativních orgánů státu. Neoddělitelnou podmínkou zdatu toho všeho je prosperující hospodářství, kde jsme započali s prováděním nutné reformy a potřebných

strukturálních změn, bez kterých bychom se vpřed nepohnuli. Konečně jde o to, že jasným principem, zásadou státní politiky je proletářský internacionalismus, snaha žít v míru, přátelské spolupráci a vzájemném porozumění se všemi mírumilovnými státy, což platí především o našich spojencích, zemích socialistických, v první řadě pak o těsném vztahu k Sovětskému svazu, bez něhož – pochopte to prosím všichni, zleva doprava a zprava doleva – naše socialistická republika v tomto rozděleném světě prostě žít nemůže.

To je – snad se nemýlím – ona pozitivní podstata polednové politiky odpovídající tužbám lidu, pro mne osobně je to více než politika, je to také mé životní krédo – nic jiného nechci a nemohu dělat.

Neoddělitelnou součástí této politiky je ovšem i zdánlivě pros-tá, ale ve skutečnosti nejtěžší otázka: Jak? Obecně na to lze odpovědět snadno: Řekli jsme už mnohokrát, že všechny problémy chceme řešit zásadně, klidně a slušně, kulturně a demokraticky, to je – socialisticky. Jsme přesvědčeni, že to při úrovni, uvědomění a vyspělosti našich lidí, zejména při vyspělosti naší dělnické třídy, tímto způsobem jde a půjde.

Každý uzná, že demokratickým metodám a vztahům se nejlépe daří v dobách stability, klidu, prosperity, rozmachu. Naproti tomu doby společenského napětí, kolizí, konfliktů či hospodářských obtíží vytvářejí jakési havarijní situace, které vyvolávají tendence sahat k nouzovým prostředkům, síle, moci – a toho se musíme ve společném zájmu vyvarovat.

Cestu, jak překonat období nejistot a napětí a jak postupně dosahovat stability, klidu a rozmachu, ukazuje rezoluce listopadového zasedání ÚV KSČ. To je východisko, které nejen chceme, ale od něhož již kráčíme vpřed. Na prosincovém plénu jsme přijali řadu konkrétních opatření pro rozvoj naší ekonomiky, obdobně chceme nacházet pozitivní řešení i v oblastech dalších.

Proto vás naléhavě prosím, abyste takovémuto pozitivnímu řešení napomáhali, abyste nečinili nic, co by je ohrozilo. Mám tím na mysli zejména heslo stávký, které se v některých rezolucích objevilo.⁴

Vím dobře, co je to stávka, že je to stará zbraň dělnické třídy, a vím také, že to vždy byl až poslední prostředek. Je u nás taková krajní situace, aby se takto řešily problémy? Berme v úvahu, co to dnes znamená pro náš stát, jeho vnitřní stabilitu i mezinárodní postavení. Jak může reagovat naše vedení, co může dělat, jak může v takovém napětí pracovat.

Včerejší prohlášení předsednictva strany varuje před činy, které by mohly mít následky, jež nikdo nemůže předpovídat.⁵ Já vás o to prosím, naléhavě prosím, aby každý v této chvíli velice pečlivě uvážil každý krok: zodpovědnost občanů, kolektivů a organizací, dělníků, rolníků, inteligence, studentů a naší mládeže vůbec, není o nic menší než odpovědnost vedoucích činitelů, orgánů a institucí – tato spoluodpovědnost je také jedním z požadavků a výsledků polednové politiky. Vážme proto pečlivě každý krok.

Jistě mě dobře chápete, že to, co tady říkám, není volání proti občanské a politické aktivitě, bez které je jakékoliv pokračování polednové politiky stejně nepředstavitelné. Je to jen výzva k úvaze o důsledcích, vhodnosti a míře věcí a činů.⁶

Velmi vás prosím, abyste o mých slovech vážně uvažovali – jsou míněna poctivě a upřímně. Úspěch naší politiky potřebuje dnes opravdu státnickou rozvahu a rozhled, které jste už nejednou tak skvěle prokázali.

Každý z nás si v těchto dnech mnohokrát přál šťastný, klidný a spokojený rok. Také já vám – i sobě – to ze srdce přeji. Začně-li klidně a důstojně, máme větší naději, že šťastný bude i nadále.

Práce 6. 1. 1969, s. 1, 3.

a Stručné redakční oznámení o proneseném projevu.

1 Viz dek. č. 16. PÚV KSČ si ovšem uvědomovalo, že jeho prohlášení samo situaci neuklidní. Přímě to vyjádřil J. Špaček, který při jednání 3. ledna řekl: „Nebude dost účinné toto prohlášení, když Smrkovský nevloží svou autoritu na váhu a neřekne: lidé, neblbněte.“ – AÚV KSČ, 02/1, cit. zápis, s. 32.

2 Dalšími ohlášeným projevům už sdělovací prostředky nevěnovaly pozornost.

3 O. Černík v diskusi o Prohlášení PÚV KSČ z 3.1.1969 k této otázce řekl: „Vedení slovenské strany přijalo rozhodnutí 20. 12. – proč to Češi nekvitovali – to se Slováci mají na to dívat(?). ÚV KSČ přijal stanovisko 22.12. My

jsme říkali, že se to musí zastavit. Musíme přijmout stanovisko.“ – *AÚV KSČ*, 02/1, cit. zápis, s. 13.

- 4 Viz dok. č. 5, pozn. 3; dok. č. 8, pozn. 2; dok. č. 10, 11, 13, 15.
- 5 „Dalekosáhlé“ či „nedozrnlé následky“ – to byla základní a v klíčových situacích snad jediná argumentace pro podpis moskevského protokolu a pro vše, co z toho vyplývalo. Frekvence těchto slov byla ovšem tak veliká, že pozbývala významu. Prohlášení PÚV KSČ z 3. ledna (viz dok. č. 16) jich užívá jen s nepatrnou obměnou. Mluví o konfliktech [stávce], „jejichž důsledky si iniciátoři ani nedovedou představit“ Ve vedení KSČ měly tyto představy různá pozadí. Jinak si je vykládali představitelé vyložené kolaborace, jinak reformní vůdcové. I Alexander Dubček se domníval, že může dosáhnout dohody s Moskvou a pokračovat alespoň v okleštěné reformě, dokáže-li, že má situaci v rukou. (Viz Mlynář, Z.: *c.d.*, s. 269.) Proto byli i on i Josef Smrkovský proti stávce a jakékoliv konfrontaci.
- 6 Sám o těchto věcech spolu se svými poradci uvažoval. Jak? O tom svědčí koncept jeho projevu k zhodnocení politické kampaně kolem kandidatury na funkci předsedy FS. Říká se tu: „...akutní postup v dnešní těžké, realitě velmi úzce souvisí s historickou otázkou opětného etablování revolučního socialismu jako vůdčí ideje mas a komunistů jako jejich vůdčí síly. Na tuto souvislost musíme dnes stále myslet, neboť existuje nebezpečí ztráty moci v důsledku dopuštění se omylů za minulé éry. Je snad momentálně překonáno (mocenské důsledky srpna), ale existovalo a v určité situaci se může opět objevit; – ale je i opačné nebezpečí – že totiž můžeme mocensky vyhrát akutní situaci, ale prohrát jako komunisté v této zemi historicky, kdybychom pouze ‚zůstali‘ u moci, nemajíce přitom vnitřní souhlas a důvěru společnosti a byli odkázáni pouze na udržování své pozice zvnějšku.“ – *Archiv FS ČSFR*, nezařazený materiál z ledna 1969, dosud bez signatury.

STUDENTSKÉ HNUTÍ PROTI ÚSTUPKŮM A PORAŽENECTVÍ

Jedním z významných impulsů pohybu československé společnosti z přelomu let 1967–1968 byla vedle konfliktu ve vedení KSČ a spisovatelského sjezdu i strahovská demonstrace vysokoškolských studentů.¹ Když se nedočkali nápravy v dodávce elektrického proudu do svých kolejí, vyšli do ulic s heslem „Chceme světlo!“ Politická moc, která v téže chvíli prožívala vnitřní otřes, pochopila toto heslo jako volání po svobodě, tedy jako útok na své postavení, a zasáhla s nebyvalou tvrdostí. Pokusy o oficiální interpretaci těchto událostí neměly dlouhého trvání. Počátkem roku 1968 se staly předmětem veřejné diskuse a kritiky předlednového systému.² Studentská akce tak stála u zrodu Pražského jara 1968.

Konflikt se zpočátku odehrával ještě na půdě ČSM. ●d března 1968 se však i tady výrazně projevil snahy o emancipaci, které vyústily v autonomní organizaci vysokoškoláků – *Svaz vysokoškolského studentstva Čech a Moravy*. V tomto smyslu předstihla studentská aktivita decentralizační proces v ostatních oblastech společenského života.

Ani vlastní studentská organizace se však nekonstituovala ve všech vysokoškolských centrech současně. Klíčové postavení měly fakultní výbory v Praze a v Brně. V některých případech, jako např. v listopadové stávce, prokázaly určitý předstih také

¹ Takto, jako jeden ze tří zdrojů společenského pohybu, poprvé charakterizoval studentské hnutí P. Pithart (pseud. J. Sládeček). Viz *Svědectví*, XIV, 1978, č. 56, s. 608 a n.

² Srov. čl. Logika nepravdy. *Univerzita Karlova*, 9.12.1967; H. Klímová – J. Kavan: Jak to bylo s těmi vysokoškoláky. *Literární listy*, 1968, č. 2, s. 6–7; Lepší nemluvit. *Sešity pro mladou literaturu*, 1968, č. 17, s. 56 aj.

v Olomouci a později sehrály důležitou roli i studentské parlamenty v Českých Budějovicích. Zástupci všech fakult se zúčastnili 22.–23. března 1968 aktivu ČSM v Brně, kde schválili program na vytvoření samostatné studentské organizace a zároveň vyslovili požadavek na její federalizaci.³

Ještě 25. května se konal ustavující sjezd nové organizace, která přijala název *Svaz vysokoškolského studentstva Čech a Moravy*. Vzápětí se uskutečnily volby zástupců do akademických rad a vysokoškolského parlamentu, ale svébytné studentské organizace se v pravém slova smyslu konstituovaly až s počátkem nového školního roku pod dojmem srpnové invaze.⁴

Nebylo to bez obtíží. Řada dosud aktivních studentů se vzdala činnosti, mnozí emigrovali. Živelný odpor k okupaci však přivedl do studentských organizací i ty, kteří až dosud stáli stranou a jejichž organizační schopnosti se projevily právě pod tlakem mezní situace. V krátké době se tak zformovalo hnutí, jehož význam spočíval v jeho územním rozložení (mělo svá centra ve všech krajích republiky) a v neposlední řadě i v jeho početnosti. Ve školním roce 1968–1969 byl tento stav následující.⁵

Místo	Vysoká škola	Počet posl.
P r a h a	Univerzita Karlova	11 188
	Univerzita 17. listopadu	201
	ČVUT	9 858

3 Zúčastnil jsem se tohoto aktivu, stejně jako všech hlavních akcí Svazu vysokoškolského studentstva. Pokud neuvádím jinak, opírám se o své záznamy z té doby a svou diplomní práci *Prameny k dějinám vysokoškolského hnutí v jižních Čechách*, Pedagogická fakulta Č. Budějovice 1969.

4 Velké studentské akce z března a května 1968 (manifestace na podporu demokratizačního procesu, studentské majáles) měly převážně ještě spontánní charakter. ČSM už fakticky neexistoval a nová organizace se ještě plně neprojevila. Rychle se však zformovala na zásadě protiokupačního postoje. Tiskový orgán *Student* také jako jeden z prvních vyjádřil 27. srpna ostrý protest proti moskevskému protokolu. Tento radikálně nekapitulantský postoj prolínal pak celou další činností SVS a vyvrcholil listopadovou stávkou.

5 ÚSD ČSAV, SVS Č. *Bu.*, cyklostylovaný Přehled počtu studentů na vysokých školách, s. 1–3.

	VŠ chemicko-technologická	1 863
	VŠE	3 565
	VŠZ	2 747
	AMU	457
	AVU	143
	Vysoká škola um. průmyslová	238
	Husova fakulta	53
	Komenského ev. bohoslov. fakulta	67
Brno	U J. E. Purkyně	5 002
	VUT	7 246
	VŠZ	3 380
	JAMU	159
Liberec	VŠ strojní a textilní	488
Ústí n. L.	pedagogická fakulta	924
Plzeň	UK – lékař. fakulta	924
	pedagog. fakulta	763
	VŠ strojní a elektrotechnická	1 191
Č. Budějovice	VŠZ	1 014
	pedagog. fakulta	767
Hradec Králové	UK – lékař. fakulta	854
	pedagog. fakulta	798
Pardubice	VŠ chemicko-technologická	917
Ostrava	VŠ báňská	1 953
	pedagog. fakulta	1 159
Olomouc	Palackého univerzita	4 200

V čele SVS stálo předsednictvo (předseda, místopředseda a 13 členů) se sídlem v Praze 1, náměstí Maxima Gorkého 24. Vrcholným orgánem byl kongres jako shromáždění zvolených zá-

stupců všech fakultních jednotek. V době mezi dvěma kongresy (období dvou let) byl nejvyšším zastupitelským sborem svazu parlament, který se skládal ze zástupců fakult (každá fakulta měla jednoho delegáta). Autonomním orgánem SVS byla dále městská centra, sdružující fakultní a školní jednotky, v jejichž čele stála akademická rada. Kontrolní a revizní funkci vykonávala dozorčí rada a vzniklé spory měl řešit smírčí soud volený kongresem. V listopadu 1968 se v jednotlivých vysokoškolských městech ustavily také akční a stávkové výbory a zvláštní výbory pro spolupráci s dělnictvem – tzv. koordinační centra.⁶

První akcí, kterou se Svaz vysokoškolského studentstva prezentoval na veřejnosti, bylo položení věnců na hrob prezidenta Beneše v Sezimově Ústí 27. října 1968. V některých vysokoškolských centrech připravoval SVS na 28. říjen studentský průvod a slavnostní shromáždění. Průvod ani jinou veřejnou manifestaci národní výbory nepovolily. Když ale potom věnovaly mimořádnou péči výzdobě k oslavám 7. listopadu, pobouřilo to studentskou obec natolik, že se poprvé od strahovských událostí dostala do konfliktu s policií.⁷ Bylo jen otázkou času, kdy tyto spontánní akce jednotlivých studentských parlamentů přerostou v jednotné koordinované vystoupení.

K tomu došlo u příležitosti Mezinárodního dne studentstva 17. listopadu 1968. Shodou okolností se ve stejné době (14.–17.11.) odbyvala ještě jedna závažná událost – listopadové plénum ÚV KSČ. I když se Dubčekovu vedení podařilo získat Brežněvův souhlas s návrhem kompromisní rezoluce,⁸ která byť s výhradami, ale přece jen akceptovala obrodný proces, pro veřejnost znamenala ústup od polednové politiky. Tento konflikt s „vědomím předsrpnových cílů“⁹ se nehlouběji projevil v řadách vysokoškolského studentstva.

6 *Tamtéž*, Stanovy SVS. Srov. *Studentské listy*, 1969 č. 1, s. 7.

7 *ÚSD ČSAV, SVS Č Bu.*, konvolut spisů a tiskové ohlasy událostí 7.11.1968.

8 *Osem mesiacov Pražskej jari. 21. august 1968*. Bratislava, vyd. Osveta, 1990, s. 212

9 *Leiderer, J.: Jan Palach. Zpráva o životě, činu a smrti českého studenta*. Praha, Novinář 1990, s. 62.

Už před zasedáním pléna a v jeho průběhu přišly na ÚV KSČ tisíce rezolucí ze závodů, zemědělských družstev, vědeckých pracovišť, uměleckých kolektivů a škol. Tyto rezoluce vyjadřovaly naději na udržení demokratizačního kursu, a zejména stanoviska vysokoškolského studentstva se vyznačovala rozhodnými výzvami k jeho obraně. Tato očekávání a požadavky veřejnosti listopadové plénum nesplnilo. Bezprostřední odezvou byla studentská stávka.

● této eventualitě se v SVS debatovalo několik dní. Olomoučtí také vstoupili do stávky už 15.11. Impuls k celostátní akci však dali pražští studenti na shromáždění k 17. listopadu. Rozhodli se, že po tři dny zůstanou na fakultách a symbolickou stávkou zdůrazní své požadavky zformulované do „studentského desatera“.¹⁰ V zásadě šlo o hutné vyjádření zásad Akčního programu KSČ, reakci na srpnovou invazi a její politické důsledky. To samo o sobě překračovalo úzce stavovský horizont studentského hnutí; navíc jako nový prvek se tu objevila vazba na dělnictvo.¹¹

Na výzvu pražského vysokoškolského centra vstoupili do stávky studenti v Brně a ve všech dalších vysokoškolských městech. Ne všude ovšem zastihla tato výzva studentské parlamenty připravené. Např. prohlášení SVS v Č. Budějovicích ze 17.11. uvádělo jako první důvod ke stávce solidaritu s ostatními vysokoškolskými Čechy a Moravy, aniž by obsahovalo vlastní programové zdůvodnění.¹² Podobně „zaskočení“ událostmi byli i jinde, avšak během stávky hnutí neobyčejně rychle zrábalo. Studenti si uvědomili slabost samostatné akce a začali hledat spojení s ostatními sociálními a politickými silami. Už v průběhu stávky navazovali v jednotlivých krajích kontakty se závodními organizacemi ROH, které pak trvaly i po skončení stávky. Výsledkem těchto snah bylo např. podepsání „Dohody o akční jednotě a vzájemné informovanosti“ mezi SVS PEF, VŠZ v Č. Budějovicích a zástupci průmyslových závodů, dohoda SVS s Čs. odboro-

10 Srov. dok. č. 3, pozn. 3.

11 Studentské hnutí tehdy projevilo porozumění pro rady pracujících a dělnické odbory se stejným pochopením uzavíraly dohody o solidaritě se studenty.

12 Dok. č. 3.

vým svazem pracovníků kovoprůmyslu, s Federací lokomotivních čet aj.¹³ Na těchto základech pak vznikala tzv. koordinační centra – společné orgány studentů a dělníků.

Příznačné bylo, že požadavky stávkujících studentů nesměly být publikovány, ale přesto s nimi byla veřejnost dokonale seznámena. Stávka proběhla za „zavřenými dveřmi“ fakult, ale za otevřených sympatií všech vrstev národa. „Na rozdíl od stále vágnějších slibů stranického vedení, které stále důrazněji zdvihalo varovný prst,“ napsal Jiří Vančura, „odpovídala myšlenka stávky všeobecnému občanskému mínění.“¹⁴

Uvnitř studentského hnutí však po 21. listopadu vzrůstala skepse. Účastníci stávky si uvědomovali, že svým vystoupením v podstatě ničeho nedosáhli. Z pocitu bezmoci se na jedné straně rodila hořkost poraženectví a na druhé straně vzepjatý radikalismus. Nejlépe to vyjadřuje konfliktní situace na filozofické fakultě UK v Praze. Tam působila radikální skupina Kosmopolitas, jejíž členové prosazovali stávku bez časového omezení a společné vystoupení s dělníky za rozhodný zvrat ve vývoji. Skupina se dostala do rozporu s vedením SVS a vyvodila z toho závěr, že za těchto okolností není velká kolektivní akce možná, a tak nezbyvá než aktivita malých skupin a jednotlivců.¹⁵

To se projevilo nečekaně brzy, když v lednu následujícího roku vzplanuly oběti Jana Palacha a Jana Zajíce. Nevelké skupiny studentů v Brně, Č. Budějovicích a v Praze zahájily hladovku na protest proti politice, která „začala zabíjet“.¹⁶ Sebeobětování dvou studentů bylo zoufalým pokusem, který oslovil celý národ a svým způsobem i politické vedení, jež tak pocítilo svou propastnou izolovanost. Politická moc odvozená z vůle Moskvy směřovala jinam než vůle národa. Stranické a státní vedení volilo první ze dvou cest z obavy, aby se krize ještě více neprohloubila, ale nakonec se samo stalo její obětí.

13 ÚSD, Sb. 1965–1969, SVS Č. Bu.

14 Vančura, J.: *Naděje a zklamání Pražské jara 1968*, Praha 1990, s. 119.

15 Lederer, J.: *o.d.*, s. 63.

16 Dok. č. 8.

Krise postihla i vysokoškolské hnutí. Vyvrcholila v dubnu 1969. Studenti, pobouřeni výsledky dubnového pléna ÚV KSČ, vyhlásili protestní stávkou. Sáhli k tomuto kroku v domněni, že bude impulsem k akci většího dosahu. Nestalo se tak. Mnozí ze studentů sami rezignovali na účast ve stávce a odezvy ze závodů (po zkušenostech s neúspěchem generální stávky na podporu J. Smrkovského) nedávaly naději na podporu. Akční výbor vysokoškoláků byl už pod tlakem vedení fakult, která stávkou odmítla a nařídila od pondělí 21.4.1969 pokračovat ve výuce. Organizátoři podlehlí nátlaku a stávkou 20. dubna večer ukončili. V Č. Budějovicích přijali „Teze o politické situaci“, v jejichž závěru čteme:¹⁷

„Špatný odhad situace zavedl nás tam, kde jsme, totiž do izolace, která je velmi nebezpečná. Antiinteligentní propaganda šířená houževnatě po dvacet let má totiž hluboké kořeny a může být snadno obnovena. Znamená to tedy přiznat chybu, stávkou odvolat, volit formu denního tlaku zdola. Přijmout daná pravidla hry, pronikat do struktury zdola a snažit se v mezích možností obhajovat a prosazovat akademické svobody. Snažit se udržet si pozice vytvořené na školách a ve společnosti. Nezbyvá než držet pozice a čekat na nový Leden.“

Tento poslední pokus o studentskou stávkou už byl výrazně konspirativní. Pokyny převáželi kurýři a zprávy se šířily ústně nebo byly šifrovány tak, že určité věty znamenaly pokyn k určitým akcím. Proto je také stávka tak málo zastoupena v písemných pramenech. Probíhala pod soustředěným tlakem normalizované moci, infiltrace StB a nejrůznějších difamací, podle nichž byla údajně řízena „západními centrály“.¹⁸

Za této situace už nebylo možné vstoupit do otevřeného konfliktu. Tak bylo poznamenáno i první výročí okupace. Přesuny vojsk, pochody milicí, opatření ve sdělovacích prostředcích, to

17 ÚSD, Sb. 1968–1969, SVS Č. Bu., Teze o politické situaci 20.4.1969 večer.

18 V Č. Budějovicích se např. šířila zpráva, že do areálu kolejí dojezdí bílý mercedes, z něhož studenti dostávají pokyny k násilnostem. Zajímavé je, že podobný argument používala policejní moc při zdůvodňování ozbrojeného zásahu 21. srpna 1969 v Praze.

vše vypovídalo o pravém stavu věcí. Tehdy se studenti a dělníci pokusili obdobně jako 28. října 1939 o tichou a hrdou manifestaci vnitřně nepokořených. Demonstrace moci byla nad očekávání tvrdá. Moc ovládla pozice a nic už jí nestálo v cestě. Většinu společnosti zmrazil strach, který roztál až v listopadových dnech 1989.

Pavel Kadrmas

1

1968, listopad, Praha. – Text, kterým SVS vyhlásil Dohodu o solidaritě studentů, profesorů a zaměstnanců vysokých škol. Strojopis A4.

SVS¹ vyhlašuje
dohodu o solidaritě²

Záruky osobní bezpečnosti a právní jistoty československých občanů netkví dnes pouze v pevném postoji vlády a všech vedoucích orgánů státu, ale i v pevném a jednotném postoji všech skupin obyvatelstva, v jejich rozhodnosti, vzájemné solidaritě, o něž se postoj vlády také především opírá. Vedení snahou posílit mezi všemi studenty, profesory a zaměstnanci vysokých škol a tím i mezi všemi občany státu pocit bezpečí a právní jistoty, učinili a vyhlašují podepsaní studenti, profesori a zaměstnanci vysokých škol toto rozhodnutí:

„Kdyby se jediný student, profesor nebo zaměstnanec vysoké školy v Čechách nebo na Slovensku stal obětí perzekuce, pronásledování nebo trestního stíhání pro své názory, pro svůj původ, pro svou veřejnou nebo vědeckou práci, považovali by to všichni podepsaní za útok proti celé československé vysokoškolské obci a svůj nesouhlas by kolektivně projeвили způsobem, který by účinně posloužil boji o opětné zjednání práva.“^a

Disponující různými možnostmi, jak svůj nesouhlas vyjádřit – od protestních meetingů přes různé akce, až po T●TÁLNÍ VYS●KOŠKOLSK●U STÁVKU – rozhodli se podepsaní, že bude-li to nutné, využijí těchto svých možností, a v případě nespravedlivého pronásledování kohokoli z podepsaných, budou proti tomu tím způsobem, na němž se z jejich pověření shodnou, jako

na v dané situaci nejuvhodnějším a neúčinnějším, představitelé jednotlivých fakult a vysokých škol.[Dohodnutý akt pak podepsaní uskuteční bez ohledu na všechna eventuální poškození, která jim z toho vylpynou.]^b

Záruky normálních podmínek pro svou práci a osobní bezpečnost neshledávají podepsaní jen ve své takto konkrétně vyjádřené solidaritě, nýbrž v solidaritě celonárodní a především ve své jednotě s dělníky. Všichni podepsaní věří, že se nestane nic, co by je k takové kolektivní akci donutilo, domnívají se však, že je přesto užitečné uzavřít a vyhlásit tuto vzájemnou dohodu, protože v ní spatřují jednu z cest, jak dnes v sobě navzájem posilovat pocity jistoty, tak potřebné pro klidnou práci, ke studiu, a jak čelit případným obavám kohokoli ze svého kruhu, že vstane-li proti přesile nespravedlivých, bude sám opuštěný a bezmocný.

Síla našeho lidu tkví dnes víc než kdykoli dosud v jeho jednotě, a jednotni jsou lidé natolik, nakolik jsou odhodláni bezpráví páchané na jednom přijímat jako bezpráví páchané na všech.

Podepsaní studenti, profesori a zaměstnanci vysokých škol považují za prospěšné toto své odhodlání si navzájem stvrdit svými podpisy.

[...]^c

ÚSD, Sb. 1968–1969, SVS Č.Bu.

- 1 SVS je zkratka Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy. Podle preambule stanov přijatých na ustavujícím kongresu v Olomouci 26.5.1968 je „dobrovolnou organizací fakultních jednotek“. Tyto stanovy schválilo ministerstvo vnitra rozhodnutím č. NV-III/3-1976/68 ze dne 21.9.1968.
- 2 Podle poznámky na rubu jedné verze dochované v archivu SVS v Č. Budějovicích projednalo českobudějovické předsednictvo SVS tento dokument 15.11.1968. Znamená to, že text vznikl nejpozději den před tím, ne-li dříve. Dosavadní znění přetiskly *Studentské listy*, 1969, č. 1, s. 7 (25.2.).
- a *Studentské listy*, 1969, č. 1, s. 7 graficky zvýrazňují tuto pasáž sazbou velkými písmeny.
- b Tato věta je v českobudějovické verzi podtržena. *Studentské listy* ji nezvýrazňují.
- c V přetisku ze *Studentských listů* je na tomto místě připojena datace: listopad 1968.

1968, listopad, Praha. – *Provolání ke stávce vypracované na fakultě sociálních věd a publicistiky Univerzity Karlovy. Cyklostyl A4. [...]a*

Provolání ke všem profesorům, studentům
a zaměstnancům vysokých škol

Studenti všech vysokých škol jsou rozhodnuti vstoupit do stávky, kterou považují za jeden z krajních projevů protestu, za těchto okolností:

1. Stávku může odhlasovat jedině plénum akčního výboru pražských studentů. Tím nevylučujeme možnost celofakultní stávky za specifické fakultní zájmy, jakými jsou např.: svoboda tisku, svoboda shromažďovací, ochrana akademických funkcíonářů atd.

Stávku považujeme za účelné vyhlásit tehdy, jestliže politická situace bude adekvátní některé z těchto potenciálních alternativ:^b

a) Jestliže současné politické vedení zůstane v čele státu pouze formálně a bude donuceno vývojem situace k dalším politickým i společenským ústupkům. V tomto případě vyhlášíme dlouhodobou okupační stávku fakulty. Tuto formu stávky vyhlášíme i v případě, že by se dělníci pro stávku nerozhodli, s výhradou, že tak učiníme až po předběžné konzultaci se stávkovými výbory ostatních fakult a akademickými funkcionáři.

b) Jestliže by se dělníci rozhodli pro stávku, hájící tím své specifické zájmy a celonárodní zájmy politické, mohou počítat s tím, že studenti všech fakult jejich stávku podpoří.

c) Jsme rozhodnuti jít do stávky také za těchto okolností, jestliže druhý signatář Moskevské smlouvy jakýmkoliv způsobem poruší dojednaná ustanovení.¹ I pro tento případ platí statut okupační stávky, která je jediným legálním projevem nesouhlasu, při kterém nemůže dojít k střetnutí s ozbrojenou mocí.

d) Do stávky vstoupíme i v tom případě, bude-li hrubě omezena osobní svoboda kteréhokoliv akademického funkcionáře nebo studenta. Tím se připojujeme k rezoluci „O solidaritě“, kterou vydal koordináční výbor tvůrčích svazů.²

Jestliže plénum akčního výboru pražských studentů rozhodne o vyhlášení stávky, pak připadají v úvahu tyto její alternativy:

1) Stávka generální – dělníci a studenti.

2) Stávka okupační.

ad 2) Celofakultní okupační stávka

Bude vyhlášena a řízena akčním výborem pražských studentů a potrvá až do odvolání tímto orgánem. Za výjimečného stavu, plynoucího ze stávky, přijímáme tato opatření:

a) Studenti budou kontrolovat fakulty 24 hodin v průběhu celé stávky.

b) Služby u vchodu musí být organizovány.

c) Ustavené fakultní spojky budou zajišťovat potraviny, lehátko a další věci, nutné k dlouhodobému pobytu na fakultě. (Vyzýváme všechny studenty, kteří mají možnost cokoliv v tomto smyslu zajistit, aby se hlásili u akčních výborů na fakultách.)

d) Na dlouhodobý pobyt na fakultách v případě vyhlášení stávky se všichni připraví již v neděli 17.11.1968.

Je nutné, aby každý nosil stále při sobě občanský průkaz a index.

e) Bude-li kdokoliv svědkem zatčení studentů fakulty či svědkem jiného incidentu, je povinen ohlásit to okamžitě na informačním středisku na fakultě sociálních věd a publicistiky v č. 105.

Prohlašujeme, že jsme odhodláni v případě napadení fakult bránit se všemi dosažitelnými prostředky.

Rezoluci vypracovala fakulta sociálních věd

a publicistiky UK

ÚSD, Sb. 1968–1969, SVS Č.Bu.

a K textu Provolání je připojena krátká průvodka 21x13 cm s textem: „Leták. Akční výbor vysokoškolských studentů vyslechl provolání fakulty sociálních věd a publicistiky k otázce okupační stávky a po jednomyslném schválení jej doporučil k přijetí na fakultách. Toto provolání je otištěno na přiloženém papíru.“ Vpravo dole je razítko SVS a při horním okraji poznámka tužkou: „dne 15.11. projednal tento dokument předsednictvo SVS v Č. Budějovicích“.

b V exempláři z archivu SVS v Č. Budějovicích je tento odstavec podtržen červenou vlnovkou. Také písmena a, b, c, d, označující čtyři následující alternativy jsou v této verzi červeně zakroužkována, přičemž označení pís-

mene a je nápadnější. Není ovšem jasné, zdáje to písafská nahodilost nebo významový akcent.

- 1 V té době ovšem veřejnost neznala „dojednaná ustanovení“ moskevského protokolu. Ta byla přísně utajena, takže bylo možné usuzovat na jejich obsah jen z povšechného komuniké. Z něho měly nejen pro studentské hnutí, ale pro celou čs. společnost zásadní význam dvě formulace: 1. „Sovětská strana vyjádřila své porozumění a podporu pozici a vedení KSČ i Československé socialistické republiky, které je rozhodnuto vycházet z usnesení přijatých na lednovém a květnovém plenárním zasedání ÚV KSČ...“ 2. „Bylo dosaženo dohody o podmínkách odchodu... vojsk z území ČSSR v závislosti od normalizace situace v ČSSR.“ (c.d. *Sedm pražských dní*, s. 298 n.) Jedině k nim se také, i přes jejich vágnost, vztahoval koncept tohoto odstavce studentského Provolání.
- 2 Aktiv spisovatelů konaný 31.10.1968 v Praze přijal kromě Prohlášení (viz dok. č. 21) také Dohodu o solidaritě. Tento dokument, který v dalších dnech projednaly jednotlivé tvůrčí svazy, se stal základem společného postupu kulturní a občanské fronty, abynikdo nemohl být stíhán pro své přesvědčení a názory. – *Listy*, 1968, č. 2, s. 2 (14.11.). Cit pro solidaritu byl v té době značně vyvinutý. Do redakcí Listů a Reportéra docházelo množství dopisů ze závodů, které nabýzely pomoc i to, že se existenčně postarají o novináře, kterým by režim znemožnil výkon povolání. – *Listy*, 1968, č. 3, s. 2 (21.11.).

3

1968, 17. listopadu, České Budějovice. – *Leták vysokoškolských studentů „Do stávky“*. Cyklostyl A4.

Vysokoškoláci Vysoké školy zemědělské a Pedagogické fakulty v Čes. Budějovicích vstupují od pondělí 18. listopadu 1968¹

DO STÁVKY!

PROČ?

Tímto vyjadřují svou solidaritu s obdobným postupem SVS a všech fakult v Čechách a na Moravě.²

Zároveň chtějí demonstrovat, že vysokoškolské studentstvo je aktivní společenskou silou, která citlivě reaguje na všechny politické problémy dneška.

Závěrečná rezoluce listopadového plenárního zasedání ÚV KSČ řeší pouze část palčivých problémů dnešní doby.

Přesto plně stojíme za všemi kladnými stránkami této rezoluce a důsledně žádáme její plnění i těmi, kteří na plénu ÚV

vystoupili s odlišnými názory a dosud zastávají významné mocenské pozice.

Řada životně důležitých zájmů nás i všeho lidu však zůstává i nadále neřešena.

Proto ž á d á m e , !!! !!! !!! !!!

aby stranické a státní orgány tyto otevřené problémy včas a nekompromisně řešily.

Jedná se zejména o tyto požadavky:³

1. Za základ naší budoucí politiky pokládat další rozvíjení Akčního programu strany, přijatého na dubnovém plénu ÚV KSČ.

2. Nedopustit návrat ke kabinetní politice; umožnit všem pracujícím aktivní účast již při tvorbě politiky a poskytovat jim dostatečné množství informací.

3. Zaručit nedotknutelnost základních lidských práv, zejména svobody slova, tisku a ostatních sdělovacích prostředků, jakož i svobodu vědeckého bádání a umělecké tvorby.

4. Zaručit osobní a právní jistotu občanů, svobodu shromažďovací a spolčovací na základě zákonných úprav.

5. Nadále neodkládat svolání XIV. sjezdu strany a sjezdu České komunistické strany, přípravu voleb do všech zastupitelských orgánů státu. K tomu vytvořit takové podmínky, aby si lid mohl svobodně zvolit ty představitele, kteří mají jeho důvěru. Věříme, že bude-li se strana o důvěru lidu ve své denní práci neustále ucházet, jistě ji neztratí.

6. Pro urychlené zavedení nové hospodářské soustavy vytvořit podmínky tím, že ve vedoucích hospodářských funkcích budou takoví pracovníci, kteří mají pro tuto práci odpovídající schopnosti.

7. Žádáme, aby vláda ČSSR ve svých jednáních dosáhla staovení závazného termínu o úplném odchodu cizích vojsk z našeho území.

8. V zahraniční politice uznáváme nutnost naší sounáležitosti k socialistickému táboru, žádáme však, aby zde byly nastoleny zásady plné rovnoprávnosti, suverenity a možnosti řešení specifických problémů jednotlivých zemí na základě jejich odlišných podmínek.

JAK?

Těchto cílů chceme dosáhnout naší aktivní účastí ve veřejném životě. Chceme spolupracovat se všemi složkami Národní fronty a se všemi vrstvami naší společnosti, zejména pak s dělnickou třídou, kterou považujeme za páteř naší společnosti.

K prosazení těchto požadavků chceme použít všech legálních prostředků.

●d našich vytyčených požadavků se zavazujeme neustoupit a pro šťastnější život naší generace je permanentně prosazovat a svou prací uskutečňovat.

Akademická rada
pedagogické fakulty Vysoké školy zemědělské
České Budějovice

ÚSD, Sb. 1965–1969, SVS Č. Bz.

- 1 Jako první vstoupili do stávký olomoučtí vysokoškoláci, kteří tak učinili už 15.11.1968.
- 2 Srov. dok. č. 2. – Akademická rada obou českobudějovických fakult, které podepsaly tento leták, vycházela stejně jako ostatní vysokoškolská centra z Prohlášení pražských fakult: „Poprvé po dvaceti letech vystupujeme my, vysokoškolští studenti, ve společné politické akci jako společenská síla, se kterou je třeba počítat a která je součástí dnešní politické reality. Tato akce má prokázat naše odhodlání a schopnost účastnit se politického života. Vysokoškolští studenti reprezentovaní AVPS a SVS se rozhodli vstoupit dne 18.11.1968 do okupační stávký...“ Pozdější přetisk v časopise *Studentské listy*, 1969, č. 1, s. 7 přinesl pod názvem „Studentské desatero“ jen programové body a úvodní komentář nahradil formulací, že „důvodem k vyhlášení stávký byla zhoršující se situace v politice a narůstající počet jevů, které ohrožovaly výsledky polednové politiky“.
- 3 Pražský dokument citovaný v pozn. č. 1 měl nepochybně inspirativní význam pro jednotlivá vysokoškolská centra; nikde však nebyl uplatněn mechanicky. Projevilo se to i v odlišné formulaci základních požadavků. Českobudějovický leták např. nedodrzuje pražské „desatero“ a má jen 8 bodů, z nichž se nápadně s celostátní předlohou shodují jen první čtyři. Celé znění „Studentského desatera“ viz oddíl „Odbory a heslo generální stávký...“, dok. č. 4, pozn. 4.

4

1968, 18. listopadu. Praha. – Otevřený dopis dělníkům a rolníkům, v němž stávkující studenti vysvětlují smysl a cíl své akce. Cyklostyl A4.

Vážení soudruzi dělníci a rolníci,
v důsledku kusé a velmi omezené informace našich sdělovacích prostředků kolují mezi naší veřejností různé výklady motivů a smyslu stávky pražských vysokoškolských studentů. Proto se my, stávkující studenti, na Vás obracíme otevřeným dopisem, ve kterém Vám chceme vysvětlit průběh i pravou příčinu naší stávky.

Stávka byla vyhlášena pod vlivem situace, která se vytvořila v našem politickém životě v současné době. Stávka má čistě lokální charakter a probíhá přímo v prostorách našich vysokých škol. Nemá charakter destruktivní a nenaruší kvalitu našeho dalšího studia. Se stávkou jsou solidární i naši učitelé. Udržujeme pořádek na fakultách vlastními silami; v žádném případě nebude poškozeno zařízení ani prostory fakult ani nebude narušen veřejný pořádek. Prokazujeme uvědomělou a organizovanou kázeň i v této mimořádné akci, jakou je naše stávka.

Co nás vedlo k rozhodnutí vyhlásit stávku? Tak jako drtivá většina našich pracujících jsme hluboce znepokojeni tím, že tak zvaná současná realita svazuje stále více náš svobodný socialistický a demokratický život, který jsme nastoupili po lednu a který byl jasně vyjádřen Akčním programem KSČ. Naučili jsme se posuzovat politiku nikoliv podle slov, usnesení, prohlášení, slibů atd., ale podle činů a činnosti našich představitelů, vládních či stranických orgánů, bratrských stran či vlád spřátelených zemí. Nepovažujeme proto ještě za vítězství pravdy, demokratického a humánního socialismu ani za vítězství progresivních, charakterních a čestných komunistů, když se jim například podaří prosadit do závěrečné rezoluce zasedání pléna ÚV KSČ některé formulace, které vzbuzují naději, že demokratický polednový vývoj bude přece jenom pokračovat, že není návratu k předlednovým poměrům atd.¹, když na druhé straně v konkrétních činech není respektována například spontánní touha a přání našeho lidu, aby vedoucí funkce nezastávali lidé, kteří ztratili

důvěru lidu, ať již z důvodů politické či odhonné, charakterové nebo biologické neschopnosti. My všichni víme velice dobře, kdo jsou ti neschopní funkcionáři nahoře i dole. Nechceme nikomu ubližovat, křivdit, chceme jenom připomenout, že rozhodující nejsou subjektivní záměry či postoje jednotlivců, ale objektivní dopad jejich činů či činností. Z tohoto hlediska posuzujeme kvalitu práce předních funkcionářů i orgánů.

Akční program je vynikající dokument, který jsme přijali s uspokojením. Moskevské protokoly i dokument o dočasném pobytu cizích vojsk na našem území jsme přijali jako „tvrdou realitu“ pro početně malý národ v centru Evropy v současném mocensky rozděleném světě. Ale nechceme v žádném případě přistoupit na to, že je nám slovy přisuzována suverenita a samostatnost, a ve skutečnosti je na nás vytvářen soustavný tlak zvenčí – například v tom, kdo má zastávat tu či onu vedoucí funkci a nebo kdo ji vykonávat nemá, zda XIV. sjezd KSČ má či nemá být nyní, nebo později, zda může být sjezd českých komunistů či nikoli, zda má ten či onen časopis vycházet nebo se má zakázat, zda se ve sdělovacích prostředcích může hovořit otevřeně či nemá.

Nechceme se v žádném případě smířit s tím, že se slovy přiznává například nutnost otevřené politiky vůči lidu, a ve skutečnosti jsou informace o činnosti a problémech vedoucích představitelů a orgánů stále menší a menší, že se dokonce nejvyšší představitelé naší strany a státu, kteří mají upřímnou a plnou podporu našeho lidu, bojí hovořit otevřeně o svých problémech a starostech před svým lidem. Je otázka, před kým se bojí hovořit. Před svým lidem, který je bezvýhradně podporuje, nebo se bojí někoho jiného? Máme vážné obavy, že tento jejich strach je může odtrhnout od lidu, že jim přestaneme jednou rozumět a že tak mohou jednou přestat vykonávat politiku pro nás a začnou, aniž si to budou uvědomovat, vykonávat politiku někoho jiného. Chceme svobodně žít, klidně pracovat, mít jistotu své budoucnosti a chceme ji mít ve svých rukou. Chceme, aby nás vedli lidé, o jejichž schopnostech jsme přesvědčeni. Existují pro to regulérní, demokratické a lidské prostředky, jak dosáhnout toho, aby ve vedení našeho státu a strany stáli lidé odborně a politicky schopní, vzdělaní, charakterově čestní, lidští. Těcht prostředků

se nesmíme vzdát. Máme rádi svou zem, vážíme si všech pracovitých poctivých lidí na závodech, vesnicích a na školách a bojíme se, abychom se my všichni nestali oběťmi uznávání „tvrdé reality“.

Forma našeho protestu, stávká, má upozornit na to, že jsme schopni důstojně a v tradicích našeho pracujícího lidu vyjádřit své obavy o další osud naší země, že odmítáme prosazovat své postoje a názory nadávkami, hysterickými výpady, vyhrožováním, násilnými činy nebo zaklínadly „věrnosti ideám marxismu-leninismu, proletářského internacionalismu, věrnosti Sovětskému svazu a mezinárodnímu dělnickému hnutí, věrnosti lidu, naší straně“ atd. tak, jak to dělají někteří lidé, kterým říkáme jodasovci.² Tito lidé silných slov, kteří se domnívají, že za nimi stojí síla zbraní a vnějšího tlaku, nesmějí ovlivňovat činy našich představitelů a našich orgánů. Apelujeme proto na představitele naší strany a našeho státu:

„Nepřesvědčujte nás o tom, že například sdělovací prostředky dávaly prostor pro antisocialistické síly, když všichni víme, jaká je pravda. Nezdůvodňujte skutečné činy, které jsou v rozporu s nastoupenou polednovou cestou, argumentací, která je Vám vnucována. Náš pracující lid je statečný, moudrý a vytrvalý. Neupadá do paniky, nevzdává se, touží po míru a přátelství se všemi národy, má humánní cíle, touží po spravedlnosti, demokratickém socialismu, socialismu s lidskou tvář, nenávidí násilí a nespravedlnost, ponižování, utlačování, miluje pravdu a otevřenou hru. Zůstaňte věrným odrazem těchto hodnot našeho lidu, jste jeho součástí. Až nebudete jednou moci pracovat ve svých funkcích, otevřete demokratickou cestou, před zraky celého národa, možnost svým nástupcům, které si lid vybere podle rozumu a citu. Zabraňte tomu, aby se kabinetní politikou dostávali do čela naší strany a státu lidé, kteří budou sloužit cizí moci, kteří budou otroky své ctižádosti a svého nerozumu, své touhy po moci a svých hrubě zkreslených představ o socialismu.“³

Vážení přátelé na závodech, na vesnicích,

toto je pravý smysl naší stávky, který jsme vyjádřili při jejím zahájení a v konkrétních deseti bodech. Toto je pravý smysl stávky nás mladých, kteří bojujeme za svou budoucnost. Máme život před sebou, chceme žít, nechceme se ponižovat. Chceme

svým studiem nyní a svou pozdější prací na závodech a ve výzkumných ústavech vytvářet nové hodnoty, které našemu lidu dopomohou k šťastnému, materiálně i duševně bohatému životu v míru. Tak chápeme socialismus.

Prosíme Vás, informujte všechny pracující svého podniku o tomto našem postoji.

V Praze dne 18. listopadu 1968.

Shromáždění stávkujících studentů fakulty strojní ČVUT,
shromáždění stávkujících studentů fakulty elektrotechnické ČVUT,

plénium celopražského akčního výboru vysokoškoláků.

Se smyslem a obsahem vyslovili souhlas učitelé a zaměstnanci fakulty strojní ČVUT v Praze na celofakultní schůzi ROH, konané téhož dne.

[...]^a

USD, Sb. 1968-1969, SVS Č. Bu.

- 1 Je to narážka na listopadové plénium ÚV KSČ (14.-17.11.1968), které sice ještě vzbuzovalo naději na zachování principů „Pražského jara“, ale způsob, jakým se distancovalo od „negativních prvků polednové politiky“, dával tušit, že takové naděje jsou iluzorní. Téměř shodnou formulaci s tímto otevřeným dopisem nacházíme i v Prohlášení AV českobudějovických fakult z 21.11. (viz dok. č. 5), kde se o výsledcích listopadového pléna říká, že „jakoby vzbuzují naději, že demokratický polednový vývoj bude přece jenom pokračovat...“
- 2 Toto označení prosovětské skupiny, převážně starých členů KSČ, je odvozeno od jejího mluvčího Josefa Jodase (1903-1970), který v meziválečném období působil v proletářské tělovýchově, později v nižších stranických funkcích a v ČSTV. V roce 1968 rozhodně vystupoval proti demokratizačnímu duchu „Pražského jara“ a v posrpnovém období se pod heslem „proletářského internacionalismu“ ztotožnil s vojenským vpádem vojsk Varšavské smlouvy.
- 3 Tato pasáž byla podle sdělení pamětníků míněna jako určitý návod k vytváření obdobných rezolucí v řadách dělnictva. Její formulace byla však příliš intelektuální, a proto se v dělnickém prostředí neujala.
- a K tomuto textu jsou připojeny ještě dvě přílohy: první je datována 19. listopadu a obsahuje seznam fakult pražských vysokých škol, které se k podpisu připojují. Druhou přílohu tvoří „Stanovisko SVS, na jehož podporu se konají studentské stávky“. Je to doslovné znění „Studentského desatera“. Srov. dok. č. 3, pozn. 3

5

1968, 21. listopadu, České Budějovice. – Prohlášení akčního výboru vysokoškolských studentů k ukončení stávky. Kopie strojopisu A4.

P R O H L Á Š E N Í

Akční výbor obou budějovických fakult VŠZ a PF v souladu s rozhodnutím pražského akčního výboru přerušuje stávku vysokoškolského studentstva, a to dne 21.11.1968 ve 12. hod.

Po čtyřech dnech trvání stávky, kdy všechna vysokoškolská centra v Čechách a na Moravě byla navzájem spjata vědomím vzájemné jednoty a solidarity, se opět vracíme zpět ke své každodenní práci. To však neznamená, že nebudeme i nadále pokračovat v permanentním prosazování svých požadavků, které se během naší akce staly požadavky celonárodními. Jsme proto odhodláni stávku kdykoli zahájit, pokud bude realizace našich požadavků ohrožena.¹

Vysokoškolští studenti použili stávky v současné vnitropolitické situaci, tedy v době, kdy tzv. současná realita svazuje stále více náš svobodný, demokratický život. Po lednu jsme se naučili chápat politickou činnost jako uskutečňování činů a ne jako hru s krásnými slovy. Žádáme konkrétní činy!

Nemohou nás uspokojit výsledky listopadového pléna, které jakoby vzbuzují naději, že demokratický polednový vývoj bude přece jenom pokračovat.² Současně však není respektováno právní všeho lidu – odvolání funkcionářů, kteří z titulu politické, osobní nebo charakterové neschopnosti ztratili naši důvěru. V této době však otevřenost vedoucích představitelů a činitelů je stále menší a vzniká dojem, že se bojí mluvit o svých starostech a problémech před lidem. Naskytá se otázka: Před kým se bojí hovořit, před svým lidem, nebo se bojí něčeho jiného?

Chceme svobodně žít, pracovat, a proto nás musí vést ti, kterým bezvýhradně důvěřujeme.

Výsledky naší stávky nelze zatím všeobecně zhodnotit po všech stránkách, neboť ještě není znám ohlas celé veřejnosti. Je možno však jednoznačně prohlásit, že 65 000 studentů³ se dokáže spojit ve velmi účinnou sílu. Poučili jsme se také, jakým

způsobem stávku vést, organizovat, a tato skutečnost je velmi důležitá pro naši další činnost.

Vyjadřujeme také svou hlubokou vděčnost všem vysokoškolákům, pedagogickému sboru, pracovním kolektivům a institucím, kteří přijali naše požadavky za své a dokumentovali tím, že pochopili současnou vnitropolitickou situaci a postavili se na stranu pravdy.

V průběhu akce přijali studenti spontánně přihlášení k solidaritě.⁴ Toto prohlášení jsou rozhodnuti plnit za každých okolností.

Ať žije solidarita vysokoškoláků v naší republice!

Akční výbor PEF VŠZ a PF v Českých Budějovicích

ÚSD, Sb. 1968-1969, SVS Č. Bu.

- 1 Podobný stav pohotovosti vyhlásila všechna vysokoškolská centra. Stávkový výbor VŠZ v Č. Budějovicích přijal např. 21.11. v 7,45 hod. ráno telegram z Brna: „Stávka všech brněnských fakult se přerušuje ve čtvrtek 21.11.68 ve 12,15 hod. s možností jejího znovuoobnovení v případě neuspokojivých výsledků jednání studentských zástupců s vládou. Přijato všemi fakultami parlamentu brněnského studentského centra.“ – ÚSD, Sb. 1968-1969, SVS Č. Bu.
- 2 Srov. dok. č. 4, pozn. 1.
- 3 Přesný počet vysokoškolských studentů v Čechách a na Moravě činil tehdy 63 278. – ÚSD, Sb. 1968-1969, SVS Č. Bu., cyklostylovaný Přehled počtů studentů ve škol. roce 1968/69, sestavený „podle statistických materiálů mín. školství“, s. 1-3.
- 4 Srov. dok. č. 1.

6

1968, 19. prosince, Praha. – Dohoda o spolupráci Českého odborového svazu pracujících v kovoprůmyslu a Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy. Cyklostyl A4.

Dohoda o spolupráci
Českého odborového svazu pracujících v kovoprůmyslu
a Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy¹

Obě strany považují za základ dalšího postupu ČSSR k socialismu společenské dění zahájené plénem ÚV KSČ v lednu 1968 a přerušené intervencí pěti armád Varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968.

Obě strany vysoce oceňují základní úspěchy lidu ČSSR v polednovém vývoji, za které pokládají zejména:

1. Otevřenou účast veřejnosti v čele s dělnickou třídou na tvorbě politiky státu a KSČ.

2. Otevřený dialog veřejnosti s vedením státu a KSČ realizovaný prostřednictvím masových komunikačních prostředků.

3. Obnovení společenské úlohy KSČ projevené zvláště Akčním programem z dubna 1968, odpovědí předsednictva ÚV KSČ na dopis pěti komunistických stran z Varšavy v červenci 1968 a čtrnáctým mimořádným sjezdem KSČ v srpnu 1968.

4. Odpor lidu ČSSR proti intervenci cizích² armád ve dnech 21.–28. srpna 1968.

Český odborový svaz pracujících v kovoprůmyslu vyjadřuje svou podporu nedávné studentské stávce za realizaci deseti bodů SVS³ a žádá vytvoření takových podmínek pro práci ve vládě, které by umožňovaly profesorovi Kadlecovi zůstat členem vlády. SVS Čech a Moravy vyjadřuje svou podporu úsilí pracujících kovoprůmyslu o odstranění aparátníků a byrokratů z vedoucích orgánů ROH a o vytvoření organizace, zastupující skutečné zájmy dělníků. SVS Čech a Moravy se připojuje k rezoluci Českého svazu^a pracujících kovoprůmyslu na podporu s. Josefa Smrkovského.⁴

Obě strany odmítají dnešní politiku neustálého ustupování vnějším tlakům a záměrného přerušování toku informací mezi vedením státu a vedením KSČ a veřejnosti.

Obě strany protestují proti kumulaci funkcí, moci a informací v rukou úzké skupiny vedoucích představitelů.

Obě strany nesouhlasí s tím, aby politiku v českých zemích řídilo nedemokraticky vybrané byro KSČ pro práci v českých zemích a žádají okamžité svolání sjezdu KS.^b

Obě strany odmítají napadání kulturní fronty a vysoce oceňují její politickou angažovanost.

Obě strany varují před omezováním svobodné činnosti masových komunikačních prostředků.

Obě strany jsou rozhořčeny neustálým odkládáním řešení koncepce ekonomického vývoje a odkládáním veřejné diskuse a schválení zákona o socialistickém podniku.

Obě strany žádají, aby bylo umožněno teamu^c dělnických zástupců podniků a čs. ekonomů vypracovat alternativní ekonomický program.

Obě strany trvají na požadavku okamžitého obnovení suverenity republiky a stažení cizích vojsk.

Obě strany žádají uspořádání nových voleb do všech zastupitelských orgánů v co nejkratší době.

Obě strany budou prosazovat, aby zásady obsažené ve Všeobecné deklaraci lidských práv OSN byly obsaženy v nové ústavě ČSSR.

Vzhledem k těmto společným názorům, vzhledem k potřebě vytvoření co nejširší lidové fronty⁵ sledující politiku vedení státu a vedení KSČ hodlají obě strany:⁶

1. Pravidelně si vyměňovat delegace a informace o své činnosti, o svých postojích a názorech na aktuální společenské problémy.

2. Vyměňovat si pravidelně získané politické informace.

3. Informovat se předběžně o připravovaných akcích.

4. Zabezpečit, aby vedoucí orgány českého odb[orového] svazu a SVS poskytovaly veškeré informace vzešlé ze vzájemného styku svým základním organizacím.

5. Poskytovat si vzájemnou podporu ve využívání možností obou smluvních stran.⁷

6. Neustále rozšiřovat přímý styk pracujících kovoprůmyslu se studenty vysokých škol.

7. Využít všech svých možností k neustálému upevňování a posilování neformálního svazku dělníků a inteligence.

8. Vysvětlovat vzájemná stanoviska na odpovídajících orgánech a jednáních.

9. Velmi pečlivě a uvážlivě hodnotit vývoj politické situace a projednávat jej odpovídajícími orgány. Důraznými akcemi trvat na realizaci svých požadavků.⁸

Dohodu schválilo 1200 delegátů prvního sjezdu Českého odborového svazu pracujících kovoprůmyslu, reprezentujících přes 900 000 pracujících.⁹

V Praze 19. prosince 1968

ÚSD, Sb. 1968-1969, SVS Č. Bu.

Bulletin č. 1, s. 7-9.

- 1 Tato dohoda dosáhla i přes mlčení oficiálního tisku značné publicity v nej-různějších bulletiních, dopisech či prohlášeních a ovlivnila i vznik dalších dohod toho druhu. Viz např. „Dohoda mezi Svazem vysokoškolského studentstva Čech a Moravy a Federací lokomotivních čet“ uzavřená 7.1.1969 (*Zpravodaj FLČ*, leden 1969, s. 3), „Dohoda o spolupráci odborového svazu pracujících školství a osvěty ČSR a Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy“ z 20.1.1969 (*Studentské listy*, 1969, č. 1, s. 7), „Komuniké ze společného zasedání předsednictva Zvazu slovenských vysokoškolákov a Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy“ (*tamtéž*) aj. Začátkem roku 1969 ustavilo předsednictvo SVS zvláštní sekci pro styk s dělníky (*cit. fond SVS Č. Bu.*, dopis PSVS z 21.1.1969). Dne 7.1.1969 se touto dohodou zabývalo PŮV KSČ, které přijalo usnesení a „Návrh postupu ve věci Dohody...“ (*AÚV KSČ*, 1/4, příl. IV b). V březnu vyjádřilo byro stranickou práci v čs. zemích znepokojení nad množstvím dohod a koordinačních výborů. S postupem normalizace nabýval jejich obranný charakter na významu. V usnesení společné schůze pražských závodů a studentů z 16.4.1969 se v bodě 3 doslova uvádí: „V případech perzekuce kteréhokoliv z představitelů dělníků n studentského hnutí, pokrokových politiků, novinářů, kulturních pracovníků a vědců vystoupí dělnictvo a studentstvo jednotně na jejich obranu.“ (*ÚSD, Sb. 1968-1969, SVS Č. Bu.*) Ve vysokoškolských městech vznikaly v té době „dohody o akcích jednotě a vzájemné informovanosti“, které položily základ k vytváření „koordinačních center“. V cit. fondu SVS Č. Bu. se zachoval dokument nadepsaný „Rozvedení dohody“, který podává statistickou charakteristiku tohoto orgánu: „Koordinační centrum je orgánem složeným ze zástupců závodů a institucí, které svým podpisem vyjádřily souhlas s dohodou o akcích jednotě a vzájemné informovanosti, vyhlášené AR SVS PEF a VŠZ, a projevíly tak ochotu navzájem spolupracovat při řešení principiálních otázek našeho vnitropolitického života... Smyslem činnosti tohoto orgánu je zintenzivnění vzájemných kontaktů různých sociálních skupin naší společnosti, výměna názorů na řešení

- aktuálních problémů, zaujímání společných stanovisek a koordinace společného postupu. Cílem činnosti... je pomáhat při budování demokratického socialismu v naší republice. V souladu s tímto konečným cílem bude koordinací centrum při prosazování společných požadavků používat pouze demokratických prostředků. Členy koordinacího centra jsou delegování zástupci ROH jednotlivých závodů a institucí, u studentů... zástupci akademických rad... Členství v koordinacíním centru vzniká souhlasem závodu nebo instituce se smyslem a cílem dohody o akční jednotě a vzájemné informovanosti vyjádřeným podpisem této dohody."
- 2 Na sjezdu se zvlášť hlasovalo o formulaci „okupačních“ nebo „cizích“ vojsk. Většinou hlasů byla přijata druhá varianta. – *AÚV KSČ*, 1/4, příl. IVa, s. 3.
 - 3 Srov. dok. č. 3, pozn. 3.
 - a V textu Dohody uloženém v *AÚV KSČ* (1/4 PÚV, příl. IVa) je zaměněno za „sjezdu“.
 - 4 Srov. zde oddíl dokumentů Odbory a heslo generální stávky..., dok.č. 8, pozn. 2.
 - b *Tamtéž* – místo zkratkou: „České komunistické strany“.
 - c *Tamtéž*: „týmu“.
 - 5 V cit. dokumentu „Návrh postupu ve věci Dohody...“ charakterizuje PÚV KSČ formulaci o nejšířší lidové frontě jako požadavek, který „svědčí o nedůvěře v dosavadní politický systém, jehož základem je Národní fronta, a o nedůvěře k vedoucí složce Národní fronty a společnosti – KSČ“. – *AÚV KSČ*, 1/4, příl. IVb, s. 2.
 - 6 Následující body vzájemné komunikace se v zásadě, i když v různé redakci, objevují ve všech významnějších dohodách té doby. Viz např. Dohodu o spolupráci Odborového svazu pracovníků školství a vědy ČSR a SVS (*Studentské listy*, 1969, č. 1, s. 7) aj.
 - 7 V cit. „Návrhu postupu ve věci Dohody...“ připouští PÚV KSČ, že s většinou bodů lze koneckonců souhlasit, ale ke dvěma zvlášť vyslovuje výhrady. Jsou to body č. 5 a 9, o nichž se tu říká: „...je možno se domnívat, že jde o pokus řešení politických problémů a sdružování se k politickým akcím mimo Národní frontu. Plyne to i z celého ducha dohody a některých jejích požadavků.“ – *AÚV KSČ*, 1/4, příl. IVb, s. 1–2.
 - 8 Viz pozn. 7.
 - 9 Při hlasování nebyl nikdo proti, 17 delegátů se zdrželo hlasování. – *AÚV KSČ*, 1/4, příl. IVa, s. 3.

7

1969, 16. ledna, Praha. – *Prohlášení vědecké rady filozofické fakulty Univerzity Karlovy k sebeupálení Jana Palacha. Kopie strojopisu A4.*

P r o h l á š e n í

vědecké rady filosofické fakulty University Karlovy v Praze¹

Jsme hluboce otřeseni zoufalým činem našeho kolegy Jana Palacha. Jeho zoufalství i jeho statečnost burcují nejen nás, ale všechny čestné lidi této země. V jeho mezním činu se odráží celá tragédie naší doby. Víme, že zoufalství není program. Ale proč dospívá občan Československa k činu, který v Evropě nemá obdoby? Protože i my všichni, celé Československo, jsme v situaci, která nemá obdoby. Začali jsme dílo, založené na důvěře v člověka, na vzájemné náklonnosti jako na zásadě nejen mravní, ale i jako na principu společenského, socialistického soužití. Dnes jsme všichni plni nejhlubších obav, že právě toto je ohroženo. Znovu a znovu jsme žádáni o důvěru, trpělivost, o věcnou práci. Jak ale máme důvěřovat, být trpěliví, klidně pracovat, když nemáme vliv na to, kdo a jak nám vládne? Nemáme nový ústřední výbor strany, pro jehož zvolení jsme dávno určili delegáty. Nemáme v českých zemích jediný orgán moci, který by vzešel z naší svobodné vůle. Milióny českých lidí jsou napadány jako pravicové nátlakové skupiny a nemohou se bránit.²

Stále existuje a je pohotově velká lidská pospolitost našich národů. Ale tato pospolitost se rozpadne, bude-li stále jen odkázána na vyčkávání a odsuzování k nečinnosti. Pak bude každý sám a spojovat nás bude jen zoufalství. ● obracíme se k politikům této země s výzvou, aby si uvědomili, na jaké křižovatce stojí nejen oni, ale všechen lid. Čin našeho kolegy je prvním, strašným výkřikem varování před hrozcí záhubou celého našeho díla.

Proto se obracíme i na Vás, členy ÚV KSČ, nikoliv jako na orgán, ale jako na jednotlivce, na každého z vás osobně. Apeluje na vaše svědomí, lidské, občanské, národní, komunistické. Uvědomte si a prokažte to prakticky činy, že bez tohoto lidu vládnout nemůžete.

I my cítíme svou odpovědnost za to, aby nedocházelo k dalším zoufalým činům. Proto budeme stát v poznané pravdě a spolu se studentským hnutím nepřestaneme kriticky posuzovat necitlivost, malost a kompromisnictví v naší dnešní politice.

Svoboda a život jsou neoddělitelné.^a

Vědecká rada Filosofické fakulty UK^b

ÚSD, Sb. 1968–1969, SVS Č.Bu.

- 1 Tento dokument se stal základem veřejného vystoupení zástupců vedení fakult, akademických rad studentů, odborů a organizací KSČ všech vysokých škol. V jejich prohlášeních (převážně z 18. ledna 1969) adresovaných ministru školství V. Bezdělkovi se také v různých obměnách opakují formulace: „Stavíme se plně za prohlášení vědecké rady filozofické fakulty Univerzity Karlovy.“ (ÚSD, cit. dokumentace, SVS. Srov. také *Bulletin AR VŠZ a PEF*, 1969, č. 2, s. 3 n.) Na některých VŠ, jako např. na VŠP ÚV KSČ, se vyučující i posluchači podepisovali přímo pod tento text.
- 2 Formulace této věty patrně naráží na projev G. Husáka, který se na zasedání ÚV KSČ (14.–17. 11. 1968) vyjádřil, že existuje ilegální síť pravicových skupin organizujících nátlak na vládu a KSČ.
- a Verze zachovaná v korespondenci AR SVS v Č. Budějovicích zdůrazňuje poslední slovo proložením.
- b Všechna dosud zachovaná znění tohoto textu jsou takto souhrnně signována. Podle sdělení bývalých pracovníků katedry sociologie VŠP ÚV KSČ byl pod textem, k němuž se tehdy přihlásili, podepsán prof. Kladiva.

8

1969, 18. ledna, Č. Budějovice. – Leták „Proč hladovíme“ o studentské hladovce na podporu požadavků Jana Palacha a proti politickému vývoji v zemi. Cyklostyl A4.

PROČ HLADOVÍME?¹

Svým činem chceme uctít památku Jana Palacha a zároveň apelovat na svědomí mocných tohoto světa, aby upustili od politiky, která začíná zabíjet², a přihlíželi k oprávněným požadavkům lidu.

Svou hladovkou podporujeme i šest požadavků SVS v Českých Budějovicích, které zní:

1. Jedinou přijatelnou alternativou dalšího vývoje naší společnosti je demokratický socialismus, konkretizovaný Akčním

programem KSČ, jako společenský systém, zaručující našemu lidu tohoto státu odpovídající podíl na tvorbě politiky a maximum demokratických svobod.

2. Vedení státu bude svěřeno těm představitelům, kteří dokázali věrnost ideálům demokratického socialismu, a ti, kteří nemají důvěru lidu a přesto i nadále setrvávají ve svých funkcích, představují trvalý zdroj napětí a vyvolávají nedůvěru veřejnosti.²

3. Vzhledem k postavení KSČ jako vedoucí složky našeho politického systému je nutné, aby byl co nejdříve svolán sjezd KS českých zemí a odstraněna nezdravá názorová diferenciacie v jejích řadách. Existují-li závažné názorové rozpory ve straně, nelze se divit tomu, že existují i v celé naší společnosti a představují vážnou překážku konsolidace politických poměrů.

4. Těžké období, kterým naše republika v minulém roce prošla, znamenalo prověrku každého z nás – jednotlivců i volených orgánů všech stupňů, z nichž ne všichni a ne všechny obstály se ctí. Aby byla obnovena důvěra lidu ve své volené zástupce a orgány, je třeba urychlené provedení demokratických voleb.³

5. K zajištění prosperity našeho národního hospodářství a k zvýšení životní úrovně lidu je nutné provést důslednou ekonomickou reformu.

6. Od odpovědných státních činitelů očekáváme, že v souladu s vůlí naprosté většiny národa provedou patřičné kroky k obnovení plné suverenity, nezávislosti a svrchovanosti naší republiky v rámci soc. tábora.⁴

Děkujeme všem, kteří nám jakýmkoliv způsobem prokázali svou podporu a pomoc.

Hladovějící studenti

ÚSD. Sb. 1968–1969, SVS Č.Bu.

1 Dne 18. ledna zahájili hladovku také dva studenti (technik a medik) v Praze. V Brně zasedala 19.1.1969 studentská konference a vznesla požadavek na prezidenta republiky, aby svolal FS, které by vypsaloby volby a přijalo tiskový zákon v předsrpnové podobě. Osm studentů vyhlásilo hladovku až do svolání FS. (Srov. cit. *Bulletin* 1969, č. 2, s. 12.) Po Palachově činu vyhlásilo hladovku také 19 studentů z Bratislavy. Ve svém prohlášení uvedli: „Tento čin vyznačil nade vším absolutní hranici, absolutní hodnotu, pod jejíž vahou se rozpadá každá realita – hle, tady jsem já, celá má osobnost,

- moje ruce, moje plíce, moje oči, moje hořcí tělo, já, živý člověk, křičím NĚ nelidské realitě, která upaluje pravdu, a volám, že je třeba začít od lidského.“ – *Listy*, 1969, č. 4, s. 2.
- 2 Tato formulace je shodná s hesly obou pražských studentů, kteří na rampě Národního muzea vyvěsili nápisy: „Hladovka do 21.1. Protest proti politice, která začala zabíjet. My vydržíme do úterý 21. ledna, vydržíte to vy s čistým svědomím?“
- a Originál má v tomto odstavci dvojnásobnou výšinuť z vazby, které porušuje jeho smysl. Zde upraveno
- 3 Poslední volby do NS a NV se konaly 14.6.1964. V roce 1968 byly vypsaný na 19. května, ale pro všeobecnou nespokojenost s kandidáty vybranými ještě před „lednem“ rozhodlo předsednictvo NS dne 11.4.1968 o jejich odložení. V důsledku napjaté politické situace, vojenského vpádu a vnuceného pojetí normalizace se volby do zastupitelských sborů uskutečnily až 26.–27. listopadu 1971.
- 4 Dne 21.1. po pietní manifestaci před filozofickou fakultou se odebrala pětičlenná delegace zástupců SVS k jednání s představiteli vlády. Mezitím zasedalo předsednictvo SVS. Delegace se vrátila po půlnoci. Cit. *Bulletin*, č. 4, s. 6 o. tom píše: „Kolega Holeček podal zprávu o průběhu jednání s vládou, které byly tlumočeny požadavky Jana Palacha. Jednání s vládou nevedlo k pozitivním výsledkům a SVS další jednání odmítá, protože nemůže nic vyřešit. Očekává se, že SVS požádá vládu, aby veřejně prohlásila, že není v její moci řešit naše požadavky.“

9

1969, 25. února, Praha. – Dopis, kterým se předsednictvo SVS obrací na studentskou veřejnost v souvislosti s tragickou smrtí Jana Zajíce.

[...]ª

Kolegové,

předsednictvo SVS Čech a Moravy se obrací v krátké době již podruhé na studentskou veřejnost naší republiky v souvislosti s událostí, která se dotýká každého z nás.

Tragickým způsobem zemřel dne 25.2.1969 kolega Jan Zajíc, student střední průmyslové školy železniční v Šumperku. Zanechal nám všem apel, ve kterém burcuje naše svědomí a vysvětluje motivy svého činu.

Neštěstím našeho národa se stala skutečnost, že současné období života společnosti je provázáno oběťmi mladých, čistých lidí.

Mladá generace za poslední rok zestárla o celá léta. Nemá před sebou jeden stereotyp, ale má možnost konfrontovat současnost s perspektivou, která se jí otevřela po lednu 1968.

Oběť Jana Zajíce se stala obžalobou nejen nás, kteří jsme opět rezignovali, ale i těch, kteří se snažili čin Jana Palacha cynicky pošpinit.¹

Chápeme čin Jana Zajíce jako rozhodnutí jednotlivce, který neznal pro sebe jinou, lepší alternativu. Alternativu, kterou by byla společnost odstraňující motivy, jež dovedly Jana Zajíce dne 25.2.69 do Prahy, společnost, která nedává mladým příčinu k násilnému odchodu ze světa.

Obracíme se ke všem, kteří by chtěli kolegy Jana Palacha a Jana Zajíce následovat:

Postavte se po bok těch, kteří chtějí, aby se taková společnost stala skutkem, ne svou smrtí, ale svými životy pomáhejte realizaci této myšlenky.

Předsednictvo SVS

ÚSD, Sb. 1968–1969, SVS Č.Bu.

a Záhloví, adresa a emblém SVS

- 1 Je to narážka na jednání nejvyšších orgánů KSČ z 20.1.1969, kde zaznělo mimo jiné i tvrzení, že tento tragický čin byl vyvolán „rozvratnou nacionalistickou hysterií pravicových sil“. Toto hodnocení později plně převzala i normalizační historiografie. Srov. *Československé dějiny v datech*, Praha 1986, s. 541. Zdánlivě mírnější, nikoli však méně cynické bylo stanovisko vlády, v němž se píše: „Vláda přijímá tento čin o to tíživěji, že tragédie Jana Palacha se stala ve dnech, kdy se začalo dařit postupně uklidňovat rozbouranou hladinu našeho politického života a kdy se usilí strany a lidu koncentruje k překonání obtížné politické, sociální a ekonomické situace.“ (*Cit. Sb. 1968–1969, SVS Č.Bu.*, Vláda ČSSR k tragickému činu Jana Palacha.) Dva pražští studenti tehdy na otázku, proč drží hladovku, odpověděli: „Proti dnešnímu prohlášení vlády, ze kterého neplyne dostatečná záruka, že zabrání dalšímu upalování... Na vládním prohlášení nás zaujala věta, že čin Jana Palacha přišel v době, kdy se situace začala uklidňovat. My bychom to uvedli na pravou míru – tragický čin Jana Palacha přišel v době, kdy situace začala být uklidňována“ (podtrženo v originále). – *Cit. Bulletin*, č. 2, s. 13.

1969, 19. dubna, Č. Budějovice. – Prohlášení studentů provozně-ekonomické fakulty VŠZ a pedagogické fakulty v Č. Budějovicích, vstupujících do stávký na protest proti závěrům dubnového pléna ÚV KSČ. Cyklostyl A4.

My, studenti PEF VŠZ a PF v Českých Budějovicích jsme se na společném shromáždění dne 19. dubna 1969 v 10.37 hod. rozhodli vstoupit do symbolické, protestní, zatím časově neomezené stávký.¹

Své rozhodnutí zdůvodňujeme tím, že jednání dubnového pléna ÚV KSČ a závěry z něho vyplývající jsou neslučitelné s naším pojetím polednové politiky.

1. Odstoupení Alexandra Dubčeka považujeme za krok, k němuž byl donucen vnějšími mocenskými silami. Vycházíme z přesvědčení, že politik, který se společně s ostatními členy „lednové čtyřky“ zavázal vyvést náš lid ze srpnové krize, by nikdy svoje místo dobrovolně neopustil. Není rozhodující, že soudruh Alexander Dubček zůstal nadále členem předsednictva ÚV KSČ, důležité je to, že odchodem z funkce prvního tajemníka ÚV KSČ ztrácí nadále možnost rozhodujícím způsobem ovlivňovat politiku strany v polednovém duchu, politiku strany, která má rozhodující vliv ve státě, a tedy i na život každého z nás. A. Dubček se stal pro nás symbolem, který ztělesňoval ve své osobě vše, čeho se podařilo v období mezi lednem a srpnem 1968 dosáhnout. Proto jeho odstranění z vedoucí funkce považujeme za útok namířený vůči všem pokrokovým silám v naší společnosti.²

2. V přesunutí Alexandra Dubčeka do jiné funkce [vidíme] jen taktickou manipulaci, která má vést k uchlácholení a oklamání veřejného mínění.

3. Jestliže na jedné straně uznáváme vedoucí úlohu KSČ v našem politickém systému, nelze nepřiznat všemu lidu právo spolurozhodovat o tom, kým a jak má být veden. Proto protestujeme proti odvolání dalších, výrazně pokrokových politiků z předsednictva ÚV KSČ. To se týká především soudruha Josefa Smrkovského, dalšího člena „velké čtyřky“.

4. Jestliže vidíme snahu vyloučit tyto čelné politiky z možnosti spolurozhodovat v předsednictvu ÚV KSČ, potom musíme dojít k závěru, že se otvírá cesta k tomu, aby se zmíněný orgán stal nástrojem, jenž nebude ovládán práním naprosté většiny obyvatel naší země, nýbrž nekontrolovatelným mocenským tlakem z vnějšku i samozvanými, politicky agresivními, přitom však početně nevýznamnými složkami konzervativních sil zevnitř.

5. V novém předsednictvu ÚV KSČ již také není soudruh Václav Šimeček, reprezentant našeho kraje, který byl pro nás člověkem, jehož názory jsme dobře znali a který měl naši plnou důvěru.³ Protestujeme i proti jeho odsunutí z důležité funkce, stejně jako podobnému osudu dalších členů bývalého předsednictva, kteří se stavěli výrazně na stranu pokroku a polednových myšlenek.

6. Jsme přesvědčeni o tom, že celá politická krize, uprostřed níž stojíme, byla uměle vykonstruována v tom smyslu, aby se moci v naší zemi opět ujaly ty síly, které nemají nic společného s duchem ledna 1968, i když leckdy svou příslušnost k němu slovně proklamují.

7. Jsme si vědomi toho, že nejsnazší cestou, jak likvidovat jakoukoliv kritiku zdola, je zbavit veřejnost možnosti vyjadřovat své názory a přesvědčení. Proto protestujeme proti všem represivním opatřením v tisku, rozhlasu a televizi, zejména vůči orgánu Svazu československých spisovatelů, časopisu Listy, jakož i dalším časopisům, jako jsou Politika, Reportér, Zítřek a jiné.

8. V souvislosti s tím se obáváme možného omezování akademických svobod a občanských práv vůbec; v tomto případě se zachováváme ve smyslu dohody o solidaritě, přijaté během listopadové stávky.

9. Závěrem zdůrazňujeme, že si vyhrazujeme právo seznámit s tímto stanoviskem veřejnost⁴ a zároveň vyslovujeme bezvýhradnou podporu a solidaritu všem akcím, jejichž cílem bude zachování smyslu polednové politiky, konkretizované Akčním programem KSČ.

Odmítáme hrubý diktát, samozvanou moc a bezpráví.

ÚSD, Sb. 1968-1969, SVS Č. Bu.,

Stávkové prohlášení z 19.4.1969

- 1 *Jihočeská pravda*, tiskový orgán JČ. KV KSČ (24.4.1969, s. 1), mylně klade zahájení stávky o den dříve.
- 2 Tento bod Stávkového prohlášení komentovala *Jihočeská pravda* takto: „Obdiv k osobnosti Alexandra Dubčeka je na místě, můžeme však ztotožnit celý polednový vývoj jenom s osobnostmi, symboly a jmény? Cožpak loňské politické jaro nepřineslo oprávněný požadavek na skutečně realistickou politiku, zvažovanou jak mocenská zvěle, tak i emocionálního chápání věcí? Bylo by velice laciné zařkávat se pouze jmény a slovy a přehlížet praktické problémy. Pravdivých závěrů se můžeme totiž dobrat jedině s čistou hlavou bez svázanosti s jakýmikoliv mýty a iluzemi. V opačném případě bychom se ocitli tam, odkud jsme loňského ledna vyšli.“ – J. Bauer: Studentské iluze, *Jihočeská pravda*, 24.4.1969, s. 1.
- 3 Václav Šimáček, zaměstnanec strojírenského závodu ve Velešíně, byl zvolen do ÚV KSČ na mimořádném XIV. sjezdu v Praze - Vysočanech. Účastnil se také všech důležitých mítinků v areálu vysokoškolských kolejí v Č. Budějovicích.
- 4 Regionální tisk poskytl prostor pro odmítavé stanovisko ke stávce (srov. *Jihočeská pravda* 22.4. a 24.4.1969), ale studentské prohlášení nezveřejnil. Šířilo se jen prostřednictvím tohoto cyklostylovaného letáku.

11

1969, srpen. – Společné prohlášení dělníků a studentů a směrnice, jak vyjádřit občanský postoj u příležitosti prvního výročí srpnové okupace. Kopie strojopisu A4.

Drazí spoluobčané!

Blíží se smutné výročí potupné okupace naší drahé vlasti tzv. přáteli. Quislingovci¹ v čele s Husákem, Indrou, Biřákem, Kolderem a dalšími, jim podobnými zrádci, se snaží český a slovenský národ obalamutit a okupaci provedenou 21. srpna legalizovat jako plně oprávněný a nutný zásah našich „P R Ť Á T E L“. Proto bylo nutné odstranit z vedení státu a veřejného života takové osobnosti, které za cenu osobní bezpečnosti a ztráty existence doposud bránily těmto špinavostem. Tito novodobí hrdinové našeho národa v čele s dr. Krieglem, Pachmanem, Zátopkem, Pavlem a mnoha dalšími se hrdě a nebojácně postavili do prvních řad odporu proti zvěli zaprodanců Štrougalovy a Auerspergerovy kliky a statečně brání svatou pravdu o skutečných záměrech nezvaných hostů. Naše národy nikdy nezapomenou

obětí našich drahých synů Jana Palacha a Jana Zajíce. Jejich sebeobětování nesmí být zmařeno. My, dělníci a studenti, jsme se plně rozhodli, že se nedáme odradit žádnými perzekucemi a zůstaneme i nadále v pevném bratrském spojení, abychom mohli vzájemně informovat naši veřejnost o pravém stavu věcí. Drazí přátelé, husákovci se zmocnili vedení našeho státu, aby jej přivedli tam, kam náš národ český a slovenský chtěli dostat marně 21. srpna okupanti. Jsou však stále sami. 14 000 000 našich občanů je opustilo a v srdcích má pro ně jen opovržení. Dějiny světa již bezpečně prokázaly, že zrada na národech nachází vždy bumerang. Jsme si jisti, že není daleko doba, kdy tito zrádci se dočkají zasloužené odplaty právě od těch, kterým nyní tak vroucně slouží. Do té doby nesmíme však zůstat nečinní, nesmíme ztrácet naději. Musíme celému světu dokázat, tak jak jsme to dokázali i v oněch srpnových dnech, že nás žádné perzekuce ani násilí nezlomí. Musíme i nadále zůstat jednotni ve své nezávislosti k okupantům a zrádcům našeho národa. V den smutného výročí okupace 21. srpna 1969 musíme světu znovu připomenout hanebný čin, který na nás spáchal Sovětský svaz. Není v naší moci bránit se se zbraní v ruce. Braňme se proto nenávistí a bezmezným pobrdáním moskevskými mocipány a Husákovými přísluhovači. Nejsme pro vyhlašování generálních stávek. Zrádcovská klika využila by toho k dalším zákrokům a omezením naší svobody.² Lze i jinak upozornit svět, že i nadále bojujeme za socialismus a lidskou tvář. Rozhodli jsme se k vydání pokynů, jejichž dodržení dostatečně prokáže celému světu, že jsme na Den hanby nezapomněli a že s takovým způsobem návštěv se nikdy nesmíříme. Je povinností všech věrných občanů našich národů řídit se v den 21. srpna touto směrnicí:³

1. Nepoužiji na cestu do práce žádných dopravních prostředků (s výjimkou pracujících, kteří musí na cestu do práce použít vlaku).

Cestu do práce je nutno vykonat demonstrativně pěšky. Staří a nemocní nechť upustí v tento den od zbytečných cest.

2. Odmítnunávštěvukin a divadel. Umožním tak hercům, aby v den smutku nebyli nuceni k vystoupením v divadelních veseloherních kusech.

3. Upustím od veškerých nákupů v kterýchkoliv obchodech. Nutné potraviny nakoupím den předem.

4. Podle možností vyzdobím hroby všech obětí potupné okupace.

5. Nezakoupím si žádný deník ani časopis.

6. Nevstoupím do žádné restaurace ani kavárny. Taneční kavárny musí zůstat liduprázdné, aby hudební tělesa nebyla nucena v den národního smutku hrát veselou hudbu.

7. Ozdobím pomníky všech slavných postav našich dějin.

8. Úderem 12. hodiny zastavím práci u stroje i na každém jiném pracovišti na dobu 5 minut k uctění obětí okupace a nového teroru.

9. Osobní auta zastaví rovněž provoz a rozžehnou světla, stejně tak i ostatní dopravní prostředky zastaví provoz.

10. V mezích možností uvědomím své známé v cizině o chystaných akcích a vyzvu je k propagování podobných akcí v celém světě.

Je nutné vyzvat veřejné světové instituce, aby svým vlivem prosadily vyhlášení dne 21. srpna jako „Den hanby“.

Drazí spoluobčané, aby tato akce byla opravdu účinná, je nutné její směrnicí rozšířit tak, aby se dostala do rukou všeho lidu.

Cenzura a zásahy v tisku nedovolují tuto možnost a je proto národní povinností k a ž d é h o předat směrnicí nejméně pěti skutečným přátelům.⁴

Věříme, že nezklamete, jako jste nezklamali v srpnových dnech!

Nechť žije svorně český a slovenský národ!

HANBA QUISLINGOVČŮM V ČELE S HUSÁKEM!

Společně za vítězství!

Dělníci a studenti.

ÚSD, Sb. 1968–1969, Jč.

1 Celá řada protiokupačních projevů z let 1968–1969 se inspirovala obdobnými jevy z let druhé světové války (anekdoty, protiokupační popěvky, návody k pasívní rezistenci apod.). Z té doby je převzato i toto označení pro kolaboraci. Vidkun Quisling (1887–1945) sestavil v Norsku přes odpor demokratických sil kolaborantskou vládu a postupoval v souladu s okupační mocí proti zájmům vlastního národa.

- 2 Takovým zákrokem byla i připravovaná opatření mocenského aparátu k prvnímu výročí okupace. V té době se ve vrcholných orgánech KSČ značně omezila praxe stenografických zápisů z jednání. Stále více otázek se řešilo jen „ústně“. Tak i v tomto případě dostal stranický aparát instrukce převážně telefonicky, případně dálnopisem. V jejich intencích se pak zejména v průběhu července konaly na krajských výborech operativní porady k zvládnutí obávaného výročí. Svá opatření rozvrhla politická moc do čtyř etap:
- (28.7.–4.8.): zveřejnění zprávy bývalého ministra vnitra J. Pavla o situaci v r. 1968; opatření MV proti recidivistům.
 - (5.–10.8.): tisková kampaň za internacionální politiku a zveřejnění některých dokumentů z Čierné n. Tisou, Bratislavy a Varšavy.
 - (11.–20.8.): štábní a polní cvičení LM, pochody jejich jednotek ulicemi měst, celostátní mítink LM; 20.8. projevy G. Husáka a L. Svobody.
 - (21.8.–1.9.): zdůraznění idejí SNP, zveřejnění vybraných dokumentů z r. 1968 a zásadní opatření ve sdělovacích prostředcích.
- Opatření přijatá např. v jihočeské metropoli nápadně připomínala rozkazy českobudějovického policejního ředitele z počátku nacistické okupace (*SOA Třeboň, PŘ Č.Bu.* – instrukce k 28. říjnu 1940. Srov. také E. Pecka – J. Pecka: *Z dějin pokrokového hnutí jihočeské mládeže*, Č. Budějovice 1967, s. 77), který nařizoval kontrolu divadelních a filmových představení, veřejného zpěvu podezřelých písní a parodií a zadržení podezřelých osob. Obdobně v zápisu z porady Jč. KV KSČ z 25.7.1969 čteme: „K zajištění klidu v měsíci srpnu 1969:
- a) zabránit invektivám a zneužití současné vnitropolitické situace,
 - b) prověřit skladhu filmových programů na srpen,
 - c) prověřit předem (podtrženo v orig.) estrády, ochotnická představení, výstavy apod. a dodržovat vyhlášku č. 99/58 o povolování akcí, předem vyžadovat texty a bez předložení textů nic nepovolit,
 - d) zajistit řádnou kontrolu místního rozhlasu a využívání rozmnožovacích strojů,
 - e) v případě zjištěných závad budou vůči odpovědným pracovníkům vyvozena přísná opatření.“ – *ÚSD, Sb. 1968–1969, Jč.*, zápis z porady na KV KSČ v Č. Budějovicích (25.7.1969) pořízený J. Říthou pro potřeby MěNV Č. Budějovice. Poradu řídil pracovník KV KSČ Z. Majer.
- 3 Bojkot oficiálního tisku, manipulovaných slavností a okupační moci, jak je vyjádřen v následujících deseti bodech, není v novodobých dějinách Československa ojedinělý. Podobné výzvyk pasivní rezistenci se např. objevily na jaře a kolem 28. října 1939, kdy kolovalo v opisech „Desatero příkázání Čechů“ a leták „Slavíme 28. říjen“ (srov. E. Pecka – J. Pecka, *c.d.*, s. 75 n.). Jejich obsah i gestace jsou podivuhodně blízké. Normalizační garnitura ovšem nepotřebovala pokojnou a hrdou manifestaci národa; aby mohla demonstrovat svou moc a sílu, muselo dojít k srážkám a incidentům. V morálně vzrušeném ovzduší, kdy cit převládá nad reflexí, nebylo těžké takový konflikt vyprovokovat.
- 4 Z důvodu rychlého rozšíření tohoto desatera došlo v ilegálním oběhu k jeho zestručnění. Zachovaly se exempláře, které dodržely úvodní oslovení „Drazí spoluobčané“ a podpis „Dělníci a studenti!“ Deset poněkud hutněji formu-

Dokumenty

lovaných bodů pak předznamenává sedmiřádkový úvod převzatý ze závěru otiskovaného dokumentu: „... v den smutného výročí 21. srpna nejsme pro vyhlášení generálních stávek. Bylo by toho využito k dalším zákrokům a omezení svobody. Lze i jinak upozornit svět, že i nadále bojujeme za socialismus a lidskou tvář. Rozhodli jsme se proto k vydání pokynů, jimiž se občané našich národů mají 21. srpna řídit.“ – *ÚSD, Sb. 1968–1969, Jč.*

OSUDY A SMYSL PETICE DESET BODŮ ZE SRPNA 1969

Na úvod tři poznámky.

Vzpomínám si zvlášť výrazně na tři události, které jsou spjaty s opoziční platformou Deset bodů. Nejvíce na jedinou větu Jana Tesaře, kterou charakterizoval náš odpor proti nastupující normalizaci: Jsme kamikadze.

Veze nás tehdy ve svém automobilu Luděk Pachman. Vystupovali jsme na Národní třídě, právě tam, kde začala revoluce 1989. Luděk Pachman, který byl duší petice Deset bodů, položil tehdy otázku: Můžeme jednat jinak? Všichni jsme věděli, že sklonit pokorně šiji znamená vrátit se do zástupu těch, kteří přestali doufat. A podlehnout vědomí, že Pražské jaro a jeho odkaz je definitivně pohřben, že totalitní systém je věčný, by znamenalo pro nás, kteří jsme se tohoto hnutí účastnili, občanskou smrt. A co zůstane z člověka, který ztratil to poslední, co mu po normalizaci zůstalo, vědomí občana, a tím odpovědnost za osud země, v níž žije?

A tak si myslím, že to, co dává člověku páteř, je vědomí, že jsem autonomní člověk, že jsem občan, nositel sociální moci a vše ostatní je odvozeno ode mne. A nepřestanu-li mít toto vědomí, nestane se demokracie mrtvou.

Druhá událost, která mi utkvěla v paměti, bylo setkání s manželkou Luďka Pachmana poté, co jejího manžela vzal totalitní systém do vazby.

Navštívil jsem Evženu Pachmanovou. Tehdy pracovala v ČSTV. Už se ani nepamatuji, o čem všem jsme tehdy mluvili. Ale vzpomínám si na to, když jsme hovořili o nelidských vězeňských podmínkách jejího manžela. Kdo je znal detailně, může posoudit hořkost a tíhu toho, jehož blízkého se to týkalo. Obdivoval jsem její věcnost, aktivitu a odhodlanost nést úděl ženy, jejíž manžel

se v očích tehdejší mocenské elity stal vyvrhelem. Stín tohoto znamení doprovázel také ji.

A tak si myslím, že solidarizovat se s blízkými a bližními, to je zázemí, které dávalo jistotu přežití a posilovalo vědomí všech, kteří měli občanskou odvahu.

A pak si ještě vzpomínám na svůj výslech ve věci Deseti bodů u kapitána C. Byl to vyšetřovatel s právnickým vzděláním. Znali jsme se dobře z pražské právníkové fakulty. Dalo by se říci, že mezi námi byl vztah učitele a žáka. A najednou jsem se ocitl před ním jako delikvent. Nepochyboval jsem o jeho věrnosti totalitnímu režimu. Byl z těch „dělnických kádrů“, kteří se jako první, po roční přípravě, dostali na právníkovou fakultu k řádnému studiu. Snad ani nebyl schopen najít v sobě občanský postoj. Ale tváří v tvář člověku, kterého znal, se v něm najednou něco zlomilo. Za normálních okolností by mě vyslyšel obvyklým způsobem s nadřazenou arogancí. V situaci, kdy byl nucen konfrontovat sebe sama s člověkem, kterého znal, a nikoliv jen jako policajt s občanem – zaváhal. Nebyl schopen provést úkon podle představ, které platily za obvyklé. Chvilí jsme na sebe „zírali“ – a byl to první a poslední můj výslech u tohoto kapitána. A tak si myslím, že běžný, nehrdinský občanský postoj je patrně pro demokracii to nejdůležitější.

Demokracie, v níž žijí lidé s pevnými občanskými postoji, má nejlepší budoucnost.

Michal Lakatoš

1

1969. 21. srpna, Praha. – Petice nazvaná Deset bodů, v níž skupina spisovatelů, politiků, novinářů, vědců a kulturních pracovníků vyjádřila vrcholným orgánům státu nesouhlas s postupem KSČ a stavem občanských svobod v zemi.

Deset bodů¹ adresovaných federální vládě, Federálnímu shromáždění ČSSR, České národní radě, vládě České socialistické republiky a ÚV KSČ.

Je tomu rok, co několik našich čelných představitelů bylo dopraveno k nerovnému jednání, jehož výsledek byl tzv. Mos-

kevský protokol. Je to protokol o ponížení plnoletých a svéprávných národů, které se ničím neprovinily, mají však tu smůlu, že se dostaly mezi dvě velmoci, zápasící nad světem. Velmoc, která k nim vyslala svá vojska, se odvolávala na socialismus, který prý byl u nás ohrožen. Nebyl tu však ohrožen socialismus, ohroženo bylo jen postavení lidí, kteří jej dvacet let kazili. Náš obrodný proces přinesl roku 1968 téměř všeobecné přesvědčení, že se dají napravit chyby, že budou odčiněny křivdy a bude zase možno s chutí pracovat. Tehdejší vláda a obrozující se komunistická strana byly na dobré cestě dokázat, že socialismus nemusí být spojen s nařizováním, omezováním a nouzí, ale že může dát lidem všechny tradiční svobody vybojované v dřívějších revolucích a na nich stavět pak společnost vyspělejší nejen ekonomicky, ale i morálně. Naše snaha byla ve shodě s dávnými ideály socialistického hnutí, které prosazovaly právo na svobodu národa i člověka, odmítala velmocenské násilí, tajnou diplomacii a kuloárovou politiku. Internacionální povinností všech, kdo vůbec ještě původní socialistické cíle uznávají, bylo proto naši práci nerušit, chovat se k nám slušně a ponechat na československém lidu, jak zařídí, aby mu zpátečnické síly doma či v zahraničí nevnutily nějaký prohnílý starý řád.

Už tedy rok žijeme ve vnučených poměrech, za tu dobu se u nás život jen zhoršil. Zásobování je špatné, ceny rostou, výroba je v neladu a na pravé příčiny se ještě nesáhlo. Mnoho schopných, nadšených a řádně zvolených lidí muselo odejít z práce nebo z funkce. Akční program KSČ z dubna 1968 je bod po bodu rušen, společenské organizace jsou násilnými zásahy umrtvovány, veřejnost je vylučována z tvorby státní politiky, závažné otázky se rozhodují ve skupinách jedinců místo v demokratických orgánech státu. Ani jeden český orgán moci nevezšel z projevené vůle lidu. Mandát celostátního parlamentu prošel. K tomu všemu znemožňuje cenzura o těchto věcech veřejně jednat, což vyhovuje lidem omezeného myšlení a rozkazovačné povahy, starým oportunistům i novým kariéristům, protože mohou tvrdit co chtějí, překrucovat fakta, pomlouvati lidi a pořádat novinové kampaně, na něž jim nikdo nemůže odpovědět. Přitom drze tvrdí národu do očí, že se teď konečně může říkat a psát pravda!

Pravda si však musí hledat cestu postranními cestami, za jejichž spolehlivost nikdo nemůže brát odpovědnost a kdy může také docházet k provokacím. Mnoho lidí je už dnes stíháno a někteří prý dokonce mají být vězněni proto, že chtěli řádně plnit svou funkci, kterou v kulturním státě má svobodný tisk.

Nesouhlasíme s takovými poměry a nechceme mlčet, proto se tímto způsobem obracíme k zákonodárným sborům republiky, k federální a národní vládě a k ÚV KSČ s prohlášením, v němž chceme otevřeně a s rizikem, že se nám dostane primitivní odvěty, vyslovit tento svůj postoj:

1) Odmítáme to, co se stalo před rokem, protože je to pošlapání mezinárodního práva, pošpinění jména socialismu i porušení zásad obvyčejné slušnosti. Jsme pro dodržování všech mezinárodních smluv. Zejména však mezi socialistickými státy je potřebné vzorné zachování suverenity každého z nich. Požadujeme, aby jejich vlády předvedly světu poněkud vyspělejší způsob odstraňování nedorozumění a sporů. Považujeme pobyt sovětských vojsk u nás za příčinu neklidu a za překážku obnovení přátelských vztahů. Žádáme nejvyšší orgány státu, aby zahájily jednání o jejich odchodu.

2) Nesouhlasili jsme s politikou stálých ústupků před vyhrožováním a odmítáme zvláště důsledky cizího vměšování po dubnu 1969, kdy se utužil byrokratický způsob vlády, došlo k čistkám ve státním, stranickém i hospodářském aparátu ve prospěch méně schopných, avšak poslušných lidí, nebo těch, kteří ztratili důvěru občanů. Protestujeme proti rozpuštění dobrovolných občanských organizací, jejichž činnost neodporuje zákonům, a proti snahám o rozštěpení některých organizací. Odsuzujeme zákaz koordinačního výboru tvůrčích svazů na základě nepravdivých důvodů. Odmítáme mocenský zásah do záležitostí Svazu vysokoškolského studentstva.

3) Pohrdáme cenzurou, jejíž zavedení nás zařadilo mezi politováníhodné národy, které nesmějí mluvit k sobě ani k světu. Cenzura nás vrací o sto let zpátky, maří výměnu názorů a informací, znemožňuje tvorbu informovaného veřejného mínění, podporuje četbu hloupostí, ztěžuje kontrolu moci, chrání neschopné funkcionáře a nakonec umožňuje další politické nemravnosti.

Znamená krok k tomu, aby se umění i věda staly jen služkou moci, trpěnou ozdobou na státní fasádě.

4) Nevěříme ujišťování, že napříště bude u nás dodržována zákonnost a že nedojde k opakování institucionalizované zločinnosti z padesátých let, jestliže nebude bezpečnost postavena pod účinnou a viditelnou kontrolu civilních orgánů, hlavně zákonodárných sborů. Místo toho však pozorujeme, že ochabuje nebo ustalo stíhání osob, které porušovaly zákonnost a že takové osoby jsou stále ve funkcích a staly se nekritizovatelnými. Zákaz Společnosti pro lidská práva považujeme za nedobrý příznak. Přejeme si, aby byl co nejdříve ratifikován a uveden v život mezinárodní pakt o občanských právech a pakt o právech hospodářských, sociálních a kulturních.

5) Neuznáváme úlohu komunistické strany jako mocenské organizace, její nadřazování nad státní orgány odpovědné všemu lidu. Stavění kategorie stranictví nad kategorií občanství je nehoráznost. Trváme na tom, že komunistická strana si může vydobýt vedoucí úlohu ve společnosti jen tím, že si získá její důvěru skvělým plněním toho, co společnost nejvíce žádá. Vztahy mezi politickými stranami v Národní frontě nemohou být jiné než partnerské. Nekomunisté, jichž je většina, nejsou povinni žít v poměrech, na něž nemohou působit. Vážíme si těch komunistů, kteří se snažili zbavit stranu deformací a chápou své poslání jako službu tomu, co bylo označeno výrazem „socialismus s lidskou tvář“. Podporujeme ty z nich, kteří trvají na legálnosti loni svolaného XIV. sjezdu strany.

6) Zvláště neblaze se projevil cizí zásah do československých věcí v národním hospodářství. V této oblasti byla přerušena svobodná diskuse, zabrzděna příprava zákonů mířících k legalizaci podnikových rad a kde byly tyto rady ustanoveny, byla jejich činnost ochromena. Znovu jsou potlačovány ekonomické stimuly a pozorujeme neosvědčené znaky libovolně diktované ekonomické vztahy. Vina za stále horší krizi se dává lidem, kteří prosazovali ekonomickou reformu, přestože každý ví, že nebyla uceleně provedena. Vina se dává dělníkům za špatnou pracovní morálku a nízké uvědomění. Ve skutečnosti je však dělník často na pochybách, zda má vůbec pracovat, když výsledek není stále nikde, protože se zčásti rozplývá v neznámu a zčásti jde na účel, s nímž

nesouhlasí: na placení zduřelé státní administrativy a donucovacího aparátu, jako je cenzura, tajná policie či armáda, která nikdy nestřelila v pravý čas, na financování ztrátové propagandy proslulé svou nečinností a na korpumpování početného aparátu různých organizací. Má dělník pracovat, když tím pomáhá setrávat ve funkci lidem, kteří před rokem už byli správně na odchodu? Má více pracovat, když mu více peněz často není k ničemu? Považujeme takovéto nálady za pochopitelné. Vždyť lidé potřebují znát smysl a cíle své práce, denně se přesvědčovat, že jsou odborně řízeni a musí mít právo vyslovit se k ekonomickým problémům z hlediska dané profese i z hlediska celostátního.

Ovšem každou neudělanou a špatně udělanou práci trestáme se všichni navzájem za něco, co jsme nezavinili a co bychom měli napravit. Jsme pro to, aby dělníci a zaměstnanci, kteří mají ve svém čele ředitele, vedoucí a funkcionáře, jimž věří a jichž si váží, poskytli jim nejvyšší podporu řádnou prací a kázní, zároveň si však myslíme, že pracovat pod neschopnými nebo vynucenými nadřízenými je nesnesitelné. Rozpor však nemůže být řešen k tíži celé společnosti, nýbrž odchodem takových lidí. Dosáhnout toho všemi zákonnými prostředky je právem odborových organizací. Žádáme tedy, aby byl co nejdřív vydán takový zákon o socialistickém podniku, který umožní, aby o výrobě rozhodovaly s respektem ke státnímu plánu především odborné kádry a aby dělnictvo mělo vliv na rozdělování a investice. Žádáme, aby byla zachována práva odborů, jež vyplývají z Charty Světové odborové federace. Hovořili-li se o třídním zájmu dělníků, toto je tedy nyní jejich třídním zájmem shodným se zájmy nás všech.

7) Nesouhlasíme s odkládáním voleb do národních výborů a hlavně do zákonodárných orgánů, protože odklad znamená prodlužování poměrů, které se nyní podobají výjimečnému stavu. Přejeme si volby podle takového volebního zákona, který prohloubí socialistickou demokracii. V zákoně má být obsaženo právo petičních výborů občanů navrhnout své vlastní kandidáty a také způsob jak odvolávat poslance z funkce. Volby, které by se podobaly volbám z předešlých období, odmítáme už předem a nezúčastníme se jich.

8) Jsme rádi, že z bohatého demokratizačního programu, který byl v Akčním programu KSČ z loňského roku, uskutečnila se federalizace státu. Přejeme slovenskému národu rozmach, jsme pro soutěžení a doplňování našich dvou ekonomik. Budeme se stavět proti vyvolávání roztržek, podezírání a maloduchému handrkování o to málo, co společně máme. Důležité totiž je, co bude dále. A tu zjišťujeme, že se federalizace zastavila před rozhodujícím mocenským orgánem, ÚV KSČ. Jsme pro to, aby federalizace byla skutečná, činná, aby se nezměnila jen ve formální stvrzování rozhodnutí učiněných o našich národech v úzké skupince lidí, kteří k výkonu své moci žádnou federalizaci nepotřebují.

9) Když cenzura umlčuje kritiku, když hrubé zásahy dosložením státních orgánů i občanských organizací mají zastrašit lidi, když bezectní pisatelé v novinách mizerné úrovně zřejmě připravují atmosféru pro horší věci, problašujeme zřetelně, že právo nesouhlasit s císařem a vládou je odvěké přirozené právo člověka. Už osvícené monarchie uměly ho využít jako konstruktivní síly. Proto se ptáme, jak bude tato otázka vyřešena u nás. A do jejího vyřešení vyhrazujeme si právo nesouhlasu, který se projevuje tím, že budeme odporovat zákonnými metodami všemu, co bude proti našemu rozumu a lidskému svědomí a proti našemu přesvědčení jako občanů usilujících o socialismus demokratický a humánní, nebo co bude proti dobrým tradicím této země. Nechceme sahat k ilegálním formám, využijeme však všech svých dosavadních organizací k hájení svých názorů. Budeme usilovat o horizontální dorozumění mezi složkami společenských organizací. Tak jako odmítáme násilí v mezinárodních vztazích, odmítáme je i při řešení vnitropolitických sporů, proto svůj odpor k funkcionářům, kteří by za normálních poměrů musili být odvoláni, projevíme tím, že je budeme nevidět, neslyšet, že je nepotkáme, nepoužijeme jejich služeb. Vyjádříme solidariťu lidem pronásledovaným pro své politické názory.

10) Zápor však není naším cílem. I v nejhorších situacích život potřebuje jít dál. Myslíme si, že žádný útlak nemůže zcela umlčet myšlení a umrtvit veškerou práci. Jsme pro to, aby každý občan dělal vše, co může dělat, především aby dobře vykonával své povolání, zvláště takové, jímž přímo slouží jiným občanům,

jako např. v zásobování, dopravě, v zdravotnictví, školství, stíhání kriminální činnosti apod. Pracovníci vědy, výzkumu a kultury nemohou zastavit práci nikdy. Dále budou vznikat nová díla, budou se navazovat pracovní kontakty. Mladí lidé vystudují a vyučí se nejen do té míry, do jaké budou smět či muset, ale jak dalece budou chtít. I v politické nesvobodě může se vyspělý národ bránit tím, že praktickými skutky nepolitické povahy prosadí svůj styl života, svou životní filozofii, svou povahu. Můžeme např. obtížně, ale přece jen zlepšovat svá obydlí a své obce, ozdravovat životní a pracovní prostředí, omezovat škody, hospodárně nakládat s tím, co máme. Můžeme se bavit způsobem, který vyhovuje nám a už nikoliv tomu, koho bavit nechceme. Můžeme rozmnožovat a kultivovat své záliby a zájmy. Víme, že svou situaci nemůžeme řešit jen my, protože nejsme středem světa a hlavní silou jeho pohybu. Bývají doby, kdy je prostě třeba vytrvat a vydržet na dosaženém. O to se budeme snažit v přesvědčení, že se vývoj nedá zastavit.

Závěrem už odmítáme předem obvyklá obvinění a nadávky, které můžeme očekávat. Nejsme oportunisté, protože ti dnes, tak jako vždy, chytají výhodný vítr a jsou s mocnými. Neříkáme nic protistátního, protože žádný soubor osob, který se bude cítit napaden, nemůže se považovat za stát a protože nechceme rozrušit instituce státu, nýbrž žádáme, aby fungovaly, jak podle ústavy mají. Nesmýšlíme protistranicky, protože nám jde o takovou formu socialismu, která může mít úspěch ve vyspělých zemích a usilujeme o jeho očištění od odpudivých rysů, jež mu dávala vrstva sektářských dogmatiků, vládychtivých kariéristů a zvrhlých násilníků. Nemáme důvod zastávat protisovětské stanovisko, pokud jde o záležitosti jiných států. Přejeme úspěchy sovětskému lidu. Budeme podporovat demokratické a socialistické síly světa ve snaze o mezinárodní odzbrojení, mírové urovnání sporných otázek, rozpuštění vojenských bloků.

Toto stanovisko oznamujeme Federálnímu shromáždění ČSSR a ČNR, Federální a národní vládě a ústřednímu výboru KSC, aby s tím počítali.

Dne 21. srpna 1969

ing. Rudolf Battěk, poslanec ČNR,
Václav Havel, spisovatel,

doc. dr. Luboš Kohout, politolog,
 Karel Kynel, novinář,
 dr. Michal Lakatoš, novinář,
 Vladimír Nepraš, redaktor Reportéra,
 Luděk Pachman, novinář,
 Jan Tesař, historik,
 Ludvík Vaculík, spisovatel,
 Josef Wágner, místopředseda Rady sdružení mládeže.

ÚSD, Sb. 1968-1969.

- 1) Tato petice byla symbolicky datována 21.8.1968, ale vznikla už během léta. Adresátům byla doručena 5. září. (Viz následující dokument – odůvodnění obžaloby Krajské prokuratury v Praze.) O genezi petice viz připojenou vzpomínku L. Pachmana a vyjádření L. Vaculíka. Srov. také Havel, V.: *Dálkový výslech*. Rozmluvy 1989, s. 136; Prečan, V.: Chronologický přehled hlavních údajů o životě, literárním díle a společenské aktivitě Václava Havla (do 4. března 1983). In: *Havel, V.: O lidskou identitu*. Praha, Rozmluvy 1990, s. 370 a 376. Atmosféru, v níž petice vznikala, charakterizoval Václav Havel takto: „Zatímco před srpnem jsem se veřejného života...moc neúčastnil, pokupační vítr mne do něho přímo strhl. Bylo to totiž takové zvláštní, drásavé období. Vedení státu dělalo ústupek za ústupkem v naději, že tím něco zachrání. ve skutečnosti si tím však podřezávalo samo pod sebou větev. Zvolna, ale nezadržitelně se rekonstituovaly staré pořádky, přitom však bylo ještě možné svobodně mluvit a psát. To dávalo celé tehdejší atmosféře její drásavost: mluvilo se otevřeně a tvrdě – a přitom se dalo mluvit de facto jen o vlastní bezmoci; důrazně se protestovalo – a přitom se vlastně dalo protestovat jen proti tomu, že na protesty není brán zřetel. Byla to doba velkých studentských stávek, nekončících schůzí, petic, jednání, demonstrací, vzrušených debat. Loď se zvolna potápěla, ale pasažérům bylo dovoleno křičet, že se potápí...“ – c.d. *Dálkový výslech*, s. 126.

2

1970, 29. června a 4. září, Praha. – Obžaloba z 29.6. vznesená Krajskou prokuraturov v Praze proti osmi signatářům petice Deset bodů a usnesení Městského soudu v Praze z 4.9.1970.

[...] Obžaloba

Krajský prokurátor v Praze podává žalobu na

1. Ludka P a c h m a n a,

nar. 11.5.1924 v Bělé pod Bezdězem, okr. Mladá Boleslav, novináře, bytem Praha 5, Nad Klikovkou 11, t.č. ve vazbě ve věznici č. 1 v Praze 6 – Ruzyni,

2. Ing. Rudolfa B a t t ě k a ,

nar. 2.11.1924 v Bratislavě, odborného pracovníka Sociologického ústavu ČSAV v Praze, bytem Praha 8, Křižíkova 78, t.č. ve vazbě č. 1 v Praze 6-Ruzyni,

3. Dr. Jana T e s a ř e CSc,

nar. 2.6.1933 ve Skutči, okr. Chrudim, vědeckého pracovníka Historického ústavu ČSAV v Praze, bytem v Praze 4, Pankrácí, sídliště II, 1580, t.č. ve vazbě č. 1 v Praze 6-Ruzyni,

4. Ludvíka V a c u l í k a ,

nar. 23.7.1926 v Broumově, okr. Gottwaldov, spisovatele, bytem v Praze 7, Veletržní č. 21,

5. Dr. Vladimíra N e p r a š e ,

nar. 9.4.1929 v Českých Budějovicích, pracovníka ústavu teorie a dějin hromadných sdělovacích prostředků v Praze, bytem v Praze 4, Vítovská 1227,

6. Doc. dr. Luboše K o h o u t a ,

nar. 5.4.1925 ve Slabcích, okr. Rakovník, pracovníka Ústavu pro dějiny KÚ v Praze, bytem v Praze 2, Varšavská 24,

7. Václava H a v l a ,

nar. 5.10.1936 v Praze, spisovatele, bytem v Praze 2, Engelsovo nábř. 2000/78,

8. Jiřího H o c h m a n n a ,

nar. 3.6.1926 v Praze, zámečníka n.p. Vega v Zákupích, předtím redaktora, trvale bytem v Praze 2, Rumunská 15, přechodně v Provodíně čp. 55, okr. Česká Lípa,

ž e

v době od dubna do začátku září 1969 v Praze 5, v Praze 4 a jinde z odporu proti ústavou zaručené vedoucí úloze Komunistické strany československé v politickém a hospodářském životě republiky, z nenávisti vůči spojeneckým svazkům se SSSR a ostatními státy Varšavské smlouvy a ve snaze bránit plnění Moskevských dohod z konce srpna 1968 a narušovat konsolidační proces politického a hospodářského života republiky a obnovit krizovou politickou situaci z doby před dubnem 1969 resp. před 21. srpnem 1968 dohodli se postupně na několika schůz-

kách, jak uvedený cíl s využíváním pozic pravicových živlů ve společenských organizacích budou prosazovat, tento záměr podchytili písemně do tzv. „10 bodů“ [otevřeného dopisu]¹⁴ z 21. srpna 1969 Federálnímu shromáždění ČSSR, vládě ČSSR, České národní radě, vládě České socialistické republiky a ÚV Komunistické strany Československa, obsahující mimo jiné i hrubé útoky proti SSSR, urážky vlády a mocenských orgánů republiky a zastánců socialismu a proletářského internacionalismu a nepřímé výzvy k pasivitě dělníků ve výrobní oblasti, přičemž ing. R. Battěk a dr. Jan Tesař stejnopisy dopisu doručili do podatelny adresátů, kromě toho jmenovaní a Luděk Pachman seznámili s obsahem textu další osoby, text dopisu byl pak blíže nezjištěným způsobem dopraven do západoevropských států a tam využíván v rozsáhlé míře v hromadných sdělovacích prostředcích ke štvavé kampani proti Komunistické straně Československa a čelným představitelům republiky a k zostuzení socialismu,

t e d y

dopustili se jednání pro společnost nebezpečného, které záleželo ve spolčení k tomu, aby z nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky prováděli podvratnou činnost proti jejímu společenskému a státnímu zřízení a jejím mezinárodním zájmům,

ě í m ž s p á c h a l i

trestný čin přípravy k trestnému činu podvracení republiky podle par. 7 odst. 1, 98 odst. 1 tr.z.

[...]

O d ů v o d n ě n í

Plenární zasedání ÚV KSČ v lednu 1968 otevřelo možnost vyřešit v ČSSR problémy společenského rozvoje, odstranit chyby předcházejícího období a rozšířit prostor socialistické demokracie. Vedle zdravých sil společnosti, které se chystaly využít všech objektivních předností socialistického společenského zřízení, začaly se formovat i síly, které toho využily, že vedení KSČ nebylo jednotné, a připravovaly podmínky pro mocenskopolitický zvrat v naší zemi. Antisocialistické a pravicové síly měly své organizace v klubech K 231 a KAN, pronikaly do organizací Národní fronty a vyhlašovaly své koncepce o pluralitní demokracii.

Krise společnosti se prohloubila tak, že byl ochromen státní aparát, vývoj začal mít živelný charakter a síly socialismu nepřátelské začaly ohrožovat samotné základy socialismu. Tomuto nepříznivému vývoji napomáhali významnou měrou i obvinění, zejména publikačními pracemi a aktivní účastí na mítincích organizovaných pravicovými extremisty. Ludvík Vaculík koncem června 1968 publikoval kontrarevoluční pamflet „2000 slov“, [který se stal podnětem k vyvíjení nátlaku a individuálního teroru vůči funkcionářům KSČ],^d národních výborů a zástupcům proletářského internacionalismu. Když tehdejší stranické a státní vedení svým postojem ke konferenci ve Varšavě způsobilo narušení mezinárodních vztahů k socialistickým státům, bylo zřejmé, že vnitřní síly Československa nejsou s to zastavit nežádoucí vývoj, a došlo ke vstupu spojeneckých vojsk dne 21. srpna 1968. Ani potom se však protisocialistické síly nevzdaly boje a začaly narušovat konsolidační politiku prováděnou po dubnovém a květnovém plénu KSČ v r. 1969. I v tomto období byli [obvinění mimořádně aktivní, zejména v rozněcování nenávisti k SSSR.]^e

V dubnu 1969 pojal Luděk Pachman záměr projevit veřejně nesouhlas s vývojem politických poměrů v republice a [mobilizovat veřejnost proti změnám ve vedení strany]^f a proti uplatňování státní autority. S touto myšlenkou [seznámil postupně v průběhu května a června 1969 při rozhovorech odhývajících se převážně v jeho bytě v Praze 5 své nejbližší přátele].^g Z rozhovorů si pořizoval písemné poznámky, které byly zárodkem příštího prohlášení známého v konečné podobě pod názvem „10 bodů“ adresovaných formou otevřeného dopisu Federálnímu shromáždění ČSR, vládě ČSSR, České národní radě, vládě ČSR a ústřednímu výboru Komunistické strany Československa. V této snaze byl obviněný Pachman podporován obviněným doc. Křohoutem a dr. Tesařem, kteří k tvorbě předběžných stanovisek sami konkrétně přispěli.

V první polovině července 1969 navštívil obv. Luděk Pachman Jiřího Hochmanna v Provodíně, kde s ním hovořil o přípravě k prohlášení. [Jak potvrdil Jiří Hochmann, shodli se na tom, že k 21.8.1969 odešlou ústavním orgánům republiky vyjádření svých politických stanovisek]^h a Jiří Hochmann dal Pachmanovi

souhlas, aby byl uveden jako signatář prohlášení. Po této návštěvě vypracoval Jiří Hochmann počátkem srpna písemný rozbor mezinárodní situace a zaslal jej Luďku Pachmanovi jako podklad pro přípravu prohlášení.^{ch}

V červenci 1969 se konala v klubovně na Veslařském ostrově v Praze 4 schůzka osob, které přicházely v úvahu jako budoucí signatáři prohlášení. Z obviněných se schůzky zúčastnili Luděk Pachman, dr. Tesař a doc. Kohout. Na schůzce byly projednávány otázky související se zpracováním prohlášení.

V polovině července 1969 odejel Luděk Pachman na dovolenou do Luhačovic a vzal si s sebou písemné poznámky k otázkám, které měly být obsahem připravovaného prohlášení. Koncem července nebo začátkem srpna 1969 je předal v Brumově obv. Ludvíku Vaculíkovi se žádostí, aby sestavil konečný text. Obv. Vaculík jeho návrhu vyhověl a upravil text do podoby 10 bodů. Po několika dnech jej předal i s poznámkami obv. Pachmanovi. Při tom se dohodli, že text pošlou ústředním a stranickým orgánům a obviněný Vaculík dal zároveň souhlas k tomu, aby byl uveden jako signatář prohlášení.

Koncem července nebo počátkem srpna 1969 se obv. Luděk Pachman zúčastnil schůzky v chatě Na požáře v blízkosti Valašských Klobouk. Když zjistil, že je přítomen dr. Pavel Pavlišník, jeden ze signatářů „2000 slov“ a býv. člen ÚV KSČ, a ing. Miroslav Zikmund, rovněž signatář „2000 slov“, snažil se je obv. Pachman získat pro podporu prohlášení a text, který měl s sebou, dal oběma na místě přečíst. Dr. Pavlišník a ing. Zikmund odmítli dát souhlas k signaci [textu a obratem z chaty odjeli. Přesto se obv. Pachman snažil dalších asi 20 účastníků schůzky seznámit s myšlenkovou podstatou připravovaného prohlášení, jak o tom svědčí výpovědi svědků dr. Špurka a Ladislava Vaculky.]^l

Druhá schůzka v klubovně na Veslařském ostrově v Praze 4, která byla součástí příprav na sestavení prohlášení, se konala dne 16.8.1969. Z obviněných se jí zúčastnili Luděk Pachman, ing. Battěk, dr. Tesař, doc. Kohout, dr. Nepraš, a Václav Havel. Předmětem jednání byl text sestavený Ludvíkem Vaculíkem a jednotliví účastníci zaujímalí k němu stanovisko. K obsahu a stylizaci textu bylo několik připomínek, na jejichž základě

provedl později dr. Tesař několik menších textových úprav. Ještě na schůzce však všichni účastníci na důkaz souhlasu podepsali podpisovou listinu, kterou připravil obv. Pachman.

O tom, jakým způsobem se snažil obv. Pachman rozšířit prohlášení mezi větší okruh osob, svědčí událost z 19.8.1969, kdy k němu do bytu přišli funkcionáři ZV ROH dolu Ant. Zápotocký v Úžině, aby s ním vyjednali termín besedy v jejich závodě. Obv. Pachman jim předal stejnopis prohlášení a požádal je, aby text projednali v závodním výboru a zajistili, aby ZV ROH text signoval. Kromě toho v polovině srpna 1969 předal obv. Pachman stejnopis prohlášení Josefu Wagnerovi se žádostí, aby je roze-psal a projednal s Ludvíkem Pacovským.

Také obv. ing. Rudolf Battěk rozšiřoval text ve snaze dát jeho obsah na vědomí co nejširšímu okruhu osob. Dne 19.8.1969 předal stejnopis prohlášení funkcionářce ZV ROH n.p. ČKD-Dukla Praha Jaroslavě Filipové a dne 22.8.1969 funkcionáři ZV ROH n.p. SONP Kladno Karlu Valachovi, když se spolu s nimi zúčastnil zasedání tzv. „koordinačních obvodních výborů ROH“ a požádal je, aby zajistili projednání prohlášení v závodních výborech ROH.

Rovněž obv. Jan Tesař se snažil rozšířit obsah prohlášení mezi veřejnost. Po skončení schůzky představitelů „obvodních koordinačních výborů ROH“ konané po 21. srpnu 1969 v Praze 6 na Flemingově nám. seznámil asi 10 účastníků schůzky s obsahem prohlášení se zřejmou snahou získat jejich souhlas a podporu pro připravovanou akci. Kromě toho dal text prohlášení přečíst několika svým přátelům.

Po zadržení Luďka Pachmana dne 22.8.1969 v jiné trestné věci se ujali iniciativy obviněný dr. Tesař a ing. R. Battěk. Chtěli si ověřit, zdali signatáři prohlášení trvají na podpisu, že zadržením obv. Pachmana a vydáním zákonného opatření č. 99/69 došlo ke změně situace a postupně jednotlivé signatáře navštívili. Ing. R. Battěk a dr. Tesař vyhledali E. Zátópka, jednali s dr. Neprašem. Ing. Battěk jednal s doc. Kohoutem a dr. Tesař se dotazoval ostatních signatářů s výjimkou Karla Kynčla a Jiřího Hochmanna. Václav Havel vyhledal dr. Tesaře a s ním navštívil ing. Battěka, aby zvažil novou situaci. Ing. Battěk s dr. Neprašem navštívili Jiřího Hochmanna v Provodíně za stejným úče-

lem. [Když většina signatářů na signaci trvala, bylo dohodnuto, že původní plán odevzdat prohlášení ústavním a stranickým orgánům bude dodržen.]

Před odesláním prohlášení se rozhodl ing. Battěk s vědomím a souhlasem dr. Tesaře počátkem září 1969, že text rozmnoží pro všechny poslance ČNR. Vyhotoval asi 220 stejnopisů, které rozeslal všem poslancům ČNR a současně je průvodním dopisem požádal, aby prohlášení projednali ve svých volebních obvodech. Dále rozeslal text prohlášení redakcím denních listů ČSR, Čs. rozhlasu, Čs. televizi a ČTK. Nato dne 5. září 1969 doručili ing. Battěk a dr. Tesař prohlášení datované dnem 21.8.1969 dohodnutým adresátům.

Po objektivní stránce obvinění své jednání doznali, hájí se však tím, že nejednali v úmyslu podvracet socialistické společenské a státní zřízení ČSSR, ale že kritizovali jen některé dílčí jevy v současné politice, s nimiž nesouhlasili. Tvrdí dále, že šlo o využití ústavou zaručeného petičního práva, neboť chtěli upozornit ústavní orgány na své názory o současné situaci. Popírají, že by text měl být programem pro budoucí činnost.

Jednotlivě však obvinění doplnili svoji obhajobu individuálními důvody. Obv. Pachman se domnívá, že jsou postihováni za projevení odlišných politických názorů. Podobnou obhajobu přednesl obv. Battěk, který pokládá prohlášení za výraz politického přesvědčení. Obv. Kohout se ve své obhajobě dovolává práva na vyslovení názorů a jejich prosazování a tvrdí, že jeho jednání nemá charakter trestné činnosti.

Ing. R. Battěk nespatřuje nic trestného ani v tom, že text rozmnožil a rozeslal poslancům ČNR a sdělovacím prostředkům, což pokládá za jednu z běžných možností.

Obv. dr. Tesař uvedl, že prohlášením chtěli upozornit na to, že se svých názorů, které měli v srpnu 1968, nevzdali a že na nich trvají. Označení textu jako „otevřeného dopisu“ vzal na vědomí, aniž by zvažoval důsledky. Cílem signatářů nebylo stavět se vyloženě proti celkové politice komunistické strany, ale tuto politiku pozměnit.

[Obv. Ludvík Vaculík uvedl, že se nejednalo o politické prohlášení ani o výzvu, ale o dopis adresovaný státním a stranic-

kým institucím. Obviněný se ve své obhajobě dovolává práva na kritiku a uplatnění svých názorů.]^k

Dr. Nepraš Vladimír uvedl, že nejednal z odporu vůči socialistickému a společenskému zřízení a tvrdil, že bylo jeho zájmem pracovat ve prospěch socialismu.

Obv. doc. Kohout Luboš uvedl, že v prohlášení nespatřuje útok proti základům státní politiky, protože socialistické, společenské a státní zřízení jako celek nebylo napadeno.

Obv. Václav Havel popřel, že by jednal z odporu vůči vedoucí úloze KSČ nebo socialistickému zřízení společnosti, ale současně prohlásil, že na názorech obsažených v prohlášení trvá.

Obv. Jiří Hochmann doznal, že dal Luďku Pachmanovi souhlas při návštěvě v Provodíně, aby byl uveden mezi signatáře a aby prohlášení, které označuje za petici, bylo zasláno poslancům Federálního shromáždění. Text chápal jako otevřený dopis, který se má zveřejnit.

[Tato obhajoba obviněných nemůže obstát. Z obsahu prohlášení je totiž dostatečně patrné, že obviněným nešlo o uplatnění petičního práva ve smyslu čl. 29 Ústavy],^m ale u příležitosti prvního výročí zásahu vojsk Varšavské smlouvy bombasticky [vyjádřit s tímto zásahem nesouhlas]ⁿ a odpor ke konsolidačnímu procesu, [vyhlásit odhodlání]^o bránit pokračování konsolidačního procesu a dát příklad pravicovým a kontrarevolučním živlům k následování. V prohlášení obvinění zaujímají odmítavý postoj ke klíčovému událostem, z nichž vyvěrá československá politika realizovaná po dubnu 1969. Odsuzují internacionální pomoc poskytnutou ČSSR spojeneckými vojsky 21.8.1968 a Moskevský protokol ze srpna 1968. Proces konsolidace československých poměrů, který na základě těchto politických událostí mohl být uskutečňován, [hodnotí]^p jako politiku stálých ústupků před vyhrožováním, a nesouhlasí s ní. [Vyslovují]^q se proti výměně osob ve funkcích a na vedoucích místech, k níž došlo po dubnu 1969, a [volají]^r po opětovném zrušení cenzury. Z toho je zřejmé, že jim jde o návrat ke stavu, jaký byl před 21. srpnem 1968, kdy pravicové, protisocialistické síly bez jakýchkoliv zábran mocenských nebo cenzurních měly možnost restaurovat se a rozvinout do rozměrů, které ohrozily socialistické zřízení v republice.

● těchto záměrech obviněných svědčí i jejich postoj ke Komunistické straně Československa. V prohlášení uvádějí, že [neuznávají úlohu KSČ jako mocenské organizace a proklamují požadavek, aby vztahy mezi politickými stranami v Národní frontě byly partnerské. Tato formulace znamená ve skutečnosti popření vedoucí úlohy KSČ, která i při důsledném zachování principu demokratického centralismu se nemůže ve všech situacích vzdát využití mocenských prostředků a nemůže oslabit své postavení tím, že by přijala zásadu partnerství v Národní frontě, která by znamenala zavedení pluralitního politického systému se všemi důsledky vyplývajícími z politické opozice. Chaotickému stavu by napomáhalo plnění závazku, který obvinění převzali jako signatáři prohlášení, že budou usilovat o horizontální dorozumění mezi složkami organizací, tedy mimo rámec Národní fronty. Stejný účinek má prohlášení, že obvinění budou projevovat odpor funkcionářům, kteří by měli být podle jejich názoru odvoláni, a budou je ignorovat.

Obvinění požadují, aby jim bylo přiznáno právo nesouhlasu s vládou, prohlašují, že do vyřešení tohoto požadavku budou odporovat zákonnými metodami všemu, co bude proti jejich rozumu, svědomí a přesvědčení.¹⁸ Text prohlášení odůvodňuje závěr, že obvinění měli v úmyslu vyvíjet odpor proti opatřením směřujícím ke konsolidaci společenských poměrů ve státě, což vyplývá i z toho, že myšlenka sestavit prohlášení vznikla jako odezva na dubnové a květnové plénium ÚV KSČ v r. 1969, kterými hyla konsolidační politika zahájena.

Obvinění formulovali své politické postoje po důkladných diskusích trvajících od jara 1969 do 16.8.1969. Jsou to postoje promyšlené a uvážené, čemuž nasvědčuje i to, že obvinění i při vyšetřování na nich v podstatě setrvali. Uvádějí sice, že hájili socialismus, ale jaký to byl socialismus, vyplývá z toho, že vycházeli z netřídního přístupu ke společenským jevům, což je typické pro revizionisty a pravicové oportunisty všech období. Opuštění třídního přístupu znamená vždy poškození věci socialismu a slouží jeho odpůrcům. Prohlášení je nemarxistické a ve svých důsledcích znamená útok proti socialistickým principům výstavby státu. Není náhodou, že obv. byli vysoce aktivními činiteli v období tzv. „obrodného procesu“, kdy se angažovali

formou osobních vystoupení a publikační práce. Obviněný L. Vaculík byl autorem pamfletu „2000 slov“, odmítnutého už v červnu 1968 stranickými a vrcholnými státními orgány pro jeho kontrarevoluční charakter. Obv. Pachman je v souvislosti se svým vystupováním na shromážděních v závodech a pro dopisovatelenskou činnost pro holandský časopis stíhán podle zák. opatření č. 99/1969 Sb. pro trestné činy hanobení republiky a jejího představitele podle par. 103 tr.z. a poškozování zájmů republiky v cizině podle par. 112 tr.z.

Obv. ing. Battěk byl předním představitelem klubu KAN, který se chtěl stát opoziční silou ve státě. Je charakteristické, že obvinění publikovali [především v časopisech, jejichž vydávání bylo pro jejich neskrývanou protistátní a protistranickou orientaci zastaveno. Obviněný Hochmann a dr. Nepraš publikovali v Reportéru, obv. Vaculík a Havel v Listech, obv. Pachman v Zitřku, obv. doc. Kohout v Kulturní tvorbě.]¹ Obsah jejich prací potvrzuje zaměření autorů proti politice státních a stranických orgánů. Stejně smýšlení prokazuje obv. dr. Tesař svými písemnými poznámkami založenými ve svazku dokumentace I na čl. 35. Jestliže v těchto souvislostech posuzujeme obsah a smysl prohlášení nazvaného „10 bodů“, je na místě závěr, že obv. jednali z nepřátelství k socialistickému společenskému zřízení republiky. Je proto třeba pokládat za vyvrácenou i obhajobu obviněných, že jsou stoupenci socialismu a že nemohli proto jednat z nepřátelství k socialistickému a společenskému státnímu zřízení republiky.

Z výsledků vyšetřování a zejména z obsahu prohlášení, na němž se obvinění shodli, je zřejmo, že obvinění projevíli odhodlání útočit proti vedoucí úloze KSČ, proti spojeneckým svazkům se SSSR a prosazovat požadavky, jejichž realizace by vedla k opětovnému narušení socialistického společenského řádu. K tomu cíli hodlali využívat vlastních pozic i pozic protisocialistických živel v různých institucích a společenských organizacích. Mělo být tedy napadáno státní zřízení, které je zakotveno v článku 1 odst. 3 ústavy z r. 1960 ustanovením o sounáležitosti ke světové socialistické soustavě a v článku 6 vedoucí síle ve společnosti a státu, kterou je Komunistická strana Československa. Obvinění jednali proti čl. 6 ústavy tím, že [měli v úmyslu

využívat organizačních seskupení, která nebyla součástí NF.]^u V tom spočívá podvrtný charakter trestné činnosti namířené proti státnímu a společenskému zřízení republiky. [Signováním textu se obvinění dohodli, že budou i v budoucnu své názory prosazovat a uplatňovat ve svých organizacích.]^v Vykazuje tedy zjištěné jednání subjektivní i objektivní znak trestného činu přípravy k trestnému činu podvracení republiky podle par. 7 odst. 1, 98 odst. 1 tr.z., a to formou dohody spolčení na vyvíjení podvrtné činnosti proti republice.

Prohlášení je základnou, z které obvinění vycházeli při programatickém vyhlásování opozice vůči současné politice. Prozatím jejich cílem bylo „přetrvat a vydržet na dosaženém“, konečným cílem provést takové změny ve společenském zřízení, že by to znamenalo nastolení chaotického stavu před 21. srpem 68 a vytvoření podmínek pro likvidaci socialistického charakteru státu. Ne nadarmo se chopily myšlenek obsažených v prohlášení zahraniční organizace, které se systematicky zabývají plány na rozvrácení společenského a státního zřízení ČSSR, jako jsou rozhlasové vysíláče Svobodná Evropa, Hlas Ameriky, BBC a Deutsche Welle, které prohlášení „10 bodů“ zveřejnily. S dobře uváženým cílem je též otiskla redakce emigrantských novin České slovo a italský časopis L'Espresso, od něhož převzal text další západní tisk. Jsme v období, kdy stát nabírá sil k novému rozmachu hospodářskému i politickému. Ukázalo se, že cesta vyhlášená Komunistickou stranou Československa v dubnu a květnu 1969 je správná. Obvinění, kteří se snažili tento vývoj brzdit, škodili republice a jejímu lidu.

Z výše naznačeného vyplývá i mimořádný stupeň nebezpečnosti činu obviněných pro společnost. V tomto směru nelze také přehlédnout, že obvinění trestnou činností páchali v době, kdy kontrarevoluční živly v ČSSR za vydatné podpory štvavé propagandy vysíláčů Svobodná Evropa a dalších připravovali násilné akce u příležitosti prvního výročí zásahu spojeneckých vojsk proti kontrarevoluci, jak k nim v druhé polovině srpna 1969 v Praze, Brně a dalších městech republiky skutečně došlo. Prohlášení obviněných mělo být ideologickou platformou k rozvíjení kontrarevoluce. Dále při hodnocení stupně nebezpečnosti nutno přihlédnout k tomu, že v době, kdy obvinění trestnou

činnost páchali, byly důležité funkce v odborech a jiných orgánech ještě v rukou pravicových oportunistů i vyslovených odpůrců socialismu. Dobrodružné záměry obviněných z léta 1969 znamenaly tedy v této době pro republiku nebezpečí skutečně mimořádné.

Ze všech těchto důvodů je třeba pokládat obžalobu po skutkové i právní stránce za dostatečně odůvodněnou.

Pokud jde o charakteristiku jednotlivých obviněných, pro úplnost se dodává:

Obv. L. Pachman pochází z úřednické rodiny. Otec původním povoláním tkadlec, se stal technickým úředníkem, matka byla zaměstnána jako adm. pracovnice. Po maturitě na průmyslové škole byl zaměstnán v Avii v Čakovicích. Od r. 1953 byl referentem šachové sekce na úseku tělovýchovy, v r. 1969 nastoupil v redakci Čs. sportu jako redaktor, později se stal vedoucím zahr. oddělení. Pracoval do května 1968, od té doby působil jako novinář. Věnoval se šachu, ve kterém vynikal tak, že získal titul mistra sportu, mezinárodního velmistra a zasloužilého mistra sportu. V r. 1945 vstoupil do KSČ, na podzim 1969 s ním bylo zavedeno stranické řízení a byl ze strany vyloučen. Trestán dosud nebyl.

Obv. Ing. Rudolf Battěk pochází z úřednické rodiny. Otec pracoval jako právník na Finanční správě, později jako učitel, matka byla v domácnosti. Pracoval jako strojní zámečnick v leteckém oddělení ČKD, v r. 1948 začal studovat na Vysoké škole politické a sociální a po jejím absolvování pracoval na hospodářském odboru NV. Do r. 1965 pracoval v různých podnicích manuálně i jako úředník a 1.11.1965 na základě konkursu přešel do Sociologického ústavu v Praze, kde byl zaměstnán jako odborný pracovník, politicky organizován nebyl, v r. 1968 aktivně působil v KAN, kde zastával funkci místopředsedy přípravného výboru. Byl poslancem ČNR.

Obv. dr. Jan Tesař pochází ze živnostenské rodiny. Po skončení gymnasia vstoupil na filozofickou fakultu KU, obor historie, načež nastoupil zaměstnání u Vojenského historického ústavu v Praze, odkud 1.1.1969 přešel do Historického ústavu ČSAV v Praze. V r. 1964 vstoupil do KSČ, v r. 1968 vykonával funkci

místopředsedy ZV KSČ v Historickém ústavu. V r. 1969 požádal o zrušení členství. Trestán dosud nebyl.

Obv. Ludvík Vaculík pochází z dělnické rodiny. Po skončení základního vzdělání přešel k firmě Baťa ve Zlíně, kde byl zaměstnán do r. 1946 jako obuvník. Potom vystudoval Vysokou školu politickou a sociální, pracoval jako vychovatel v učňovském internátě a od r. 1953 jako redaktor v redakci RP, později Besedy, Čs. rozhlasu, Literárních novin, Literárních listů a Listů a v nakladatelství Čs. spisovatel. V r. 1946 vstoupil do KSČ, odkud byl v r. 1969 vyloučen. Trestán nebyl.

Obv. doc. Luboš Kohout pochází z rodiny malého živnostníka. Během studia na filozofické fakultě pracoval od r. 1948 ve stranickém aparátě v Kladně. Po ukončení základní vojenské služby zůstal ve svazku ČSLA do r. 1960, kdy přešel jako oborový asistent na filozofickou fakultu KU v Praze. V současné době je zaměstnán jako vědecký pracovník Ústavu pro dějiny KU v Praze. V r. 1945 vstoupil do KSČ, odkud byl v r. 1969 vyloučen. Trestán nebyl.

Obv. dr. Vladimír Nepraš pochází z dělnické rodiny. Absolvoval obchodní akademii v Praze a Vysokou školu politickou a sociální, kterou ukončil v r. 1951. Po skončení základní vojenské služby pracoval jako redaktor v ČTK, později jako redaktor RP a časopisu Reportér. V současné době je zaměstnán v Ústavu pro teorii a dějiny hromadných sdělovacích prostředků v Praze. V r. 1946 vstoupil do KSČ, odkud vystoupil v r. 1969. Trestán nebyl.

Obv. Václav Havel pochází z rodiny pražského milionáře a podnikatele. Jeho otec byl spoluvlastníkem restauračních podniků Lucerna, Barrandov a film. ateliérů Barrandov. Vyučil se chemickým lučebníkem, večerně vystudoval gymnasium, potom studoval na inženýrsko-ekonomické fakultě. Na AMU vystudoval obor dramaturgie. Byl zaměstnán v divadle ABC v Praze, později v divadle Na zábradlí. Od r. 1968, kdy odešel z posledního zaměstnání, působí jako spisovatel. Nebyl členem žádné politické strany. Trestán dosud nebyl.

Obv. Jiří Hochmann pochází z dělnické rodiny. Učil se truhlářem, potom pracoval jako učeň v bance. Ukončil vzdělání na obchodní akademii a po skončení základní vojenské služby zů-

stal ve svazku ČSLA do r. 1956, kdy přešel do zahraničního oddělení Rudého práva. V r. 1968 přešel do redakce Reportéra. V dubnu 1969 přešel do zaměstnání v n.p. Vega v Zákupcech, kde je zaměstnán jako zámečník. V roce 1946 vstoupil do KSČ, v r. 1969 byl vyloučen. Trestán dosud nebyl.

Krajský prokurátor:

v z. dr. Štilip v r.

29.VI.1970

Za správnost vyhotovení: L.S.

Krajská prokuratura v Praze

[...]^k

1 T 13/70

U s n e s e n í

Městský soud v Praze rozhodl v neveřejném zasedání konaném dne 4. září 1970 při předběžném projednání obžaloby proti obžalovaným Luďku Pachmanovi, nar. 11.5.1924 v Bělé pod Bezdězem, okr. Mladá Boleslav, novináři, bytem Praha 5, Nad Klikovkou 11, t.č. ve vazbě, ing. Rudolfu Battěkovi, nar. 2.11.1924 v Bratislavě, odbornému pracovníku Sociologického ústavu ČSAV v Praze, bytem v Praze 8, Křížíkova 78, t.č. ve vazbě, dr. Janu Tesařovi CSc., nar. 2.6.1933 ve Skutči, okr. Chrudim, vědeckému pracovníku, bytem Praha 4, Pankrác II 1580, t.č. ve vazbě, Ludvíku Vaculíkovi, nar. 23.7.1926 v Brumově, okr. Gottwaldov, spisovateli, bytem Praha 7, Veletržní 21, dr. Vladimíru Neprašovi, nar. 9.4.1929 v Českých Budějovicích, pracovníku Ústavu teorie a dějin hromadných sdělovacích prostředků, bytem Praha 4, Vítovská 1227, doc. dr. Luboši Kohoutovi, nar. 5.4.1925 ve Sladčích, okr. Rakovník, pracovníku Ústavu pro dějiny Karlovy univerzity v Praze, bytem Praha 2, Varšavská 24, Václavu Havlovi, nar. 5.10.1936 v Praze, spisovateli bytem Praha 2, Engelsovo nabř. 2000/78, Jiřímu Hochmanovi, nar. 3.6.1926 v Praze, zámečníku, bytem Praha 2, Rumunská 15, přechodně v Provodíně čp. 55, okr. Česká Lípa, pro trestný čin přípravy k trestnému činu podvracení republiky podle par. 7 odst. 1, 98 odst. 1 tr.zák. t a k t o :

Podle par. 188 odst. 1 písm. h) tr.ř. se obžaloba přijímá.

O d ů v o d n ě n í .

Krajský prokurátor podal proti všem obžalovaným obžalobu pro trestný čin přípravy k trestnému činu podvracení republiky podle par. 7 odst. 1, 98 odst. 1 tr.zák. Městský soud v Praze při předběžném projednání obžaloby konaném dne 6.7.1970 tuto přezkoumal a podle par. 188 odst. 1 písm. f) tr.ř. vrátil věc prokurátorovi k došetření. Podle par. 192 tr.ř. z důvodů uvedených v par. 67 písm. c) tr.ř. ponechal obžalované Luďka Pachmana, ing. Rudolfa Battěka a dr. Jana Tesaře CSc. nadále ve vazbě.

Ke stížnosti krajského prokurátora Nejvyšší soud ČSR usnesením ze dne 26.8.1970 usnesení Městského soudu zrušil v části týkající se vrácení věci prokurátorovi k došetření podle par. 188 odst. 1 písm. f) tr.ř. a Městskému soudu uložil, aby věc v rozsahu zrušení znovu projednal a rozhodl. Naproti tomu stížnosti obviněných Luďka Pachmana, inž. Rudolfa Battěka a dr. Jana Tesaře, CSc. proti usnesení o ponechání ve vazbě podle par. 148 odst. 1 písm. c) tr.ř. Nejvyšší soud zamítl.

Městský soud při novém předběžném projednání obžaloby v rozsahu zrušení obžalobu znovu přezkoumal z hledisek naznačených v ustanovení par. 186 odst. 1 a v ustanovení par. 187 odst. 3 tr.ř. Vycházejí z usnesení Nejvyššího soudu, že vady, na které poukázal Městský soud v usnesení ze dne 6.7.1970 nemohou být důvodem pro vrácení obžaloby k došetření shledal, že tu nejsou skutečnosti, které by odůvodňovaly příslušnost jiného soudu anebo zastavení nebo přerušování trestního stíhání anebo postoupení věci jinému orgánu, a dále že přípravné řízení bylo provedeno způsobem odpovídajícím trestnímu řádu a že věc byla náležitě objasněna. Proto soud rozhodl, že se obžaloba podle par. 188 odst. 1 písm. h) tr.ř. přijímá.

Pokud jde o rozsah, v němž bude třeba provádět v hlavním líčení dokazování (par. 193 odst. 2 tr.ř.) [má soud za to, že se lze v hlavním líčení k náležitému objasnění věci spokojit s opětovnými výslechy svědků Emila Zátopka, Josefa Wagnera a dr. Michala Lakatoše a ostatní výpovědi svědků navržených v obžalobě že lze za podmínek uvedených v ustanovení par. 211 tr.ř. přechít.]

P o u ě n í : Proti tomuto usnesení není stížnost přípustná
(par. 141 odst. 2, věta 2 tr.ř.).

V Praze dne 4. září 1970.

Za správnost vyhotovení: Předseda senátu:
JUDr. Jan Rojt

[...]²

- a Vlevo záhlaví, adresát Městský soud v Praze (1 T 13/70). Vpravo prezentační razítko Městského soudu v Praze s datem 1.VII.1970 a razítko s výrazným textem: Vazba.
- b Podtrženo příjemcem (L. Vaculík).
- c 44 hustě psaných řádek se jmény svědků a číselnými odkazy na články vyšetřovacího spisu.
- d Podtrženo příjemcem, po straně otazník.
- e Totéž.
- f-h Podtrženo příjemcem.
- ch Celý odstavec po straně označen vísloou čarou.
- i-m Po straně zatrženo.
- n-r Podtrženo příjemcem.
- s Podtrženo příjemcem. Od textu „... popření vedoucí úlohy KSČ“ až do konce odstavce zvýrazněno vísloou čarou na levém okraji. Nad posledními pěti řádkami („že budou usilovat. .“ atd.), kterými začíná nová stránka, připsal příjemce poznámku: „jaké možnosti projevu opačného názoru mi p. prok. tedy ponechává?“
- t Po straně zatrženo a připsána poznámka příjemce: „byly zastaveny všechny“.
- u Podtrženo příjemcem, po straně otazník.
- v Podtrženo příjemcem, po straně poznámka: „až když by nešlo o petici“.
- x Razítko Krajské prokuratury v Praze a nečitelný podpis.
- y Podtrženo příjemcem, po straně dva vykřičníky.
- z 15 řádek osobních poznámek příjemce: „veřejnost – důvěrník, poznámky při hlavním líčení, domluva s obhájcem, otázky – odpovědi, co soudím dnes o věci...“ (Srov. dok. č. 4).

3

1972, Toronto. – Úryvek z memoárů Lud'ka Pachmana o přípravě a vzniku dokumentu z 21.8.1969, nazvaného *Deset bodů*.

[...]¹⁴

S několika přáteli jsme se dohodli – bylo to ovšem z mé iniciativy – že ke stále jasněji se rýsujícímu politickému vývoji v zemi by se nemělo mlčet a že bychom měli své názory jasně a otevřeně formulovat. Byli jsme si samozřejmě vědomi toho, že se dá každou chvíli očekávat začátek represe a že tedy musíme být velice opatrní. Rozhodli jsme se proto nakonec pro formu petice adresované parlamentu, České národní radě, oběma vládám a ÚV KSČ.¹ Petiční právo je přece zaručeno článkem 29 naší ústavy. Nebudeme-li text petice šířit na veřejnosti, můžeme v ní napsat, co chceme, a nemůže se nám nic stát. To jsme si alespoň mysleli, ale...

Náš plán byl tento: Sestavíme nejprve text petice, podepíše jej asi deset lidí, kteří na jeho přípravě budou pracovat, a poté každý z nich získá alespoň pět dalších podpisů. Celkový seznam signatářů měl být jakýmsi „vzorkem obyvatelstva“, měli v něm být především intelektuálové, ale i několik dělníků a odborových funkcionářů.

Na přípravu textu mi každý dodal své poznámky a náměty a já jsem zkoncipoval souvislý materiál. K jeho projednání jsme se sešli v červenci v klubovně Veslařského ostrova. K volbě tohoto místa jsem měl důvod ryze praktický: matka mé ženy v té době už nebyla zdráva a velký počet hostů u nás doma ji vždy velice zatěžoval. Klubovna byla hezká a pro předpokládaný počet účastníků dost velká. V červenci jsme se na Veslařském ostrově sešli dvakrát, jednou se širší a jednou s užší účastí. Dohodli jsme se, že třetí schůzka bude až 16. srpna. Odjížděl jsem totiž s manželkou na dovolenou do Luhačovic, v nedalekém Brumově trávili dovolenou Vaculíkovi, budeme se s nimi pravidelně stýkat, Ludvík by mohl konečný text „vypulírovat“.

V Luhačovicích bylo nádherné počasí, denně jsme se koupali, někdy s Vaculíkovými, takže jsme měli přitom s Ludvíkem dost příležitostí k výměně názorů. Můj text petice označil za úplně nemožný. Stylizoval jsem ji jako vážný politický dokument –

s tím jsem ostatně měl zkušenosti ještě z doby, kdy jsem stylizoval různé rezoluce ÚRO, a to se Ludvíkovi vůbec nelíbilo, chtěl z ní mít malou literární formu. Dohodli jsme se, že petici ještě přeformuluji a pak mu ji odevzdám ke konečné stylizaci. Taky jsme přišli na ohromný nápad. V textu jsem se hlásil k manifestu 2000 slov. Co kdyhy se to udělalo jinak? O té přes rok staré historii se výslovně nezmíníme, ale naše petice bude mít přesně 2000 slov!

Potom jsem v brumovském závodě hrál simultánku. Nastoupil proti mně také Ludvík; rozhodl jsem se s ním sehrát „zdvořilostní remízu“. Při simultánskách totiž na výsledku moc nezáleží, a tak mistr nechává často remizovat třeba předsedu klubu nebo nějakou dámu. [...] ^b

S Ludvíkem to nebylo zrovna snadné: asi třikrát udělal prohrávající tah. Pak jsem našel geniální kombinaci: nechám nekrytého pěšce, on ho vezme a já mu budu stále napadat dámu, takže – remíza! Jenomže on dámou táhl na špatné pole a měl ji ztratit. Nabídl jsem mu tudíž remízu zvýšeným hlasem, on se vylekal a souhlasil. Byla to ostatně remíza jediná, takže byl oslavován jako zachránce cti místního klubu.

Brumovští šachisté se mi chtěli za simultánku nějak revanšovat, a tak se rozhodli, že udělají táborák v chatě Na požáře a řádně nás pohostí. Táborák se konal asi týden po simultánce. K chatě nás postupně přivázeli džípem. Začali jsme opékat buřty. Samozřejmě za chvíli přišla řeč na politiku. Sedělo nás tam asi patnáct a každý něco povídal, ale hlavně se sypaly otázky na Ludvíka a na mne. Při jejich zodpovídání jsme se pochopitelně s Ludvíkem pohádali. On na mítinky v jarním období chodil málo, mušel jsem vždy vynaložit velké úsilí, než se mi ho podařilo přesvědčit. Na velkém shromáždění v České Lípě – bylo svoláno po onom slavném vystoupení Viléma Nového – zahájil Ludvík svůj projev slovy:

„Nechtěl jsem vůbec přijet, ale Pachman mě ukecal.“

U táboráku se mluvilo o všem možném, až Ludvík přišel na nápad, abych přečetl teoretický materiál nazvaný Problémy evropské integrace a Československo, který mi právě vracel. Jeho autory bylo několik vědeckých pracovníků. Já se napřed

bránil poukazem na to, že má asi 25 stran a je nezáživný, ale nakonec mě přesvědčili a začal jsem číst.

Seděli jsme do půlnoci, taky zpívali nějaké písničky a pak jsme jeli zpátky. Ludvíkovi jsem přitom odevzdal svůj prozatímní text petice. Dali jsme ho přečíst i jeho známému, akademickému malíři. Chtěli jsme ho také získat za signatáře.

Před návratem z Luhačovic do Prahy mi Ludvík přinesl svůj návrh petice. Zhrozil jsem se; bylo to něco docela jiného než dosavadní kolektivně zpracovaný materiál. Co tomu řeknou ostatní signatáři? Taky nám dalo velkou práci sestříhnout text přesně na 2000 slov, při každém počítání to vycházelo jinak.

Sešli jsme se 16. srpna opět na Veslařském ostrově. Souhlasili nakonec s Ludvíkovým textem jen s menšími připomínkami. Dohodli jsme se, že je tři ze signatářů zpracují a dají tím petici definitivní formu. Ostatní podpisy budeme shánět až po 21. srpnu, aby se neřeklo, že chceme pobuřovat k demonstracím. Dalo se očekávat, že 21. srpen bude dost bouřlivý.

Už 19. srpna to u našeho domu vypadalo jako na začátku nové války. Dva automobily nad námi a jeden u zadního vchodu, všechny s vysílacími anténami. Celý den jsem doma spisoval, měl jsem totiž v září odevzdat novou šachovou knížku. Odpoledne jsem se vydal k těm dvěma vozům na kopečku. Jejich osazenstvo stálo venku. Když mě uviděli, jedna příslušnice se hnala úprkem k autu a sehnula se k rozhlasovému zařízení. Pozval jsem hlídkující civily na kafe. Odmítli s úsměvem a poznamenali, že se to ve službě nesmí. Tak jsem jim alespoň prozradil, že večer půjdeme do kina a že jsem kvůli nim vybral detektivku.

Večer jsme vyjeli goggomobilem, za námi v těsném závěsu všechny tři vozy s devíti či desíti muži na palubě. Konvoj se odebral do kina. Po kině zase jeli v těsném závěsu až k naší garáži.

Druhý den jsem zůstal doma. Večer za mnou přišel dr. Tesař. Odevzdal jsem mu všechny materiál k petici, kterou jsme mezitím nazvali Deset bodů, adresovaných... následoval seznam institucí, jimž byla určena. Dál na ní měl dr. Tesař pracovat sám; já jsem měl moc práce se šachovou knížkou a „své“ podpisy jsem už získal.

Doma jsem zůstal i následující den, ačkoliv vzduch kolem domu byl náhle zcela čistý. Nějak se mi to nelíbilo. Pročpak najednou odešli? Z telefonického rozhovoru s manželkou jsem zjistil, že asi měli moc práce jinde. V Praze prý bylo velice rušno.

Večer mi vyprávěla podrobnosti. Šla do práce pěšky, jak žádaly letáky rozšířené v Praze v posledních dnech. Lidé v nich byli vyzýváni k důstojné, tiché demonstraci. Snad jednou historici či jiné instituce zjistí, proč ona demonstrace nebyla ani důstojná, ani tichá. Proč při ní řádily pendreký, slzné bomby, a dokonce padly nějaké výstřely. Opakovala se „varianta Aero-flot“.² Rozhodně však bylo hned v dalších dnech jasné, komu kravál posloužil.

Šli jsme brzy spát. Před spaním jsem ještě listoval v hnědých deskách, kde jsem měl i jeden výtisk 10 bodů a další materiály. Desky byly označeny písmeny F-N-O. Tomu jsme se na Veslařském ostrově smáli. Nejmenovali jsme se vůbec Fronta národního osvobození. Desky byly z mé bývalé redakce a jedna z mých rubrik se jmenovala FAKTA-NÁZORY-OHLASY.

Skoro nachlup přesně v půl jedné po půlnoci zazněl zvonek. Ptal jsem se oknem, kdo to jde. „Tady je Cibulka“, zněla odpověď.

Honem jsem v koupelně spálil jeden papír, pět vteřin uvažoval, co s deskami F-N-O, pak je jednoduše strčil pod skříň a šel otevřít.

Do domu se nahrnulo asi pět či šest mužů. Mám se prý obléknout. Dali mi přečíst papír, podle něhož jsem byl vzat do vazby pro hanobení představitele republiky, jehož jsem se dopustil svými výroky o dr. Husákovi.³ Připadalo mi to trochu jako ironie. Na jarních mítincích na něj nadával kdekdo. Já byl jeden z mála těch, kteří vyzvedávali i jeho kladné vlastnosti. Poznámky jsem si ale nechal zatím na příští dobu. Než jsem se oblékl, začala domovní prohlídka. Trvala plných devět hodin. Prohlédli všechno, každou knížku, prádlo, gauče, křesla. Jen pod skříň se nepodívali, desky F-N-O tam zůstaly ležet.

Při odchodu jsem se vlastně uřekl:

„Až to tady soudruzi skončí, nezapomeň zavolat Čištění města.“ Chtěl jsem ale říci Úklid domácnosti. Vedoucí hlídky se ohradil:

„Neurážejte nás, chováme se přece slušně.“ Zatím se opravdu chovali slušně.

Luděk Pachman. *Jak to bylo.*
Zpráva o činnosti šachového velmistra
1924–1972, Toronto 1974, s. 197–202.

- a Na str. 197 předchází tomuto vyprávění 14 ř. o vyloučení L. Pachmana z KSČ.
- 1 Srov. dokument Deset bodů.
- b 27 ř. o epizodách ze šachových simulánek.
- 2 „Variantou Aeroflot“ se rozumí tzv. „hokejové události“ z 28. a 29. března 1969. Při spontánní manifestaci na Václavském náměstí, motivované vítězstvím čs. hokejistů nad reprezentací SSSR, byla zřejmě záměrnou provokací demolována úřadovna Aeroflotu. Akce posloužila k zvýšenému nátlaku sovětské strany na urychlení postupu „normalizace“ v Československu.
- 3 Luděk Pachman byl zadržen 22.8.1969. Důvodem tehdy ještě nebyl jeho podpis na petici 10 bodů, ale jeho dopisovatelská činnost pro holandský tisk. Kromě hanobení představitele státu mu bylo kladeno za vinu také poškozování zájmů republiky v zahraničí. Sám o tomto svém prvním pobytu ve vězení v roce 1975 napsal: „Bylo proti mně vzneseno nesmyslné a vykonstruované obvinění, zahájil jsem hladovku a po čtyřech týdnech ji zakončil s úspěchem až nečekaným. Obvinění bylo v plném rozsahu odvoláno. V novém obžalovacím spisu zůstal už jenom jediný a celkem směšný bod: ona petice, připravovaná v létě. Dověděl jsem se, že ve vazbě jsou i dva další signatáři, dalších pět bylo trestně stíháno na svobodě.“ – Pachman, L.: *Boha nelze vyhnat*. 2. vyd. Praha, Vyšehrad 1990, s. 57. – Vazba L. Pachmana byla pro jeho názorovou neústupnost stále prodlžována. Proces, který měl být patrně prvním větším politickým procesem té doby, byl připraven na 15. října 1970. V poslední chvíli však byl odvolán. Ing. Rudolf Battěk a dr. Jan Tesař byli propuštěni z vazby a Luděk Pachman zůstal ještě do 10. prosince „nemocniční internací“. – *Tamtéž*, s. 58–59. Srov. také Prečan, V.: *C.d. Chronologický přehled...*, s. 376.

4

1990, 8. srpna, Praha. – Ludvík Vaculík *Ústavu pro soudobé dějiny ČSAV, Dopis vyjadřující stanovisko k petici Deset bodů.*

1. Událost se stala zhruba tak, jak popisuje Pachman, až na to, že jsem všem nepotřeboval mít z toho textu „malou literární formu“... Zda měl mít dva tisíce slov, to už nevím.

2. Měl jsem k tomu psaní a své účasti na něm příšernou nechuť. Ale byl jsem v Brumově a říkal jsem si, že možná lidé v Praze, kteří víc cítí dobu, mají směřodatnější názor. Úplně jsem se tomu vyhnout nemohl, protože určitě by to vypadalo jako zbabělost. Od lidí, kteří za textem – podle Pachmanova sdělení – stáli, jsem se nemohl distancovat ani nějakým svým, odlišným projevem. Byl to psychický teror! – Přitom jsem jasně cítil, že je to čin nesmyslný, nebude mít žádný účinek. Bylo o rok později, situace byla jiná, podle marxismu nastal „odliv revoluce“, ale i bez marxismu každý cítil, že od této chvíle slovní projevy budou mít jen cenu čestného prohlášení. Nechápu, čím by iniciátoři ještě dnes chtěli svou myšlenku obhajovat. Když došlo ke stíhání a žalobě, považoval jsem to za spravedlivý trest pro sebe – trest za blbost! (Z procesu ovšem sešlo.) Od té doby mou hlavní otázkou bylo, jak obstát před tlakem, jaký protitlak vyvíjet, najít správný postoj. Všecko potom, včetně Tesařovy předvolební kampaně, mě utvrzovalo, že je třeba nejprve snad pozorovat, studovat, hodnotit povahu Husákovy politiky. Hlavně však: že nastala doba jednotlivců a pevných skupinek; národ je vyřízen. Byl bych spíš pochopil toho, kdo by udělal například atentát na říšského protektora, než toho, kdo by chtěl nově vyzvat národ k povstání. Palachův čin byl přiměřený a přesný! Petlice, nalezená nahodile, byla také jedním z prostředků, jak sbírat novou sílu. Najít novou sílu, to je ten výraz. Charta 77 byl další stupeň. Až do Několika vět trvalo období, kdy Deset bodů byl prostě nesmysl. – Ale abych byl přesnější: Měly smysl jako prohlášení postoje těch, kdo je podepsali. Nic víc.

Ludvík Vaculík

III. CHRONOLOGICKÝ PŘEHLED

27.6.1967 – 20.12.1970

1967

Červen

- 27.-29. 6. V Ústředním kulturním domě dopravy a spojů v Praze probíhal IV. sjezd SČSS, který se stal symbolem intelektuální revolty proti dosavadnímu systému moci.
28. 6. V Bratislavě jednal ÚV Svazu slovenských novinářů o přípravě svého druhého sjezdu a V. sjezdu SČSN.
- 28.-29. 6. NS schválilo zákony o národních výborech, správním zřízení, komisích lidové kontroly a zákon o Státní spořitelně.

Červenec

- 5.-7. 7. V Moskvě se konalo 30. zasedání Výkonného výboru RVHP o náplni a koordinaci plánů rozvoje národního hospodářství členských zemí na léta 1971-1975.
- V Praze se sešel ustavující sjezd ČSSŽ.
13. 7. Výbor NS pro plán a rozpočet jednal o nejzaostalejších oblastech Slovenska (okresy Čadca, Dolný Kubín a Rimavská Sobota).
31. 7. V Bratislavě zasedala KRK KSS. Jednání o minulé činnosti a úkolech komise vedl V. Šalgovič.

Srpen

10. 8. Prezident republiky A. Novotný udělil V. Biřakovi k 50. narozeninám Řád práce.
16. 8. Bratislavská *Pravda* zveřejnila stanovisko předsednictva Svazu slovenských spisovatelů k „nezákonnému“ odchodu L. Mňačka z ČSSR.
17. 8. *Pravda* informovala o tom, že L. Mňačko byl vyloučen z KSČ, zbaven čs. státního občanství, titulu zasloužilý umělec a dalších vyznamenání.
20. 8. V Ústí nad Orlicí byla otevřena první bezvřetenová přádelna na světě.

- 25.–27. 8.** Prezident A. Novotný navštívil Slovensko u příležitosti 100. výročí založení slovenského gymnasia v Martině. Netaktním postojem k Matici slovenské urychlil růst opozice, která pak sehrála důležitou roli při jeho pádu.

Z á ř í

- 3. 9.** Londýnský *Sunday Times* uveřejnil text „Czech artists in mass plea for help from West“, později známý jako „Manifest čs. spisovatelů k veřejnosti světa“, kterým se údajně signatáři (účastníci IV. sjezdu SČSS) obrátili k demokratickému světu o pomoc při záchraně duchovní a myšlenkové svobody ohrožené státní mocí. Šlo o podvržený text.
- 6. 9.** V Senici se konalo celoslovenské shromáždění funkcionářů KSS, na němž promluvil A. Dubček o současných problémech vnitřní a zahraniční politiky.
V Bratislavě jednala Komise SNR pro kulturu a informace o problémech svého resortu a metodách práce v období po VI. sjezdu SČSS.
- 8. 9.** Právní komise SNR a Komise SNR pro národní výbory jednaly o návrhu zákona, kterým se upravovala působnost NV města Bratislavy a ObNV.
- 20. 9.** V Praze se konalo zasedání ÚV NF o přípravě voleb do zastupitelských sborů.
- 26. 9.** Zdravotnický výbor NS a Komise SNR pro zdravotnictví jednaly v Bratislavě o zdravotních a sociálních problémech cikánského obyvatelstva.
- 26.–27. 9.** Zasedání ÚV KSCŽ zaujalo stanovisko k problémům národního hospodářství, k přípravě voleb a ideologickým otázkám, které vyvolal IV. sjezd SČSS. Vyjádřilo souhlas s rozhodnutím A. Novotného odejmout spisovatelské obci časopis *Literární noviny* a vyloučit tři spisovatele z KSCŽ (I. Klíma, A. J. Liehm, L. Vaculík).

Komise SNR pro lesní a vodní hospodářství provedla v Ružomberku a Liptovském Mikuláši průzkum zařízení na ochranu čistoty ovzduší a vodních toků. Byl to první větší signál orientace na ekologické otázky.

Ř í j e n

3. 10. *Rudé právo* uveřejnilo diskusní příspěvky ze zářijového pléna ÚV KSČ, namířené proti spisovatelské organizaci.
- 3.–4. 10. II. sjezd slovenských novinářů jednal v Bratislavě o „problémech zlepšení informovanosti“.
- 4.–5. 10. A. Dubček řídil poradou vedoucích tajemníků KV a OV KSS a přijal nově zvolené členy PÚV Svazu slovenských novinářů.
10. 10. Na pozvání ÚV KSČ a vlády ČSSR přicestovala do Prahy stranická a vládní delegace MLR vedená J. Kádárem.
12. 10. V moskevské *Pravdě* vyšel článek A. Novotného, v němž mimo jiné stálo, že „dosavadní formy organizace a řízení národního hospodářství... dnes již nestačí novým potřebám socialistické společnosti“.
14. 10. *Rudé právo* přetisklo článek A. Novotného z moskevské *Pravdy* (12. 10.).
18. 10. Ústav slovenského jazyka SAV uspořádal v Bratislavě konferenci věnovanou V. Clementisovi.
19. 10. V Praze byl zahájen za účasti J. Hendrycha V. sjezd SČSN, jehož představitelé se distancovali od názorového horizontu spisovatelského sjezdu.
24. 10. A. Novotný přijal delegaci SČSN a ujistil ji podporou ÚV KSČ.
30. 10. Komise SNR pro národní výbory se usnesla zřídit Institut SNR pro národní výbory.
- 30.–31. 10. V Praze se konalo zasedání ÚV KSČ „o postavení a úloze strany v současné etapě vývoje“. Kritické vy-

stoupení A. Dubčeka a podrážděná reakce A. Novotného předznamenal nadcházející změnu ve vedení KSČ.

31. 10. Proti studentům, kteří demonstrovali za vyřešení kalamitní situace ve vysokoškolských kolejích v Praze na Strahově, zasáhly bezpečnostní jednotky. Rozhořčení nad policejní brutalitou přispělo k obnažení krize politického systému.

Li s t o p a d

1. 11. Čs. stranická a vládní delegace vedená A. Novotným se zúčastnila oslav VŘSR v Moskvě.
2. 11. A. Novotný promluvil ve Vojenské akademii generálního štábu SSSR v Moskvě.
5. 11. Bratislavská *Pravda* uveřejnila výtah z projevu A. Dubčeka („Hold a obdiv bratom a priateľom“) na slavnostním zasedání ÚV KSS, SNR a SNF k 50. výročí VŘSR.
7. 11. Na oslavách VŘSR v Praze promluvil J. Hendrych a sovětský velvyslanec S. Červoněnko.
8. 11. Předsednictvo NS schválilo návrhy zákonů o volbách do NS a NV.
10. 11. *Rudé právo* oznámilo, že byl zatčen autor údajného „Manifestu čs. spisovatelů“ (Ivan Pfaff), který text zaslal do ciziny.
13. 11. Ideologická komise ÚV KSČ se zabývala školstvím a vědou.
14. 11. *Mladá fronta* psala o studentské manifestaci na Strahově a dospěla k závěru o správnosti bezpečnostního zákroku.
15. 11. Časopis *Student* otiskl stanovisko rektora ČVUT a vysokoškolského výboru KSČ ke strahovským událostem, které odsoudilo vystoupení studentstva, ale požadovalo urychlenou nápravu nedostatků ve vysokoškolských kolejích.

16. 11. Severomoravský KV KSČ uspořádal seminář o ideologické diverzi.
18. 11. Bratislavská *Pravda* uveřejnila článek A. Dubčeka „Jednota strany a más“, který se zabýval politickou krizí na Slovensku v letech 1947–1948.
25. 11. V Praze skončil celostátní seminář o politicko-ideové přípravě voleb, pořádaný ideologickým oddělením ÚV KSČ.
27. 11. V Praze se konalo ustavující zasedání Vládního výboru pro kulturu a informace (předseda Karel Hoffmann).
28. 11. Předsednictvo vlády projednalo příčiny tzv. strahovských událostí.
- 28.–29. 11. SNR se zabývala stavem a perspektivami hospodářského vývoje ve Východoslovenském kraji.
30. 11. Plenární schůze NS schválila volební zákony (srov. 8. 11. 1967).

Prosinec

1. 12. NS projednalo návrh zákona o sociálním zabezpečení družstevních rolníků.
5. 12. *Mladá fronta* přinesla rozhovor s rektorem ČVUT o strahovských událostech. Rektor označil zásah VB za opodstatněný, ale požadoval přešetřit i některé výstřelky bezpečnostního sboru.
7. 12. Ekonomická komise ÚV KSČ jednala o otázkách hospodářského vývoje Slovenska.
Časopis *Kulturní tvorba* zveřejnil rozbor tiskového zákona a dospěl k závěru, že jeho aplikace odporuje právnímu řádu.
- 7.–9. 12. Do Prahy přiletěla sovětská vládní delegace vedená ministrem zahraničního obchodu N. Patoličevem, aby podepsala dohodu o vzájemné výměně zboží a platbách mezi ČSSR a SSSR na léta 1968–1970.

- 8. 12.** Na pozvání A. Novotného se uskutečnila krátká neoficiální návštěva L. Brežněva v Praze. Sovětský představitel měl podpořit otřesené postavení Novotného, ale neučinil tak.
- 9. 12.** Vojenská politická akademie v Praze uspořádala seminář k politicko-ideové přípravě voleb a k 50. výročí republiky.
- Na velvyslanectví SSSR v Praze se konal slavnostní večer k 24. výročí smlouvy o přátelství a spolupráci. Do seznamu hostů nebyl zahrnut A. Dubček.
- Časopis *Univerzita Karlova* se článkem „Logika nepravdy“ ohradil proti tomu, jak o strahovských událostech psal F. J. Kolár v Rudém právu.
- 14. 12.** Tiskový tajemník vlády vydal oficiální zprávu o strahovské demonstraci, po níž vyhledalo lékařské ošetření 12 studentů a 3 příslušníci VB. Ministr vnitra dostal za úkol, „aby zajistil vybavení VB potřebnými technickými prostředky i politickou připravenost příslušníků“.
- 15. 12.** Francouzský list *Le Monde* přinesl první úvahu o příznacích politické krize v Československu.
- 16. 12.** Pražský dopisovatel Frankfurter Allgemeine Zeitung Andreas Razumovsky byl vypovězen z ČSSR. Byl to už šestý případ vypovězení západního novináře z Československa.
- 19.–21. 12.** Konalo se prosincové zasedání ÚV KSČ, na němž zazněla kritika A. Novotného a byl vysloven návrh na oddělení funkce prvního tajemníka ÚV KSČ a prezidenta republiky. Zasedání však nedospělo k jednoznačnému závěru a rozhodlo odložit celou záležitost na leden příštího roku (srov. 3.–5. 1. 1968).
- 23. 12.** Rudé právo přineslo výtah z usnesení ÚV KSČ „o úkolech rozvoje národního hospodářství a životní úrovně v roce 1968 a do roku 1970“.

Le Monde otiskl na první straně článek „Praha – ústřední výbor nevyřešil krizi ve vedení KSČ“.

31. 12. Bratislavská *Pravda* otiskla článek A. Dubčeka „Rok činov“, v kterém se mj. píše: „Strana je tu pro pracující lid, jemuž slouží, je jeho vedoucí politickou silou. Nežije mimo společnost, teda ani nad společností...“

1968

L e d e n

1. 1. V novoročním projevu řekl A. Novotný: „Vstupujeme do roku, v němž nás čeká mnoho práce a také významné politické události...“
- 3.–5. 1. Pokračovalo zasedání ÚV KSČ (srov. 19.–21. 12. 1967), na němž došlo k rozdělení funkce prvního tajemníka a funkce prezidenta republiky. Prvním tajemníkem byl zvolen A. Dubček a novými členy předsednictva se stali J. Piller, J. Špaček, E. Rigo a J. Borůvka.
- 5.–6. 1. Ve všech krajích začala rozšířená zasedání KV KSČ a KSS.
8. 1. *Literární listy* informovaly o kladenské skupině hippies, která sdružovala převážně středoškolskou mládež a více než formální stránky zdůrazňovala odpor ke každému násilí.
9. 1. Členové a kandidáti PÚV osobně informovali stranický aparát o prosincovém a lednovém jednání v Praze. PÚV ČSL vzalo na vědomí zprávu ÚV KSČ a přihlásilo se k jeho závěrům.
10. 1. Velvyslanec SSSR S. Červonenko vykonal oficiální návštěvu u A. Dubčeka.

Předsednictvo NS stanovilo termín všeobecných voleb do zastupitelských sborů na 19. 5. 1968.

Rudé právo uveřejnilo článek J. Fojtíka o závěrech lednového pléna „Předpoklady účelné politiky“.

Čs. vláda se diplomatickou cestou obrátila na vlády USA, Velké Británie a Francie s upozorněním na růst neonacistických a revanšistických tendencí v NSR.

12. 1. A. Dubček navštívil v doprovodu M. Vaculíka závody ČKD v Praze a téhož dne přijal delegaci Škody Plzeň, AZNP Mladá Boleslav a závodů z Prahy 6.
- 12.–14. 1. L. Brežněv, A. Kosygin a N. Podgornyj neoficiálně navštívili Polsko.
13. 1. Končila zasedání OV KSČ a probíhala jednání základních organizací KSČ o závěrech prosincového a lednového pléna ÚV KSČ.
J. Lenárt přijal místopředsedu vlády BLR Abramova.
14. 1. *Le Monde* otiskl článek „Okolnosti kolem pádu A. Novotného“, který si všímal existence skupin Novotného stoupenců v Praze a na Plzeňsku.
15. 1. A. Dubček se sešel v Bratislavě s představiteli stran NF.
- 15.–16. 1. L. Brežněv, A. Kosygin a N. Podgornyj neoficiálně navštívili NDR.
- 15.–20. 1. V ČSSR pobývala na pracovní návštěvě delegace poslanců Francouzské KS vedená členem ÚV FKS R. Balangerem.
16. 1. V. Mamula byl odvolán z funkce vedoucího 8. oddělení ÚV KSČ.
- 16.–19. 1. V Praze se sešli zástupci plánovacích orgánů ČSSR a Rumunska k jednání o hospodářské spolupráci v letech 1971-1975.
17. 1. V souvislosti se zvolením A. Dubčeka do funkce prvního tajemníka KSČ vykonali u něho oficiální návštěvu velvyslanci BLR, PLR, NDR, SFRJ a MLR. KSČ přijala zpět do svých řad spisovatele vyloučené

v září 1967. Odvolala rovněž své veto proti volbě J. Procházky do ÚV SČSS.

A. Dubček zaslal děkovný telegram L. Brežněvovi za blahopřání ke zvolení prvním tajemníkem.

Čs. vláda vyjádřila podporu vládě VDR a NFO Jižního Vietnamu při jednání o ukončení válečného konfliktu.

- 18. 1.** A. Dubček přijal skupinu starých členů KSČ, kteří mu odevzdali dopis o jejich podpoře nového vedení. ÚV ČSS se přihlásil k závěrům lednového pléna ÚV KSČ.
- 21. 1.** V *Práci* vyšel úvodník J. Smrkovského „Oč dnes jde“, který vzbudil pozornost důrazem na demokratické rozhodování, hledisko pravdy a nápravu deformací. Podle ČTK se odhadoval počet amerických vojáků ve Vietnamu na 500 000. Náměstek ministra obrany gen. I. Pavlovskij otiskl v moskevské *Pravdě* článek zdůrazňující vojenskou sílu SSSR.
- 22.–23. 1.** Vláda jednala o zlepšení ovzduší v severních Čechách a o odstranění závad ve vysokoškolských kolejiích, které daly podnět ke studentské demonstraci 31. 10. 1967. Zasedal ÚV KSS a zvolil do funkce prvního tajemníka V. Biřaka (23. 1.).
- 24. 1.** *Rudé právo* publikovalo zprávu o zasedání ÚV KSS k ekonomickým otázkám a pravomoci SNR. Sešla se schůze ÚV SČSS, která zvolila E. Goldstückeru předsedou. Místopředsedy se stali J. Procházka a M. Válek. Členem předsednictva M. Kundera. ÚV rozhodl vydávat namísto Literárních novin, které byly v září 1967 na zákrok A. Novotného odebrány spisovatelskému svazu, nový týdeník *Literární listy*.

25. 1. E. Goldstücker poskytl rozhovor Čs. rozhlasu o současném dění v zemi, které dává naději na vytvoření „osvíceného socialismu“.
26. 1. Krajský soud v Praze odsoudil čs. občana žijícího v Západním Německu P. Alta za trestný čin vyzvědačství spáchaný před patnácti lety.
28. 1. Na pozvání ÚV KSSS odletěl A. Dubček do Moskvy. V Praze zasedala právní komise ÚV KSČ. Bratislavská *Pravda* zaujala ekonomicky i ekologicky střízlivé stanovisko ke kampani deníku *Smena* za vybudování jednokolejnicové dráhy systému „Alweg“ ve Vysokých Tatrách.
- 29.–30. 1. V Helsinkách se konala porada skandinávských komunistických stran.
29. 1.–2. 2. V Moskvě jednala čs. delegace vedená náměstkem ministra kultury a informací B. Chňoupkem o kulturní a vědecké spolupráci.
30. 1. Čs. vláda vyjádřila podporu KLDK při ochraně její územní nedotknutelnosti.
30. 1.–7. 2. M. Suslov jednal v Japonsku o normalizaci vztahů s KS Japonska, přerušovaných v r. 1964.
31. 1. Vláda jednala o návrhu statutu Bratislavy jako hlavního města Slovenska.
SFRJ obnovila diplomatické styky s NSR.
31. 1.–2. 2. Delegace Svazu komunistů Jugoslávie jednala v Praze o vztazích s KSČ.

Ú n o r

1. 2. Na zahájení VII. sjezdu JZD v Praze pronesl A. Dubček svůj první veřejný projev po nástupu do funkce prvního tajemníka KSČ.
2. 2. V bratislavské *Pravdě* vyšla teoretická stať srovnávající „leninský“ NEP se současnými pokusy o reformu československého hospodářství.

- J. Smrkovský se vyslovil v Čs. rozhlase o potřebě nekabinetní, otevřené politiky.
- 3. 2.** V Čs. rozhlase mluvil vedoucí tajemník MěV KSČ v Praze M. Vaculík o potřebě neanonymní politiky, reprezentované skutečnými osobnostmi.
- 4. 2.** V Komárně se uskutečnilo setkání A. Dubčeka s J. Kádárem.
- 6. 2.** PÚV KSČ jednalo o přípravě Akčního programu.
- 6.–8. 2.** V Moskvě se konalo VIII. zasedání čs.-sovětské mezivládní komise pro hospodářskou a vědeckotechnickou spolupráci. Čs. delegaci vedl místopředseda vlády O. Šimůnek.
- 7. 2.** V Ostravě se setkali A. Dubček a W. Gomulka.
Ministr kultury a informací K. Hoffmann odletěl na krátkou pracovní návštěvu do NDR.
- 8. 2.** J. Smrkovský otiskl v *Rudém právu* článek „Jak nyní dál“, v němž označil informovanost veřejnosti za nejdůležitější předpoklad demokratizace.
- 9. 2.** A. Dubček přijal vedoucího Stálé reprezentace NFO Jižního Vietnamu Hoang Minh Haa.
V Praze zasedala ideologická komise ÚV KSČ. Bylo to poslední jednání, které před svým odvoláním z funkce řídil J. Hendrych.
Kultúrny život přinesl článek, v němž F.J. Kolár odpověděl na kritiky jeho ideologicky motivovaných výpadů proti strahovské demonstraci, spisovatelskému sjezdu a Literárním novinám.
SNR sdělila tisku, že hodlá vytvořit skupinu odborníků, která by všestranně posoudila vhodnost systému „Alweg“ pro Vysoké Tatry.
- 9.–10. 2.** Předseda Státní plánovací komise O. Černík navštívil Bratislavu. S F. Barbírkem a V. Biľakem jednal o „hospodářském rozvoji Slovenska“.

- 10. 2.** Tajemník ÚV KSČ Vl. Koucký odjel na pracovní návštěvu do Bukurešti, kde jej provázela čs. velvyslanka Č. Císař.
- Rudé právo* psalo o zasedání severomoravského KV KSČ, kde vystoupil ministr vnitra J. Kudrna a „zdůraznil nutnost bdělosti proti působení zahraničních špionážních rozvědek“.
- 11. 2.** *Rudé právo* uveřejnilo článek hlavního ideologa ÚV KSČ J. Hendrycha „Jasně činy“ proti kritice minulé politiky KSČ.
- 14. 2.** V Praze se konala porada vedoucích tajemníků KV KSČ o vnitrostranické situaci po lednovém plénu. Vláda jednala o výstavbě televizních středisek v Praze a Bratislavě a obnově jihoslovenských obcí postižených v r. 1965 živelnými pohromami.
- J. Lederer položil v časopisu *Student* otázku: „Je vůbec slučitelná demokracie... s existencí systému jedné strany?“
- Rudé právo* oznámilo zatčení F. Coufala, který přijel do ČSSR na kanadský pas, pro špionáž údajně spáchanou v letech 1948-1949.
- 16. 2.** Čs. rozhlas oznámil, že vedoucím ideologického oddělení ÚV KSČ se stal jeho dosavadní pracovník J. Kozel z Ostravy.
- 19. 2.** PÚV KSČ projednalo zásady Akčního programu KSČ. Vedoucím státně administrativního oddělení sekretariátu ÚV KSČ se stal generálporučík V. Prchlík. V jeho dosavadní funkci náčelníka Hlavní politické správy armády ho vystřídal generálmajor E. Pepich.
- A. Dubček navštívil prezídium ČSAV.
- 20. 2.** Na pozvání B. Lomského přijela do Prahy delegace Sovětské armády (do 27.2.).

- 21. 2.** Moskevská *Pravda* otiskla článek A. Dubčeka k 20. výročí únorových událostí.
J. Smrkovský napsal v časopise *Reportér*, že „naše NS musí teprve dostat, co mu podle ústavy patří“.
- 22. 2.** Pražských únorových oslav se zúčastnili představitelé komunistických stran SSSR, PLR, MLR, NDR, BLR a RSR.
Gen. B. Lomský jednal v Moskvě s maršálem A. Grečkem.
I. Sviták řekl před mikrofonem Čs. rozhlasu, že se nemusíme stydět, že máme nižší národní důchod, ale „musíme se stydět za to, pokud naše občanská práva nejsou taková, jako v podmínkách buržoazně demokratických států“.
- 23. 2.** V Bratislavě se konalo slavnostní zasedání ÚV KSS, SNR a ÚV SNF k 20. výročí Února.
Pražští novináři požádali o svolání aktivu, který by znovu posoudil stanovisko novinářského sjezdu k spisovatelské organizaci.
- 24. 2.** *Le Monde* otiskl zprávu o návštěvě A. Novotného v závodech ČKD v minulém týdnu, kde bývalý první tajemník napadl O. Šika a dovolával se dělnické třídy.
Uskutečnilo se slavnostní zasedání Lidových milic, jehož se účastnil A. Dubček.
A. Dubček přijal úspěšné čs. olympioniky.
Delegace KSČ odletěla do Budapešti.
- 25. 2.** V slavnostním projevu na únorových oslavách vyslovil A. Dubček myšlenky, ohlašující nový „demokrati-zační“ kurs.
Z Československa uprchl generálmajor J. Šejna, nejvyšší stranický funkcionář v armádě, kandidát ÚV KSČ a poslanec NS. Odjel na diplomatický pas do Itálie.

- 26.–27. 2.** V Berlíně se konala porada náměstků ministrů zahraničních věcí států Varšavské smlouvy.
- 26. 2.–5. 3.** V Budapešti se konala konzultativní schůzka komunistických a dělnických stran. Delegaci KSČ vedl Vl. Koucký a Fr. Kriegel.
- 27. 2.** Zasedalo 19. plénum NS k vládnímu návrhu zákona o postavení Bratislavy jako hlavního města Slovenska.
List *The Guardian* napsal, že „na čs. prezidenta se stupňuje tlak, aby se vzdal funkce“.
- 27. 2.–1. 3.** V Moskvě se konalo 33. zasedání výkonného výboru RVHP. Československo zastupoval místopředseda vlády O. Šimůnek.
- 28. 2.** Do Prahy přiletěl vrchní velitel Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy maršál SSSR I. Jakubovskij.
Komise SNR pro kulturu a informace schválila návrh zákona o koordinované péči o Slováky žijící v zahraničí. K tomu účelu měla být v Bratislavě zřízena zvláštní pobočka Matice slovenské.
Na filozofické fakultě UK v Praze byla zvolena Akademická studentská rada, která převzala funkci došavadní organizace ČSM.
- 29. 2.** Rumunská delegace opustila jednání o přípravě Mezinárodní porady dělnických a komunistických stran v Budapešti. Stalo se tak po kontroverzi se syrskou stranou, ale zejména pro nesouhlas se zněním dohody o nešíření jaderných zbraní (při neúčasti všech členů atomového klubu) a pro kritiku Číny za její nepřítomnosti.
Do Prahy přijel polský ministr zahraničí A. Rapacki. (Oficiální návštěvu ukončil 1.3.)
Gen. Šejna se uchýlil z Itálie do USA.

Ústřední publikační správa (cenzurní úřad) zastavila svou činnost. (Zrušena byla zákonem z 26.6.1968.)

Čs. televize obnovila po osmi měsících pořad „Věc veřejná“, v němž zazněla myšlenka: „Dnešní politický systém nelze vylepšovat, je třeba vybudovat systémem nový.“

B ř e z e n

1. 3. Bylo zahájeno vyšetřování pplk. J. Moravce pro trestný čin rozkrádání národního majetku. (Během vyšetřování vyšly najevo také machinace gen. Šejny, který se vyhnul trestnímu stíhání útěkem do zahraničí.)
Vyšlo první číslo nového týdeníku SČSS *Literární listy*.
2. 3. *Zemědělské noviny* psaly o nutnosti odsunout jarní termín voleb.
4. 3. Do Prahy přijela delegace francouzské KS.
Sešlo se předsednictvo ÚV KSČ. Rozhodlo zaslat podrobnou informaci o prosincovém a lednovém jednání přímo základním organizacím. Ideologický úsek svěřilo tajemníku J. Špačkovi.
ČTK zveřejnila oficiální zprávu o případu gen. J. Šejny.
Fakultní výbor ČSM Fakulty osvěty a novinářství UK převedl své pravomoci na novou studentskou samosprávu. Studenti vznesli požadavek na obnovení časopisu *Tvář*.
5. 3. Čs. delegace ve složení A. Dubček, J. Lenárt a V. David odletěla do Sofie na zasedání politického poradního výboru Varšavské smlouvy. O den později se k ní připojil B. Lomský.
V 19.40 hod. skončila v Budapešti Mezinárodní porada dělnických a komunistických stran. Rozhodla svolat na podzim světovou poradu do Moskvy,

- Práce* otiskla článek O. Šika „O pravdě v ekonomice i politice a skutečných zájmech pracujících“.
- 6. 3.** Zpráva z PÚV KSČ o zrušení cenzury podnítila veřejnou kritiku éry A. Novotného.
- Podle ČTK požádal gen. Šejna v USA o azyl.
- Rozhlas poprvé po letech mlčení připomněl osobnost T.G. Masaryka.
- 6.–7. 3.** V Sofii se sešel politický poradní výbor Varšavské smlouvy, který mj. vyjádřil podporu novému vedení KSČ s výhradou, aby rozhodně čelilo „protikomunistickým silám“. Na závěr přijal komuniké a deklaraci o ohrožení míru, odsuzující americkou agresi ve Vietnamu.
- 7. 3.** L. Mňačko prohlásil na tiskové konferenci ve Vídni, že se nadále považuje za čs. občana a že se chce vrátit do vlasti.
- Delegace SČSS a Svazu filmových a divadelních umělců položily květiny na hrob T.G. Masaryka.
- Česká část ÚV SČSS zaslala dopis předsednictvu vlády ČSSR k strahovským událostem, v němž odsoudila jakýkoli způsob perzekuce, násilí a nátlaku na mladou generaci.
- 8. 3.** J. Mamula, bývalý vedoucí odd. ÚV KSČ pro řízení armády, odmítl rozhovor s novináři a označil obrodný proces za „teror ve jménu demokracie“.
- V kinech se začal promítat týdeník o strahovských událostech z konce října 1967, v němž vystoupili studenti zranění příslušníky VB.
- V deníku *Práce* byl vysloven požadavek na odstoupení A. Novotného v souvislosti s Šejnovou aférou.
- 9. 3.** Denní tisk přinesl informace o studentských demonstracích v Polsku.

Na 66 místech začaly obvodní a okresní konference KSČ. Delegáti požadovali větší informovanost o jednání ústředního výboru.

Vláda vydala ústavní zákon č. 23/1968 Sb., kterým se zřizoval Národní výbor hl.m. Bratislavy.

V *Práci* vyšel článek „Umění odejít“ vyzývající dlouholeté funkcionáře k zamyšlení, zda nepřekážejí demokratickému vývoji.

- 10. 3.** Tisk, rozhlas a televize přinesly příspěvky k 20. výročí smrti Jana Masaryka. (V následujících dnech se ve sdělovacích prostředcích objevily hlasy zpochybňující oficiální výrok o jeho sebevraždě. I. Sviták požádal generální prokuraturu o přezkoumání celého případu.)
- 11. 3.** V Krakově došlo k další vlně studentských demonstrací. Polský tisk označil za jejich původce „sionistické středisko“.
- 12. 3.** Pařížský list *Combat* otiskl obsáhlou úvahu „Rozhodující týden Novotného“.
- Ministerstvo vnitra vydalo prohlášení k strahovským událostem, v němž popisovalo jejich průběh a sebekriticky připustilo „nediferencovaný“ přístup příslušníků VB.
- V Čs. televizi vystoupil gen. B. Lomský.
- M. Pastýřík rezignoval na funkci předsedy ÚRO a tajemníci ÚRO Kozelka a Pešek požádali o odchod do důchodu.
- 13. 3.** Vysokoškolský výbor KSČ vyjádřil nespokojenost s prohlášením ministerstva vnitra k strahovským událostem.
- Ministerstvo kultury a informací vyzvalo všechny kompetentní činitele, aby se zasadili o vypracování nového tiskového zákona.

V sále Slovanského domu v Praze se uskutečnil diskusní večer „Mladí se ptají“. Na otázky účastníků odpovídali J. Smrkovský, M. Švermová, dr. B. Běhal, Zd. Hejzlar, J. Kroha, P. Kohout, J. Procházka, F. Vodloň, R. Selucký aj.

- 13.–14. 3. Zasedalo předsednictvo NS, které pověřilo předsedu Nejvyššího soudu, aby zajistil důsledný průběh rehabilitací.

14. 3. Ministerstvo vnitra dementovalo zprávy, že byla Bezpečnost v době prosincového a lednového zasedání ÚV KSČ v pohotovosti.

Náměstek ministra národní obrany gen. Vl. Janko spáchal podle oficiální zprávy sebevraždu.

NS vydalo prohlášení k případu gen. Šejny. *Rudé právo* oznámilo, že ČSSR oficiálně požádala USA o jeho vydání.

76 univ. profesorů, docentů a asistentů právnické fakulty UK zaslalo otevřený dopis generálnímu prokurátorovi ČSSR dr. Bartuškoví, v němž mu sdělilo, že svou účastí na politických procesech ztratil morální právo k zastávání funkce ústavního činitele.

- 14.–15. 3. SNR na své 16. plenární schůzi projednávala zákon o hlavním městě Slovenska a vyslovila se pro federativní uspořádání republiky.

M. Chudík rezignoval dopisem ze 14. 3. na funkci předsedy SNR. Plénum však konstatovalo, že v dopise chybí sebekritika a odvolalo ho samo. (Novým předsedou byl 27. 6. 1968 zvolen O. Klokoč.)

15. 3. Představitelé Matice slovenské žádali odvolání A. Novotného z předsednictva ÚV KSČ a z funkce prezidenta republiky.

Ministr vnitra dr. J. Kudrna a generální prokurátor dr. J. Bartuška byli odvoláni z funkcí.

- 16. 3.** Jugoslávský tisk přinesl zprávu, že se v Praze očekává demise A. Novotného.
- Z Rumunska byl povolán čs. velvyslanec Č. Císař, aby se ujal vedení oddělení školství a kultury ÚV KSČ.
- Ostravská *Nová svoboda* otiskla prohlášení 62 pracovníků Dolu Doubrava proti názorům I. Svitáka zpochybňujícím na stránkách Literárních listů vedoucí úlohu KSČ.
- 16.–17. 3.** Proběhla druhá etapa obvodních a okresních konferencí KSČ a KSS. Poprvé se uplatňoval princip tajného hlasování. V Brně promluvil A. Dubček, na městské konferenci v Bratislavě G. Husák, který prohlásil, že „třasořitky do politiky nepatří“.
- Junák obnovil svou činnost.
- 17. 3.** Skončily okresní konference KSČ, které se vyslovily pro závěry lednového pléna a v mnoha případech i pro odstoupení A. Novotného.
- 18. 3.** V televizi vystoupil předseda vlády J. Lenárt s pokusem o sebekritický pohled na uplynulé období.
- Pozdě večer přijal A. Dubček delegaci resortu kultury a informací vedenou ministrem K. Hoffmannem, která mu vyslovila plnou důvěru a podporu.
- 19. 3.** Na společné schůzi předsednictva NS a vlády byla ustavena čtrnáctičlenná komise pro zpracování podnětů a návrhů k účinnějšímu řízení státních záležitostí.
- PÚV KSS a SNR projednaly návrh Akčního programu KSČ a otázky státoprávního uspořádání.
- Shromáždění několika tisíc bratislavských vysokoškoláků požadovalo abdikaci A. Novotného, B. Lomského a politiků spjatých s deformacemi 50. let. Vyjádřilo nespokojenost s politikou ÚV ČSM a jeho předsedy M. Zavadila.

Slovenský denní tisk přinesl kritické články na adresu V. Širokého, K. Bacílka a V. Škody, který byl v 50. letech ministrem spravedlnosti. *Práce* otiskla projev G. Husáka, který požadoval odstoupení A. Novotného.

ÚV Kulturního svazu ukrajinských pracujících v ČSSR přijal v Prešově rezoluci, která požadovala „demokratické státoprávní uspořádání vztahů národů a národností ČSSR“.

Předseda Státní plánovací komise O. Černík odjel na pracovní návštěvu do Moskvy. V Moskvě byla také přijata delegace Hlavní politické správy čs. armády (gen. Pepich). Za sovětskou stranu se jednání zúčastnili maršálové Grečko, Jakubovskij a Zacharov.

20. 3.

Předsednictvo ÚRO vyzvalo A. Novotného k abdikaci z funkce prezidenta republiky. Stejný požadavek vyslovily sdělovací prostředky, podpořil jej aktiv Vysoké školy politické ÚV KSČ i setkání pražské mládeže s představiteli veřejného života J. Smrkovským, O. Šikem a R. Seluckým. Na základě mnoha rezolucí se zabývalo postavením prezidenta republiky také předsednictvo NS, které zároveň přijalo rezignaci místopředsedy NS M. Chudíka.

Rudé právo otisklo stanovisko redakce, které se ohrazovalo proti kritice jejích dosavadních postojů a vyjádřilo podporu progresivní politice.

KNV a KOR v Brně, Ostravě a Ústí nad Labem vystoupily s požadavkem na odložení voleb. Komunisté Nejvyššího soudu vyjádřili nedůvěru náměstkovi ministra spravedlnosti.

21. 3.

Deník *Práce* uvedl, že sovětský tisk „zachovává úzkostlivé mlčení“ o vývoji v ČSSR. S neskrývanými sympatiemi naopak informoval o změnách politického klimatu v Československu jugoslávský, rumunský a maďarský tisk a tisk KS Itálie a Francie.

Skupina katolíků otiskla v *Literárních listech* otevřený dopis A. Dubčekovi, v němž vyjádřila naději na spravedlivé posouzení významu potlačovaných věřících a církve.

Většina členů předsednictva Mírového hnutí katolického duchovenstva ČSSR, včetně předsedy J. Plojgara, rezignovala. Předsedou prozatímního výboru se stal biskup Pražské arcidiecéze F. Tomášek.

Prezident republiky A. Novotný udělil milost spisovateli J. Benešovi, který byl v r. 1966 odsouzen k pětiletému vězení za údajnou „podvratnou činnost“.

Na základě rezolucí ÚRO a dalších organizací vyslovilo PÚV KSČ souhlas s demisí A. Novotného a schválilo text Akčního programu. Současně doporučilo urychlit soudní a mimosoudní rehabilitace osob postižených v 50. letech.

M. Zavadil rezignoval na funkci předsedy ČSM.

21.–23. 3. Zasedala ÚRO a jednala o přípravě nového programu ROH. Jejím předsedou byl zvolen K. Poláček.

22. 3. Předsednictvo NS obdrželo dopis, kterým A. Novotný oznámil svou abdikaci. Své odstoupení nabídl i předseda ÚKRK KSČ Pavel Hron, místopředseda NS V. Škoda, předseda ČSL A. Neuman, vedoucí tajemník středočeského KV KSČ aj.

Svaz protifašistických bojovníků předložil kandidaturu L. Svobody na úřad prezidenta republiky.

23. 3. V Drážďanech se sešli představitelé BLR, ČSSR, MLR, NDR, PLR a SSSR, kteří se zabývali vývojem v Československu. Představitelé pěti zemí vyjádřili v této souvislosti „znepokojení“.

ÚKRK KSČ navrhla přezkoumání disciplinárního řízení se spisovateli–komunisty L. Vaculíkem, I. Klímmou, A. J. Liehmem a P. Kohoutem.

Ve sdělovacích prostředcích se objevily další návrhy kandidátů na funkci prezidenta: J. Smrkovský a L. Novomeský.

24. 3. Delegace KSC se vrátila z Drážďan.

List *Sunday Express* vyslovil názor, že nebezpečí vojenského zásahu Sovětského svazu v ČSSR není vyloučeno.

25. 3. List *Figaro* otiskl hodnotící článek o drážďanském setkání představitelů socialistických zemí pod titulem „SSSR vyžaduje od Dubčeka záruky, že ČSSR zůstane věrna komunistickému bloku“.

Krajská volební komise NF v Č. Budějovicích zastavila předvolební kampaň a připojila se k požadavku odložení voleb.

V Ostravě se konala ustavující schůze Akčního výboru uměleckých svazů a kulturních institucí.

26. 3. Předsednictvo NS stanovilo volbu prezidenta republiky na 30. března. Zároveň se usneslo odložit volby do NV na druhou polovinu června, přijalo zákon o zřízení branného a bezpečnostního výboru a rozšíření mandátového výboru na mandátový a imunitní. Zemědělský výbor NS předložil návrh na založení celostátního Svazu zemědělců.

List *Figaro* položil otázku: „Budou československé naděje na svobodu zmařeny sovětským nátlakem?“

Tajemník ÚV JSS NDR prof. K. Hager kritizoval na filozofickém kongresu v Berlíně politický vývoj v Československu.

KRK KSS se usnesla, že může plnit svou funkci kontrolního orgánu pouze tehdy, když bude nezávislá na vedoucích a výkonných orgánech ÚV KSS. Doporučila dokončit rehabilitaci G. Husáka, L. Novomeského, D. Okáliho a definitivně rehabilitovat II. partyzánskou brigádu M.R. Štefánika a jejího velitele V. Žingora.

- 27. 3.** Ministerstvo zahraničí předalo velvyslanci NDR nótu, kterou odmítlo výroky prof. Hagera o Československu.

Na adresu vrcholných orgánů republiky začaly docházet rezoluce organizací NF a jednotlivých závodů, které protestovaly proti cizímu vměšování do záležitostí ČSSR.

V rámci NF pokračovala série rezignací. Lidová demokracie vyzvala J. Plojgara k odchodu z politického života a ÚV ČSSZ přijal abdikaci dosavadní předsedkyně H. Leflerové.

Velkou pozornost vzbudil rozhovor s někdejším prokurátorem JUDr. J. Urválkem o politických procesech, otištěný v časopise *Reportér*.

V Praze se ustavil přípravný výbor K 231, tj. klubu politických vězňů, proti nimž bylo v minulosti zneuzito zákona č. 231 na ochranu republiky.

- 28. 3.**

Ve Španělském sále Pražského hradu se konalo zasedání ÚV KSČ. Přijalo rezignaci A. Novotného na funkci člena předsednictva ÚV a prezidenta republiky. Zároveň schválilo kandidaturu L. Svobody na prezidentský úřad. J. Smrkovský byl zvolen do PÚV KSČ a Č. Císař se stal tajemníkem a členem sekretariátu ÚV KSČ. Do čela ÚKRRK byl tajným hlasováním zvolen M. Jakeš.

Senát Krajského soudu v Banské Bystrici zrušil rozsudky nad V. Žingorem, S. Bibzem a B. Nosákem, odsouzenými 21.10.1950 Státním soudem v Bratislavě a popravenými za velezradu a vyzvědačství.

V Brezové pod Bradlom se konala konference o vzniku Československa a o osobnosti M. R. Štefánika.

Literární listy a v dalších dnech i ostatní tisk (zejména *Lidová demokracie* a *Práce*) věnovaly zvýšenou pozornost politickým procesům 50. let, mocenským zásahům do kulturního života a rehabilitacím.

Filozofická fakulta UK vydala výzvu všem vysokým školám a vědeckým pracovištím k ustavení Svazu vědeckých pracovníků.

V Ostravě se konala krajská konference funkcionářů LM, která vyzněla jako obrana předlednových poměrů.

Po skončení zasedání ÚV KSČ ve 23.00 hodin obklopilo účastníky několik set mladých lidí. Na nábřeží se rozvinula dvouhodinová spontánní diskuse. Byl to symptom změny politického klimatu.

- 29. 3.** L. Brežněv promluvil na městské konferenci KSSS v Moskvě. Zvláště ostře se vyjádřil o „nacionalistických a revizionistických živlech, které chtějí oslabit ideovou jednotu“.

Lidová demokracie oznámila, že předala generální prokuratuře dopisy čtenářů o nezákonostech a hrubém porušování etických norem příslušníky StB a útvarů nápravné výchovy.

V Pardubicích se sešlo shromáždění vojenských organizací ČSM. Požadovalo odstoupení ministra B. Lomského a vyšetření, kdo dal v době strahovských událostí příkaz k pohotovosti jednotek civilní obrany v Kutné Hoře.

- 29.–30. 3.** Na první plenární schůzi SČSS konané od IV. sjezdu v červnu 1967 vyhlásil A. Kliment ustavení Kruhu nezávislých spisovatelů.

- 30. 3.** L. Svoboda byl zvolen prezidentem republiky.

Denní tisk přinesl informace o založení klubu K 231 a obnově činnosti Junáka.

- 31. 3.** Novým předsedou ČSL se stal A. Pospíšil. Spisovatel J. Beneš poskytl *Lidové demokracii* rozhovor o poměrech ve vyšetřovací vazbě a chování vyšetřovatelů StB. Zpravodajství Čs. rozhlasu přineslo informaci o zmiizení náměstka předsedy Nejvyššího soudu J. Břešťanského.

Ve velkém sále Slovanského domu v Praze se konala ustavující schůze K 231.

D u b e n

1.-5. 4. Pokračovalo zasedání ÚV KSČ z 28.3.

V sdělovacích prostředcích a veřejném mínění převládá názor, že zmizení J. Břešňanského může souviset s tím, že jako vyšetřovatel získal poznatky ohrožující vysoce postavené osobnosti.

V Poděbradech se uskutečnilo setkání historiků československých vysokých škol, kteří dospěli k závěru, že drastické zásahy Státní bezpečnosti v uplynulých 20 letech nejsou výjimečným, ale typickým jevem. Z toho vyvodili požadavek na vytvoření zcela nových orgánů k ochraně státních zájmů.

2. 4. *Rudé právo* otisklo projev A. Dubčeka na zasedání ÚV KSČ a zprávu, že V. Koucký a J. Hendrych odstoupili ze svých funkcí.

U obce Babice bylo nalezeno tělo J. Břešňanského. Vyšetřovací orgány konstatovaly sebevraždu oběšením.

Poslankyně Z. Dohnalová interpelovala ministra spravedlnosti Neumana ve věci procesu s J. Benešem. Vyšlo najevo, že do soudního řízení zasahovalo 8. odd. ÚV KSČ.

21 ředitelů PKO a kulturních a společenských středisek adresovalo ministru kultury otevřený dopis s požadavkem, aby ještě v roce 1968 svolal sjezd kulturně výchovných pracovníků.

3. 4. TASS publikovala výňatek z Dubčeka projevů na zasedání ÚV KSČ (1.4.). Byla to dosud nejobsáhlejší informace o politickém vývoji v ČSSR od ledna 1968.

Komunisté právnické fakulty UK vyslovili nedůvěru ministru spravedlnosti.

B. Lomský rezignoval na funkci ministra národní obrany.

Kulturní spolek maďarských pracujících v ČSSR Czemadok předložil návrh na ústavní zakotvení rovnoprávnosti národů a národností, na zřízení národnostního výboru při NS a SNR, katedry s maďarským vyučovacím jazykem na Vysoké škole technické a na lékařské fakultě v Košicích, maďarského divadla a tisku.

4. 4. Plenární zasedání ÚV KSČ zvolilo nové předsednictvo a sekretariát. Předsednictvo: F. Barbírek, V. Biřák, O. Černík, A. Dubček, D. Kolder, F. Kriegel, J. Piller, E. Rigo, J. Smrkovský, J. Špaček, O. Švestka. Sekretariát: A. Dubček, Č. Císař, A. Indra, D. Kolder, J. Lenárt, Z. Mlynář, Š. Sádovský, V. Slavík, O. Voleník. Ze svých dosavadních funkcí odstoupili: A. Novotný, M. Chudík, O. Šimůnek, M. Pastyřík, J. Hendrych, V. Koucký, B. Laštovička aj. Zároveň byla ustavena tzv. Pillerova komise pro záležitosti stranické rehabilitace. ÚV KSČ doporučil, aby vláda podala demisi a prezident pověřil sestavením vlády ing. O. Černíka.

Ministerstvo zahraničí uvítalo ochotu VDR k jednání s USA o zastavení válečných akcí a nabídlo Prahu jako místo k rozhovorům.

V Polsku se rozpoutala kampaň proti vysokoškolské inteligenci, „reakcionářům a sionistům“.

5. 4. Skončilo plenární zasedání ÚV KSČ, které přijalo Akční program KSČ.
6. 4. Vláda ČSSR podala demisi a prezident pověřil sestavením vlády O. Černíka.

Rudé právo přineslo rozhovor s pracovníky generální prokuratury o vyšetřování smrti J. Masaryka, k němuž dal podnět I. Sviták v časopise *Student*.

Ministerstvo spravedlnosti dementovalo zprávy o ničení soudních archivů.

Novým předsedou ČSS byl na mimořádném zasedání ÚV zvolen B. Kučera.

6.–10. 4. Po celé republice se konaly schůze funkcionářů o výsledcích dubnového pléna ÚV KSČ.

7. 4. Podle zprávy Čs. rozhlasu se ÚV ČSL postavil proti tomu, aby lidovou stranu zastupoval ve vládě J. Plojhar.

Rudé právo otisklo diskusní příspěvek B. Chňoupka z dubnového zasedání ÚV KSČ, podle něhož „nutno kvalifikovat situaci jako vážnou“.

Po založení K 231 ustavili v Bratislavě bývalí političtí vězňové přípravný výbor Slovenské organizace na ochranu lidských práv.

8. 4. Prezident republiky jmenoval novou vládu O. Černíka.

Na rozšířeném zasedání ÚV NF byl zvolen předsedou NF MUDr. F. Kriegel.

L. Štoll byl odvolán z funkce ředitele Ústavu pro čs. literaturu ČSAV.

V *Rudém právu* vyšel dopis osmi komunistů, kteří byli v roce 1961 odsouzeni jako „protistranická, revisionistická a projugoslávská skupina“.

9. 4. Nová československá vláda složila předepsaný slib.

Zasedal ÚV KSS (9.–11. 4.) k závěrům dubnového pléna ÚV KSČ a k státoprávnímu uspořádání republiky. V tajném hlasování byli zvoleni noví členové PÚV KSS: O. Klokoč, V. Pavlenda, A. Tažký a J. Zrak.

Začalo plenární zasedání ÚV KSSS, které mělo podle agenturních zpráv na programu i poměry v Československu.

L. Longo prohlásil na tiskové konferenci, že „Československo rozsáhle a do hloubky naplňuje Togliattiho myšlenky z Jaltského memoranda“.

10. 4. *Rudé právo* zveřejnilo Akční program KSČ.

11. 4. M. Suslov přijal delegaci francouzské KS.

Pro všeobecnou nespokojenost s kandidáty vybranými ještě před lednem rozhodlo předsednictvo NS odložit volby do zastupitelských sborů, které se měly konat 19. května. V. Škoda rezignoval na všechny funkce v NS.

V Praze se poprvé sešel Klub nezávislých spisovatelů.

Akční výbor řeckokatolické církve přijal v Košicích rezoluci, v níž požadoval obnovu církve a navrácení kostelů a farností.

12. 4. Nová čs. vláda se sešla na prvním zasedání. Rozhodla zahájit urychleně práce na novém státoprávním uspořádání. Zřídila Hospodářskou radu se statutem vládního orgánu.

Moskevská *Pravda* otiskla obsáhlý výtah z Akčního programu KSČ.

13. 4. Prezident L. Svoboda položil kytici na hrob T. G. Masaryka.

Skupina českých historiků uveřejnila v *Rudém právu* kritické vyjádření k vystoupení A. Novotného na dubnovém zasedání ÚV KSČ.

14. 4. V *Rudém právu* vyšel článek, v němž dr. Urválek hájil svou nevinu v procesu se Slánským. Současně otiskla bratislavská *Pravda* příspěvek nazvaný „Dokumenty z Barnabitek...“, v kterém se kladlo za vinu A. Novotnému, že brzdil snahy o rehabilitaci.

16. 4. PÚV KSČ jednalo o přípravách krajských konferencí a sjezdu.

Rudé právo informovalo o obnoveném vyšetřování smrti J. Masaryka.

17. 4. Ústřední rada družstev přijala rezignaci V. Krutiny a novým předsedou zvolila J. Podlipného. Zd. Mlynář otiskl v *Rudém právu* polemiku s článkem dr. Urválka (14. 4.) „Jak to bylo s procesy“.

List *Figaro* přetiskl výňatky z Rudého práva o vyšetřování smrti J. Masaryka a poznamenal, že „Rudé právo žádá pomoc SSSR při objasnění tajemství kolem sebevraždy J. Masaryka“.

18. 4. Podle sdělení ČTK projednávalo PÚV KSČ připomínky, které došly k vystoupení A. Novotného na dubnovém zasedání.

Dosavadní předseda NS B. Laštovička odstoupil, na jeho místo byl zvolen J. Smrkovský. Novými místopředsedy NS se stali J. Valo, M. Miková, L. Dohnal, J. Zedník, A. Žiak. Z funkce předsedy Nejvyššího soudu byl odvolán dr. J. Litera. Nově jmenován dr. O. Boček.

Večerní Praha přinesla informaci o obnově procesu s R. Barákem odsouzeným v roce 1962.

J. Kádár vyjádřil solidaritu s politikou KSČ.

19. 4. ÚV SČSS oficiálně požádal, aby bylo L. Mňačkovi vráceno státní občanství.

Ve dnech 19.–21. 4. se konaly krajské konference KSČ, z nichž vzešly požadavky na urychlené svolání XIV. sjezdu a na důslednou očistu ÚV od členů, kteří se podíleli na deformacích a nezákonnostech. Na krajské konferenci v Ostravě promluvil A. Indra. Ve svém projevu zaujal kritické stanovisko k novinářům, k „zneužívání svobody projevu“, „očerňování“ poválečného období „budování socialismu“, „idealizaci T.G. Masaryka“ a vyslovil se proti svolání mimořádného sjezdu.

- Biskupové Fr. Tomášek a A. Lazík odcestovali do Vatikánu.
- 20. 4.** A. Dubček se zúčastnil krajské konference KSS v Bratislavě.
- L. Novomeský, M. Válek a V. Mihálik rezignovali z ideových důvodů na členství v redakční radě časopisu *Kultúrny život*.
- 21. 4.** *Le Monde* zveřejnil informaci, že představitelé ČSS mají v úmyslu usilovat o zrušení ústavního článku 4 o vedoucí úloze KSČ.
- V polském a bulharském tisku pokračovala kampaň o „ideologické diverzi“ proti socialismu.
- 22. 4.** Prezident L. Svoboda navštívil Slovensko.
- J. Lenárt odcestoval na oficiální návštěvu do Budapešti.
- Moskevská *Pravda* přinesla Fedosejevův článek k Leninovu výročí s ostrým zaměřením proti revizionismu.
- 23. 4.** Prezident Svoboda ukončil návštěvu Slovenska.
- Po předchozím jednání v Polsku, NDR a Bulharsku přiletěl do Prahy maršál I. Jakubovskij.
- Do Prahy přijela bulharská stranická a vládní delegace v čele s T. Živkovem.
- Na pražském aktivu spisovatelů-komunistů byly vráceny členské legitimace A.J.Liehmovi, I. Klímovi a L. Vaculíkovi.
- V Moskvě zasedal ÚV KSSS (srov. 5.5.1968).
- 24. 4.** Podle Čs. rozhlasu se A. Novotný už několikrát sešel se sovětským velvyslancem.
- Tisková agentura Jugoslávie zveřejnila zprávu, že na nedávném zasedání ÚV KSSS narazil Akční program KSČ na velké výhrady.

O. Černík přednesl programové prohlášení vlády, v němž mimo jiné věnoval velkou pozornost federativnímu uspořádání státu.

Bývalý vězeňský lékař z Ruzyně MUDr. J. Sommer spáchal sebevraždu.

- 24.–25. 4. V Praze se konala plenární schůze ÚRO, která rozhodla svolat na červen celostátní poradu zástupců závodních výborů ROH a na počátek roku 1969 VII. všeodborový sjezd.
- 24.–28. 4. V Budapešti se za účasti zástupců 54 stran konalo jednání komise pro přípravu Mezinárodní porady komunistických a dělnických stran.
25. 4. Maršál I. Jakubovskij jednal v Praze za účasti L. Svobody, A. Dubčeka, O. Černíka a M. Dzúra o přípravě cvičení vojsk Varšavské smlouvy na území Československa. Ještě týž den odletěl do Budapešti.
- Začala druhá etapa krajských konferencí KSČ a KSS.
26. 4. A. Dubček promluvil na městské konferenci KSČ v Praze o současné politické situaci a potřebě zvolit nový ÚV ještě před sjezdem. Na krajské konferenci v Banské Bystrici odmítl V. Biľak účast na připravovaném mimořádném sjezdu, bude-li svolán v nejbližší době.
- V Praze byla podepsána československo-bulharská spojenecká smlouva. Delegace BLR odletěla do Sofie.
- Ministerstvo vnitra zrušilo rozhodnutí z 16. 8. 1967, jímž se L. Mňačkovi odnímalo čs. státní občanství.
- Ministerstvo kultury a informací oznámilo, že číslem 17 končí vydávání týdeníku *Kulturní noviny*.
- Deník *Nová svoboda* otiskl prohlášení prvního dělnického výboru na ochranu tiskové svobody, který se ustavil v Moravských chemických závodech v Ostravě.
28. 4. V Budapešti skončila konzultativní schůzka představitelů dělnických a komunistických stran.

Rudé právo otisklo prohlášení CZV KSČ ČKD a lékařské fakulty UK, které konstatovalo, že současné vedení KSČ nereprezentuje vůli většiny členů.

Byla zveřejněna zpráva o sebevraždě podnikového ředitele Kdyňských strojírén J. Holuba a náčelníka vyšetřování VB pplk. J. Počepického.

- 29. 4.** Z rozhodnutí prezidenta republiky byla vrácena rodinám R. Slánského a O. Šlinga všechna vyznamenání. U příležitosti 1. máje byl udělen titul Hrdina republiky některým dalším obětem politických procesů 50. let.

Novým předsedou ÚV Slovenské národní fronty byl zvolen O. Klokoč.

Čeští a slovenští ekonomové projednali v Bratislavě návrh zásad federalizace ekonomiky.

V obnoveném procesu proti V. Žingorovi a dalším obžalovaným vynesl senát Krajského soudu v Banské Bystrici konečný rozsudek: v plném rozsahu je zprostil obžaloby.

- 30. 4.** *Le Monde* přetiskl prohlášení, které učinil M. Rjbičič v bělehradské *Politice* o tom, že „další vývoj v ČSSR je vlastní záležitostí Čechů a Slováků a bude tím rychlejší, čím méně bude snah o vměšování bratrských stran“.

Ministerstvo spravedlnosti oznámilo, že návrh rehabilitačního zákona bude předložen k projednání do konce června 1968.

V Bratislavě se konala konference Svazu slovenských spisovatelů. Z funkce tajemníka odstoupil J. Bžoch.

K v ě t e n

- 1. 5.** Konaly se spontánní oslavy 1. máje, jejichž atmosféru vyjádřilo heslo z pražských ulic: „Všechno um a srdce Dubčekově politice“.

2. 5. O. Černík se setkal s předsedou rady ministrů NDR W. Stophem, který byl na léčení v Karlových Varech. Podle sdělení ČTK byl novým velvyslancem v Moskvě jmenován V. Koucký. ÚV KSČ svolal poradu komunistů pracujících v tisku, rozhlasu a televizi.
3. 5. Na Staroměstském náměstí v Praze se konal mítink mládeže, který se vyslovil pro vznik opoziční strany, vyjádřil solidaritu s polskými studenty a vyhlásil ustavení Klubu demokratické mládeže. Ministr národní obrany M. Dzúr oficiálně potvrdil, že na území ČSSR proběhne cvičení vojsk Varšavské smlouvy. NS schválilo programové prohlášení vlády přednesené jejím předsedou 24.4. PÚV KSS projednalo návrh Akčního programu KSS a schválilo návrh na vrácení členství E. Frišovi a P. Lechnerovi. Potvrdilo M. Sedlákovou ve funkci hlavní redaktorky deníku Pravda a dalo souhlas ke změně názvu týdeníku *Predvoj* na *Nové slovo*.
4. 5. V Moskvě jednala delegace PÚV KSČ (A. Dubček, O. Černík, J. Smrkovský, V. Biřák). V průběhu jednodenních rozhovorů odpověděla mj. na sovětské výhrady ke způsobu odvolání A. Novotného a k růstu reformního hnutí v zemi. ČTK přinesla dementi gen. M. Dzúra o tom, že by čs. strana odmítla cvičení Varšavské smlouvy na našem území. Ministr národní obrany uvedl, že se v této záležitosti s maršálem Jakubovským pouze polemizovalo.
5. 5. *Le Monde* uveřejnil podrobnosti ze zasedání ÚV KSSS (23. 4.), kde L. Brežněv údajně prohlásil, že vývoj v Praze ohrožuje socialismus nejen v Československu. Gen. Jepišov pak měl doslova prohlásit, že není vyloučeno, že „skupina věrných českosloven-

ských komunistů požádá o pomoc SSSR a ostatní socialistické země“.

Do Prahy přiletěl L. Longo (do 7. 5.).

V Ostravě se konalo shromáždění více než 1000 členů K 231 z celého Severomoravského kraje.

- 6. 5.** Podle ČTK charakterizoval tiskový orgán levicové KS Indie situaci v ČSSR jako revizionistickou hrozbu.

Ministr zahraničních věcí dr. J. Hájek odcestoval na pozvání A. Gromyka do Moskvy.

ÚV PSDS a polská vláda zaslaly čs. vládě protestní dopis proti tomu, jak čs. sdělovací prostředky informují o posledních událostech v PLR.

V Bratislavě začalo tří denní sympozium čs. ekonomů o rozvoji Slovenska ve federativním uspořádání.

Komise ÚV KSS, pověřená přípravou federace, doporučila nejvyšším stranickým a státním orgánům vytvořit organizační předpoklady pro to, aby byl do 20. 6. 1968 vypracován návrh ústavního zákona o federalizaci, který by mohl být schválen a vyhlášen k 50. výročí vzniku republiky.

Po dlouhých letech se v Plzni konala veřejná vzpomínková slavnost k uctění památky amerických vojáků, kteří padli při osvobození města v r. 1945.

- 7. 5.** TASS dementovala výroky západoevropského a čs. tisku, které naznačovaly, že na smrti J. Masaryka se podíleli agenti sovětské Bezpečnosti.

Čs. rozhlas přinesl zprávu, že se v Praze objevily letáky označující E. Goldstückera, O. Šika, F. Kriegla a Č. Císaře za nepřátele socialismu.

- 8. 5.** V Moskvě se konala schůzka prvních tajemníků komunistických stran BLR, MLR, NDR, PLR a SSSR, které údajně předcházela dopis W. Ulbrichta L. Brež-

něvovi, požadující zásah proti reformnímu vývoji v ČSSR.

Hlavní vojenský prokurátor M. Richter přerušil R. Barákovi výkon trestu odnětí svobody.

Skupina komunistických poslanců, někdejších členů sociální demokracie (J. Dolanský, E. Erban, Z. Fierlinger, L. Jankovcová aj.), se vyslovila proti obnově Čs. strany sociálně demokratické.

- 9. 5.** V PKO JF v Praze se konala manifestace čs.-sovětského přátelství, na niž promluvili L. Svoboda a I. Koněv.

Berliner Zeitung otiskl zprávu, že pod pláštěm natáčení historického filmu „Most u Remagenu“ přijíždějí do Prahy speciální jednotky americké armády i s bojovou technikou.

V Sofii vystoupil na konferenci o díle K. Marxe T. Živkov s projevem o hrozbě revizionismu.

V Českém Těšíně se konalo velké shromáždění „marxisticko-leninských sil“ z okresů Frýdek-Místek, Karviná, Ostrava a Český Těšín pod heslem: „Z pozic socialismu neustoupíme, jednotu bratrských národů uhájíme.“

- 10. 5.** V západním tisku se objevily první zprávy o pohybu sovětských a polských vojsk směrem k čs. hranicím.

- 11. 5.** J. Smrkovský se účastnil mírové slavnosti v Plzni, kde prohlásil, že Československo chce dělat svou vlastní zahraniční politiku.

Vojenská delegace SSSR vedená maršálem Koněvem navštívila útvar PS v Plané u Mariánských Lázní.

F. Hamouz odletěl do Moskvy na 34. zasedání výkonného výboru RVHP.

- 12. 5.** Litoměřickou posádku navštívil sovětský generál Žadov. V besedě s vojáky řekl mj., že dobří komunisté se u nás nemusí bát, protože stačí zavolat a celá

Sovětská armáda a spřátelené armády budou k dispozici.

13. 5. Na pozvání čs. ministra zahraničí přijel do Prahy jugoslávský státní tajemník zahraničních věcí M. Nikezić .
14. 5. Ústavně právní výbor NS jednal o rehabilitaci a změnách zákona o cenzuře, shromažďování a spolčování. *Rudé právo* otisklo článek varující před obnovením sociálně demokratické strany. Časopis *Sovetskaja Rossija* psal o údajné protisovětské činnosti T.G. Masaryka. Západní tisk (*Figaro*) konstatoval otevřenou roztržku mezi A. Dubčekem a Indrovou skupinou. Ustavila se organizace katolického duchovenstva „Dílo koncilové obnovy“, jejímž předsedou byl zvolen pražský biskup F. Tomášek.
15. 5. V Praze se konala tisková konference s M. Nikezičem.
16. 5. Deníky *Rudé právo*, *Lidová demokracie* a *Svobodné slovo* přinesly polemické články, jimiž odpovídaly na obvinění T. G. Masaryka z protisovětské činnosti v časopise *Sovetskaja Rossija*. *Rudé právo* informovalo, že ÚV KSČ dal vládě podnět k ustavení výboru pro státoprávní uspořádání ČSSR. *Literární listy* otiskly otevřený dopis ak. malíře Josefa Jíry A. Dubčekovi, ve kterém žádal odpověď na údajné výroky A. Jepišova o možném zásahu Sovětské armády v Československu.
17. 5. Do ČSSR přijela na oficiální návštěvu sovětská vojenská delegace v čele s A. Grečkem a A. Jepišovem. Údajně na léčení přijel do Karlových Varů také A. Kositygin. Za svého pobytu (17.–25. 5.) jednal s A. Dubčekem a O. Černíkem. Dvakrát jej přijal prezident L. Svoboda.

- Prezident republiky přijal finskou parlamentní delegaci.
- V. Biřak jednal v Bratislavě s velvyslancem NDR.
- 18. 5.** Ministerstvo vnitra udělilo Klubu angažovaných nestraníků prozatímní povolení k činnosti.
- Spisovatel L. Mňačko se vrátil do Československa.
- Při studenských majáles v Praze došlo ke konfliktu s Bezpečností. (Na stížnost Pražského studentského parlamentu zahájila v červnu vojenská obvodová prokuratura trestní stíhání neznámého pachatele SNB pro trestný čin zneužití pravomoci veřejného činitele.)
- 20. 5.** *Rudé právo* otisklo interview s J. Smrkovským o účelu návštěvy A. Kosygina a o československo-sovětských vztazích.
- V Praze se ustavil Kruh nestraníků při Svazu čs. skladatelů. Předsedou byl zvolen J. Burghauser.
- 22. 5.** Vláda projednala návrh zákona o soudní rehabilitaci a schválila složení výboru pro přípravu státoprávního uspořádání republiky.
- 22.–24. 5.** Ministr zahraničních věcí J. Hájek byl na oficiální návštěvě v Maďarsku.
- Plénum ÚV KSS projednalo návrh Akčního programu KSS a politickou situaci na Slovensku.
- 23. 5.** *Rudé právo* otisklo dementi ministerstva národní obrany k tvrzení bonnské vlády, že v ČSSR mají být umístěny jednotky Varšavské smlouvy.
- Čs. velvyslanec ve Varšavě odevzdal ÚV PSDS a polské vládě odpověď na jejich protest z 6.5.
- V Praze na Žofíně se sešlo asi 500 novinářů-komunistů na aktivu, jemuž předsedal Č. Císař.
- Literární listy* otiskly vyjádření J. Smrkovského k výroku A. Jepišova o připravenosti sovětských

vojsk zasáhnout v ČSSR. Podle J. Smrkovského sovětský generál tento výrok popřel.

24. 5. ČTK oznámila, že v červnu proběhne na území PLR a ČSSR velitelsko-štábní cvičení Varšavské smlouvy.

Skončila dvoudenní porada předsedů celopodnikových a celozávodních výborů KSČ a KSS svolaná PÚV KSČ v rámci příprav květnového pléna ÚV KSČ.

25. 5. A. Kosygin se vrátil z Československa do Moskvy.

26. 5. V Olomouci se konal ustavující kongres Svazu vysokoškolského studentstva.

Podle listu *Le Monde* prohlásil čs. ministr vnitra, že každý pokus o ustavení nové politické strany bude pokládán za ilegální.

27. 5. Předsednictva ÚRO a vlády projednaly požadavky odborů formulované podle asi 3000 rezolucí, které od března došly na ÚRO.

V Praze se ustavil přípravný výbor Sdružení čs. partyzánů a bojových složek domácího odboje.

29. 5. V Praze začalo plenární zasedání ÚV KSČ, na němž bylo hned první den rozhodnuto o vyloučení A. Novotného z ÚV a pozastavení členství v KSČ K. Bacílkovi, P. Davidovi, V. Širokému a J. Urválkovi.

Do Prahy přicestovala plánovací skupina ozbrojených sil Varšavské smlouvy připravit červnové velitelsko-štábní cvičení.

30. 5. Rada židovských náboženských obcí v čs. krajích zveřejnila prohlášení, kterým se přihlásila k ČSSR jako ke své vlasti a vyslovila požadavek na odstranění diskriminačních opatření.

31. 5. V Praze se konalo zasedání ÚV ČSL. Rozhodlo svolat na 18.–20. října sjezd.

Červen

- 1. 6.** Skončilo plenární zasedání ÚV KSČ, které projednalo federativní uspořádání státu a usneslo se svolat mimořádný XIV. sjezd na 9. září 1968. Ustavilo odbornou komisi pro řízení ekonomických otázek spjatých s novým státoprávním uspořádáním republiky; jejím předsedou byl jmenován prof. O. Šik a místopředsedou J. Marko. K nejdůležitějším personálním změnám patřil odchod B. Lomského, M. Vaculíka, R. Cvika, V. Škody, J. Bartušky, J. Kudrny, M. Mamuly, K. Mesteka, F. Havlíčka, J. Hájka, J. Sekery ad. ze stranických funkcí.

List *Figaro* upozornil na tiskovou kampaň NDR, kde se otevřeně psalo, že „socialistické země si nemohou dovolit nečinně přihlížet nepřátelské infiltraci na území jednoho z členů Varšavské smlouvy“.

- 3. 6.** Denní tisk zveřejnil usnesení ÚV KSČ ke státoprávnímu uspořádání.

V Bratislavě zasedala komise ÚV KSS pro přípravu federace.

Ukrajinská delegace, která se účastnila Dnů kultury a umění Ukrajiny, zakončila svůj pobyt na Slovensku.

- 4. 6.** Parlamentní delegace vedená J. Smrkovským odjela na pozvání do SSSR (4.–15. 6.).

V Praze se konalo VII. plenární zasedání ÚRO o programu ROH a postavení odborů v socialistickém podniku.

- 6. 6.** Senátor Robert F. Kennedy zemřel v Los Angeles na následky atentátu.

- 7. 6.** Čs. rozhlas přinesl zprávy z tiskové konference o cvičení vojsk Varšavské smlouvy (20.–30. 6.).

V Praze se konalo první zasedání vládního výboru pro přípravu ústavního zákona o federaci.

ČTK oznámila, že je zmocněna prohlásit, že Slovenská organizácia na ochranu ľudských práv nemá povolení k činnosti, a proto je nutno ji považovat za nelegální.

Byl zadržen příslušník StB podezřelý z vraždy faráře J. Toufara v souvislosti s tzv. „čihoštským zázrakem“ (leden 1950).

8. 6. V Čs. televizi vystoupil předseda vlády O. Černík. Promluvil o nápravě minulých chyb, novém státoprávním uspořádání republiky, dělnických radách a zárukách demokratizačního procesu.
10. 6. Čs. vládní delegace vedená místopředsedou vlády L. Štrougalem odletěla do Moskvy k jednání o hospodářské spolupráci (10.–12. 6.).
11. 6. PÚV KSČ jednalo o současné sociálně politické situaci v závodech a o činnosti komunistů v ROH.
12. 6. Byla zveřejněna vládní zpráva o aféře gen. J. Šejny.
13. 6. *Literární listy* informovaly o spontánně vznikajících výborech na obranu svobody tisku.
- 13.–15. 6. Uskutečnila se návštěva čs. vládní delegace v čele s A. Dubčekem a L. Svobodou v Maďarsku, při níž byla podepsána smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci.
14. 6. Článek akademika Konstantinova v moskevské *Pravdě* obvinil tajemníka ÚV KSČ Č. Císaře z revizionismu.
L. Brežněv a N. Podgornyj přijali čs. parlamentní delegaci na závěr jejího pobytu v SSSR.
15. 6. *Rudé právo* otisklo „Prohlášení hlavních politických organizací NF“, které se hlásilo k principům Akčního programu KSČ.
- 17.–18. 6. Uskutečnila se krátká návštěva čs. ministra zahraničí v Berlíně.

- 18. 6.** Praha poprvé po dlouhé době uctila památku čs. parašutistů, kteří provedli atentát na Heydricha. Prezident republiky jim udělil in memoriam vysoká státní vyznamenání.
- V souvislosti s vojenským cvičením Varšavské smlouvy přiletěl do Prahy maršál I. Jakubovskij.
- 18.–20. 6.** V Praze se sešlo 1200 delegátů odborových organizací. Jednali o novém programu ROH, o němž měl rozhodnout VII. všeodborový sjezd v první čtvrtině roku 1969.
- 19. 6.** V Praze se konal celostátní aktiv LM, na němž promluvil A. Dubček. Shromáždění přijalo rezoluci o podpoře nového vedení KSČ. Zároveň odtud vyšel i dopis „sovětské veřejnosti“, který byl v následujících dnech zneužit k rozsáhlé kampani proti ČSSR.
- 19.–20. 6.** Zasedal ÚV MSDS. V přijatém komuniké vyslovil podporu a solidaritu československému vedení.
- 20. 6.** ÚV KSS rozhodl o svolání mimořádného sjezdu KSS na říjen 1968 a dal pokyn k zahájení disciplinárního řízení s V. Širokým, K. Bacílkem, P. Davidem aj.
- 20.–30. 6.** V ČSSR a Polsku proběhlo společné velitelsko-štábní cvičení ozbrojených sil Varšavské smlouvy pod velením maršála Jakubovského. Kromě sovětských, maďarských a polských jednotek se ho účastnili také bulharští a rumunští pozorovatelé. Průtahy s odchodem zahraničních jednotek, které se zúčastnily cvičení, trvaly až do srpna.
- 21. 6.** V Praze se konal mimořádný sjezd SČSN.
- V Bratislavě se setkal rakouský ministr zahraničí K. Waldheim s J. Hájkem. Bylo to po více než třiceti letech první setkání ministrů vlád obou států.
- 23. 6.** E. Goldstücker uveřejnil v *Rudém právu* anonymní dopis, který mu spílal v duchu antisemitismu, vyhrožoval milicemi a dovolával se předlednových poměrů.

- 24. 6.** Čs. sdělovací prostředky informovaly o článku maršála Jakubovského v *Krasnoj zvezdě* „Přátelství zrozené v boji“. Autor v něm zdůrazňoval, že „pokřik buržoazní propagandy“ v souvislosti s velitelsko-štábním cvičením má za cíl vnést třenicice mezi bratrské země.
- 25. 6.** NS přijalo zákon o soudních rehabilitacích.
- 26. 6.** Novým zněním tiskového zákona byla zrušena cenzura.
Na mítinku v NHKG v Ostravě vystoupil J. Hanzelka s ostrou kritikou A. Indry a D. Koldera.
Na filozofické fakultě UK se sešli historikové novějších dějin k rozpravě o výhledech historické vědy a historické obce.
- 27. 6.** *Literární listy*, *Práce*, *Zemědělské noviny* a *Mladá fronta* zveřejnily výzvu „Dva tisíce slov“, kterou koncipoval L. Vaculík a podepsali významní představitelé veřejného života. Výzva nabádala k rozvoji lidového hnutí, které by podepřelo demokratizační proces v zemi. Ještě týž den k ní zaujalo PÚV KSČ odmítavý postoj. A. Dubček promluvil v Čs. televizi. J. Kádár odletěl na krátkou návštěvu do Moskvy.
Plenární zasedání SNR (27.–28. 6.) zvolilo za předsedu O. Klokoče, schválilo Akční program SNR a přijalo zákon o Matici slovenské.
V Bratislavě se ustavilo Ústředí novinářů ČSSR, jehož předsedou se stal Vl. Kašpar (předseda Svazu českých novinářů).
- 27.–28. 6.** V Bonnu se konala německo-československá konference o aktuálních otázkách národního hospodářství. Čs. delegaci vedl ředitel Ústavu mezinárodní politiky a ekonomiky A. Šnejdár.
- 28. 6.** Denní tisk informoval o tom, že PÚV KSČ odsoudilo manifest „Dva tisíce slov“ jako výzvu, která se „obrací

proti novému vedení strany“. Stejně stanovisko zaujalo i PÚV KSS, vláda a NF.

A. Indra rozeslal na KV a OV KSČ dálnopisy s doporučením uplatnit mocenské prostředky proti těm, kdo by se chtěli k výzvě „Dva tisíce slov“ připojit.

Maršál I. Jakubovskij jednal v Bratislavě s V. Biřakem a O. Klokočem.

V Praze se ustavil Kruh nezávislých architektů v rámci Svazu architektů ČSSR. Účastníci shromáždění vyjádřili souhlas s manifestem „Dva tisíce slov“.

- 28.–30. 6. Konaly se mimořádné obvodní a okresní konference KSČ a KSS.
29. 6. Ostravská *Nová svoboda* přetiskla výzvu „Dva tisíce slov“.
30. 6. Ministerstvo národní obrany oznámilo, že skončilo cvičení vojsk Varšavské smlouvy a zúčastněné jednotky zahájily přesun z ČSSR.

Ministr J. Hájek odletěl do Moskvy k podpisu smlouvy o nerozšiřování jaderných zbraní.

Na Děvině vyvrcholil Festival družby čs. a sovětské mládeže za účasti 800 komsomolců.

Červenec

1. 7. Ministr zahraničních věcí dr. J. Hájek odcestoval na oficiální návštěvu do Rumunska.
- 1.–11. 7. V ČSSR byla na pracovní návštěvě delegace Vlastenecké lidové fronty Maďarska.
2. 7. ÚV KSS zaujal kritické stanovisko k dokumentu „Dva tisíce slov“.

Za účasti maršála Jakubovského, vojenských činitelů, L. Svobody, A. Dubčeka, J. Smrkovského a O. Černíka bylo v Milovicích provedeno hodnocení vojenského cvičení.

- LM z okresu Vsetín uskutečnily i přes zákaz vedoucího tajemníka OV KSČ polní cvičení mezi Hutiskem a Soláněm.
- 2.-3. 7. V Praze se uskutečnilo setkání představitelů maďarských a československých odborů.
- 2.-6. 7. Na oficiální návštěvě byla v ČSSR rumunská vládní delegace vedená místopředsedou rady ministrů RSR G. Radulescem.
3. 7. L. Brežněv pronesl na shromáždění sovětsko-maďarského přátelství v Moskvě projev, v němž mj. zdůraznil: „... nám nemohou být a nikdy nebudou lhostejné osudy výstavby socialismu v jiných zemích.“
4. 7. Čs. ministr zahraničí se vrátil z Rumunska.
Čs. vláda jednala o návrhu zásad zákona o sdružovacím a shromažďovacím právu.
- 4.-5. 7. Konference KSS v Bratislavě navrhla svolat mimořádný sjezd KSS už 29. 8. 1968 místo v říjnu. G. Husák se vyslovil pro příchod nových „nezaťažených lidí do vedenia“.
5. 7. *Rudé právo* otisklo článek J. Smrkovského „Jeden tisíc slov“, v němž autor označil stanovisko výzvy „Dva tisíce slov“ za politický romantismus.
- 5.-7. 7. Konaly se mimořádné krajské konference KSČ. Zabývaly se přípravou sjezdu a volbou delegátů.
- 6.-7. 7. Krajská konference KSČ ve Frýdku-Místku odmítla delegovat na XIV. sjezd tajemníka ÚV KSČ D. Koldera.
7. 7. PÚV KSČ obdrželo kritický dopis z Moskvy a vzápětí i z Varšavy, Berlína, Sofie a Budapešti. S výjimkou Maďarska se v těchto metropolích stupňovala tisková kampaň proti ČSSR.
Moskevská *Pravda* reagovala na dopis čs. milicionářů (19. 6.) ujištěním, že sovětský lid pochopil volání čs. dělnické třídy o pomoc.

8. 7. L. Brežněv promluvil k absolventům vojenské akademie o vážnosti situace a nutnosti být připraveni.
V Praze se sešlo mimořádné zasedání ÚV KSČ, aby projednalo obsah dopisů zaslaných předsednictvu ústředními výbory sovětské, německé, maďarské, bulharské a polské KS.
- V Krnově proběhla schůze představitelů obcí a měst Severomoravského kraje, kterou svolala Společnost pro Moravu a Slezsko a Přípravný výbor pro Slezsko k otázkám federace. KNV vydal pokyn, aby se národní výbory tohoto jednání neúčastnily.
- 8.–10. 7. Čs. ministr zahraničí vykonal oficiální návštěvu Bulharska.
9. 7. V Bratislavě byla provedena první transplantace lidského srdce v Československu. Transplantované srdce pracovalo po operaci více než 5 hodin.
- 9.–11. 7. V Nitře se konala celostátní konference družstevních rolníků – delegátů VII. sjezdu JZD. Ustavila národní výbory Svazu družstevních rolníků.
V Bratislavě proběhla za účasti O. Černíka celarmádní konference KSČ.
10. 7. NS zvolilo ČNR, jejímž předsedou se stal dr. Č. Císař. Sovětská *Literaturnaja gazeta* odsoudila „Dva tisíce slov“ jako platformu kontrarevoluce.
11. 7. ČTK zveřejnila komuniké o skončení cvičení vojsk Varšavské smlouvy a jejich odchodu podle grafikonu řízeného maršálem Jakubovským. Moskevská *Pravda* označila „Dva tisíce slov“ za útok proti socialistickým základům Československa.
V Praze se sešla ustavující schůze komise pro přípravné práce na nové ústavě.
12. 7. Ministr národní obrany prohlásil v interview pro *Rudé právo*, že zprávy o přísunu dalších vojsk do ČSSR jsou nepravdivé, a pokud jde o odchod jednotek, že se

nejedná o průtahy, ale zanedbatelná zdržení z technických důvodů.

ÚV KSČ přijal rozhodnutí neúčastnit se schůzky pěti socialistických zemí a navrhnout „bratrským stranám“ dvoustranné jednání.

U obce Mýtina na Sokolovsku bylo v silničním příkopu nalezeno pět batohů s americkými zbraněmi. Tento evidentní podvrh se stal předmětem rozsáhlé protičeskoslovenské kampaně, zvl. v NDR a Bulharsku.

Ministerstvo zahraničních věcí oznámilo přípravu spojeneckých smluv ČSSR s Jugoslávií a Rumunskem.

- 13. 7.** Bělehradská televize kvalifikovala průtahy s odchodem cvičících vojsk z ČSSR jako sovětský nátlak na nové vedení KSČ.

Ministerstvo zahraničí dementovalo kolující pověsti o jeho ochotě k jednání s představiteli sudetoněmeckého hnutí.

- 14. 7.** J. B. Tito poskytl káhirskému listu *Al-Ahram* interview, v němž mj. řekl, že socialismus v Československu není podle něho ohrožen.

Skončila mimořádná konference KSČ Středočeského kraje, kterou se také skončily volby delegátů na mimořádný sjezd KSČ.

- 14.–15. 7.** Ve Varšavě se sešli představitelé pěti komunistických stran. Jejich dopis zasláný do Prahy obsahoval ultimativní požadavky a zdůraznil, že obrana socialismu v ČSSR je společnou věcí sousedních zemí.

- 15. 7.** Bylo zveřejněno komuniké z varšavské schůzky „pěti“.

Generál Prchlík se na tiskové konferenci v Praze vyslovil pro revizi Varšavské smlouvy.

Delegace italské a francouzské KS odjela do Moskvy k jednání o vývoji v ČSSR.

ÚV KS Velké Británie a maršál Tito vyjádřili pochybnosti o pověstech, že SSSR chce zasáhnout do čs. vývoje silou.

16. 7. V projevu k rumunským dělníkům prohlásil N. Ceaușescu, že nesdílí obavy ostatních socialistických zemí o osud Československa.

Východočeská *Pochodeň* oznámila, že do její redakce přicházejí dopisy a rezoluce podporující „Dva tisíce slov“.

17. 7. Po návratu Waldecka Rocheta z Moskvy navrhl ÚV FKS svolat urychleně schůzku evropských dělnických a komunistických stran k situaci v Československu. Tajemník ÚV KS Rakouska F. Fürnberg a šéfredaktor *Volksstimme* F. West vyhlásili po dvou denním pobytu v Praze, že povinností mezinárodního komunistického hnutí je podpořit KSČ. Také vedení italské KS vydalo po návratu své delegace z Moskvy rezoluci na podporu demokratického vývoje v ČSSR.

Orgán ÚV SED *Neues Deutschland* uveřejnil článek zpochybňující obrodny proces v Československu jako akci západoněmecké špionážní služby. Nejvyšší soud v Praze zrušil rozsudek nad R. Barákem.

Do Prahy přijela skupina vyšších důstojníků KGB.

18. 7. *Rudé právo* uveřejnilo ve svém zvláštním vydání Dopis pěti komunistických stran a Stanovisko ÚV KSČ. Oba dokumenty projednalo předsednictvo NS. V přijatém usnesení zdůraznilo, že „řešení vnitřních problémů je nezadatelným právem každé země a jejího lidu“. Na podporu tohoto stanoviska se po celé zemi konala občanská shromáždění.

ÚV KSS jednal o politické situaci. Přijal rozhodnutí svolat na 26. 8. mimořádný sjezd KSS. Polský představitel J. Cyrankiewicz mluvil v Nové Huti o nebez-

pečí kontrarevoluce a doslova prohlásil: „Nemůžeme připustit změnu ve vztazích sil v Evropě.“

- 19. 7.** ÚV KSČ projednával varšavský dopis. Přijatý text odpovědi připouštěl dílčí extrém, ale trval na programu demokratizace, samosprávy, společovacím a shromažďovacím právu. V zemích Varšavské smlouvy nebyl zveřejněn. Čs. tisk přinesl plné znění „varšavského dopisu“ i stanoviska ÚV KSČ, ÚV NF, vlády ČSSR, ROH a organizací mládeže.

Do Prahy přijel představitel FKS Waldeck Rochet. Moskevská *Pravda* využila podvrženého nálezu zbraní na Sokolovsku k propagandě o nebezpečí „imperialistického uchvácení Československa“.

Z ČSSR odcestoval vrchní velitel ozbrojených sil Varšavské smlouvy maršál Jakubovskij.

- 20. 7.** Politbyro ÚV KSSS vyzvalo ÚV KSČ k dvoustrannému jednání.

Maršál Grečko narychlo ukončil návštěvu Alžíru a vrátil se do Moskvy. Došlo patrně k prvnímu kolektivnímu rozhodnutí o vyhlášení vojenské povinnosti.

Vicekancléř a ministr zahraničí NSR W. Brandt požádal o odklad vojenského cvičení Bundeswehru.

ÚV KSČ znovu potvrdil před nastávajícím jednáním s Moskvou svou důvěru A. Dubčekovi a věrnost zásadám Akčního programu.

- 21. 7.** Francouzská KS odvolala svůj návrh ze 17. 7. na schůzku evropských stran o Československu. Také generální tajemník italské KS L. Longo potvrdil tiskové agentuře ANSA, že návrh FKS na svolání mezinárodní schůzky zatím nelze uskutečnit a vyjádřil přesvědčení o reálnosti dvoustranných jednání KSČ a signatářů varšavského dopisu.

ÚV KSČ odmítl návrh Moskvy, aby se dvoustranné jednání konalo na sovětském území.

Ministerstvo vnitra dementovalo zprávy bulharského tisku o odhalení tajných skladů zbraní v ČSSR. O sokolovském nálezu vyslovilo podezření z provokace.

22. 7. Mezi ÚV KSČ a ÚV KSSS došlo k dohodě o nastávající schůzce.

Podle pozdější zprávy Tiskové agentury Jugoslávie předal toho dne Sovětský svaz vládě ČSSR nótu, v které reagoval na zprávy o nálezech zbraní a žádal proto o umístění spojeneckých vojsk na československém území.

23. 7. Sovětský tisk ostře napadl gen. Prchlíka za jeho výhrady k doktríně Varšavské smlouvy. Zároveň zveřejnil zprávu ministerstva obrany o zahájení velkých manévřů v západní části SSSR, které měly trvat do 10. srpna.

Velitel PS generálmajor K. Peprný vydal prohlášení, že ČSSR má dost vlastních sil k zajištění západní hranice.

Pod vedením V. Biřaka zasedala v Bratislavě politická komise ÚV KSS pro přípravu mimořádného sjezdu.

24. 7. Politická komise ÚV KSČ jednala o přípravě mimořádného XIV. sjezdu.

Dalším zpomalením odsunu jednotek, jež se zúčastnily tzv. štábního cvičení, dosáhlo sovětské velení toho, že byly rozmístěny po celém území republiky.

25. 7. V Praze zasedala Vojenská rada MNO.

Branný a bezpečnostní výbor NS dal na pořad jednání otázku bezpečnostní a branné situace republiky.

PÚV KSČ zrušilo VII. státněadministrativní oddělení, které řídil gen. V. Prchlík, a oznámilo jeho návrat z aparátu ÚV KSČ do armády.

Začala podpisová akce „Poselství občanů“, která potvrdila mandát čs. delegace před jednáním v Čierné nad Tisou.

V pěti socialistických zemích vyvrcholila tisková kampaň proti Československu.

Inturist odvolal všechny kolektivní zájezdy sovětských občanů do ČSSR, plánované na měsíc srpen.

27. 7. *Rudé právo* přineslo článek „Myslíme na vás! Myslete na nás!“, který vyjadřoval podporu Dubčekovu vedení, ale zároveň je zavazoval k věrnosti nastoupenému kursu.

Předsednictvo SNR projednávalo stav prací na přípravě federativního uspořádání.

Bulharské orgány odmítly vstup mnoha čs. delegátů na Festival mládeže v Sofii.

28. 7. ČTK vydala oficiální prohlášení, že výroky gen. V. Prchlíka na tiskové konferenci 15. 7. nemají oficiální charakter.

Maďarský ministr národní obrany odvolal důstojníky užšího štábu z dovolené.

Čs. delegace odletěla na místo schůzky s představiteli SSSR.

PÚV KSS a SNR odsoudily výzvu redakce *Smeny* dát sirénami signál ke generální stávce na podporu PÚV KSČ při nadcházejícím jednání se sovětskou delegací.

29. 7. V Čierné nad Tisou byly zahájeny dvoustranné porady delegací ÚV KSČ a ÚV KSSS (29. 7.–1. 8.), na nichž sovětská strana znovu přednesla ultimativní požadavky „varšavského dopisu“ a prohlásila, že nevydá Československo ani Severoatlantickému paktu, ani pravicovým silám.

Probíhající manévry sovětské armády byly rozšířeny ze západní oblasti SSSR také na území Polska a NDR.

Čs. ministerstvo vnitra rozeslalo všem redakcím seznam utajovaných skutečností, o nichž se nesmělo psát.

- 30. 7.** Uprostřed jednání v Čierné nad Tisou otiskla moskevská *Pravda* dopis 99 zaměstnanců pražských automobilových závodů Praga adresovaný „sovětskému lidu“, který vyjadřoval nesouhlas s reformním hnutím, věrnost Sovětskému svazu a odsuzoval rezoluce požadující odchod jednotek Varšavské smlouvy po skončeném cvičení.
- 31. 7.** V poledních hodinách skončila schůzka v Čierné nad Tisou. A. Dubček měl ještě rozhovor s L. Brežněvem mezi čtyřma očima.

Britský filosof B. Russell vyzval levici celého světa k podpisu výzvy žádající vládu SSSR, aby veřejně prohlásila, že „nemá v úmyslu proti Československu použít vojenské síly“.

Orgán rumunské KS *Scinteia* napsal, že RKS a pracující lid sledují změny v ČSSR se sympatiemi jako přínos věci socialismu.

Během července vyslovilo podporu demokratizačnímu vývoji v ČSSR 19 západních komunistických stran. Jen tři se vyjádřily záporně: KS NSR, Západního Berlína a Řecka.

S r p e n

- 1. 8.** Krátce po půlnoci z 31. 7. na 1. 8. dostali šéfredaktoři čs. novin a časopisů pokyn, aby ustali v polemikách s názory sousedních zemí. Košické televizní studio vysílalo projev prezidenta republiky.

V Praze se konala manifestace, jejíž účastníci se dožadovali pravdy o rozhovorech v Čierné nad Tisou. J. Smrkovský se pokusil uklidnit veřejné mínění tvrzením, že jsme u sovětské delegace „nalezli pochopení“.

- 2. 8.** V denním tisku bylo publikováno komuniké o jednání v Čierné nad Tisou.
V Čs. televizi promluvil A. Dubček.
- 3. 8.** V Bratislavě se konala schůzka čs. stranické delegace s představiteli pěti komunistických stran. Při té příležitosti předali V. Biřak, A. Indra, A. Kapek, D. Kolder a O. Švestka L. Brežněvovi tzv. „zvací dopis“ s žádostí o pomoc „všemi prostředky“.
Za účasti O. Černíka se v Bratislavě sešlo Ústředí novinářů ČSSR.
J. Smrkovský promluvil na mítinku před bratislavskou radnicí.
Podle mluvčího ministerstva národní obrany opustily naše území poslední jednotky sovětské armády.
Rozvinula se masová podpisová akce na základě textu „Poselství občanů ÚV KSČ“, který vyšel 26. 7. v *Literárních listech*.
- 4. 8.** Všechny čs. tisk přinesl text „Prohlášení komunistických a dělnických stran socialistických zemí“ zúčastněných na jednání v Bratislavě, které zdůraznilo, že ochrana socialismu je internacionální povinností všech socialistických zemí.
Před odjezdem své delegace řekl J. Kádár A. Dubčekovi: „Přeji Vám, aby to u vás dopadlo lépe než u nás v Maďarsku.“
Začaly celonárodní sbírky „Lidový zlatý poklad“ a „Fond republiky“.
- 5. 8.** V Bratislavě se konalo rozšířené zasedání ÚV KSS, na němž referoval V. Biřak o bratislavském jednání s představiteli pěti KS.
Na místo dosavadního náčelníka štábu Spojeneckého velení vojsk Varšavské slouvy v ČSSR gen. Kazakova byl náhle jmenován gen. Štěmenko, účastník maďarských událostí r. 1956.

- 6. 8.** PÚV KSČ projednalo výsledky rozhovorů v Čierné nad Tisou a vyslovalo poděkování čs. občanům za projevenou důvěru. Věnovalo se přípravě sjezdu a návrhu stanov.
- 7. 8.** Sekretariát ÚV KSČ pokračoval v jednání o přípravě mimořádného sjezdu.
Sdělovací prostředky oznámily, že fond republiky dosáhl 32,5 miliónu korun.
- 7.–13. 8.** V Praze se konal VI. mezinárodní sjezd slavistů.
- 8. 8.** První náměstek ministra zahraničí a člen předsednictva ÚV KSSS V. Kuzněcov navštívil prezidenta L. Svobodu.
Vláda jednala o návrhu nového tiskového zákona. Na 90 kulturních pracovníků podepsalo dopis A. Dubčekovi, v němž protestovali proti odvolání gen. V. Prchlíka.
OV KSČ v Olomouci přijal rezignaci vedoucího tajemníka M. Čapky, který se ztotožnil s varšavským dopisem pěti zemí.
V Bratislavě byla zveřejněna zpráva, že se na Slovensku obnoví Společnost přátel Jugoslávie.
- 9. 8.** Praha bouřlivě přivítala J. B. Tita, který přijel do Československa na státní návštěvu.
- 10. 8.** V Praze se konala tisková konference s J. B. Titem. Ožily reminiscence na Malou Dohodu.
Byl zveřejněn návrh stanov KSČ.
Na území Polska, NDR a Západní Ukrajiny začalo další cvičení vojsk Varšavské smlouvy.
- 11. 8.** Jugoslávská stranická a státní delegace ukončila návštěvu Československa.
Tiskové agentury přinesly zprávy o cvičení vojsk Varšavské smlouvy.
Rudé právo otisklo obsáhlý článek o hospodářských vztazích Československa s NDR.

- Prezident L. Svoboda se zúčastnil mírové manifestace v Martině k výročí Matice slovenské.
- 12. 8.** Prohlášení generálního tajemníka OSN U Thanta, že navštíví Prahu, mělo celosvětový ohlas.
V Karlových Varech se uskutečnilo setkání A. Dubčeka s W. Ulbrichtem.
TASS oznámila skončení manévrů v západních oblastech SSSR.
- 12.–15. 8.** V Jaltě došlo ke schůzce J. Kádára s L. Brežněvem, A. Kosyginem a N. Podgorným o postupu vůči ČSSR. Sovětští představitelé vyzvali J. Kádára, aby ještě jednou promluvil s A. Dubčekem.
- 13. 8.** PŮV KSČ jednalo o přípravě mimořádného sjezdu a federalizaci ČSSR. Ve snaze vyhovět požadavkům z Čierné a Bratislavy odsoudilo některé výstřelky při spontánních diskusích v pražských ulicích a vyhradilo pro ně Letenskou pláň.
Do Drážďan přiletěl ministr obrany SSSR maršál A. Grečko spolu s náčelníkem Hlavní politické správy sovětské armády gen. A. Jepišovem.
Velvyslanec S. Červoněnko předal A. Dubčekovi memorandum ÚV KSSS upozorňující na protisovětský a protisocialistický tón československého tisku.
- 14. 8.** PŮV NF jednalo o zásadách federativního uspořádání a přípravách na ustavení prozatímního ÚV České národní fronty.
J. Lenárt přijal v sekretariátu ÚV KSČ sovětského redaktora *Otázek míru a socialismu* Zarodova a člena ÚV KSSS Rumjanceva. Jednání byli přítomni také P. Auersperg a P. Naumov.
- 15. 8.** Do Prahy přijela stranická a vládní delegace RSR vedená N. Ceaușescem.
Čs. vláda schválila návrh zásad federativního uspořádání republiky.

V jižní části NDR došlo k uzavření prostorů pro soustředění vojsk a jednotkám byly vydány nedotknutelné dávky potravin.

- 15.–17. 8.** V Moskvě zasedalo politbyro ÚV KSSS, které definitivně rozhodlo o datu invaze do ČSSR.
- 16. 8.** V ranních hodinách se rozšířila zpráva o vojenském cvičení v Maďarsku za účasti sovětských vojsk.
- V Praze byla podepsána Smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci mezi ČSSR a Rumunskem.
- Na velitelské poradě v jižním Polsku konstatovali maršálové Grečko a Jakubovskij, že příprava k vojenskému napadení Československa je skončena. Velitelem intervenčních vojsk byl jmenován náměstek ministra obrany genplk. I. Pavlovskij.
- Zdvihla se nová vlna tiskové kampaně proti Československu.
- 16.–18. 8.** Mezi těmito dny se A. Indra, D. Kolder, O. Pavlovský, O. Švestka, aj. sešli k důvěrné poradě na Orlíku. Velvyslanec S. Červoněnko předal do Moskvy zprávu o jejich plánech na uchopení moci.
- 17. 8.** OSN potvrdila, že generální tajemník U Thant navštíví Československo.
- Rumunská stranická a vládní delegace odletěla z Prahy.
- Západní tisk uveřejnil prohlášení ministra zahraničí USA D. Ruska, které odmítalo dohady, že by Washington jakkoli varoval Moskvu před zásahem proti Pražskému jaru.
- L. Brežněv psal A. Dubčekovi. (Dopis byl doručen 19. 8.)
- Do Hrzánského paláce byla svolána porada vedení KSČ s novináři o společné strategii pro období do XIV. sjezdu. F. Kriegel zde charakterizoval situaci slovy: „Damoklův meč nad námi visí na tak tenké niti, že si to nedovedeme představit.“

Svobodné slovo otisklo článek pplk. K. Kroupy, který charakterizoval Varšavskou smlouvu jako obranný systém proti vnějšímu nepříteli, nikoli proti vnitřním „kontrarevolučním silám“.

V Komárně se A. Dubček sešel s J. Kádárem.

18. 8. L. Brežněv narychlo svolal do Moskvy představitele varšavské „pětky“, aby jim sdělil rozhodnutí politbyra o datu vojenské akce proti Československu a seznámil je s informací S. Červoněnka o vstřícných záměrech A. Indry a jeho společníků.

Z dovolené v Bulharsku se náhle vrátil náměstek ministra vnitra pro řízení StB V. Šalgovič.

Moskevská *Pravda* psala o narůstajícím tlaku „podvratných sil“ v ČSSR.

19. 8. SSSR si vyměnil s USA nóty o platnosti dohod v Jaltě a Postupimi. USA jejich platnost potvrdily s podmínkou, že v případě vojenských akcí v sovětském bloku nebudou uvedeny do pohybu strategické zbraně, a že bude zaručena bezpečnost jejich státních příslušníků.

V Praze byla náhle rozšířena zpráva, že se 21. srpna uskuteční ve Středočeském a Západočeském kraji vojenské cvičení ČSLA za účasti pozorovatelů Varšavské smlouvy.

V. Šalgovič svolal v Praze důvěrnou poradou vybraných pracovníků StB.

Večer byl A. Dubčekovi doručen Brežněvův dopis, v němž se čs. vedení vytykalo neplnění dohod z Čierné a Bratislavy. Dopis neobsahoval ani náznak o eventualitě vojenského zásahu.

20. 8. V deníku italské KS *l'Unità* vyšel článek G. Boffa, který na faktech dokazoval, že v ČSSR nehrozí kontrarevoluce, neboť od ledna nedošlo v zemi k žádnému incidentu, který by tomu nasvědčoval.

(20. 8.) ČTK oznámila, že byl z Československa vypovězen zpravodaj *New York Times* H. Kamm. Americký novinář nebyl vázán instrukcí čs. ministerstva vnitra o zatajovaných skutečnostech a zveřejnil, jak O. Švestka postupně vyměňuje své zástupce v redakci Rudého práva osobami konzervativní a prosovětské orientace.

G. Husák vystoupil na veřejném shromáždění v Žiaru nad Hronom. Kritizoval pomalý postup demokratizace na Slovensku a prohlásil, že „nový proud představený u nás soudruhům Dubčekem je tak silný v českém i slovenském národě, že není takové síly, aby mu kdokoli dveře přivíral“.

Od 14.00 zasedalo PÚV KSČ svolané původně na 10. hodinu dopoledne.

Čs. rozhlas v Praze navštívila skupina belgických novinářů, kteří přinesli informace o velkém pohybu vojsk v blízkosti čs. hranic.

V 16.00 se konala u náměstka ministra vnitra Šalgoviče důvěrná porada za účasti vyšších důstojníků KGB.

Po 19.00 požádal ve Washingtonu velvyslanec Dobrynin o přijetí u prezidenta Johnsona. Ve 20.00 byl přijat a informoval prezidenta USA o nadcházejícím vstupu vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR.

Kolem 22.00 přistála na ruzyňském letišti dvě sovětská letadla s početnou skupinou civilistů.

Ve 22.25 začaly agentury vysílat alarmující zprávy o vojenských přesunech na jihu NDR.

Kolem 23.00 překročila vojska pěti států Varšavské smlouvy čs. hranice.

Velvyslanec S. Červoněnko přijel k prezidentu republiky a oznámil mu vojenský vpád.

Ve 23.40 sdělil předseda vlády O. Černík PÚV KSČ, že právě obdržel zprávu o vojenské intervenci. Kolem půlnoci přijel do budovy ÚV KSČ prezident republiky, po krátkém jednání se vrátil na Hrad.

V nočních hodinách informoval tajemník ÚV KSS M. Hruškovič PÚV KSS o vstupu vojsk jako o aktu pomoci, k němuž údajně dal souhlas prezident republiky. Žádal k tomu od každého člena předsednictva osobní vyjádření. Jeho interpretaci se první vzepřel A. Ťažký. V ranních hodinách po zveřejnění stanoviska PÚV KSČ vydalo slovenské předsednictvo i své poněkud nevýrazné prohlášení.

21. 8.

V 00.20 zaznamenala čs. vojenská velitelství rozkaz gen. Dzúra o nepoužití zbraní a o materiálové pomoci spojeneckým vojskům.

V 00.45 vydal M. Dzúr druhý rozkaz zakazující vzlet všech letounů a ukládající „zabezpečit přistání sovětských letounů na letištích Brno a Ruzyně“.

Kolem 1.00 vyzval Čs. rozhlas posluchače, aby čekali u přijímačů na důležitou zprávu.

Krátce po 1.00 odhlasovalo PÚV KSČ většinou hlasů proti čtyřem (Biřak, Kolder, Rigo, Švestka) text provolání „Všemu lidu Československé socialistické republiky“.

Od 1.30 byl až do 2.00 vyslán v Čs. rozhlase text prohlášení ÚV KSČ. Na zásah ředitele Ústřední správy spojů K. Hoffmanna byl vypojen vysílač na středních vlnách.

Ve 2.00 začala přistávat v Ruzyni v minutových intervalech sovětská vojenská letadla s vojáky a těžkou technikou.

Kolem 3.00 zatkli sovětští výsadkáři v Předsednictvu vlády O. Černíka.

Mezi 4.00 a 5.00 bylo internováno Dubčekovo vedení.

(21. 8.) Ve 4.30 zahájil Čs. rozhlas normální provoz. Od časného rána vysílala okupantská stanice Vltava prohlášení TASS k obsazení Československa a text blíže neurčené skupiny čs. činitelů, kteří údajně požádali SSSR a další socialistické země o pomoc.

Krátce před 7.00 zahájila mimořádné vysílání Čs. televize.

Kolem 7.00 se objevily tanky v blízkosti Čs. rozhlasu. Došlo k prvním srážkám a prvním obětem. Zveřejněna výzva OV KSČ v Praze 2 ke svolání mimořádného sjezdu KSČ.

V 8.15 přenášel Čs. rozhlas projev prezidenta republiky.

Před 9.00 byla obsazena budova rozhlasu. V celé zemi se zdvihla spontánní vlna odporu.

V Ostravě táhl třítisícový průvod od budovy KV KSČ k nové radnici.

V Bratislavě permanentně zasedalo PÚV KSS. V dopoledních hodinách přizvalo k jednání G. Husáka, který se ráno vrátil ze Žiaru nad Hronom. O situaci v předsednictvu svědčí to, že k velkému shromáždění mládeže před budovou ÚV KSS musel promluvit G. Husák, který nebyl členem ÚV.

V 10.07 zahájilo jednání o situaci předsednictvo NS.

Kolem poledne obsadila sovětská vojska televizní vysílač Cukrák u Prahy.

V 11.55 hlásila Plzeň střelbu, 1 mrtvého a 2 raněné.

Ve 12.00 dostala Hlavní správa VB hlášení o 4 zastřelených občanech u vinohradské budovy rozhlasu.

Ve 12.45 hlásila Banská Bystrica, že v časných ranních hodinách byl postřelen příslušník VB, který odmítl vydat maďarským vojákům zbraň.

Ve 13.30 byli hlášení další 4 zranění na tř. W. Piecka v Praze.

(21. 8.) Ve 14.10 došlo k incidentu na Palackého mostě v Praze, když sovětští vojáci chtěli odzbrojit hlídku VB. Ve 14.30 informovala SVB Hradec Králové, že z Pardubic jde tisícový dav ke Kunětické hoře, kde jsou rozmístěny polské jednotky.

Krátce po 14.00 byli českoslovenští představitelé A. Dubček, J. Smrkovský, F. Kriegel a J. Špaček přepraveni do internace mimo území ČSSR.

Ve 14.30 začalo 26. mimořádné zasedání pléna NS. Ve stejné době se sešla čs. vláda, která za řízení B. Machačové podala protest intervenujícím státům proti vstupu jejich vojsk na čs. území.

Vojenskou okupaci ČSSR odsoudily KS Itálie, Francie, Rumunsko, Jugoslávie aj. Učinil tak i gen. tajemník OSN U Thant, který v odpoledních hodinách odvolal svou návštěvu Československa. Šest zemí požádalo o svolání Rady bezpečnosti OSN.

V 19.00 hlásila VB, že Celetnou ulicí jde velký průvod směrem na Staroměstské náměstí. V čele nesli mladí lidé zkrvavenou státní vlajku.

Od 20.00 do 5.00 byl v Bratislavě vyhlášen zákaz vycházení.

V Praze se večer sešlo v budově VŠE shromáždění sjezdových delegátů, které podpořilo návrh na svolání mimořádného sjezdu KSČ.

Ve 22.00 hlásí SVB Plzeň, že v Rokycanech a v Karlových Varech byl stržen pomník rudoarmejce.

Ve 22.35 pronesl prezident republiky druhý projev k situaci.

Těsně před půlnocí byla předána Čs. rozhlasu výzva vojenského velitele okupačních vojsk v Praze gen. I. Velička k občanům o zákazu vycházení mezi 22.00 a 5.00 hod.

Od večera zasedalo v hotelu Praha asi 50 členů ÚV KSČ. Jednání vedl J. Piller. V doprovodu sovětských vojáků se později dostavili přímo ze sovětského velvyslanectví také D. Kolder, A. Indra, O. Švestka, V. Biřak, F. Barbírek a E. Rigo. Na závěr vydali komuniké s výzvou ke spolupráci se sovětskou armádou.

22. 8. Kolem 2.00 odročila Rada bezpečnosti první schůzi o Československu.

Po 8.00 vnikla skupina sovětských vojáků do budovy prezidia ČSAV.

Kolem 9.00 zahájila vysílání Čs. televize.

V 9.00–10.52 pokračovala 26. mimořádná plenární schůze NS. Projednala a schválila dopis parlamentům pěti států, které se zúčastnily intervence.

V 9.30 hlásilo východní Slovensko, že v Michalovcích je 6 mrtvých, další 3 v okolí Košic a je evidováno 35 těžce a 26 lehce raněných.

Kolem 10.00 se na sovětském velvyslanectví sešla skupina politiků, kteří se měli stát členy kolaborantské „dělnicko-rolnické vlády“.

V 10.30 oznámil Čs. rozhlas, že náměstek ministra vnitra V. Šalgovič se spojil s okupanty a vydává příkazy k zatýkání.

Podle hlášení Hlavní správy SVB byli českoslovenští ústavní činitelé deportováni do SSSR. SVB a StB Hradec Králové, Ústí nad Labem a České Budějovice oznámily, že podporují Dubčekovo vedení a odmítají plnit příkazy V. Šalgoviče.

V 11.18 byl v Praze – Vysočanech zahájen XIV. mimořádný sjezd KSČ. Na prvním zasedání, které skončilo ve 21.15, byl zvolen ÚV, přijato úvodní politické prohlášení, výzva ke komunistickým a dělnickým stranám celého světa, dopis A. Dubčekovi a prohlášení

(22. 8.) k slovenskému národu. Vzhledem k mimořádné situaci se sjezd prohlásil za permanentní.

Ve 12.00 byla v Praze a dalších městech zahájena jednohodinová stávka proti okupaci.

Ve 12.07 bylo v Košicích vyhlášeno stanné právo.

Ve 13.00 vyklidili sovětsí vojáci budovu prezidia ČSAV (npor. Orlov byl za obsazení navržen k vyznamenání řádem Rudé hvězdy).

V 13.25 vysílal Čs. rozhlas provolání NS k občanům Československa.

Ve 14.15 navrhla skupina ostravských právníků, aby vládní činitelé požádali OSN o přiznání neutrality.

V Ostravě – Havířově se shromáždilo 19 216 podpisů k požadavku, aby D. Kolder byl zbaven poslaneckého mandátu. Podobně žádalo na 20 000 voličů v Gottwaldově odvolání A. Indry z NS.

Redakce *Nového Hradecka* informovala o úmyslu jednoho občana z Dvora Králové upálit se na protest proti okupaci. Novináři a pracovníci ONV vyvinuli značné úsilí, aby ho od tohoto úmyslu odvrátili.

V 15.00–17.00 byly v Praze vylepovány letáky neznámého původu ohlašující na 17.00 manifestaci na Václavském náměstí. Na výzvu NS, tlumočenou rozhlasem, se provokací podařilo zabránit.

V 15.15 zachytila Hlavní správa SVB hlášení o výjimečném stavu v Prešově.

V 16.40 pokračovalo 26. mimořádné zasedání pléna NS a v 18.00 se sešla 85. mimořádná schůze předsednictva NS.

Vláda projednávala situaci ve vedení StB. Ve večerních hodinách informoval prezident republiky vládu, že se rozhodl vést jednání v Moskvě. Do jeho doprovodu určila vláda G. Husáka, M. Džúra a předsednictvo NF B. Kučeru.

Podle zprávy SVB Praha uprchlo z nápravného zařízení Bytíz větší množství vězňů.

Ve 21.10 a 22.45 byla dementována zpráva o útěku vězňů, kteří nepronikli za ohrazený prostor ÚNZ. Motiv svého činu vysvětlovali tím, že „si to chtěli vyřídit“ se Sověty.

V Radě bezpečnosti promluvil čs. ministr zahraničních věcí J. Hájek, který přiletěl do New Yorku z Bělehradu.

23. 8.

Od 0.30 pokračovala mimořádná schůze předsednictva NS.

V 1.30 promluvil v legálním rozhlase předseda braného a bezpečnostního výboru NS L. Hofman o protizákonné činnosti V. Šalgoviče.

Časně ráno skončilo první zasedání ÚV KSČ zvoleného na mimořádném sjezdu. Do čela nového předsednictva byl zvolen A. Dubček. V jeho nepřítomnosti ho zastupoval V. Šilhán.

KAN vyjádřil solidaritu s novým vedením KSČ.

Čs. rozhlas vysílal příkaz okupačního velení v Praze o zákazu nočního vycházení.

V 8.20 rozhlas oznámil, že do rozhlasu docházejí rezoluce s požadavky, aby Československo požádalo o statut neutrality.

V ranních hodinách skončilo mimořádné zasedání Rady bezpečnosti, na němž zástupce SSSR Malik vetoval rezoluci proti obsazení Československa. V 8.30 oznámil prezident republiky, že odjíždí k jednání do Moskvy. (PÚV KSČ zvolené na XIV. sjezdu a předsednictvo NS ho naléhavě vyzvalo, aby od této cesty upustil.)

V 9.30 odletěl prezident se svým doprovodem, k němuž se ještě připojili V. Biřak, A. Indra a J. Piller, k moskevskému jednání.

V 10.57 pokračovala 26. mimořádná schůze pléna NS. Jednomyslně schválila usnesení, kterým vyslovila poděkování sdělovacím prostředkům.

V 11.00 obsadila sovětská vojska Karolinum.

Od 12.00 do 13.00 proběhla na výzvu XIV. sjezdu KSČ generální stávka.

Ve 14.08 pokračovalo jednání NS, které vyslovilo důvěru vládě O. Černíka.

Za účasti 22 ministrů a pod vedením místopředsedy L. Štrougala zasedala čs. vláda.

V 17.25 varoval rozhlas před nebezpečím nočního zatýkání. Vyzval k odstranění názvů ulic, domovních čísel a jmenovek u bytů.

Na Hlavní správu VB došla hlášení, že na okrese Plzeň-jih se dějí pokusy odzbrojit příslušníky VB.

V 22.50 obsadili východoněmečtí vojáci nádraží v Jiříkově na Ústecku, strhali protiokupační hesla a odjeli zpět k státní hranici.

Ve 23.10 stříleli sovětští vojáci v Praze v Pařížské ulici po autohlídce VB.

24. 8.

V 01.00 hod. hlásil SVB Ústí nad Labem, že v Lovosicích, Štětí a Žatci byly poškozeny pomníky Rudé armády. Na silnici Chomutov – Krimov si lehla cikánská mládež zabalená ve státních vlajkách do cesty vojenským kolonám. Sovětský velitel v Lounech prohlásil, že nezmizí-li do dvou hodin protisovětská hesla, zasáhne vojenskou silou.

V 6.20 oznámil Čs. rozhlas, že podle zprávy G. Husáka se jednání v Moskvě zúčastňují i dosud internovaní čs. představitelé.

V 8.00 pokračovala 85. schůze předsednictva NS. Vláda zbavila náměstka ministra vnitra V. Šalgoviče funkce a všechna jeho rozhodnutí po 20. srpnu anulovala.

(24. 8.)

V 10.00 informoval Čs. rozhlas o tom, že v ranních hodinách začala výměna původně nasazených sil okupačních vojsk nově přisunutými jednotkami.

Podle hlášení liberecké nemocnice podlehla zdravotní sestra E. Livečková svému zranění z prvního dne okupace.

Tisková agentura TASS označila mimořádný sjezd KSČ za akci „pravičáckých elementů“, která je v rozporu se stanovami.

Na zasedání Rady bezpečnosti promluvil o československé otázce ministr zahraničních věcí J. Hájek.

V 11.25 pronesl V. Šilhán rozhlasový projev, ve kterém vyslovil poděkování čs. veřejnosti za podporu ÚV KSČ a mimořádného XIV. sjezdu.

Ve 12.40 vysílal Čs. rozhlas zprávu, že velitelé okupačních vojsk zprostředkovali rozhovor V. Pavlendy s G. Husákem, který z Moskvy sdělil, že se spolu s A. Dubčekem chce zúčastnit sjezdu KSS. Má se proto počkat do jejich návratu.

V 13.30 zahájil Čs. rozhlas „štafetové“ vysílání, v němž si krajové stanice předávaly slovo. Na vysílání svobodného rozhlasu v Liberci se tehdy významně podílel V. Havel.

Po poledni obdržela čs. vláda informace z Moskvy, podle nichž delegace považovala průběh rozhovorů za „konstruktivní“. Do Bratislavy se začali sjíždět delegáti mimořádného sjezdu KSS, původně stanoveného na 26. 8.

Ve 14.00 se obrátilo PÚV KSČ prostřednictvím rozhlasu na slovenské komunisty, aby nepodléhali dezorientačním zprávám o odkladu sjezdu KSS a uskutečnili jej bezodkladně a za všech okolností. Ve 14.20 pokračovala 85. mimořádná schůze předsednictva NS.

V odpoledních hodinách vyhlásil velitel okupačních jednotek v Praze a ve Středočeském kraji gen. I. Veličko zákaz vycházení od 22. do 5. hod. ranní.

V 18.00 přijali členové PÚV KSS (Jacík, Klokoč, Pavlenda a Zrak) telefonát z Moskvy. A. Dubček, G. Husák a V. Biřák v něm naléhali na odložení sjezdu.

V 18.40 pokračovala 26. mimořádná schůze pléna NS.

V 18.50 přijala vláda informaci prezidenta republiky, v níž uvedl, že jednání v Moskvě „dosahuje pokroku“ a varoval před „nepředloženými skutky“.

Ve 22.00 vysílal Čs. rozhlas zprávu o rozhovoru náčelníka gen. štábu ČSLA s moskevskou delegací a ve 22.45 poselství prezidenta republiky.

25. 8.

V noci z 24. na 25. 8. vnikli sovětsí okupanti násilím do budovy ministerstva dopravy a příslušníci sovětské Státní bezpečnosti do budovy ministerstva zahraničí.

Ve 2.30 zahájilo předsednictvo NS další zasedání 85. mimořádné schůze. Po krátké přestávce znovu zasedalo od 7.30. V ranních hodinách zasedala rovněž vláda.

V 10.00 v Bratislavě začalo plénum ÚV KSS za účasti delegátů mimořádného sjezdu a delegace nového ÚV KSČ (Vodslon, Hrdinová, Sádovský). Zasedání zaujalo kritické stanovisko k nerozhodnosti předsednictva a komunistů v SNR. Provedlo kádrové změny, přijalo ostrý dopis pěti komunistickým stranám a plně se postavilo za XIV. mimořádný sjezd KSČ. Po velké a bouřlivé debatě se usneslo odložit sjezd KSS do návratu A. Dubčeka z Moskvy.

V 10.30 pokračovalo zasedání předsednictva NS a v 10.56 mimořádné plénum NS. Usneslo se, že je „volání po neutralitě právně neúčinné“. L. Štrougal za vládu, J. Valo za NS a V. Šilhán za PÚV KSČ

(25. 8.) podepsali dopis prezidentu Svobodovi do Moskvy, v kterém ho informovali o situaci v zemi a doporučovali mu, aby přerušil moskevské jednání a vrátil se do Prahy.

Na mnoha místech vyhlásili Dubčekovu směnu.

V jižních Čechách shazoval vrtulník letáky s názvem „Příkaz sovětského velitelství“.

V poledne demonstrovala na Rudém náměstí v Moskvě skupina sovětských občanů proti okupaci Československa: L. Bogoraz-Danielová, K. Babickij, V. Dremljuga, V. Delone, P. Litvinov, N. Gorbaněvská, V. Fainberg a T. Bajeva (později se od akce distancovala). Skupina byla zatčena.

Ve 12.40 pokračovala 85. schůze předsednictva NS.

Ve 14.00 sdělil rozhlas, že vlak okupantů, který vezl rušící zařízení, byl zastaven v Lysé nad Labem. Náklad byl přeložen do vrtulníků a přepraven neznámo kam. V dalších zprávách v 15.05 uvedl, že představitelé sovětské státní bezpečnosti se snaží navázat spolupráci s čs. vojenskou kontrarozvědkou, ale zatím bezvýsledně.

V 16.45 pokračovala 85. mimořádná schůze NS.

V 18.15 informoval rozhlas, že v Praze bylo vysazeno asi 800 příslušníků okupačních mocností v civilu, kteří mají plnit zvláštní úkoly v různých městech republiky.

Ve všech větších městech přestala hrát kina. (Znovu zahájila provoz po necelém týdnu, ale bez nočních představení.)

K večeru se konala tisková konference ÚV KSČ, na níž V. Šilhán informoval o průběhu mimořádného XIV. sjezdu a nebezpečné aktivitě okupačních vojsk na území Prahy.

V 19.15 sdělil vysílač ÚV KSČ, že provoz civilního letiště v Ruzyni je zastaven. Slouží jen vojenským a bezpečnostním silám okupantů.

V 21.45 obdržela vláda další poselství z Moskvy.

V pozdních večerních hodinách střelila sovětská hlídka před Pražským hradem na členy čs. vlády.

26. 8.

Ranní vydání listu *l'Unità* zveřejnilo odmítavé stanovisko italské KS k okupaci Československa. IKS vyzvala komunistické strany intervenčních zemí, aby odvolaly svá vojska a umožnily legální činnost KSČ a čs. vlády. K mimořádnému zasedání o událostech v ČSSR se sešla britská Dolní sněmovna.

Od 9.00 do 9.15 se konala po celé republice manifestační stávka za návrat čs. představitelů z Moskvy, při níž zněly sirény, zvonily zvony a houkaly klaksony.

V 10.07 pokračovalo 85. mimořádná schůze předsednictva NS a zasedání vlády.

Před 11.00 svolalo PÚV KSČ prostřednictvím rozhlasu plenární zasedání ÚV na 27. 8. K účasti byli přizváni i vedoucí tajemníci KV KSČ.

V Bratislavě stále zasedalo PÚV KSS. Pod tlakem sjezdových delegátů vyslalo v 13.00 a v 15.30 své zástupce, aby se prostřednictvím okupačního velitelství spojili s A. Dubčekem v Moskvě. Velitelství však obě delegace internovalo. Když se zástupci PÚV KSS do 19.00 nevrátili, pověřilo předsednictvo MV KSS, aby okamžitě svolalo sjezd. Jednání se konalo v Chemických závodech J. Dimitrova v Bratislavě. Sjezd se prohlásil za permanentní, potvrdil oprávněnost dopisu pléna ÚV KSS pěti komunistickým stranám a přihlásil se k závěrům mimořádného XIV. sjezdu KSČ.

Čs. rozhlas vysílal další poselství prezidenta republiky z Moskvy, kde se k jeho doprovodu připojili ještě

O. Švestka, E. Rigo, J. Barbírek, M. Jakeš, J. Lenárt, Z. Mlynář. Čs. představitelé se nakonec podrobili nátlaku a s výjimkou Fr. Kriegla podepsali moskevský protokol.

Ve 13.00 oznámilo ministerstvo školství, že školní rok začne 2. září.

Ve 14.30 se rozšířila zpráva, že okupanti obsadili Státní banku v Praze.

Sovětské vrtulníky shazovaly nad hlavním městem podvržené vydání *Rudého práva*.

V Liberci se konala tryzna za padlé.

V 15.08 pokračovala 85. mimořádná schůze předsednictva NS.

V 17.00 shazovali sovětští letci nad Olomoucí okupační letáky.

V 17.10 se prezídium ČSAV ohradilo proti tvrzení okupantského tisku, že řada mezinárodních kongresů byla organizována imperialisty.

V 17.30 Státní banka dementovala zprávu o svém obsazení.

V 18.09 pokračovalo 26. mimořádné zasedání pléna NS.

Kolem 20.00 uvolnila vojska budovu předsednictva vlády.

V 21.08 znovu zasedalo předsednictvo NS.

27. 8.

V 7.25 vysílal rozhlas zprávu, že jednání v Moskvě skončilo a čs. delegace se vrací do Prahy. V 7.30 vyhlásil výzvu, aby se v 9.00 na 15 minut rozezvučely zvony a sirény.

V 7.40 vyzvalo vedení ÚRO prostřednictvím rozhlasu všechny závodní organizace ROH k permanentnímu zasedání.

V 8.05 rozhlas oznámil, že se v ranních hodinách vrátili čs. představitelé z Moskvy.

V 8.15 vysílal Čs. rozhlas záznam rozhovoru s J. Smrkovským.

V 8.22 pokračovala 85. mimořádná schůze předsednictva NS.

V 10.37 pokračovalo mimořádné 26. zasedání pléna NS za řízení J. Smrkovského.

V 11.50 se znovu sešlo předsednictvo NS.

Ve 14.35 přinesl rozhlas zprávu o dopolední schůzi vlády na Pražském hradě, kterou řídil O. Černík a na niž se dostavil i prezident republiky. Čs. delegace v OSN oznámila, že se už nezúčastní zasedání Rady bezpečnosti o intervenci v Československu a požádala Radu o stažení této otázky z programu.

Ve 14.40 vysílal Čs. rozhlas poprvé oficiální moskevské komuniké a ve 14.50 projev prezidenta republiky.

V 16.55 pokračovalo 26. zasedání pléna NS a kolem 17.30 vysílal rozhlas projev A. Dubčeka. Severomoravský KV KSČ mezi prvními odmítl moskevské dohody.

Od dopoledních hodin pokračovalo jednání mimořádného sjezdu KSS, které se z Chemických závodů J. Dimitrova přeneslo do PKO. K večeru se dostavil G. Husák, který předtím jednal s předsednictvem. Informoval o výsledcích jednání v Moskvě a vyzval delegáty, aby si do rána rozmysleli zejména otázku uznání XIV. sjezdu KSČ.

28. 8.

V Praze skončilo jednání představitelů nového a před-sjezdového vedení KSČ o personálním sjednocení.

Plenární schůze NS, kterou řídil J. Smrkovský, vydala prohlášení, podle něhož NS i nadále považovalo intervenci za protiprávní.

V Bratislavě pokračovala diskuse mimořádného sjezdu KSS. G. Husák vystoupil s obsáhlým projevem, v němž prosazoval neplatnost XIV. (vysočanského) sjezdu KSČ.

V 17.45 promluvil v rozhlase O. Černík a krátce nato se spolu s prezidentem zúčastnil na Pražském hradě tiskové konference.

Výzvami k odstranění protiokupačních hesel a nápisů z veřejných prostranství začalo čs. vedení plnit moskevský protokol.

29. 8.

Čs. tisk zveřejnil provolání „Všemu československému lidu“, v němž politici představitelé žádají podporu v úsilí o konsolidaci poměrů. Podepsali je L. Svoboda, J. Smrkovský, O. Černík, A. Dubček.

V dopoledních hodinách zasedala vláda ČSSR.

První tajemník KSČ A. Dubček pronesl také rozhlasový projev. Na otázku: „Máme možnost vyvést naše národy z dnešní situace?“ odpověděl kladně.

Na stejné téma promluvil i J. Smrkovský.

V Ostravě vyhlásili recidivisté, že po dobu kritické situace se budou zdržovat trestné činnosti, aby VB měla volnější ruce k obraně republiky.

Předsednictvo Svazu českých novinářů vyloučilo M. Sulka a S. Lukáše a rozhodlo přešetřit činnost O. Švestky.

V Bratislavě zasedalo plénum SNR. Vystoupil na něm F. Barbírek s prohlášením, v němž popřel svou účast na přípravě intervence.

Ve 20.00 se ve všech oknech na Slovensku objevily zapálené svíčky na paměť SNP.

Po půlnoci skončil mimořádný sjezd KSS. Vzal na vědomí v Moskvě dohodnutou neplatnost XIV. sjezdu KSČ a vyslovil požadavek ústavního zakotvení federace. V časných ranních hodinách pak zasedal

nový ÚV KSS. Prvním tajemníkem byl zvolen G. Husák.

- 30. 8.** Velitelství okupačních vojsk v Praze oznámilo, že ozbrojené jednotky opustí město za podmínky, že budou z ulic odstraněny protisovětské nápisy. Podle zprávy ČTK byla uvolněna budova Rudého práva a Karolinum.

Na základě moskevského protokolu zastavil KAN svou činnost.

V týdnu od 30.8. do 5.9. byl uveden do kin filmový dokument o srpnové okupaci Prahy.

Vyšlo první číslo okupantského časopisu *Zprávy*.

V Košicích proběhlo plenární zasedání KV KSS. Podpořilo stanovisko východoslovenských delegátů, kteří v souladu s delegací vedenou G. Husákem vrátili své mandáty ÚV KSČ, kam byli zvoleni mimořádným XIV. sjezdem.

Pověřenec SNR pro kulturu a informace Š. Berenič požádal velení vojsk Varšavské smlouvy v Bratislavě o uvolnění vysílače Čs. rozhlasu a televize na Slovensku, aby mohly zahájit normální činnost.

- 31. 8.** Konalo se první zasedání ÚV KSČ po návratu čs. představitelů z Moskvy. V duchu závazků přijatých v Moskvě odvolalo z funkcí Fr. Kriegla a Č. Císaře, vzalo na vědomí rezignaci ministra Pavla a kooptovalo L. Svobodu a G. Husáka. Zároveň byli odvoláni O. Švestka, D. Kolder, E. Rigo, A. Kapek. Na zasedání přednesli V. Biřak, J. Piller, M. Jakeš, D. Kolder a další členové čestná prohlášení, že se nikdy, ani v posledních deseti dnech nedopustili ničeho, co by bylo v rozporu s jejich stranickou a občanskou ctí. Mimořádný XIV. sjezd KSČ byl prohlášen za neplatný.

Na závodech se vyhlašovaly Dubčekovy směny.

Před budovou ČTK v Praze, hlídanou sovětskými vojáky, došlo k explozi blíže neurčené výbušniny.

Z á ř í

1. 9. Čs. velvyslanectví v Bernu dementovalo v souvislosti s příjezdem ministra zahraničí J. Hájka pověsti o tom, že se vytváří čs. vláda v exilu.
2. 9. Zasedala vláda ČSSR.
Prezident přijal delegaci umělců a kulturních pracovníků.
Okupační vojska uvolnila bratislavskou telefonní centrálu a most do Petržalky.
Aktiv předválečných členů KSČ ve Vítkovicích se manifestačně přihlásil k srpnovému vstupu vojsk jako k aktu „internacionální pomoci“.
3. 9. Zasedalo PÚV KSS a konstatovalo, že t.č. není podle dostupných informací nikdo na Slovensku zatčen. Okupační jednotky v Bratislavě uvolnily budovy rozhlasu a televize a redakcí *Práce a Smery*.
Prezident L. Svoboda vyhověl „žádosti“ O. Šika o uvolnění z funkce místopředsedy vlády.
Ředitel Úřadu pro tisk a informace J. Vohnout vydal vládní pokyny, které v duchu moskevského protokolu značně oklešťovaly svobodu projevu.
4. 9. V Praze zasedala vláda ČSSR.
A. Dubček, L. Svoboda a O. Černík navštívili pražské závody na Smíchově, v Modřanech a ve Vysočanech.
Předseda ČNR Č. Císař se zúčastnil jednání SNR v Bratislavě.
5. 9. Prezident oznámil parlamentu, že přijal demisi O. Šika a J. Pavla.
ÚV KSČ svolal do Prahy poradou krajských funkcionářů LM.
Ministerstvo vnitra oznámilo, že zamítlo stanovy K 231 a KAN.

Opět začal vycházet deník *Práce*.

V Bratislavě zasedalo plénum ÚV KSS.

Obnovilo se letecké spojení mezi Prahou a Bratislavou.

- 6. 9.** PÚV KSČ jednalo o plnění moskevského protokolu. Prezident republiky přijal zplnomocněnce vlády SSSR V. Kuzněcova.

Fr. Kriegel rezignoval na funkci předsedy ÚV NF. Jeho nástupcem se stal E. Erban.

- 7. 9.** Českobudějovický biskup J. Hlouch odcestoval do Říma.

V. Kuzněcov jednal s A. Dubčekem a O. Černíkem.

V Čs. rozhlasu v Praze se konalo shromáždění u příležitosti vrácení rozhlasové budovy, na němž promluvil ministr kultury M. Galuška, ředitel rozhlasu Z. Hejzlar a tajemník ÚV KSČ Z. Mlynář. Úřad pro tisk a informace vydal další pokyn, kterým zakázal psát o obětech a škodách způsobených okupací.

- 8. 9.** V Praze začala opět vycházet *Mladá fronta*.

- 9. 9.** Vláda projednávala zákon o NF.

G. Husák jednal s V. Kuzněcovem.

Byl odvolán zpravodaj ČTK při OSN K. Král, který na neoficiální recepci hovořil otevřeně o situaci v ČSSR.

- 10. 9.** O. Černík a F. Hamouz se vrátili z Moskvy, kde vedli krátké jednání o hospodářských záležitostech.

Prezident republiky přijal za přítomnosti G. Husáka představitele vědy.

Čs. ústavní činitelé vydali výzvu, aby občané neemigrovali, že se jim zaručuje bezpečnost.

Na Slovensku bylo zastaveno vydávání časopisu *Kultúrny život* (poslední č. 35).

- 11. 9.** V Praze se konal rozhovor předsedy NS J. Smrkovského s V. Kuzněcovem, v němž sovětský mluvčí vyjadřoval nespokojenost s plněním moskevského protokolu a postupem normalizace.
- Předsednictvo ÚV KSS jednalo o konsolidaci společenského života na Slovensku. G. Husák zdůraznil, že základem je plnění moskevského protokolu.
- 12. 9.** Vláda jednala o mimořádných zákonných opatřeních v oblasti tisku.
- 13. 9.** Parlament schválil zákony omezující shromažďovací právo a svobodu tisku a zákon o NF, na jehož základě se postupně rušily občanské a zájmové organizace vzniklé v období Pražského jara. O. Černík vystoupil s vládním prohlášením.
- Čs. filmový týdeník č. 36 byl pod nátlakem okupační moci stažen z oběhu.
- Albánie oznámila, že vystupuje z Varšavského paktu.
- 14. 9.** V. Kuzněcov jednal s O. Černíkem o průběhu normalizace.
- V televizi vystoupil A. Dubček.
- V Brně byl zahájen veletrh.
- 16. 9.** V Mukačevu se sešli M. Dzúr a A. Grečko.
- V. Kuzněcov navštívil brněnský veletrh.
- J. Smrkovský a M. Míková přijali delegaci mládeže.
- Skupina čs. ekonomů vystoupila v *Rudém právu* na obranu O. Šika napadeného v tisku pěti socialistických zemí.
- PÚV KSS jednalo o urychleném zřízení Slovenského úradu pre tlač a informácie.
- 17. 9.** PÚV KSČ jednalo o plnění moskevského protokolu.

Generální prokuratura oznámila, že vyšetřování činnosti V. Šalgoviče uvázlo, protože bývalý náměstek ministra vnitra není v dosahu čs. orgánů.

Odborový svaz zaměstnanců vnitřního obchodu žádal odvolání ministra O. Pavlovského.

V projevu na zasedání ÚV SNF prohlásil G. Husák některé jevy polednové politiky za nežádoucí.

Předsednictvo Svazu slovenských novinářů vyslovilo znepokojení nad porušováním svobody tisku.

18. 9. Právní komise ÚV KSČ potvrdila legalitu tisku, rozhlasu a televize po 20. 8.

A. Dubček přijal delegaci pracovníků v zemědělství a potravinářském průmyslu vedenou J. Borůvkou.

V. Kuzněcov jednal s Č. Císařem.

Zasedalo plénum ČNR. V úvodním projevu zdůraznil Č. Císař, že moskevská jednání jsou politicky realistická a oboustranně prospěšná.

19. 9. Ministr zahraničí J. Hájek rezignoval.

Moskva vyslovila výhrady k federálnímu uspořádání ČSSR, zejména k vytvoření KS českých zemí.

Vedoucí ústavní činitelé přijali na Pražském hradě čs. olympioniky.

A. Kosygin zaslal poselství japonskému premiérovi, v němž uvedl, že ozbrojený zásah v ČSSR byl nevyhnutelný, „neboť byla ohrožena národní bezpečnost SSSR“.

20. 9. V Moskvě vyšla tzv. *Bílá kniha*.

Sovětská strana odvolala těsně před odletem čs. delegace dvoustrannou poradou, která se měla konat v Moskvě.

L. Svoboda, A. Dubček, O. Černík, J. Smrkovský a G. Husák navštívili brněnský veletrh a místní prů-

myslové závody. A. Dubček a O. Černík přijeli mezi dělníky do Ostravy.

- 21. 9.** Prezident republiky přijal na Pražském hradě zpěváky a písničkáře. Přijetí se zúčastnil také M. Galuška.
- V. Kuzněcov jednal s místopředsedou vlády P. Colotkou a předsedou NF E. Erbanem.
- ÚV KSČ jednal o úpravách Akčního programu a návrhu stanov. Rozhodl také o svolání sjezdu komunistů českých zemí na 28. 10.
- Ministerstvo vnitra schválilo stanovy Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy se sídlem v Praze.
- 23. 9.** Odjezd čs. delegace do Moskvy byl znovu na žádost sovětské strany odložen.
- V Houštce se sešli A. Dubček a O. Černík s akademickými funkcionáři.
- J. Smrkovský hovořil na mítinku v Záluží u Mostu o růstu tendencí směřujících proti A. Dubčekovi.
- 24. 9.** V. Kuzněcov jednal s místopředsedou vlády L. Štrougalem a předsedou ÚKRR KSČ M. Jakešem.
- Vládní výbor pro tisk a informace vedený P. Colotkou vyhlásil, že novináři po 20. srpnu plnili i na přechodných pracovištích své povinnosti.
- 25. 9.** Vláda na svém jednání o normalizaci odvolala z funkce ředitele televize J. Pelikána a ředitele rozhlasu Zd. Hejzlara.
- J. Smrkovský navštívil Modřanské strojírny.
- 26. 9.** Byl předložen k široké diskusi návrh na federativní uspořádání Československa.
- Odjezd čs. delegace do Moskvy opět odložen.

V Praze bylo zveřejněno prohlášení, že zbraně, které zabavila sovětská vojska v pražských závodech, patřily LM.

- 27. 9.** Maršál I. Jakubovskij přicestoval z Budapešti do Prahy. Jednal s prezidentem L. Svobodou za účasti A. Dubčeka, O. Černíka a M. Dzúra. Ještě týž den odletěl do Bukurešti.

Prezident republiky přijal účastníky prvního odboje a delegaci ČSSR na 23. zasedání VS OSN.

Zahraniční výbor NS vydal prohlášení k 30. výročí mnichovské dohody.

- 28. 9.** Z Moskvy se vrátil A. Indra. Na ruzyňském letišti ho přivítal velvyslanec S. Červoněnko a někteří pracovníci sekretariátu ÚV KSČ.

G. Husák promluvil v rozhlase a televizi. Vyzval obyvatelstvo k sebekázni.

- 29. 9.** Čs. delegace vedená ministrem zahraničí V. Pleskodem odletěla na zasedání VS OSN.

V ČSSR byl zaveden pětidenní pracovní týden.

J. Smrkovský navštívil pohraniční oblast Klínovce.

- 30. 9.** Prezident republiky přijal spolu s O. Černíkem zastupce vysokoškoláků.

J. Smrkovský navštívil kladenské dělníky. Večer promluvil v rozhlase a televizi k 30. výročí Mnichova.

Zasedalo PÚV KSS. Přijalo návrh gen. E. Pepicha na obsazení předních funkcí slovenské správy MV a posoudilo podíl rozhlasových pracovníků na prosazovací linii mimořádného sjezdu KSS.

Předsednictvo SNR jednalo o návrzích zákonů o čs. federaci a národnostech a zabývalo se návrhem na zřízení sekretariátu pro mezinárodní vztahy.

Ř í j e n

- 1. 10.** Čs. vláda jednala o návrhu ústavního zákona o federaci a postavení národností v ČSSR.
- 2. 10.** V Brně se sešla předsednictva ČNR a SNR.
- 3.–4. 10.** A. Dubček, O. Černík a G. Husák se zúčastnili jednání v Moskvě o normalizaci a přípravě smlouvy legalizující pobyt sovětských vojsk v ČSSR.
- 7. 10.** Čs. vláda vyslechla zprávu o moskevském jednání a podepsala mezinárodní dohody o občanských a politických právech.
- Skupina 27 havířů a techniků z Horní Suché se vrátila z propagačního zájezdu do SSSR, kterým Severomoravský kraj zahájil obnovu družebních styků s okupačními zeměmi.
- 8. 10.** PÚV KSČ jednalo o výsledcích moskevského jednání a přípravě pléna ÚV KSČ.
- Ministerstvo vnitra oznámilo, že od 1. října je právoplatné jeho rozhodnutí, kterým nebyly schváleny stanovy Slovenské organizace na ochranu lidských práv.
- Do kin byl uveden nový čs. film „Spříznění volbou“ o dnech před volbou L. Svobody prezidentem republiky.
- V zasedací síni vojenského obvodního soudu v Praze – Pankráci začalo hlavní projednávání v obnoveném procesu gen. H. Píky, popraveného v r. 1949.
- Zasedala parlamentní komise pro přípravu prací na nové ústavě.
- 9. 10.** V Moskvě začal soudní proces s K. Babickým, L. Bogoraz-Danielovou, V. Delonem, V. Dremljugou a P. Litvinovem, kteří se 25. 8. 1968 shromáždili na Rudém náměstí na protest proti invazi do Československa.

V pražské Čechii se sešlo asi 400 stoupenců konzervativních sil, kteří se přihlásili ke spolupráci s okupanty.

- 10. 10.** L. Aragon opětně odsoudil okupaci ČSSR.
Polský tisk obvinil manžele Zátopkovy a V. Čáslavskou z nepřátelské činnosti proti olympijským hrám v Mexiku.
Do Prahy přijela francouzská parlamentní skupina.
Do Bratislavy přijeli zástupci maďarské mládežnické organizace, aby navázali okupací zpřetrhané kontakty.
- 11. 10.** Prezident republiky přijal za účasti J. Smrkovského a O. Černíka delegaci zemědělců.
V Moskvě skončil proces s demonstranty z Rudého náměstí. Byli odsouzeni až k pěti letům vyhnanství.
- 12. 10.** Zahájeny OH v Mexiku. Čs. sportovci byli mimořádně vřele přivítáni.
- 14.–15. 10.** V Moskvě proběhlo další jednání o textu smlouvy, která by zajistila pobyt vojsk v ČSSR. Jednání vedli A. Kosygin a O. Černík.
- 16. 10.** O. Černík a A. Kosygin podepsali v Praze smlouvu o pobytu vojsk v Československu.
- 18. 10.** 27. plenární zasedání NS přijalo „Smlouvu mezi vládou Československé socialistické republiky a vládou Svazu sovětských socialistických republik o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československé socialistické republiky“. Pro přijetí hlasovalo 228 poslanců, 10 se zdrželo hlasování a 4 byli proti: Fr. Kriegel, Fr. Vodsloň, B. Fuková a G. Sekaninová-Čakrtová. Úřad pro tisk a informace vydal v pořadí třetí směrnici, která omezovala publikování skutečností ze soukromého života vedoucích představitelů.

- 21. 10.** V Praze se konala porada vedoucích tajemníků KV KSČ za účasti A. Dubčeka.
 Prezident republiky přijal představitele církví.
 Ministr vnitra odevzdal představitelům Pionýra a Junáka schválené stanovy.
 ČSAV zveřejnila kritickou analýzu sovětské brožury „K událostem v ČSSR“.
 V Bratislavě jednalo PUV KSS o federalizaci a kádrových změnách.
 V Bratislavě se na 2000 vysokoškoláků zúčastnilo bouřlivé besedy s G. Husákem, P. Colotkou aj.
- 22. 10.** Ústřední správa spojů oficiálně dementovala, že by po 20. srpnu působily na území ČSSR ilegální čs. rozhlasové vysílače.
 Kanadská vláda vypověděla dohodu o kulturních stycích s SSSR a čtyřmi státy zúčastněnými na okupaci Československa.
- 25. 10.** Biskupové, ordináři a věřící katolické církve v ČSSR zaslali prezidentu republiky, A. Dubčekovi a vládě pozdravné telegramy k 50. výročí republiky.
 Ve Slovanském domě v Praze se konala ustavující konference Svazu mládeže českomoravského venkova – JUVENA.
 Vznikl Svaz STS.
- 26. 10.** Denní tisk přinesl dopis L. Svobody, A. Dubčeka, J. Smrkovského a O. Černíka mládeži k 50. výročí republiky, v němž vrcholní představitelé nabádali k „odpovědnosti“ a varovali před „extrémními“ postoji.
 V Bratislavě hostovalo pražské ND.
- 27. 10.** NS schválilo zákon o federativním uspořádání ČSSR a zákon o postavení národností.

Prezident L. Svoboda položil věnce na hroby T. G. Masaryka a E. Beneše.

Na českobudějovické radnici byla obnovena pamětní deska T. G. Masaryka.

Ve večerních hodinách přijal L. Svoboda V. Kuzněcova a S. Červoněnka.

- 28. 10.** Konalo se slavnostní zasedání ÚV KSČ, ÚV NF, NS a vlády ČSSR k 50. výročí vzniku republiky.

V Praze, Brně, Bratislavě a některých dalších vysokoškolských městech se uskutečnily demonstrace proti normalizačnímu kursu posrpnové politiky.

Biskup J. Hlouch sloužil v českobudějovické katedrále slavnostní mši za českou zemi.

- 29.–31. 10.** Na oslavy 50. výročí republiky přicestovali do Bratislavy L. Svoboda, A. Dubček, J. Smrkovský, O. Černík a další vládní činitelé.

- 30. 10.** Nejvyšší českoslovenští představitelé podepsali slavnostně na Bratislavském hradě zákon o federativním uspořádání ČSSR.

L i s t o p a d

- 1.–7. 11.** Sovětské jednotky rozmístěné po celém území ČSSR se začaly stahovat do stanovených měst a prostorů.

- 4. 11.** Čs. výbor obránců míru udělil Čs. cenu míru A. Dubčekovi a L. Svobodovi.

Vydavateli časopisu *Reportér* byla udělena důtka za nerespektování směrnic Úřadu pro tisk a informace.

- 5. 11.** Ve Společenském domě VŽKG se konalo setkání předválečných členů KSČ, na němž vystoupil V. Nový. Účastníci přijali prohlášení, kterým se hlásili k „proletářskému internacionalismu“.

- 6. 11.** Poslední jednotka sovětské armády opustila Jihočeský kraj.

Za účasti A. Dubčeka, O. Černíka a G. Husáka se konala na Pražském hradě beseda s předválečnými členy KSČ k 51. výročí VŘSR. Zdůraznila mj., že „moskevský protokol nevylučuje polednový kurs“.

- 6.–7. 11.** Zejména mladí lidé demonstrovali nespokojenost s posrpnovou politikou. Vyšli do ulic s protisovětskými hesly a strhávali sovětské vlajky. Došlo k prvním zatčením. V Českých Budějovicích vstoupili vysokoškolští studenti do stávk. Protestovali proti nedostatečné výzdobě města k 28. říjnu a nadměrné výzdobě k 7. listopadu. Proti stávkujícím zasáhla policie.
- 8. 11.** Časopis *Reportér* byl úředně zastaven na dobu jednoho měsíce. Podobný osud stihl i časopis *Politika*.
- 9. 11.** L. Pachman a manželé Zátopkovi zaslali NS, vládě a ÚV KSČ Prohlášení na obranu svobody tisku, jehož znění vyvolalo širokou podpisovou akci, zejména mezi studenty.
- 11. 11.** Konala se celostátní porada NF „k realizaci smlouvy o dočasném pobytu sovětských vojsk“.
- Akademická rada českobudějovických vysokoškoláků vyzvala všechny studentské organizace v Čechách a na Moravě k výraznější podpoře představitelů Pražského jara.
- 12.–13. 11.** V Brně se ustavila Česká mírová rada.
- 12.–14. 11.** Zdvihla se vlna protestů proti neúčasti čs. delegace na IX. sjezdu KS Jugoslávie.
- 13. 11.** G. Husák promluvil na bratislavském shromáždění LM. Širokou veřejnost pobouřily jeho výroky o skrytých nátlakových silách a to, že ve výčtu ústavních činitelů pominul J. Smrkovského.
- 14.–17. 11.** Konalo se tzv. „listopadové plénum“ ÚV KSČ, které ještě vzbuzovalo naděje na zachování kursu Pražského jara, ale zároveň vyhlásilo program normalizace

a distancovalo se od „negativních prvků polednové politiky“.

- 15. 11.** Prezident republiky přijal na Pražském hradě sedmičlennou delegaci Svazu sovětských společností pro přátelské styky se zahraničím a Společnosti sovětsko-československého přátelství.

Účastníci akce „17. listopad 1939“, bývalí vězňové koncentračního tábora Sachsenhausen, vydali prohlášení, že „se stavějí za naši stranu a vládu“ a připomněli „osudovou nutnost jednoty studentstva s národem a dělnickou třídou“.

Studenti Palackého univerzity v Olomouci vstoupili do stávký ještě před jejím vyhlášením z pražského centra.

- 16. 11.** Denní tisk oznámil, že náměstek ministra kultury a informací F. Novák zřídil při sekretariátu pro věci církevní rehabilitační komisi.

- 17. 11.** Na shromáždění k 17. listopadu vyhlásili pražští studenti stávku za 10 požadavků, které vycházely z Akčního programu KSČ. Ke stávce se připojila všechna vysokoškolská centra.

- 18. 11.** Shromáždění stávkujících z pražských vysokých škol vydalo prohlášení k dělníkům a rolníkům, v němž vysvětlovalo program a smysl studentské stávký.

V Bratislavě se ustavila Slovenská mírová rada.

- 19.–20. 11.** Konalo se plenární zasedání ÚV KSS o závěrech listopadového pléna ÚV KSČ.

V průběhu listopadu vznikaly nejrůznější koordinační výbory zájmových, místních a závodních kolektivů, které působily mimo oficiální struktury jako projev probuzené občanské společnosti.

- 20. 11.** V Bratislavě skončila stávka posluchačů, zaměstnanců a učitelů Vysoké školy ekonomické.

Maďarský deník *Magyar ifújság* otiskl článek o stávce čs. studentů jako o „promyšleném spiknutí“.

21. 11. Bulharské *Rabotničesko delo* hodnotilo listopadovou stávku čs. vysokoškoláků jako akci podnícenou „pracovními protisocialistickými silami“.
22. 11. Z Maďarska se vrátila delegace KSČ, vedená V. Biľakem, která se účastnila budapeštského zasedání Komise pro přípravu světové porady dělnických a komunistických stran.
23. 11. Mluvčí konzervativního směru v KSČ E. Famíra napadl v sdělovacích prostředcích rektora UK v souvislosti se studentskou stávkou.
27. 11. Kulturní výbor NS požádal generálního prokurátora o sdělení, jaká opatření podnikl proti rozšiřování nelegálních tiskovin cizích států na našem území. (Generální prokuratura dala pokyn ministerstvu vnitra k vyšetřování, to však pokynu nevyhovělo.)
- Vydavatel časopisu *Reportér* se obrátil ve věci zastavení své činnosti na soud. Vláda ustoupila a 27. 11. dala pokyn Úřadu pro tisk a informace, aby ještě týž den uvolnil jeho vydávání.
28. 11. V Ostravě se konalo krajské shromáždění LM, na němž promluvil V. Biľak. Přes tisíc účastníků se přihlásilo k rezoluci listopadového zasedání ÚV KSČ.
30. 11. První tajemník ÚV KSS G. Husák přijal delegaci PÚV Svazu slovenských novinářů vedenou S. Štúrem. Zdůraznil „závažnost angažovaného postoje novinářů“ při zavádění výsledku listopadových plén do praxe.

Prosinec

- 1.-2. 12. V Praze se konala ustavující schůze Československého mírového výboru, kterým byl nahrazen dosavadní Čs. výbor obránců míru.

2. 12. Velitel sovětských vojsk „dočasně umístěných na území ČSSR“ genpor. Majorov navštívil G. Husáka.
3. 12. V Čs. rozhlase vystoupil V. Havel s prohlášením, že Kruh nezávislých spisovatelů nemění nic na svém programu.
6. 12. Bratislavská *Pravda* uveřejnila projev A. Dubčeka pod názvem „Stále obnovovat důveru ľudu k politike strany“.
- Delegace KV KSČ severomoravského kraje odjela do Katovic s cílem obnovit „internacionální svazky“.
- 7.–8. 12. V Kyjevě se konala schůzka vedoucích představitelů KSSS a KSČ. Neúčast J. Smrkovského v čs. delegaci a nedostatečná informovanost o tomto jednání vnesly do veřejnosti pocit zneklidnění.
- 7.–11. 12. V Moskvě jednala delegace ÚKRRK KSČ vedená M. Jakešem.
9. 12. V Olomouci se konalo shromáždění k 25. výročí čs.-sovětské smlouvy. Slavnosti se zúčastnili představitelé sovětské posádky ve městě a tajemník velvyslanectví I. Čerkasov.
10. 12. J. Smrkovský veřejně vystoupil, aby uvedl na pravou míru zvěsti, že byl odstraněn z politického života.
11. 12. Výkonný výbor ÚV KSČ jednal o kádrových otázkách budoucího FS. Své jednání prohlásil za důvěrné.
13. 12. Na probíhající zasedání ÚV KSČ se dostavila delegace SPB s požadavkem, aby předsedou FS byl J. Smrkovský. K tomu se připojily i rezoluce ze závodů.
17. 12. List americké KS *Daily World* otiskl interview s V. Biřakem. Čs. veřejnost zaujala prostřednictvím tisku k Biřakovým výrookům jednoznačně odmítavé stanovisko.
18. 12. Na I. sjezdu Českého odborového svazu pracovníků kovoprůmyslu vyzvala delegace Královopolských strojírů z Brna všechny účastníky k neústupnosti

od zásad demokratického vývoje a k obraně J. Smrkovského.

Do Bratislavy přicestovala sovětská delegace, vedená místopředsedou Rady ministrů SSSR N. Bajbakovem.

Zasedalo předsednictvo Svazu slovenských spisovatelů. Předseda M. Válek rezignoval na svou funkci a členství ve výboru se vzdali S. Šmatlák, V. Mihálik, L. Novomeský, V. Mináč, A. Matuška a P. Horov. Ústřední orgán svazu přestal fakticky existovat.

19. 12. NS přijalo zákony o zřízení federálních instancí vlády a dalších opatřeních v důsledku federalizace.

Vláda přijala stanovisko ke studentské stávce, v němž prohlásila, že „nemělo být použito stávky jako prostředku k vyjádření obav studentů o realizaci základních principů polednové politiky“. Ocenila jejich kázeň a prohlásila, že bude přihlížet k vzneseným požadavkům.

Český odborový svaz pracujících v kovoprůmyslu a SVS uzavřely dohodu o spolupráci.

20. 12. Pražský odborový sjezd kováků se usnesl, že bude-li odvolán J. Smrkovský nebo jiný z čelných představitelů, kteří mají důvěru pracujících, vyhlásí generální stávku.

21. 12. Podle ústavního zákona o čs. federaci byla ČNR rozšířena o 50 poslanců na stanovený počet 200.

22. 12. G. Husák vyhlásil na plenárním zasedání ÚV KSS v Bratislavě (21.–22. 12.) požadavek, aby v čele FS byl Slovák. A. Dubček, který se zúčastnil tohoto jednání, předal L. Novomeskému Řád Kl. Gottwalda „za budování socialistické vlasti“.

24. 12. V souvislosti s kampaní kolem J. Smrkovského prohlásil O. Černík, že na schůzce v Kyjevě nepřijala čs. strana žádné závazky o personálních změnách.

- 25. 12.** G. Husák pronesl televizní projev, ve kterém opakoval slovenský nárok na funkci předsedy FS. Tento požadavek, směřující k odstranění J. Smrkovského z politického života, vyvolal v Čechách i na Slovensku vlnu nesouhlasu.
- 26. 12.** 500 zahraničních novinářů vybralo A. Dubčeka za „muže roku“.
- 27. 12.** ÚV odborového svazu kováků vyhlásil stávkovou pohotovost na podporu J. Smrkovského. Deník *Práce* otiskl v této souvislosti otevřený dopis P. Kohouta G. Husákovi s výzvou, aby „nespojoval s tímto bezprávím své jméno“.
- Do Prahy přiletěl tajemník ÚV KSSS V. Katušev a náměstek ministra zahraničí V. Kuzněcov.
- 29. 12.** Předsednictvo SVS vydalo „Dopis všem, kteří pochopili, o co nám šlo při stávce“. Vyzvalo v něm k jednotě podle vlastní volby, bez kompromisu a cizího zasahování.
- G. Husák promluvil ve SNR. Trval na slovenském nároku na funkci předsedy FS.

1969

L e d e n

- 1. 1.** Vstoupil v platnost zákon o československé federaci. Prezident republiky jmenoval federální vládu, jejímž předsedou se stal O. Černík.
- 2. 1.** Předsednictvo SNR jmenovalo slovenskou vládu, jejímž předsedou se stal Š. Sádovský.
- 3. 1.** PÚV KSČ přijalo prohlášení k situaci. Varovalo před akcemi „nedůvěry vůči stranickému vedení“, které „mohou ohrozit provádění polednové politiky“.
- G. Husák přijal nově jmenovanou vládu SSR. Ještě téhož dne přijal v budově Federální vlády v Praze za přítomnosti předsedy slovenské vlády Š. Sádovského a místopředsedů P. Colotky a S. Falfána představi-

tele SVS Čech a Moravy v čele s předsedou M. Demčákem. Hlavním předmětem rozhovoru bylo obsazení funkce předsedy FS.

- 3.-7. 1. V Budapešti se konala IX. konference národních studentských svazů. V diskusi o evropské bezpečnosti všichni, až na delegáty pěti socialistických zemí, odsoudili okupaci Československa.
4. 1. V MTZ ve Veleslavínově ulici v Ostravě byla vytištěna brožura *Politik dvoji tváře*, napadající J. Smrkovského z pozic krajních stoupců normalizace. V noci ze 4. na 5. 1. bylo odtud tajně expedováno na 50 000 výtisků.
5. 1. J. Smrkovský požádal v televizním vystoupení o stažení hesla generální stávky na podporu jeho kandidatury na funkci předsedy FS.
7. 1. PÚV KSS vyjádřilo souhlas s Prohlášením ÚV KSČ k současné politické situaci z 3. 1. 1969.
- SVS a Federace lokomotivních čet uzavřely dohodu o společném postupu v úsilí o svobodu informací, demokratické volby, dodržování Všeobecné deklarace lidských práv, obnovu státní suverenity a neodkladné řešení hospodářských problémů. Zveřejnění dohody v denním tisku bylo zakázáno. MěNV v Krnově protestoval proti zastrašovací demonstraci síly sovětské posádky v ulicích města, kterou nařídil vojenský velitel jako odvetu za protiokupační rezoluci předsedů ZO ROH v Krnově.
8. 1. Předsednictvo ČNR jmenovalo vládu ČSR, jejímž předsedou se stal S. Rázl.
9. 1. Rozhodnutím Krajské prokuratury v Ostravě byla rehabilitována 29členná skupina bývalé sociálně demokratické strany.
- A. Dubček přijal delegaci ÚV KSSS vedenou tajemníkem K. Katuševem.

Konala se první schůze federální vlády.

Vlády ČSR a SSR složily slib do rukou prezidenta republiky.

Týdeník *Listy* zveřejnil otevřený dopis Koordinačního výboru české části tvůrčích svazů G. Husákovi, vyjadřující zneklidnění nad změnou jeho názorů a postojů po srpnu 1968.

10. 1. Bratislavská *Pravda* uveřejnila projev prezidenta republiky, pronesený při přijetí slovenské vlády, s názvem „Dovršuje sa úsilie generácií o vlastnú štátnosť“ a projev k vládě ČSR nazvaný „Rešpektovať práva druhého – základ rozvoja federácie“.

Sovětská delegace vedená K. Katuševem ukončila oficiální návštěvu ČSSR.

14. 1. Tajemník ÚV KSS B. Graca přijal za přítomnosti vedoucího odd. ÚV KSS I. Lалуhy delegaci KS Dánska.

V Bratislavě se konalo plenární zasedání ÚRO o přípravách 1. sjezdu slovenského ROH. Hlavní referát přednesl předseda ROH V. Daubner.

V Olomouci se konala porada moravských delegátů I. sjezdu českého ROH.

V Praze jednali zástupci českých a slovenských spisovatelů o připravované federaci SČSS.

15. 1. V Praze se konala první koordinační schůze předsednictva vlády ČSSR a vlád ČSR a SSR. Cílem bylo dosáhnout společných hledisek při formulaci programových prohlášení federální vlády a národních vlád.

16. 1. Začalo plenární zasedání ÚV KSČ o aktuálních vnitropolitických a vnitrostranických otázkách.

Na protest proti kapitulantské politice se upálil student filozofické fakulty UK Jan Palach.

18. 1. V Brně zasedala studentská konference, která vyhlásila pohotovost všech brněnských fakult.

Osm brněnských a sedm českobudějovických studentů, k nimž následujícího dne přibyli další čtyři, vyhlásilo hladovku na protest „proti politice, která začala zabíjet“.

19. 1. Akademická obec českobudějovických fakult vydala prohlášení, v němž označila tragický čin Jana Palacha za logický důsledek okupace.

20. 1. Nejvyšší orgány KSČ jednaly o napjaté situaci v zemi. Z řad krajních zastánců sovětského pojetí normalizace zazněly hlasy, že za tragickou smrtí Jana Palacha stojí „nacionalistická hysterie pravicových sil“.

Do Prahy přijela delegace SSSR na jednání o otázkách vyplývajících ze smlouvy o „dočasném pobytu sovětských vojsk na území ČSSR“.

V Bratislavě se sešlo PÚV KSS, které se za řízení G. Husáka zabývalo zejména projevy studentského hnutí ve vysokoškolských centrech republiky. Konstatovalo, že vnitropolitický vývoj se v souvislosti s činem Jana Palacha dostal znovu do krize, kterou „různé extrémistické skupiny usilují zneužít a ohrožují klid a pořádek“.

Kolem 14,30 hod. se na Václavském náměstí v Praze začali shromažďovat studenti středních a vysokých škol, aby tichou manifestací uctili památku Jana Palacha.

21. 1. Předsednictvo SVS oznámilo, že v Praze bylo zřízeno koordinační centrum pro styk se závody.

Sjezdy odborových svazů zemědělského a dřevozpracujícího průmyslu, horníků, tisku, školství a vědy, zdravotnictví a státního obchodu uložily zvoleným ÚV těchto svazů uzavřít v termínované době dohodu se SVS.

Studenti brněnských fakult přerušili na dobu jednoho týdne studium s cílem působit na veřejné mínění

a vedení státu, aby byly vypsaný volby a přijat nový tiskový zákon v předsrpnové podobě.

- 21.–23. 1.** V Berlíně se uskutečnilo XXII. zasedání RVHP.
- V Praze se konal republikový sjezd ROH, který zaujal nekapitulantské stanovisko k posrpnovému vývoji v zemi.
- 22. 1.** Federální vláda jednala se zástupci SVS o studentských požadavcích.
- Na odborovém sjezdu vystoupil V. Toman a vyzval účastníky ke spolupráci se studenty.
- V Praze se sešli staří komunisté, aby vyjádřili podporu normalizačnímu proudu v KSČ.
- První tajemník ÚV KSS G. Husák, předseda vlády SSR Š. Sádovský a tajemník ÚV KSS B. Graca se setkali se zástupci Svazu slovenských novinářů, šéfredaktory a pracovníky rozhlasu a televize. Jednali o svobodě slova, poslání sdělovacích prostředků a jejich zodpovědnosti za klidný průběh konsolidace.
- G. Husák přijal velitele Východního vojenského okruhu genmj. S. Kodaje s doprovodem. Tématem rozhovoru byla politická práce v armádě.
- 25. 1.** V Praze se konal manifestační pohřeb Jana Palacha.
- V Bratislavě se uskutečnil slovenský sjezd ROH.
- Slovenská *Pravda* zveřejnila programové prohlášení vlády SSR nazvané „Realizácia cieľov si vyžaduje pokojný, čínorodý život“.
- G. Husák přijal delegaci nově utvořené Ústřední rady Svazu pracující mládeže na Slovensku, kterou vedl její předseda F. Solar.
- 28. 1.** Bratislavská *Pravda* zveřejnila část projevu G. Husáka na prvním sjezdu slovenského ROH pod názvem „Výstavba socialistickej spoločnosti v duchu marxizmu-leninizmu“.

- 29. 1.** Aktiv Dolu ČSA v Karviné schválil poselství nejvyšším stranickým a vládním orgánům, požadující důrazný zákrok proti „kontrarevolučním pokusům narušit normalizaci“.
- 29.–30. 1.** Sešly se ustavující schůze Sněmovny lidu a Sněmovny národů FS ČSSR. Předsedou SL zvolen J. Smrkovský, SN D. Hanes a FS P. Colotka.
- 30.–31. 1.** Konal se ustavující sjezd Slovenského svazu žen.
- 31. 1.** Bylo zveřejněno programové prohlášení federální vlády pod názvem „Maximální pozornost rozvíjení ekonomické reformy“.

Ú n o r

- 3. 2.** Na řádné schůzi PÚV KSS se jednalo o návrhu statutu NF, o problémech mládežnického hnutí a o stavu stranicko-politické práce v bratislavské městské organizaci.
- 4. 2.** V PKO v Bratislavě začal mimořádný slovenský sjezd ČSM.
- 5. 2.** V Praze se konalo celoarmádní shromáždění, které zhodnotilo vývoj v ČSLA za uplynulé období. S projevy tu vystoupili L. Svoboda, A. Dubček, O. Černík, G. Husák.
- Ministr vnitra SSR E. Pepich svolal poradu pracovníků svého resortu ze slovenských okresů a krajů. Jednání se zúčastnili také Š. Sádovský, J. Fraňo, zástupci Lidových milicí a ČSLA.
- 6.–8. 2.** Na pozvání ÚV SED navštívil V. Biřak východní Berlín. Vedl tu rozhovory s tajemníkem ÚV SED Hermannem Axenem.
- 10. 2.** Předsedou ÚV NF SSR se stal A. Ťažký, který vystřídal v této funkci S. Falšana.
- Členové V. ilegálního ÚV KSS z let 1943-44 – G. Husák, L. Novomeský a manželka K. Šmidkeho – převzali čestný odznak partyzánské jednotky „Čapajev“.

- 11. 2.** Ministr zahraničních věcí J. Marko ukončil jednání s nejvyššími představiteli SSSR – L. Brežněvem, N. Podgorným, A. Kosyginem a A. Gromykem.
- PÚV KSČ jednalo pod vedením A. Dubčeka o činnosti ROH v souvislosti s přípravou VII. všedoborového sjezdu.
- 12. 2.** Vládní delegace SSSR vedená S. Sokolovem ukončila v Praze jednání o dodatcích ke smlouvě o „dočasném pobytu sovětských vojsk na území ČSSR“.
- V. Biřak vystoupil na shromáždění pracujících Turčianských strojíren.
- 12.–13. 2.** V Olomouci se konala první konference Českého odbořového svazu pracovníků železnice Střední dráhy.
- 13. 2.** Čs. vláda svolala do Prahy na 1500 ředitelů k jednání o návrhu zákona o podniku. (Nešlo však už o podnikatelský zákon, ale o pouhou kontrolní instituci.)
- Štáb LM a velitelé jednotek LM z okresu Karviná zaslali ministru vnitra dopis, v němž žádali o „odhalení“ těch, kteří vystupují proti normalizačním usnesením KSČ.
- 19. 2.** Po 12 letech se v bratislavském PKO sešel slovenský sjezd Svazu protifašistických bojovníků.
- 20.–21. 2.** V osvětovém domě v Brezně se konalo shromáždění více než 700 funkcionářů ZO a OV KSS z jižních okresů Středoslovenského kraje. Hlavní projev přednesl G. Husák.
- 24. 2.** Čs. vojenská delegace v čele s ministrem národní obrany M. Dzúrem odletěla do Irkutsku.
- 25. 2.** Na protest proti posrpnovým poměrům se v Praze upálil středoškolský student Jan Zajíc.

B ř e z e n

- poč.** Byro pro stranickou práci v českých zemích vyjadřovalo znepokojení nad „různými koordinačními výbory, úmluvami a dohodami“.
- 4.–7. 3.** V Praze se konal VII. všeodborový sjezd. Přijal dokumenty: Charta čs. odborového hnutí, Program ROH a Stanovisko k radám pracujících. Předsedou ÚRO byl zvolen K. Poláček.
- 5. 3.** 8. plenární zasedání ÚV ČSM rozhodlo o ukončení činnosti dosavadní organizace.
- 5.–6. 3.** Osmičlenná delegace KSSS vedená členem politbyra A. Pelšem navštívila Ostravu, NHKG aj. závody. Dne 6.3. vykonala oficiální návštěvu Bratislavy.
- 7. 3.** V Praze vznikl Svaz mladých (později Leninský svaz mladých), jehož ideovým základem byl prosovětský program normalizace.
- 11.–12. 3.** V Praze se konal ustavující kongres Sdružení dětských a mládežnických organizací, který byl vyvrcholením snah o pluralitní chápání organizace mládeže.
- 12. 3.** Začalo plenární zasedání ÚV KSS k současné politické situaci.
- 14. 3.** Český výbor pro dějiny protifašistického odboje uspořádal v Karolinu pamětní zasedání. Hlavní projev na téma „15. březen a české dějiny“ přednesl Jan Křen.
- 15. 3.** V Praze vystoupil světoznámý houslista Yehudi Menuhin. Čistý výtěžek koncertu věnoval na konto SOS dětské vesničky.
- 17. 3.** V Budapešti zasedal Politický poradní výbor států Varšavské smlouvy, který ustavil zvláštní výbor ministrů obrany členských zemí.
- 25.–26. 3.** V Olomouci se konala celostátní porada předsedů a tajemníků okresních a městských výborů SČSP o obnově družebních styků s SSSR.

- 26. 3.** V Ostravě se konalo společné zasedání České a Slovenské mírové rady.
- 27.–28. 3.** V Praze se uskutečnil IV. sjezd Svazu protifašistických bojovníků, který zvolil předsedou S. Faltána a přijal nový název organizace Československý svaz protifašistických bojovníků.
- 28. 3.** Propukly tzv. „hokejové události“, demonstrace protiokupantského postoje národa, motivované vítězstvím čs. hokejistů na MS ve Stockholmu.
- 31. 3.** Do Milovic přijel maršál Grečko, aby zesílil nátlak na československé vedení.

D u b e n

- poč.** Posluchači Vysoké školy chemicko-technologické vydali manifest k politické situaci, v němž vyslovili nedůvěru politickému vedení státu, které se podřizuje cizí vůli proti vlastnímu lidu.
- 1. 4.** Sešlo se PÚV KSČ, aby projednalo politickou situaci, vyvolanou tzv. „hokejovými událostmi“.
- 2. 4.** Čs. rozhlas vysílal text usnesení PÚV KSČ k situaci.
- 3. 4.** Vedení SVS a shromáždění studentů VŠZ v Praze vydalo prohlášení, že nesouhlasí se způsobem vedení vnitřní a zahraniční politiky tak, jak se vyvíjí od srpna 1968.
- 3.–5. 4.** KV KSČ projednávaly stanoviska PÚV KSČ a vlády k „hokejovým událostem“. Postupně k nim přijal požadovaný postoj celý stranický aparát.
- 4. 4.** V Jihlavě se upálil čtyřicetiletý Evžen Plocek. (Zemřel 9. 4., pohřeb se konal o tři dny později.)
- G. Husák s dalšími členy PÚV KSS přivítal na letišti ministra obrany SSSR maršála A. Grečka a náměstka ministra zahraničních věcí V. Semjonova, které doprovázel velvyslanec S. Červoněnko a velitel Střední skupiny sovětských vojsk A. Majorov.

9. 4. Zástupci 21 závodů ČKD vyjádřili vlastní stanovisko k „hokejovým událostem“. Ve svém prohlášení odsoudili i útoky proti J. Smrkovskému a sdělovacím prostředkům.
11. 4. L. Brežněv přijal v Moskvě nového čs. velvyslance V. Kouckého.
- V Nitře se konalo u příležitosti 20. výročí vzniku JZD na Slovensku shromáždění zasloužilých pracovníků v zemědělství. V hlavním projevu zdůraznil G. Husák, že je nutné „urobiť konečne v štáte poriadok“.
15. 4. Vysokoškoláci v Č. Budějovicích vydali „Stanovisko k současné politické situaci před nadcházejícím zasedáním ÚV KSČ“, v němž odsuzují útoky na základní občanská práva a svobody a pokusy o zvrát směrem k 50. letům.
16. 4. V předvečer zasedání ÚV KSČ se sešli zástupci pražských závodů a SVS. Rozhodli se vyslat na zasedání ÚV KSČ delegace s rezolucemi proti likvidaci polednové politiky. Zároveň se zavázali, že „v případě perzekuce kteréhokoli z představitelů dělnického a studentského hnutí, pokrokových politiků, novinářů, kulturních pracovníků a vědců vystoupí dělnictvo a studentský svaz jednotně na jejich obranu“.
17. 4. ÚV KSČ přijal Dubčekovu abdikaci a zvolil do funkce prvního tajemníka G. Husáka.
18. 4. *Rudé právo* a *Pravda* otiskly projev nově zvoleného prvního tajemníka ÚV KSČ „Vyvést stranu a stát z krizové situace“.
19. 4. Vysokoškoláci vyhlásili protestní stávkou s odůvodněním, že „jednání dubnového pléna ÚV KSČ a závěry z něho plynoucí jsou neslučitelné s naším pojetím polednové politiky“ (SVS Č. Budějovice).
20. 4. V Trnavě zemřel ThDr. Ambróz Lazík, biskup a apoštolský administrátor trnavský.

21. 4. V důsledku izolace a soustředěného nátlaku politické moci byl SVS nucen ukončit protestní stávkou.
- 23.–25. 4. V Moskvě se konalo XXIII. zasedání RVHP, které rozhodlo o vytvoření Mezinárodní investiční banky.
24. 4. Obvodní kulturní dům v Praze 6 uspořádal diskusní večer na téma „Československo v krizi člověka naší doby. Besedy se zúčastnili J. Patočka, J. B. Souček, J. Cvekl, L. Nový, L. Tondl, L. Hejdánek a J. Němec.
28. 4. A. Dubček se stal předsedou FS.
- 28.–29. 4. V Bratislavě se konalo zasedání ÚV Slovenského svazu žen.
29. 4. ČNR přijala s platností od 1.7.1969 zákony o statutárních městech Ostravě a Plzni.

K v ě t e n

1. 5. Projevila se otevřená nechuť obyvatelstva k tradiční oslavě.
3. 5. U mohyly M.R. Štefánika na Bradle se konala pietní vzpomínka za účasti delegace ÚV NF SSR.
- 4.–5. 5. V Bratislavě se konalo mimořádné zasedání PÚV NF SSR. SNR zvolila P. Colotku předsedou slovenské vlády. Dosavadní předseda Š. Sádovský se stal prvním tajemníkem ÚV KSS.
15. 5. Úřad pro tisk a informace zrušil s okamžitou platností registraci časopisu *Reportér*.
Do Bratislavy přicestoval na oficiální návštěvu velvyslanec SSSR S. Červoněnko.
- 15.–16. 5. V Budapešti se setkali G. Husák a J. Kádár.
17. 5. *Rudé právo* otisklo výzvu „Slovo do vlastních řad“, kterou se zahajoval nástup normalizace v tisku, rozhlasu a televizi.
22. 5. Koordinační výbor tvůrčích uměleckých svazů a členů ÚV těchto svazů přijal „Provolání čs. umělců,

vědců, publicistů a kulturních pracovníků“ k stupňujícím se zásahům proti svobodě projevu.

24.–25. 5. Ve Varšavě se sešli ke krátkému jednání G. Husák a W. Gomulka.

25. 5. Do ČSSR přicestoval hlavní velitel ozbrojených sil Varšavské smlouvy maršál SSSR I. Jakubovskij.

V chrámu sv. Petra v Římě se konala zádušní mše za pražského arcibiskupa kardinála J. Berana. Mši sloužil pražský apoštolský administrátor, biskup F. Tomášek.

27. 5. Prezident vyhlásil amnestii na činy tzv. neoprávněného opuštění republiky po 21. 8. 1968.

29.–30. 5. Zasedání ÚV KSČ přijalo jako hlavní úkoly normalizačního programu: „obnovit marx-leninskou jednotu KSČ a její vedoucí úlohu, konsolidovat hospodářství a prohloubit internacionální svazek s SSSR a socialistickými zeměmi“.

30. 5. Na zasedání ÚV KSČ pronesl F. Kriegel obhajovací projev, který vyzněl jako obžaloba nastupující kapitalistické politiky.

Zaměstnanci Thomayerovy nemocnice a výzkumného ústavu ministerstva zdravotnictví v Praze 4 vydali prohlášení, že nesouhlasí s odchodem MUDr. F. Kriegela z politického života.

Červen

2.–3. 6. V Bratislavě se konalo plenární zasedání ÚV KSS. Projednávalo zejména zprávu o politických úkolech a hospodářské situaci na Slovensku.

5. 6. FS ratifikovalo Smlouvu o nešíření jaderných zbraní.

5.–17. 6. V Moskvě se konala Mezinárodní porada komunistických a dělnických stran. V projevu za čs. delegaci označil G. Husák srpnovou invazi za akt internacionální pomoci.

- 6. 6.** Na shromáždění pracujících SONP Kladno vystoupil F. Kriegel s kritickým stanoviskem k politické situaci. Předseda maďarské vlády Jenő Fock navštívil Slovensko.
- 9.–11. 6.** Předseda Rady ministrů PLR J. Cyrankiewicz byl na pozvání O. Černíka v ČSSR.
- 10. 6.** Sešel se ustavující sjezd Svazu českých spisovatelů. Předsedou byl zvolen Jaroslav Seifert.
Jodasova extrémní skupina se obrátila na ÚV KSČ s požadavkem rozhodného postupu proti odpůrcům „normalizace“.
- 11. 6.** V Bratislavě se konal ustavující sjezd Svazu slovenských spisovatelů. Předsedou se stal A. Plávka.
MěV KSČ v Ostravě a PV KSČ NHKG označily vystoupení F. Kriegela 6.6. na Kladně za protistranické a postavily se proti pokusům uspořádat podobné shromáždění v Ostravě.
- 13.–14. 6.** V Praze se konal IV. sjezd Svazarmu. Předsedou se stal J. Škubal.
- 14. 6.** V Praze se sešel ustavující sjezd Kulturního sdružení občanů ČSSR německé národnosti.
- 18.–19. 6.** V Bratislavě se konaly oslavy 500. výročí založení Akademie Istropolitany a 50. výročí Univerzity Komenského. Zúčastnil se jich i prezident L. Svoboda.
- 19. 6.** Za účasti V. Havla, L. Pachmana a M. Lakatoše se konal v Ostravě politický mítink, který oficiální místa označila za „provokaci pravicových živlů“.
- 25. 6.** Na městském aktivu KSČ v Olomouci promluvil A. Indra. Zdůraznil, že „jedině rozbití pravice posílí politiku KSČ“.
- 26. 6.** G. Husák vystoupil proti podnikovým radám, do nichž podle něho pronikly „pravicové oportunistické živly“.

30. 6. Na Slovensku byly zrušeny KNV.

Červenec

- 1. 7.** V Bratislavě byl zahájen první sjezd Slovenské tělovýchovné organizace.
- 3. 7.** G. Husák a L. Štrougal promluvili na shromáždění funkcionářů v Ostravě.
- 4. 7.** V Bratislavě byl zahájen sjezd Svazu slovenských výtvarných umělců.
- 9.–10. 7.** Na ÚV KSS v Bratislavě se konala porada „ideologických tajemníků OV, KV a MV KSS „o zintenzivnění ideologické práce“.
- 18. 7.** Maršál SSSR I. Koněv přicestoval na dovolenou do Karlových Varů.
- 22.–24. 7.** Delegace ČSSR, vedená L. Svobodou a G. Husákem, se zúčastnila oslav 25. výročí vzniku PLR.
- 26. 7.** L. Brežněv přijal člena PÚV KSČ a prvního tajemníka ÚV KSS Š. Sádovského a předsedu vlády SSR P. Colotku. Jednali o rozvoji „přátelských československo-sovětských vztahů“.
- 28.–29. 7.** G. Husák odletěl do Sofie k rozhovorům s T. Živkovem.
- Slovenský úrad pre tisk a informácie zastavil vydávání časopisu *Literárny život* s odůvodněním, že redakce uveřejňovala invektivy proti současné vnitřní a zahraniční politice státu.
- 28. 7.–4. 8.** Ve sdělovacích prostředcích proběhla první etapa kampaně k zastrašení obyvatelstva a zostouzení stoupců reformního hnutí před nastávajícím výročním srpnové invaze.
- 29. 7.** G. Husák jednal v Maďarsku s J. Kádárem.
- 31. 7.** *Pravda* uveřejnila rozhovor s V. Biřakem na téma „Január a dnešok“.

S r p e n

4. 8. V Bratislavě se konalo slavnostní zasedání u příležitosti prvního výročí bratislavské schůzky představitelů šesti komunistických stran.
- 5.–10. 8. Proběhla druhá etapa oficiální propagandy prosovětské orientace.
G. Husák odletěl ke krátké poradě na Krym.
- 11.–20. 8. Rozvinula se třetí etapa „předsrpnové“ kampaně, v které šlo o neskryvanou demonstraci moci: přesuny ozbrojených sil do okolí Prahy, pohotovost bezpečnostního aparátu, polní cvičení LM.
13. 8. Bratislavská *Pravda* publikovala stenografický záznam z porady vedoucích tajemníků okresních a krajských výborů z 12.–14. května 1968, která byla součástí příprav na květnové plénum ÚV KSČ.
18. 8. V Praze a v dalších městech se konala shromáždění krajských funkcionářů KSČ organizovaná k podpoře Husákova vedení.
19. 8. V rámci příprav vedení KSČ k protilidovému zásahu u příležitosti prvního výročí okupace byl svolán do Prahy celostátní aktiv komunistů z průmyslu, stavebnictví, dopravy, ROH a LM.
20. 8. Z Tábora se přesunula tanková divize ČSLA a rozmístila se kolem výpadových silnic na Dobříš a Benešov.
21. 8. Vyvrcholila poslední vlna lidového odporu proti okupaci a kapitulantské politice KSČ. Srážky s pořádkovými silami (zejména v Praze a v Brně) se neobešly bez obětí. Několik lidí bylo těžce zraněno a přes 3500 osob zatčeno.
Deset představitelů kultury, vědy a umění datovalo tímto dnem prohlášení nazvané „Deset bodů adresovaných federální vládě, Federálnímu shromáždění, vládě ČSR, České národní radě a ústřednímu výboru

KSČ“, kterým odmítlo nastolenou politiku normalizace.

Rudé Právo a *Pravda* přinesly svědectví účastníka jednání PÚV KSČ O. Švestky pod názvem „Jak to bylo v noci z 20. na 21. srpna 1968“.

- 22. 8.** Předsednictvo NS schválilo na návrh vlády, přednesený O. Černíkem, zákonné opatření proti osobám, organizacím a akcím „narušujícím veřejný pořádek“ a „socialistický řád“.
- 28. 8.** Prezident L. Svoboda se zúčastnil oslav 25. výročí SNP v Banské Bystrici.

Z á ř í

- 1. 9.** Začalo napouštění vodního díla Želivka.
- 3. 9.** Bratislavská *Pravda* zveřejnila článek V. Biřáka „Od Drážďan po Bratislavu“ o událostech v noci z 20. na 21. srpna 1968.
- 9. 9.** PÚV KSS zrušilo svá usnesení a prohlášení z 18. července a ze srpna 1968 s odůvodněním, že obsahují „nesprávné politické postoje“.
- 15. 9.** V Ostravě se setkali G. Husák a W. Gomulka. Po skončení rozhovorů přijali delegaci horníků a hutníků.
- 24. 9.** Plénum ÚV KSČ rozhodlo o jmenování A. Dubčeka velvyslancem v Turecku.
- 25.–26. 9.** V Ostravě se uskutečnila ideologická konference na téma „Ideové politické aspekty pravicově oportunistických tendencí v Severomoravském kraji“.
- 25.–29. 9.** Zasedal ÚV KSČ. Zrušil protikupační prohlášení z 21. 8. 1968 a prohlásil XIV. sjezd za neplatný. Zároveň rozhodl o vyloučení „hlavních nositelů pravicového oportunismu“ z KSČ.
- 26. 9.** Kulturní správa Národního výboru hl.m. Prahy zakázala městské organizaci Svazu výtvarných umělců

vystavit osm výtvarných děl s tematickou vazbou na srpen 1968.

- 29. 9.** Byla jmenována nová federální vláda vedená O. Černíkem a vláda ČSR v čele s J. Kempným.

Ř í j e n

- 9. 10.** Bratislavská *Pravda* uveřejnila plné znění tzv. Libeňské rezoluce z 9. 10. 1968.
- 13. 10.** O. Šik byl vyloučen z KSČ.
- 15.–16. 10.** FS zrušilo protiokupační usnesení NS z roku 1968, prodloužilo volební období poslanců a přijalo změny ve vedoucích funkcích. Předsedou FS se stal D. Hanes, SL S. Penningerová a SN V. Mihálik.
- 20.–28. 10.** Čs. stranická a vládní delegace byla na pozvání sovětských představitelů v Moskvě.
- 29. 10.** Bratislavská *Pravda* uveřejnila projev G. Husáka na mítinku československo-sovětského přátelství pod názvem „Spojenci plnili vlni internacionálnu povinnosť“.
- 30.–31. 10.** V Praze se konala porada ministrů zahraničních věcí států Varšavské smlouvy k přípravě helsinské konference o evropské bezpečnosti.

L i s t o p a d

- 1. 11.** V Havířově se jako druhá v českých zemích konala ustavující konference Leninského svazu mladých okresu Karviná.
- 7. 11.** Ministr kultury ČSSR M. Brůžek svolal poradu kulturních pracovníků, na níž byla přijata výzva k aktivní spolupráci s normalizačním režimem.
- 26. 11.** Novým předsedou ČNR se stal E. Erban.
- 28.–29. 11.** Bratislavská *Pravda* otiskla na pokračování článek M. Krna „Československá jar s kvetmi revizionizmu“.

- 30. 11.** V Bratislavě vykonali přátelskou návštěvu členové delegací, které se v Praze zúčastnily IX. zasedání čs.-sovětské komise pro hospodářskou a vědeckotechnickou spolupráci.

Prosinec

- 2. 12.** Ke dvoustranným jednáním vedoucích stranických a státních představitelů přijela do Moskvy delegace ČSSR vedená G. Husákem.
- 9. 12.** V Praze se konala porada PÚV KSČ a PÚV KSS s vedoucími tajemníky krajských a městských výborů „o realizaci květnového a zářijového pléna ÚV KSČ“. Jednání řídil G. Husák.
- 10.–12. 12.** Historikové sdružení v Čs. výboru pro dějiny protifašistického odboje přijali na svém plenárním zasedání v Hořalce rezoluci proti kabinetní politice, cenzuře a politickým ústupkům.
- 12. 12.** Š. Sádovský odevzdal V. Šalgovičovi k jeho padesátinám Řád práce, který mu byl udělen za „mimořádné zásluhy a činy při obraně socialismu“.
- 15. 12.** Výbor Svazu slovenských spisovatelů vyloučil L. Mňačka ze svých řad.
- 16. 12.** Prezident republiky jmenoval A. Dubčeka mimořádným a zplnomocněným velvyslancem v Turecku.
- 17.–18. 12.** Na pozvání ÚV KSČ navštívil Prahu J. Kádár.
- kon. roku** V nakladatelství Československý spisovatel vyšel literární sborník *Podoby 2*, uspořádaný V. Havlem z prací 18 autorů, kterým politická moc zakazovala publikovat.

1970

Leden

- 5. 1.** Bratislavská *Pravda* přetiskla rozhovor *Rudého práva* s G. Husákem „Prečo bol Január nevyhnutný“.

6. 1. První tajemník ÚV KSS Š. Sádovský jednal s novináři o „aktuálních otázkách ideologické práce“.
7. 1. *Rudé právo* a *Pravda* otiskly rozhovor s předsedou ÚKRK M. Jakešem k otázkám stranické rehabilitace.
8. 1. Bratislavská *Pravda* otiskla článek „Sila je v jednotě“, kterým připomněla podstatnou část interview G. Husáka pro sovětský tisk. Podle agentury TASS nastal v ČSSR obrat na dubnovém plénu ÚV KSČ.
12. 1. Ministerstvo vnitra ČSR zveřejnilo zprávu o odhalení protistátní trockistické organizace (skupina Petra Uhla).
Bratislavská *Pravda* publikovala úvahu L. Szantóa o „promarněné lednové šanci“ a „falzifikátorech marxismu-leninismu“, mezi něž zahrnul zvláště O. Šika a jeho „nový ekonomický systém“.
13. 1. PÚV KSS a vláda SSSR posuzovaly, jak se československá federace uplatňuje v praxi.
15. 1. Na pozvání Nejvyššího sovětu SSSR odletěla z Prahy do Moskvy oficiální delegace FS.
20. 1. PÚV KSS projednalo „zprávu o současných problémech a úkolech ve výchově k socialistickému vlastenectví a internacionalismu na školách I. a II. cyklu“.
22. 1. Bratislavská *Pravda* přinesla rozhovor s M. Hruškovičem pod názvem „Neprehliadnúť činy, ktoré oslabilu stranu a rozvrátili spoločnosť“.
24. 1. V nové radnici v Ostravě se konala ustavující krajská konference Leninského svazu mladých za účasti sovětské a bulharské delegace.
28. 1. Předsedou federální vlády byl jmenován L. Štrougal a předsedou vlády ČSR J. Korčák.
- 28.–30. 1. Na zasedání ÚV KSČ byl schválen „Dopis ÚV KSČ všem základním organizacím a členům strany k výměně členských legitimací“ (zveřejněn 3. 2.), který se

stal bezprostředním pokynem k čistkám a existenčnímu postihu reformních komunistů.

Ú n o r

- 2. 2.** Stranický tisk zveřejnil „Usnesení ÚV KSČ k hlavním otázkám hospodářské politiky strany“.
- 5.–6. 2.** ÚV KSS jednal o kádrových otázkách a výměně členských legitimací. Do nastávajícího období čistek vedl KSS jako první tajemník J. Lenárt, který byl na zasedání zvolen místo Š. Sádovského.
- 13. 2.** V Praze zasedal ÚV SČSP, který zvolil za předsedu D. Hanese.
- 18. 2.** V Praze se konala celostátní porada předsedů krajských a okresních kontrolních a revizních komisí KSČ. Hlavní projev přednesl M. Jakeš. Zabýval se „zvýšením podílu komisí v úsilí strany o dosažení všeobecné konsolidace v r. 1970“.
- 19. 2.** Zasedala ÚKRK KSČ. Jednala o svém podílu na realizaci usnesení o výměně členských legitimací.
- 26. 2.** Vláda ČSSR projednala návrh opatření k přípravě směrnic pro 5. pětiletý plán.
Předsednictvo SNR projednalo návrhy zákonů týkající se soudnictví na Slovensku.

B ř e z e n

- 4. 3.** V *Pravdě* začala vycházet série článků „O některých metodách protisovětské propagandy na Slovensku v r. 1968“ (autor Ján Drieň).
- 9. 3.** V Ostravě se ustavil krajský klub komunistických poslanců FS ČSSR a ČNR.
- 16.–21. 3.** Na reciproční návštěvu ČSSR přiletěl ministr zahraničních věcí SSSR A. Gromyko.
- 19. 3.** Výbor Svazu slovenských spisovatelů jednal o současném stavu a úkolech spisovatelské organizace

a zdůraznil, že se už v červnu 1969 „přihlásil k politice současné stranické a státní reprezentace“.

- 20. 3.** Ministři zahraničních věcí SSSR a ČSSR A. Gromyko a J. Marko parafovali v Praze Smlouvu o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci mezi ČSSR a SSSR. Výbor Svazu slovenských novinářů projednal činnost svazu v letech 1968–1969 a kádrové otázky, které z toho vyplynuly.
- 21. 3.** Slovenská *Pravda* uveřejnila odpovědi V. Biřaka na otázky *Východoslovenských novin* „Lož ostala lžou a pravda pravdou“.
- 23. 3.** Prezident republiky L. Svoboda odcestoval do SSSR, Mongolska a Japonska.
- 27. 3.** Zasedal Výbor SNR pro národnosti. Jednal o výhledech základního školství s ukrajinským vyučovacím jazykem a návrhu zásad zákona SNR o postavení národností v SSR.

D u b e n

- 2. 4.** Na oslavy 25. výročí osvobození Maďarska odcestovala do Budapešti čs. delegace vedená G. Husákem.
- 3. 4.** Prezident republiky L. Svoboda zahájil Čs. národní den na Světové výstavě Expo 70 v Ósace.
Předseda SNR uvedl do funkce předsedy Nejvyššího soudu SSR P. Királye.
- 4. 4.** Při explozi na Dole Paskov zahynulo 26 osob.
- 6.–7. 4.** Do ČSSR přicestovala delegace Národní lidové armády NDR v čele s ministrem národní obrany H. Hoffmannem. Na letišti Sliač ji přivítal ministr národní obrany ČSSR M. Dzúr.
- 7.–8. 4.** Po návštěvě Japonska a Mongolska se prezident L. Svoboda zastavil v Moskvě, kde se setkal s L. Brežněvem.

Bratislavská *Pravda* uveřejnila článek A. Bednariče „Trpké poučenie“, zabývající se vyloučením J. Smrkovského z KSČ.

- 8. 4.** V Divadle Jiřího Myrona v Ostravě se konala za účasti předsedy vlády ČSR smuteční trýzna za oběti důlního neštěstí ze 4. 4.
- 9. 4.** V Praze se sešli představitelé organizací NF ČSSR. Jednali o „dovršení konsolidačního procesu“.
- 15. 4.** Moskevská *Pravda* uveřejnila článek G. Husáka „Aktuálnost Leninových myšlenek o státě a demokracii“. Plné znění přinesla bratislavská *Pravda* 16. 4.
- 17. 4.** Prezident L. Svoboda se stal laureátem mezinárodní Leninovy ceny „Za upevnění míru mezi národy“ za období 1968–1969.
- 19. 4.** Čs. stranická delegace ve složení L. Svoboda, G. Husák a V. Biřak se zúčastnila v Moskvě oslav 100. výročí narození V.I. Lenina.
- 23. 4.** MV KSČ v Praze uspořádal v Slovanském domě celoměstský seminář k výměně členských legitimací. M. Jakeš tu vystoupil proti „nezdravým smířlivcům postojům“ a žádal „důslednou očistu strany“.
- 24.–25. 4.** V Bratislavě se konala ustavující konference SSM.
- 28. 4.** FS udělilo u příležitosti 25. výročí osvobození prezidentu L. Svobodovi titul Hrdina ČSSR s právem nosit zlatou hvězdu.
- V Bratislavě se konalo 8. plenární zasedání SNR. Předseda O. Klokoč informoval o změnách ve slovenské vládě: novými ministry se stali H. Ďurkovič, J. Gregor, D. Krocšány a F. Mišeje.
- 29. 4.** Novým předsedou ÚKRRK KSS se stal V. Šalgovič.

K v ě t e n

- 6. 5.** Na Pražském hradě byla podepsána nová Smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci mezi ČSSR a SSSR.
- 10. 5.** Čs. televize zahájila vysílání druhého programu.
- 12.-14. 5.** Ve Varšavě jednalo XXIV. zasedání RVHP o socialistické integraci.
- 22.-24. 5.** V Karviné probíhaly Dny čs.-polské družby, kterých se zúčastnila vládní delegace vedená J. Kempným.
- 27. 5.** Společné zasedání sněmoven FS schválilo Úmluvu o nepromlčitelnosti válečných zločinů a zločinů proti lidskosti.

Č e r v e n

- 1. 6.** V Praze a Moskvě byla ratifikována Smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci mezi ČSSR a SSSR.
- 8. 6.** Peruánské úřady oznámily, že při zemětřesení zahynulo všech 14 členů čs. horolezecké expedice.
- 9. 6.** Předsedou SAV se stal akademik K. Šiška.
- 10.-11. 6.** V Praze se uskutečnilo VI. plenární zasedání Ústřední rady ČSROH k současné politické situaci a ideově výchovné činnosti odborů.
- 17. 6.** Za předsednictví J. Fojtíka jednala ideologická komise ÚV KSČ o postupu normalizace v oblasti ideologické práce.
- 23. 6.** Prezident republiky odvolal O. Černíka z funkce ministra a předsedy Výboru pro technický a investiční rozvoj. Ministrem vlády ČSSR a předsedou Výboru pro technický a investiční rozvoj jmenoval L. Šupku.
- 25. 6.** Prezident republiky odvolal A. Dubčeka z funkce velvyslance v Turecku.

- 25.–26. 6. ÚV KSČ jednal o programu konsolidace a složení strany. Kooptoval nové členy a potvrdil vyloučení A. Dubčeka z KSČ.
26. 6. M. Lúčan byl zvolen místopředsedou vlády ČSSR.
30. 6. V Praze zasedala ÚKRK KSČ. Pod vedením M. Jakeše projednala výsledky prověrek a konstatovala, že byly zaměřeny na důslednou „očistu stranických organizací od pravicových oportunistů a pasívních členů“.

Červenec

3. 7. První tajemník ÚV KSS J. Lenárt a předseda vlády SSR P. Colotka odevzdali L. Clementisové pozdravný dopis ÚV KSS a vlády SSR k 60. narozeninám.
6. 7. Na návštěvu NDR odcestovala delegace FS ČSSR vedená D. Hanesem (6.–10. 7.)
8. 7. FS schválilo zákon o úpravě nízkých důchodů a novelu zákona o soudní rehabilitaci.
9. 7. V Bratislavě zasedalo plénum ÚV KSS. Hlavním bodem jednání byla zpráva o plnění směrnice KSS a úkoly vyplývající z lednového pléna ÚV KSČ. Z funkcí byli uvolněni Š. Sádovský, J. Elšík, M. Honka a novými členy PÚV KSS se stali V. Vačok a H. Ďurkovič.
16. 7. Slovenská *Pravda* uveřejnila článek „Prečo Alexandra Dubčeka vylúčili z ÚV KSČ“.
- 16.–17. 7. V Praze se konal celoarmádní seminář o boji proti současnému antikomunismu.
17. 7. Vedoucí odd. ÚV KSS D. Futej přijal delegaci DO-SAAF vedenou plk. A. Golodňakovem.
23. 7. G. Husák a L. Štrougal odcestovali na dovolenou do SSSR.

Na ÚV KSS proběhla porada krajských funkcionářů LM. Shromáždění se zúčastnil i J. Lenárt, který ocenil jejich dosavadní práci.

27. 7. Slovenští státní činitelé navštívili posádku Centrální skupiny vojsk na území Slovenska. Na shromáždění vojáků vyzdvihl J. Lenárt „velké zásluhy sovětského lidu a jeho ozbrojených sil, které splnily internacionální povinnost při obraně socialismu v ČSSR“.

S r p e n

7. 8. Byla vypuštěna sovětská družice Interkosmos 3, na jejímž řízení se podíleli čs. vědci.
10. 8. V Moskvě se setkali L. Brežněv a G. Husák, který byl v SSSR na dovolené.
- 10.–16. 8. Na území ČSSR se konalo společné cvičení čs. a sovětských vojsk.
11. 8. V Bratislavě se sešel ÚV SZPB. Z funkce předsedy odešel M. Hrušovský a novým předsedou se stal F. Hagara.
- 12.–14. 8. Prezident L. Svoboda navštívil východní Slovensko.
14. 8. Ministerstvo vnitra zveřejnilo zprávu, že byla odhalena skupina osob, která připravovala a rozšiřovala tiskoviny namířené proti politickému vedení státu.
15. 8. V *Nové svobodě* zveřejnilo 527 železničářů z depa Valašské Meziříčí prohlášení, kterým se distancovalo od politických postojů Federace lokomotivních čet.
20. 8. Z Moskvy se vrátili G. Husák, L. Štrougal a J. Marko, kteří se zúčastnili zasedání Politického poradního výboru Varšavské smlouvy.
27. 8. G. Husák a L. Štrougal navštívili Středoslovenský kraj.
31. 8. Zahájil činnost vysílací okruh Čs. rozhlasu *Hvězda*.

Z á ř í

- 3. 9.** V rámci Týdne přátelství mezi ČSSR a NDR odjela do Drážďan delegace Severomoravského kraje vedená tajemníkem KV KSČ M. Mamulou.
- 15. 9.** Na pozvání ministra zahraničí MLR J. Pétera přijel do Budapešti čs. ministr zahraničních věcí J. Marko.
- 16. 9.** Prezident republiky byl na pracovní návštěvě v Bratislavě.
- 20. 9.** ÚV NF a Čs. mírový výbor vydaly výzvu k protestním akcím proti agresi USA v Indočíně.
- 22.–25. 9.** Na návštěvu ČSSR přijel afghánský král Muhammad Záhir s manželkou.
B. Chňoupek se stal novým velvyslancem v SSSR.
- 25. 9.** Na pozvání předsednictva FS přicestovala do Prahy a Bratislavy delegace poslanců Nejvyššího sovětu SSSR a předseda prezidia Nejvyššího sovětu Ukrajinské SSR A. Laško.
- 26.–27. 9.** V Čechách a na Moravě se konaly ustavující konference SSM.
- 26.9.–2. 10.** V Severomoravském kraji probíhal Týden přátelství ČSSR a NDR za účasti velvyslance a delegace z Drážďan.
- 29. 9.** Do Prahy přijela delegace ÚV Německé komunistické strany, vedená K. Bachmannem.
V Moskvě byl podepsán protokol o koordinaci národohospodářských plánů ČSSR a SSSR na léta 1971–1975.

Ř í j e n

- 6.–9. 10.** Prezident L. Svoboda navštívil na pozvání U.K. Kekkonena Finsko.
- 9.–10. 10.** V Praze, Bratislavě a Brně probíhala rozsáhlá cvičení LM.

- 10.–11. 10. Na Slovensku se konaly krajské ustavující konference SSM.
- 16.–17. 10. V Praze se konala ustavující konference SSM v Čechách.
18. 10. Vedoucí čs. delegace na 25. zasedání VS OSN J. Marko navštívil generálního tajemníka OSN U Thanta a pozval ho na návštěvu ČSSR.
- 21.–24. 10. Na pozvání ÚV KSČ, prezidenta a vlády ČSSR přijela do Prahy stranická a vládní delegace NDR vedená W. Ulbrichem a W. Stophem.

L i s t o p a d

3. 11. V Praze se konala VII. plenární schůze Ústřední rady ČSROH, na níž došlo ke změnám ve složení pléna ÚR.
ÚV KSČ svolal do Prahy poradu tajemníků KV KSČ a KV KSS pro řízení stranické práce v průmyslu, stavebnictví, dopravě a spojích, v obchodě a službách.
4. 11. V Praze se konalo společné zasedání ÚR ČSROH, České a Slovenské rady odborových svazů.
5. 11. V Moskvě byla podepsána dlouhodobá obchodní dohoda mezi ČSSR a SSSR.
9. 11. V Praze se konala ustavující konference SSM. Předsedou byl zvolen J. Varholík.
Do Prahy přijela delegace Sejmu PLR.
14. 11. Vláda ČSSR jednala o dalším rozvoji čs. federace.
V Praze byl podepsán protokol o koordinaci národohospodářských plánů mezi ČSSR a PLR na období 1971–1975.
- 17.–18. 11. Obě sněmovny FS jednaly o zásadách pro tvorbu zákonů národních rad, o podnikových daních, důchodové dani a sociálním zabezpečení.
18. 11. Plenární schůze ÚKRK KSČ hodnotila výsledky výměny členských legitimací.

- 22.–28. 11. Čs. delegace vedená G. Husákem se zúčastnila X. sjezdu Maďarské socialistické dělnické strany.
24. 11. Do Prahy přijel N. Podgornyj, člen politbyra ÚV KSSS a předseda Nejvyššího sovětu SSSR (do 27. 11.).

Prosinec

1. 12. Čs. delegace v čele s G. Husákem odjela na zasedání představitelů členských států Varšavské smlouvy v Berlíně.
- Uskutečnilo se celostátní sčítání lidu, domů a bytů. ČSSR měla k tomuto datu 14 344 987 obyvatel, ČSR 9 807 697, SSR 4 537 290.
2. 12. V Berlíně jednal Politický poradní výbor států Varšavské smlouvy o Západním Berlíně, situaci v Indočíně, na Blízkém východě a v Africe.
- 10.–11. 12. ÚV KSČ jednal o výměně členských legitimací a schválil dokument nazvaný „Poučení z krizového vývoje ve straně a ve společnosti po XIII. sjezdu KSČ“. (22. 12. 1989 otisklo *Rudé právo* zprávu, že mimořádný sjezd KSČ prohlásil tento dokument za chybný a zrušil jeho platnost.)
15. 12. O. Švestka se stal tajemníkem a členem sekretariátu ÚV KSČ.
16. 12. Čs. velvyslanec v Haagu podepsal za ČSSR mezinárodní dohodu proti únosu letadel.
- V Praze se konala celostátní konference Čs. mírového hnutí. Předsedou čs. mírového výboru se stal J. Lukáš.
- 16.–23. 12. V. Biřak přijal delegaci KSSS vedenou tajemníkem ÚVP. Demičovem. Předmětem jednání byl „společný postup v boji proti antikomunismu“.
- 17.–18. 12. V Praze se konal IV. sjezd Ústřední rady družstev. Předsedou byl zvolen O. Šimůnek.

- 18. 12.** V Bratislavě probíhalo plenární zasedání ÚV KSS. Projev o výsledcích výměny členských legitimací a hlavních úkolech KS na Slovensku přednesl J. Lenárt.
- 20. 12.** FS na své 6. společné schůzi schválilo soubor ústavních zákonů o čs. federaci a federálních orgánech, zákony o Kanceláři prezidenta republiky a zákon o opětovém zřízení KNV na Slovensku (zrušeny 30. 6. 1969).

VLÁDY ČSSR 1968

<i>Funkce</i>	<i>20.9.1963–8.4.1968</i>	<i>8.4.1968–31.12.1968</i>
předseda	Jozef Lenárt	Oldřich Černík
místopředsedové	Oldřich Černík	František Hamouz
	František Krajčír	Peter Colotka
	Jan Piller (do 10.11.1965)	Gustáv Husák
	Otakar Šimůnek	Lubomír Štrougal
	Josef Krejčí (od 11.11.1965)	Ota Šik (do 3.9.1968)
ministr zahraničních věcí	Václav David	Jiří Hájek (do 19.9.1968, kdy řízení ministerstva převzal předseda vlády)
národní obrany	Bohumír Lomský	Martin Dzúr
vnitřní	Lubomír Štrougal	Josef Pavel (do 30.8.1968)
	Josef Kudrna (od 26.4.1965 do 15.3.1968)	Jan Pelnář (od 31.8.1968)
dopravy	Alois Indra	František Řehák
financí	Richard Dvořák	Bohumil Sucharda
	Bohumil Sucharda (od 20.1.1964)	
hornictví	Josef Krejčí	František Penc
	František Penc (od 10.11.1965)	
chemického průmyslu	Jozef Púčik	Stanislav Rázl
	Václav Valeš (od 10.11.1965)	
vnitřního obchodu	Jindřich Uher	Oldřich Pavlovský
zahraničního obchodu	František Hamouz	Václav Valeš
kultury a informací	Karel Hoffmann (od 20.1.1967)	Miroslav Galuška
školství	Čestmír Císař	Vladimír Kadlec
	Jiří Hájek (od 10.11.1965)	
těžkého průmyslu	Josef Pešl	Josef Krejčí
	Josef Krejčí (od 10.11.1965)	

<i>Funkce</i>	<i>20.9.1963–8.4.1968</i>	<i>8.4.1968–31.12.1968</i>
ministr spotřebního průmyslu	Božena Machačová- Dostálová	Božena Machačová- Dostálová
zemědělství a výživy	Karel Mestek (od 11.4.1967)	Josef Borůvka
lesního a vodního hospodářství	Josef Smrkovský (od 20.1.1967)	Július Hanus
spravedlnosti	Alois Neuman	Bohuslav Kučera
stavebnictví	Samuel Takáč	Jozef Trokan
práce a sociál. věcí		Michal Štancel (od 30.4.1968)
techniky		Miloslav Hruškovič (od 30.4.1968)
zdravotnictví	Josef Plojhar	Vladislav Vlček
národohosp. plánování		František Vlasák (od 30.4.1968)
paliv	Josef Odvárka (do 10.11.1965, kdy ministerstvo zrušeno)	
bez portfeje, předsedové stát. úřadů a komisí	Karel Poláček (do 21.12.1966)	Václav Hůla (Státní úřad cenový)
	Ján Marko (od 10.11.1965)	Josef Korčák (Ústřední správa energetiky)
	Michal Chudík (SNR – do 10.11.1965)	
	František Barbřek (místopředseda SNR – od 20.4.1966)	
	Vincenc Krahulec (Slovenská plánovací komise)	
	Pavol Majling (Ústřední komise lidové kontroly a statistiky – do 20.1.1967)	
	František Vlasák (Státní komise pro rozvoj a koordinaci vědy a techniky – od 10.11.1965 předseda Státní komise pro techniku)	

<i>Funkce</i>	<i>20.9.1963–8.4.1968</i>	<i>8.4.1968–31.12.1968</i>
bez portfeje, předsedové stát. úřadů a komisí	Bohumil Sucharda (Státní komise pro finance a mzdy – od 10.11.1965)	
	Josef Smrkovský (Ústřední správa vod. hospodářství – od 10.11.1965 do 20.1.1967)	

Příloha č. 2

FEDERÁLNÍ VLÁDY ČSSR 1969–1971

<i>Funkce</i>	<i>1.1.1969–27.9.1969</i>	<i>27.9.1969–9.12.1971</i>
předseda	Oldřich Černík	Oldřich Černík (do 28.1.1970) Lubomír Štrougal (od 28.1.1970)
místopředsedové	Peter Colotka (do 30.1.1969)	Josef Kempný (do 28.1.1970)
	Samuel Falčan	Josef Korčák (od 28.1.1970)
	František Hamouz	Peter Colotka
	Václav Valeš	Karol Laco
	Karol Laco (od 30.1.1969)	Miloslav Hruškovič (místopředseda vlády a ministr – předseda Výboru pro technický a investiční rozvoj, od 28.1.1970 do 26.6.1970 místopředseda vlády)
		Matej Lúčan (od 26.6.1970)
		Václav Hůla (místopředseda vlády a ministr plánování)
		František Hamouz (místopředseda a ministr zahraničního obchodu)

<i>Funkce</i>	<i>1.1.1969–27.9.1969</i>	<i>27.9.1969–9.12.1971</i>
místopředsedové		Jindřich Zahradník (od 1.1.1971)
ministr zahraničních věcí	Ján Marko	Ján Marko
národní obrany	Martin Dzúr	Martin Dzúr
vnitřní	Jan Pelnář	Jan Pelnář Radko Kaska (od 28.1.1970)
plánování	František Vlasák	Miloslav Hruškovič (do 1.1.1971)
financí	Bohumil Sucharda	Rudolf Rohlíček
zahraničního obchodu	Ján Tabaček	Andrej Barčák (od 28.1.1970)
práce a sociálních věcí	Michal Štanceľ	Michal Štanceľ
ministr – předseda Výboru pro ceny	Jiří Typolt	Ignác Rendek
ministr – předseda Výboru pro technický a investiční rozvoj	Miloslav Hruškovič	Miloslav Hruškovič (do 28.1.1970) Oldřich Černík (od 28.1.1970 do 23.6.1970, kdy odvolán z vlády)
ministr – předseda Výboru pro průmysl	Josef Krejčí	Josef Krejčí Jindřich Zahradník (od 28.1.1970)
ministr – předseda Výboru pro zemědělství a výživu	Koloman Boďa	Koloman Boďa Bohuslav Večeřa (od 28.1.1970)
ministr – předseda Výboru pro dopravu	František Řehák	Jaroslav Knížka
ministr – předseda Výboru pro pošty a telekomunikace	Milan Smolka	Karel Hoffmann
ministr – předseda Výboru pro tisk a informace	Jaroslav Havelka	
ministři	Bohuslav Kučera	Bohuslav Kučera
	Jan Pauly	Jan Pauly

<i>Funkce</i>	<i>1.1.1969–27.9.1969</i>	<i>27.9.1969–9.12.1971</i>
ministři		Karol Martinka (od 28.1.1970, od 1.1.1971 místo- předseda Státní plánovací komise)
státní tajemníci	Václav Dvořák (nár. obrany)	Václav Dvořák (nár. obrany)
	Ján Majer (vnitro)	Ján Majer (vnitro)
	Ludvík Ůbl (zahr. obchodu)	Andrej Barčák (zahr. obchodu)
	Vlasta Brablcová (práce a soc. věcí)	Karel Kurka (zahr. věcí)
	Jozef Gajdošík (financí)	Vlasta Brablcová (práce a soc. věcí)
	Ján Kraus (plánování)	Karol Martinka (plánování)

Příloha č. 3

VLÁDY ČSR 1969–1971

<i>Funkce</i>	<i>8.1.1969–29.9.1969</i>	<i>29.9.1969–9.12.1971</i>
předseda	Stanislav Rázl	Josef Kempný Josef Korčák (od 28.1.1970)
místopředsedové	Antonín Červinka	Ladislav Adamec
	Ladislav Adamec	Antonín Červinka (do 4.1.1971) Stanislav Rázl (min. plánování)
ministr plánování	Drahomír Kolder	Stanislav Rázl
financí	Leopold Lér	Leopold Lér
práce a soc. věcí	František Toman	Emilián Hamerník
výstavby a techniky	Karel Löbl	Karel Löbl
školyství	Vilibald Bezdíček	Jaromír Hrbek
	Jaromír Hrbek (od 27.8.1969)	Josef Havlín (od 8.7.1971)
kultury	Miroslav Galuška	Miloslav Brůžek
	Miloslav Brůžek (od 10.7.1969)	

<i>Funkce</i>	<i>8.1.1969–29.9.1969</i>	<i>29.9.1969–9.12.1971</i>
ministr pro mládež a tělovýchovu	Emanuel Bosák	pověřen místopředseda vlády Antonín Červinka (do 16.4.1970)
zdravotnictví	Vladislav Vlček	Vladislav Vlček
		Jaroslav Prokopec (od 11.2.1971)
spravedlnosti	Václav Hrabal	Jan Němec
vnitra	Josef Grösser	Josef Grösser
		Josef Jung (od 23.10.1970)
průmyslu	František Čihák	Josef Šimon
		Oldřich Svačina (od 3.1.1971)
stavebnictví	František Toman	František Toman
		František Šrámek (od 16.4.1970)
zemědělství a výživy	Josef Černý	Josef Černý
		Václav Svoboda (od 11.2.1971)
lesního a vodního hospodářství	Ladislav Hruzík	Ladislav Hruzík
dopravy	Josef Starý	Josef Starý (do 3.1.1971)
pošt a telekomunikací	Růžena Urbánková	Růžena Urbánková (do 3.1.1971)
obchodu	Miloslav Kohoutek	Antonín Pospíšil (od 11.2.1971)
ministr – předseda Výboru lidové kontroly		Josef Machačka (od 3.1.1971)

Příloha č. 4

VLÁDA SSR 1969–1971

<i>Funkce</i>	<i>Jméno</i>	<i>Data působení</i>
předseda	Štefan Sádovský	2.1.1969–4.5.1969
	Peter Colotka	4.5.1969–8.12.1971
místopředsedové	Július Hanus	2.1.1969–8.12.1971
	Jozef Zrak	2.1.1969–5.2.1970
	Štefan Sádovský	5.2.1970–14.12.1970

<i>Funkce</i>	<i>Jméno</i>	<i>Data působení</i>
místopředseda	Hubert Ďurkovič	28.4.1970–8.12.1971
ministr plánování	Ján Ferienc	28.4.1970–3.1.1971
	Hubert Ďurkovič	3.1.1971–8.12.1971
financí	Karol Martinka	2.1.1969–3.10.1969
	Jozef Gajdošík	3.10.1969–28.4.1970
	František Mišeje	28.4.1970–8.12.1971
průmyslu	Stanislav Lupták	2.1.1969–3.10.1969
	Václav Vačok	3.10.1969–28.4.1970
	Ján Gregor	28.4.1970–3.1.1971
	Alojz Kusalk	3.1.1971–8.12.1971
zemědělství a výživy	Ján Janovic	2.1.1969–8.12.1971
dopravy, pošt a telekomunikací	Štefan Šebesta	2.1.1969–3.10.1969
	Štefan Štuka	3.10.1969–3.1.1971
výstavby a techniky	Milan Hladký	2.1.1969–3.10.1969
	Štefan Šebesta	3.10.1969–9.7.1970
	Juraj Buša	9.7.1970–8.12.1971
práce a sociál. věcí	Mária Sedláková	2.1.1969–28.4.1970
	Dezider Kroscány	28.4.1970–8.12.1971
vnitř	Egyd Pepich	2.1.1969–8.12.1971
obchodu	František Barbírek	2.1.1969–9.1.1971
	Dezider Goga	9.1.1971–8.12.1971
stavebnictví	Ladislav Kompiš	2.1.1969–8.12.1971
lesního a vodního hospodářství	František Hagara	2.1.1969–8.12.1971
zdravotnictví	Vladimír Zvara	2.1.1969–8.12.1971
školské	Matej Lúčan	2.1.1969–9.7.1970
	Štefan Chochol	9.7.1970–8.12.1971
kultury	Miroslav Válek	2.1.1969–8.12.1971
spravedlnosti	Félix Vašečka	2.1.1969–3.12.1970
	Pavol Király	3.12.1970–8.12.1971
předseda Nejvyššího kontrol. úřadu (VLK SSR)	Ján Štencl	2.1.1969–28.4.1970
	František Lípka (pověřen zastupováním)	28.4.1970–9.2.1971
Předseda Výboru lidové kontroly	Ján Paško	9.2.1971–8.12.1971
ministr	Ladislav Dobos	2.1.1969–28.4.1970

POUŽITÉ ZKRATKY

AZNP	Automobilové závody, národní podnik (Ml. Boleslav)
CZV	Celozávodní výbor
ČKD	Českomoravská Kolben-Daněk
ČNR	Česká národní rada
ČS	Československý spisovatel (nakladatelství)
ČSA	Československá armáda
ČSAV	Československá akademie věd
ČSL	Československá strana lidová
ČSLA	Československá lidová armáda
ČSM	Československý svaz mládeže
ČSR	Česká socialistická republika
ČSROH	Československé revoluční odborové hnutí
ČSS	Československá strana socialistická
ČSSR	Československá socialistická republika
ČSSŽ	Československý svaz žen
ČTK	Československá tisková kancelář
ČVUT	České vysoké učení technické
DOSAAF	Dobrovoľnoje občestvo sodějstvija armiji, aviaciji i flotu
FKS	Francouzská komunistická strana
FS	Federální shromáždění
IKS	Italská komunistická strana
JSSN	Jednotná socialistická strana Německa (viz SED)
JZD	Jednotné zemědělské družstvo
KAN	Klub angažovaných nestraníků
KGB	Komissija gosudarstvennoj bezopasnosti (Stát. bezpečnost SSSR)
KLDR	Korejská lidově demokratická republika
KNV	Krajský národní výbor
KOR	Krajská odborová rada
KS	Komunistická strana

KSČ	Komunistická strana Československa
KSS	Komunistická strana Slovenska
KSSS	Komunistická strana Sovětského svazu
KV	Krajský výbor
LM	Lidové milice
MCHZ	Moravské chemické závody
MLR	Maďarská lidová republika
MTZ	Moravské tiskařské závody
MV	Městský výbor
MS	Mistrovství světa
ND	Národní divadlo
NDR	Německá demokratická republika
NEP	Nová ekonomická politika
NF	Národní fronta
NFO	Národní fronta osvobození
NHKG	Nová huť Klementa Gottwalda
NS	Národní shromáždění
NSR	Německá spolková republika
NV	Národní výbor
ObNV	Obvodní národní výbor
OH	Olympijské hry
OSN	Organizace spojených národů
OV	Okresní výbor
PKO	Park kultury a oddechu
PKOJF	Park kultury a oddechu Julia Fučíka
PLR	Polská lidová republika
PS	Pohraniční stráž
PSDS	Polská sjednocená dělnická strana
PÚRO	Předsednictvo Ústřední rady odborů
PÚV KSČ	Předsednictvo Ústředního výboru (KSČ, KSS...)
PV	Podnikový výbor
RKS	Rumunská komunistická strana
ROH	Revoluční odborové hnutí
RSR	Rumunská socialistická republika
RVHP	Rada vzájemné hospodářské pomoci
SAV	Slovenská akademie věd
SČSN	Svaz československých novinářů
SČSP	Svaz československo-sovětského přátelství
SČSS	Svaz československých spisovatelů

SED	Sozialistische Einheitspartei Deutschlands (viz JSSN)
SFRJ	Socialistická federativní republika Jugoslávie
SL	Sněmovna lidu
SN	Sněmovna národů
SNF	Slovenská národní fronta
SNP	Slovenské národní povstání
SNR	Slovenská národní rada
SONP	Spojené ocelárny, národní podnik (Kladno)
SPB	Svaz protifašistických bojovníků
SSM	Socialistický svaz mládeže
SSR	Slovenská socialistická republika
StB	Státní bezpečnost
STS	Státní traktorová stanice
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
SÚV ČSM	Slovenský ústřední výbor ČSM
SVB	Správa Veřejné bezpečnosti
SVS	Svaz vysokoškolského studentstva Čech a Moravy
SZPB	Slovenský zväz protifašistických bojovníkov
TASS	Tisková agentura Sovětského svazu
UK	Univerzita Karlova
ÚKRK	Ústřední kontrolní a revizní komise (KSČ, KSS)
ÚNZ	Ústav nápravného zařízení
ÚR ČSROH	Ústřední rada Československého revolučního odborového hnutí
ÚRO	Ústřední rada odborů
USA	United States of America (Spojené státy americké)
ÚV	Ústřední výbor
VB	Veřejná bezpečnost
VDR	Vietnamská demokratická republika
VŘSR	Velká říjnová socialistická revoluce
VS OSN	Valné shromáždění Organizace spojených národů
VŠE	Vysoká škola ekonomická
VŠZ	Vysoká škola zemědělská
ZO	Základní organizace

O AUTORECH

PhDr. František Cigánek (nar. 1930), archivář a historik. Působil v archivní správě, od r. 1967 jako vedoucí archivu Národního shromáždění, odkud byl v r. 1969 propuštěn. Od ledna 1990 je ředitelem archivu FS ČSFR. Publikoval v oboru archivní teorie a praxe a připravil k vydání dokumenty o Národním shromáždění v srpnu 1968.

PhDr. Květa Jechová, CSc. (nar. 1932), historička a socioložka. Do roku 1969 pracovala v Ústavu sociálních a politických věd UK v Praze, v letech 1967-1988 jako projektant-sociolog v Ústavu hlavního architekta Prahy. Publikovala práce z dějin dělnického hnutí, o kulturní politice sociální demokracie na přelomu století a o meziválečné avantgardě.

PhDr. Pavel Kadrmaz (nar. 1947), historik a historik umění. Na pedagogické fakultě v Českých Budějovicích obhájil diplomovou práci *Prameny k dějinám studentského hnutí v jižních Čechách* (1969). Na filozofické fakultě UK v Praze pak vystudoval obor dějiny umění. Publikoval v oboru dějin architektury a památkové péče.

JUDr. Martin Lakatoš, CSc. (nar. 1925), právník. Do r. 1957 působil jako vysokoškolský učitel na právnické fakultě UK. V letech 1957-1969 byl vedoucím pracovníkem Ústavu státu a práva ČSAV. V době „normalizace“ vystřídal několik zaměstnání. Po listopadu 1989 se opět vrátil k vědecké práci v ČSAV. V roce 1969 vzbudila pozornost jeho kniha *Úvahy o hodnotách demokracie*. V současné době odevzdal do tisku rukopis o základních problémech politického systému.

Luděk Pachman (nar. 1924), šachový velmistr a spisovatel. V posrpnovém Československu byl pronásledován za dopisovatelskou činnost pro holandský tisk a za účast na petici „10 bodů“. Po propuštění z vazby (v prosinci 1969) odešel do exilu, kde publikoval ve *Svědectví*, *Listech* aj. a vydal několik knih vztahujících se k československé skutečnosti. Po roce 1989 se vrátil do Československa.

Jan Pauer (nar. 1950), historik. Od r. 1970 žije v SRN, kde kromě historie vystudoval slavistiku, pedagogiku a filozofii. Působil jako vědecký pracovník na univerzitě v Hamburku a nyní na Forschungsstelle Osteuropa na univerzitě v Brémách. Publikoval studie o roce 1968 a o novodobých dějinách východoevropských zemí. V současné době připravuje knihu o sovětské intervenci a restauraci byrokraticko-centralistického systému v Československu 1968–1971.

PhDr. Jindřich Pecka, CSc. (nar. 1936), historik a sociolog. Působil v archivnictví a jako vysokoškolský učitel na pedagogické fakultě v Českých Budějovicích. V letech „normalizace“ mu bylo znemožněno pracovat v oboru, své články a studie z oboru novějších dějin, zejména druhé světové války, publikoval v samizdatových Historických studiích a v Listech. Nyní je vědeckým pracovníkem Ústavu pro soudobé dějiny.

PhDr. Vilém Prečan, CSc. (nar. 1933), historik. V letech 1957–1970 působil v Historickém ústavu ČSAV, kde se věnoval zejména kritickému vydávání pramenů k českým a slovenským dějinám 1938–1945. Jako spoluautor tzv. Černé knihy byl za normalizace trestně stíhán. V roce 1976 odešel do SRN, kde založil Československé dokumentační středisko nezávislé literatury v Scheinfeldu. V zahraničí vydal dva svazky dokumentů o Chartě 77, německy knihu *Sedm pražských let (1969–1976)*, dva sborníky textů V. Havla, řadu odborných statí a článků z nejnovějších dějin. Je zakladatelem a ředitelem Ústavu pro soudobé dějiny ČSAV.

Ludvík Vaculík (nar. 1926), spisovatel a publicista. Působil jako nakladatelský, novinový a rozhlasový redaktor. V šedesátých letech upoutal pozornost prózami *Rušný dům* (1963) a *Sekyra* (1966). Velký ohlas měl jeho příspěvek na IV. sjezdu SČSS (1967) a manifest *Dva tisíce slov* (1968). Po srpnu 1968 vycházely jeho knihy pouze v zahraničí a v Československu se šířily jen v opisech. Je zakladatelem samizdatové edice Petlice.

Jiří Vančura (nar. 1929), historik a novinář. Působil jako nakladatelský redaktor a novinář se zaměřením na historii a vnitropolitickou tematiku. Od ledna 1970 do konce roku 1989 pracoval jako dělník v geologickém průzkumu. Publikoval v samizdatech a v zahraničním tisku pod pseudonymem Miroslav Synek. Tak vyšla i jeho kniha *Naděje a zklamání o Pražském jaru 1968*.

SUMMARY

The People, the Public and Civil Society as an Actor in the Prague Spring, 1968 by Vilém Prečan

An historical look at a more or less finished phase, above all a search for partial answers to questions regarding the cardinal problem, i.e., how prepared was Czechoslovak society in 1968 for civil emancipation? All social organisations in existence at the time, interest or professional groups, emancipated themselves relatively quickly during the Prague Spring and strove for independence from the political-power apparatus of the Party; they defined their interests and aims more clearly and increasingly demonstrated the will to become social entities. The author considers fundamental to understanding the Prague Spring and the beginning of the 'normalisation' of society the answer to the question of how strong were the foundations of the new and spontaneous pluralisation of Czechoslovak society which had by August received a powerful impulse and continued till the spring of 1969; to a certain degree this pluralisation influenced the course of the first phase of the restoration of the totalitarian order. The personal capitulation in the years 1969-71, by which the traumatized and demoralized people adapted, at least externally, to the rules of real-existing socialism (by 'living in the lie') was a consequence of profound disenchantment and disappointment, attended by the narrow-minded and capitulationist policy of the 'leaders' of the Prague Spring and the preparedness of the strongly differentiated and then quickly normalized Czechoslovak Communist Party.

PART I - STUDIES

Transformations during the Prague Spring in Light of Spontaneously Arisen Sources by Jindřich Pecka

Social movements during the Prague Spring brought to the surface a special phenomenon of contemporary history - an

unusual number of sources of a spontaneous nature, which are the subject of the present analyses.

Under an unusual typology, they pertain to a category of sources preserved by word of mouth, such as news, rumors, anecdotes and songs. Only the slogans of the period (and the inscriptions, such as on notices) form a clear-cut group of written folklore. Even the anonymous poetry and the songs that circulated on leaflets, which were not intended for singing but existed as a kind of independent journalism commenting on the events of the day, belong in this category. They are examples of spontaneous expression against the occupying forces and collaborators, which became a criterion of political and moral differentiation in future years.

The Man Who Stood in the Way by Jiří Vančura

František Kriegel was born April 10, 1908, in Stanisławów in the Polish-Russian borderland. After secondary school he left for Prague where he studied medicine and began to work in the leftist movement. In 1936 he became an army medic in the Spanish Civil War and later worked alongside the Chinese in their struggle against Japan. After the war he worked in Prague as a physician and was active in politics. He is best known for his activities during the Prague Spring and as the only Czechoslovak political leader who did not submit to the Moscow diktat and sign the imposed protocol.

Václav Havel has written that František Kriegel enabled the young people to accept that "they did not have to laugh at politics and politicians but could respect them".

He was also among the first signatories of the Charter 77 Declaration. He died on December 3, 1979, in Prague.

A Contribution to the History of the Coordination Committee of Artists Unions, 1968–1969 by Květa Jechová

The Coordination Committee of the Artists Unions came into existence unofficially at the beginning of 1967 and existed officially from May 1968 to May 1969. Its existence was the culmination of the autonomous tendencies that had been asserting themselves since the late 1950s in all spheres of culture and art. It

was a characteristic phenomenon of the Prague Spring not only because of its program but because of its organizational structure, as is shown by the political activity and civic behaviour of Czechoslovak intellectuals during this period. After August 1968 the Union became an important political force. Thus, it was one of the first organizations that was "cleaned up" under "normalization". After the Prague Spring ended, independent artists were individually responsible for the activities that had been carried out by the CCAU.

The Position and Role of the Parliament in the August Days of 1968 by František Cigánek

The parliament's endeavor to maintain an independent position in the late sixties, corresponding to the emancipation efforts during the Prague Spring, affected the entire society. It is possible to observe the transformation of the system, opinions and personal standpoints in the activity of the parliament (the National Assembly). This study is based on the highest quality archival materials and is the first attempt to provide an elaborate survey of parliamentary activities in August of 1968. The members of parliament, who had been elected in 1964 from the "nomenclature cadres", stepped out of the shadows during this month. It is beyond a doubt that their standpoints helped to foil the political plan of the intervention. The history of the parliament in the post-invasion period shows how easy it was to implement "normalization".

The Soviet Military Intervention and the Reconstruction of the Bureaucratic-Centralist System in Czechoslovakia, 1968-1971, and A Discussion on the Role of Ludvík Svoboda in the Events of August 1968 by Jan Pauer

Nearly 98 percent of the Czechoslovak population rejected the Soviet invasion. In only one year, however, Soviet interests gained the upper hand in Czechoslovakia. When the political plan for the so-called "worker-peasant government" failed, the reformers at the top, led by Alexander Dubček, were forced by the Kremlin to terminate their policies. The tragic fate of the leaders of the Prague Spring is illustrated by the pressure they

faced both from Moscow and from their own movement. This marked their fall. In April 1968 Gustáv Husák took on the leadership of the Czechoslovak Communist Party. He pretended to be the legitimate heir to this post and claimed to be continuing the previous political trends. His methods, however, contributed decisively to the restoration of the bureaucratic-centralist system. President Ludvík Svoboda played a special role in this process. He continued to maintain the gait but not the will of a good soldier.

PART II – DOCUMENTS

This edition, divided into three parts, deals with the post-August civic activity against retreat and collaboration. Each part contains a concise introductory study. The first, "The Trade Unions and the Idea of the General Strike in the Resolutions at the end of 1968 and in early 1969", brings together documents from the only large democratically-based social organization (its functionaries had been elected by secret ballot). The significance of the published resolutions as historical and sociological sources can be seen in the fact that they summarize the crucial decrees, decisions, demands and suggestions of larger groups of people.

The second part, "The Student Movement against Retreat and Defeatism", contains documents of the Union of the University Students of Bohemia and Moravia, related to the student occupation strike in November of 1968 opposing a retreat from the post-January politics.

The third part, "The Fate and Significance of the 'Ten Point Petition'", is devoted to the creation of the group of writers, politicians, journalists, scientists and cultural workers, who expressed their disapproval of Communist Party policy and the state of civil liberties in the country.

PART III – CHRONOLOGICAL SURVEY

The dramatic period from June 1967 to December 1970 (the Writers Congress of June 27, 1967, until the Party's normalization document "The Lesson Learned from the Crisis Developments" in December 1970) was full of incredible domestic and international events. This concise chronicle describes their course.

It notes how state, party and civic trends found themselves at a point of intersection in the political development in Bohemia, Moravia and Slovakia. The chronological survey does not aim to be an overall and exhaustive picture of the time but is a guide which welds together the analytical contributions in the two preceding parts.

PROMĚNY PRAŽSKÉHO JARA 1968 – 1969

Sborník studií a dokumentů o nekapitulantských postojích
v československé společnosti

Přípravili a uspořádali Jindřich Pecka a Vilém Prečan.
Redakce Milena Janišová.

Redakční úvod Milan Drápala a Jindřich Pecka.

Obálka Jiří Matula. Počítačová sazba Jan Minář.

V ediční řadě Studie, materiály, dokumenty, sv. 2 vydal
Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v nakladatelství Doplněk.
Praha 1993

1. vydání, 445 stran
Náklad 2 000 výtisků

PROMĚNY
PRAŽSKÉHO
JARA

ISBN 80-85765-02-0